

ПУТОПИС
ДЕЛА ПРАВЕ
- СТАРЕ -
СРБИЈЕ

II. СВЕСКА

од

М. С. Милојевића,

И ову свеску помогло је Српско учено друштво,

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

САДРЖИНА II. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

1. Продужење главе VI. свеске I. Путџписа, о старих српским разним рудницима, и у турско старо доба изтраживању ових
2. Занати, трговина, школе српске, турске, цркве, цамије и догађаји: митраполита призренског са управљачем турских школа (Медризарем)
3. Турски судови са православним Судиама
4. Данци и разни кулуци, догађаји са хагом и турским колотерима (цандарима)
5. Положај срп. и турске војске у битци косовској
6. Старосрпски опис битке косовске
7. Преноћиште у Грачаници, песма Грачаничанке косовске девојке и девојака у Мачви са Цера
8. Погибија срп. царства и народна косовска српска песма о томе
9. Тулбе над робом Муратовим, околина овог са разним гробљама срп. и тур. косов: јунака, мач Обилића, палош Лазарев са натписима и осталим старинама и натписом са једне сада турске сабље, а бивше старе српске
10. Газиместан са стар. гробљем косов. срп. и тур. јунака гробом и смрти Бошка Јоговића
11. Званична прича шеха у тулбету Муратову о битци
12. Доба Јашар паше у Приштини, са насиљама, место у ком је мртво тело цара Лазара лежало 40. година, борбе око тога, и т.д.
13. Одлаз, из Приштине, телеграм из Сарајева, визитација, бугарска пропагандиста из Велеса
14. Развалине манастира Боринца, место где је била Самодржа, пут Вукова бегства са Косова "Грдеч" место на, ком су Турци ухватили Обилића, разковали му оков, догађаји са издајницом баба Миленом, њено тулбе, фермани Муратови издавани пре косовске битке околном срп. народу и т.д.
16. Два бреста, разпињања од шатора, турске цамије, клањање у овој турске војске на месту где је ухваћен цар Лазар
16. Вучитрн, Митровица, Звечан, Војиновићи град и т.д. са нахиом и погдекојим старинама.
17. Старине вапске у сјеничком пољу, херцеговачке, дежевске у новопаз. нах. васојевићска села и тд.
18. Пут у Чичавицу, песме вучитрнске: о Вучитрну, Чичавици, убиству кн. Михајила, опис Чичавице са срп. старинама, налазак Обилића Душаном, обе Дренице са Орлатом и својим старинама
19. Добродубски хан, Црвенаводица, Бивољак, прелаз преко Чичавице, преноћиште у Дреници, обичаји дреничких потурица, крварина међу Елшанима и Гашанима, јела потурица дреничких, разговор о нашим и њиховим стварима, мишлења њихова о нама и нашој државици, смешна прича халијна о турском аскеру (војсци) бегство из ове и истинити догађаји, качакство (ускокство из војске) разбојништва, гађање уишан и тд.
20. Пут и долаз у Девич, овога стариве са стањем, непрестана убиства калуђера и тд.
21. Полаз из Девича, погибија црногорског капетана, разбојништва на Клисури, догађаји слазећи са ове и тд.
23. Старине: Сухогрлске, Цркволежске, Белопољске, Великог Истока, Тучетске, старе српске митрополије основане св. Савом тако зване Студеничке, догађаји на пећској Бистрици и сретај с караваном патриаршијским, пролаз кроз Пећ, турске песме срп. свештенству и долаз у српску Патриаршију .
24. Старине: Ђурђевицке, Орашке, Брестовачке, Опрашке, Подграђске, Накљанске, Петрчке, Жачке, Гребничке, Будисавачке, Дољачке, Бабојевачке, Јашаничке, Мљећанске, Добродолаћске, Унимирске, Ресничке, Воћанске, пећске и Пећ са нахиох
25. Српска патриаршија са својим: старинама, светињама, књижношћом, чињеним јој насиљама,

хоцом насељеним на њеној земљи, парници са ових и т.д. и снимцима: Грачанице, Звечана, римског грачаничког надгробника, срп. дежевског надгробника, круне св. Милутина краља и краљице српске Симоннде са минђушима, јој и планина Грачанице

Продужење I. свеске Путописа главе VI. стране 218.

Дивљи фанатизам азијских надскотова утамаио је све и сва; те сад се купује грождје, и остало, чак из Подримља призренске и Црне Горе скопљанске нахије, а старе Српске Свете Горе. Само се у Приштини и селу Грачанице сеје (и то од Срба) грах, купус, ротква, патлицани, оба лука, а нарочито конопља и цвеће по градинама. Од грачаничног поља, спрам Голеша и Дрена, где је царство српско пропало, па све до Лаба, за 6 часова хода дужине и 4. ширине, сво је то поље, међу трњем и коровом, обрастло: ружом белом и црвеном, које и ми набрасмо, љубичицом, кадивицом, божијим дрвцетом, смиљем, босиљем, златном главом, божуром, ђурђицом и осталим, који се још зове и бисер-цвеће. Сва су ова цвећа остатци још од оних, која су косовске удовице, мајке и сеје посејале на гробовима својих војна, синова и браће.

Ситница сваког пролећа плави око себе Косово, те по овом расте трава таква дивна а питома, да је нигде овакве нема, али на велику несрећу, за сво човечанство и сву Европу, благодарећи деспотизму и насиљу турском — нема стоке, која би је јела. Оно мало оваца, што је се могло задржати од силних намета и глоба турских у косовских Срба, скоро је све 1859 године поскапало, а оно мало говеда опет 1862. Пчела и кошница све до 1862. год. било је у изобиљу, те је се ока воска продавала, до те годије, по 6. гр. а од те год: па на овамо, продавала је се ока воска од 90 до 100. гр. јер су 1862 год. скоро све пчеле помрле. О свиленим бубама. дудовима и другом кућинству нема ни спомена, нити ће бити докле Турци владају овом дивном и светом срп. земљом.

Звериња по Косову нема, до што се јављају, по који пут зими, гладни курјаци и медведи, из околних планина и чопорима нападају на цела села. У Ситници има: сомова, шарана, штука, смуђева, лињака, кесега, црвенперака, деверика, и рака; а у Лабу и другим речицама само кесега, некаквих мало белјих и ужијих шарана; у Лепенцу, Баранској реци (Ибру) Неродимки и Дреници има много пастрмки: а у осталим мањим речицама само ситних кесецица и рака.

На целом Косову нема никакве шуме, ван трња, изузевши до једно 50 дана орања код Неродимља, ретке и скоро сасвим утамањене, а пре Косова, нарочито сађене и гајење срп. владаоцима борове, букове и грмове шуме. Грађа и дрва добавља се из околних планина. Од разних руда, вадило је се, у српско доба: злато у огранку Копаоника тако званом Шаља више разорене бив: паланке "Трепче," код Вучитрна; у Вељетену, код Грачанице и Јањева; код Новог-Брда и у једној планини близу Митровице; а осим злата, вадио је се и бакар сребро и олово. Бакар је вађен у свим побројаним местима, а у Копаонику на 16. места, у Голаку на 8, такође је вађено злато, сребро, олово, гвождје и бакар. Код белог Брда, на Копаонику, на једном месту, вода је провалила земљу и за неко време избацивала злато помешано са сребром и другим кововима. У Велетјену, код Грачанице, има 4. рударске рупе по 6.хвати дубљине у којих кад се до дна спусти човек види да подземни ходници иду на све стране. У селу Златари, више Приштине 2. часа налази се трава златна, коју кад поједу овце, веле, месо им пожути као дукат. О овом су се, веле, уверили становници златарски и околни, а кујунције приштинске ову траву купују и за своје кујунцијске послове употребљавају.

Но најзнатнији су рудници у свој Правој Србији, који се још за краља Уроша спомињу. па је се о њима водио рачун све док су били срп. краљеви и цареви од Неманића лозе, — ови: 1. рудници у Велешкој нахији, одма више Овчепоља на Руднику планини са раз: града Островице 2. Корабски, или Шарски више дан. Дибре којег су Турци пре две, год. отворили; 3, Кратовски, у ком је и породична гробница срп: владалаца од Неманића лозе била 4. Прснички (Периндагски) 5. Злетовски, б. Самоковски, 7. Новобрдски, 8. Голубачки (дан: Голачки) 9. Вељетенски, 10. Копаонички, 11. Бабуњски, 12. Белистарски 13. Поречки 14. Бабунски, 15. Черменички и 16. Срп. Буковића планине у кичевској нахији. По свима овим местима и данас стоје рудне јаме као и у другим многим местима

који су били тек споредни. За краља Радослава каже се у летопису изписаном из грачаничке једне црк. књиге од времена Душановог ово:

„и оутврдивъ господство и властъ въ отъуствѣи своѣмъ велми обогати рудами ковними и копними въ своѣмъ српскомъ отъуствѣи: въ Корабьскимѣ рѣкъ Шарскимѣ злата и сребра рудникѣми въ жоупѣ дѣбрьцкоѣ; Равьскимѣ: Урмениуькимѣ и Гражьдѣнскимѣ; златимѣ и сребрьнимѣ въ жоупѣ и области Овѣепольскѣ: въ Вратовьскимѣ и гдѣже кѣтъ гробница двѣмоу отъуствѣа св: Симѣвна рекома въ царѣхъ Немани и ѣго родитѣль и преродитѣль, краликѣ српскихѣ земли; Периньскимѣ; Зетѣвьскимѣ; Самоковьскимѣ; Копаньньуькимѣ; Голоубьуькимѣ; Велѣтиѣнскимѣ, Новобрьдскимѣ, Бабоуьскимѣ, Белостѣрьскимѣ, Боуковьскимѣ, руднимѣ и Порѣуькимѣ гѣмами.”

Овдашњи народ прича непрестано о многим и силним оставама царским, краљевским и тд. баш као и у нас у кнежевини око свију, а и онако, места из којих је некада руда вађена. Пре неколико година биле су и долазиле од некуда целе дружинице, које су се разтурале и разсипале по овим крајевима и које су целе имале и планове о оставама. О овима имаћемо прилике да коју доцније рекнемо и ако су по готову чисто фабулзне. Сад ћемо навести само оне које су сасвим истините. Њих смо чули од самих. очевидаца а поштених људи, па и немамо узрока неповеровати им.

Причају да је пре 40. г: баш у доба највећег гонења Срба косовских, дошао некакав Србин из Аустрије, престаиво се тадањем највећем тирану и зликовцу Јашар-паши Цинићу, наводећи му: да је он из Русије побегао; да му је тамо родбина од знатне неке турске породице, која је у неким ратовима Русима заробљена и покрштена; да неје могао у себи угушити муслуманску правоверну крв; да је с тога дошао, да опет буде мусулманин; и да је у Русији научио све Астрономије: те зна где се налазе свакојаке руде, где оставе и т.д. Кад све то саслуша Јашар, и кад је се уверо из некаквих писама тога Астронома, о свему казаном, - одма га обреже, потурчи и као учена, сад већ мусломана, намести у сарај да суди и одправља. државне послове. Пошто је једног дана, у разговору са Јашаром, ова потурица изпричала му: како, по звездама, зна где су важне оставе и руде, Јашару се све то допадне и одма га, са највернијим, а највећим зликовцем, као и газда му, своим пандуром Исмаилом, пошле да у свима крајевима, над којима је Јашар влада, тражи све то што зна где је по звездама.

Пошто је потурица а астроном неколико недеља лутала по пашалуку јашаревом, врати се натраг у Приштину и једну ноћ побегне некуда. Јашар се досети својој бруци, пошље свог верног Исмаила да га тражи и где га нађе, да му главу одсече и Јашару донесе, Исмаил је свуд лутао, куд је са астрономом прошао и у место овог, после неколиког недељног лутања, наиђе у планинама на три јаме, из којих је астроном... извадио благо и отишао во своја си! Јашар кад то чује, да би угушио своју јарост, покоље и попали неколико села српских; те тим и сврши ово његово и астрономово дело.

На 10. год. после овог астронома, дођу из Србије аустријске два Србина у гиланску нахију да тобоже купују корњаче; гилански паша, пошто су га подмитили, допушти им, да равапну свој чадор близу развалина Новогбрда, а код некавог старог биљега: ови су одиста куповали, неколико дана

корњаче; па једног јутра неосванули на свом месту. У место њих тога јутра нађу доносиоци и продавци корњача . . . ископану огромну јаму, из које су vele однели оставе!

После овог на 5. год. дођу 4. Србина из Србије аустријске у Приштину и, као надничари, копали су винограде, код једвог Србина. Копали су свега два дана, а трећег дана већ их неје било ту, но су побегли некуда. Приштевци у место копача винограда, нађу ископан огроман јаблан (било их је само два) пред косовски, испод ког су ископали, vele... благо и однели! Јаблан овај и други спрам њега, био је поштован, као светиња нека и незна се управо: да л је, сабрана приштинска светина, у глас плакали за ископаном овом оваком својом светињом и старином са целим жилама, или за одношеним новцем, ако га је одиста било ту? Оваквих и овим подобних црича има и сувише, а уколико су оне верне или не, то само један Бог зна. Тако се прича за неке опет из аустријске Србије Србе који су на 1. год: дана, пред овим приштинским догађајем тобож куповали по Вучитрну пијавице, па једну ноћ испод свода Воиновића моста извалили камен, од 3 1/2 стопе дугачак а 2. широк, у ком су новци били; те с њим побегли и т.д.

Што се тиче заната, о њима немамо шта много и дуго говорити. Свако зна: да су Турци, пошто завладаше српским земљама, забранили Србима све занате, који нешто вреде као: пушкарски, обућарски, кожарски (штављење и грађење кожа) кантарски, бријачки и тд; те и сада све те, као и остале, занате раде само потурице Срби и оно 13—14. еврејских кућа. Православни Срби у Приштини одправљају само ове занате: бојарски, пекарски грнчарски, зидарски, струњарски, или кострарски, рагочарски (асурције) и тенећарски, а цигани су привилегисани ковачи, јер се Србима ни тај занат не да да раде. Жене српске прав: и мухамедове вере, по селима, праве све потребне домаће ствари за одело, преобуку, простирку, застирку и тд.

Особито израђују лепу свиту (чоју) коју пошто одкају носе чак у сиринићске ваљавице да се још уваљају. Међу овом свитом и белом куповном европском свитом, или чојом, нема никакве разлике. Такође израђују прекрасне загаситоплаве, плаве црвене зелене (за мух.) и црне обтоке (гајтане) који се прешивају на уске беле чакшире и дуге беле доламе срп: оvd: народа. По паланкама потуричке жене нигде и ништа не раде, но се, по цео дан, завијене и упетљане, суљају по улицама, хамамима, дућанима и тд. Што се тиче трговине о њој можемо рећи: да издише и да се утамањује. Одавде се извозе само сировине као: лој, нешто воска, коже, вуна, говеђе учињене и сирове коже, разни родови хране и врло мало меда Доноси се из Солуна, Битола и Сереза, а и овуда пролазе за Босну: кафе, шећер, орис (пиринач) разна платна, свите, сукно гвожђе и бакар израђен, хартија. боје и тд.

На целом је Косову најзнатније трговачко, војено и индустријско и тд. место Приштина у којој је преко 300 складница (дућана) а скоро сви само Срба православних. Међу овима има и таквих, у којима нема ни на 50. гр. робе. Ово је једно са сиротиње, а друго и са опасних путова, на којима ове злеудне трговце и њихову робу, не само Турци нападају, но и они, који се тамо у нас са сабљама, као тобож народни људи мотају по београд: улицама, а овамо су сва зла и пакости више Србима но Турцима чинили. Турцима управо и несу смели да чине. Због оваквих обезбеђених путова великог цара и господара над господарима, брата сунчевог, стрица месечевог, потомка пророковог и каквих ти ту још глупих титула и назива нема, — јадан и чемеран трговац, кад полази на пут за трговину, опрашта се са свом својом родбином и својтом, пријатељима и познаницима, баш онако као на самртној постелји. Јадни и жалостни људи, што се овако опраштају неје тек онако узалудна ствар и игра раздраганости (фантазије), при поласку јер је редовно: да од 40. трговаца 10 пропада. Но ме само на путу, него и код кућа и у својим складницама не су ни за длаку безбеднији но на путовима. На путовима их нападају и глобе разбојници, од којих се могу и бранити, а код кућа и у складницима разбојници, власти и силе, судови и управљачи земље.

Сад по целој Правој Србији, од кад су чули Турци да се ми опет и по убиству кнеза великог Михаила јачамо и снажимо, саме власти наговарају хајдуке: да робе, пале, краду убијају, утамањују све и сва само: да би се Срби из Праве Србије изселили или затрли. О овоме ћемо на свом месту и то из уста Турака ставити. Само ћемо сада о Приштини казати још ово: да је 1859 год: кад је у нас повраћена династија Обреновића и 1862 кад је заведена народна војска као и 1867 год. кад су узети

градови, од самих турских власти паљена. Разуме се по себи да се за сваки такав случај знатнијим тргов: као и осталим Турцима, јави и они се спреме зато, а Срби пропадну сасвим; јер не само да их пожар утамањује, но и отмице и крађе од стране Турака, њихових власти, војника и т.д. који као бојаги дођу да гасе своју паљевину. Панађур је се у време српске независности држао код Грачанице на Благовести, те је се тако и звао. Од кад су Турци завладали, држао је се у Приштини све до Јашар Паше, који га је утаманио због тога: што су се били побили Турци из других пашалука са његовим пандурима, недавајући му глобе и намета, које је био натурао на њих на њихове и својих робе. Тек 1866 г. одпочео је се опет панађур, и од тог доба редовно се држи; али због разбојничких путова и власти такав је слаб и мртав, да незаслужује ни спомена.

Приштина неје знатна само са овога, но она је глава свом Косову у односу турског свестраног господства, вере и осталог. Тако у њој станује тако звани "Медериз" т. ј: главни учитељ "Медрезе" (благословије)". Њему се све на целом Косову од највећег и старијег, па до најмањег и млађег Турчина, потурице, Арнаутина и т.д. клања као Шеих-ил-исламу у Цариграду. Он спрема "софте" (богословце и тумаче корана), за хоће, судије и т.д. Он обучава, преко својих млађих учитеља и помлађу мушку турску децу; али му их нерадо дају потурице и Арнаути, јер веле: неостане дете које не силује! Осим овог он заседава у свима судским и државним седницама и заузима место, које заузимају паши председници. Он тумачи коран, ћитап, законе и т.д. и брани не само веру мухамедову, но и појединог мухамеданца, да се како не унизи спрам неверника. Једном речју: ако се школа хришћанска подигне, он је обара; ако црква, он је руши; ако мало боља кућа, он је пали; ако трговина, он је плаћка; ако се наочитији човек подигне и узрасте, он га убија и т.д.

Само један смешан пример да наведемо, који се односи на увреду овог Медериза. Садањи српски митрополит у Призрену Мелентије, долазећи пре неколико година у Приштину, заповеди: да бар Приштинци, као паланчани и становници главне косовске паланке, своје гробље ограде кад се не допушта сељацима и другим у мањим паланкама. Народ неје смео то да учини; те он оде у Мецлиз (суд) и паши јави да овај, то, по царским законима, нареди. Тамо су се дуго с њим препирали наводећи: "Море деспот бре! какој ће то да бидне, да се по гробљу неможе ходити, да стока не ходи туде да људи немогу проходити се" итд.? Деспот им наведе закон и њихова гробља и каже да ће све то јавити одма Баба-Алији (министру или великом везиру Алији) како му врше законе, ако његове захтеве неиспуне и тд. Паша се уплаши и одобри да се гробље загради, али док се саслуша а поменути Медериз. Цео Мецлиз (општински савет) са тим Медеризом оду владици и рекну: да ће му Медериз казати може ли или не бити што захтева?

Владика упита: "А кој вам је тај Медериз и што је он?" (као да тобож неје знао) Кад му ови одговоре ко је и шта је, указујући нањ, владика рекне: "Пећи; и ја имам мојег Медризара (показавши руком на свог сеиза) и он си знаје све закони и хришћански и царски; па нека се разговарају". Кад то виде Медризар, он позове сав Мецлиз и оде без трага. Срби ограде гробље, а Турци запале ограду, за неколико дана мучки убију неколико људи и на томе се све и сврши.

Осим овог Медризара, хоца и т.д. по целом Косову тумарају некакви дервиши, који живе и по својим текијама (као манастирчићима неким) Од њих неки несу прави мухамеданци, не деру са на мунарама или викалама, не посте, не клањају по пет пута на дан и т.д. чине нека чуда, муче се, белаишу и т.д. те с тога их страшно мрзе сви прави мухамеданци, а нарочито овај Медериз, хоце, софте и т.д. а власт их скоро свуда подозрева и гони. Међу њима има их, који верују у неку збрку међу мухамеданством и хришћанством, а има их коју су готови прави Христиани; те с тога су им текије, над гробовима срп. светаца, сама и једина светиња.

Само један пример да наведемо; који ће унеколико разсветлити ствар. Како је се у Правој Србији чуло за, повраћај лозе Обреновића, сви су држали: да ће Обреновићи одма завојевати на Турску и ослободити српске земље. Овако Турци и Срби држе. Тако сви мисле и у тој својој занешеност већ су неки од Турака чак виђали, на једном брежуљку, више Приштине, старог Милоша Обреновића, како опире догледом (дурбином) на Приштину и размишљава: где ће који свој топ наместити? И ово не беше доста, но се јави један дервиш из Текије са Косова, где су сахрањени српски јунаци, веле Бошко Југовић, и остали, и где се и данас по мирису осећа српска светиња. Он је

имао на себи под кошуљом знак крста и јавно почео на пазару (с концем 1860 године) да проповеда ово: да је Мухамед лажов, да, на овом свету, блажени људи неједу и непију, као и неживе са куријама; да нико неможе бити спасен оног света, који неверује у Христа; да су свуда и свагде хришћанске светиње, а турски их нигде нема; да хришћански свеци и данас миришу, а турски смрде, као сваке мрцине и т.д. Турци су држали да је пијан, да незна шта говори; те га мало притворе и сутра дан, разуме се после неколико десетина дегенека (удараца по табанима) претрпљених од сопствених руку Медризара, — пусте да иде у своју текију.

У место да оде у текију, он на тржишту опет одпочне јучерање проповеди. Турци га затворе, телеграфишу у Цариград и одтуда дође наредба: да се одма погуби, пошто се прогласи за лудог, а у сљед овог и других догађаја: "да се свуда и на сваком месту све старине српске утамањују и да се свима средствима поради, еда би се Срби или иселили, или утаманили у Правој Србији". Ово нам је причао Арнаутин Дренички. Нашег ти дервиша, другог дана, прво прогласе за будалу а како је у овом тобожњем и крст на се метнуо те оскврњао праву веру и чин... посеку га јавно на тржишту за пример другима! И кад су га водили на губилиште јавно је викао и проповедао, но само Турцима; јер хришћани нису смели носа помолити да им се неби то за зло узело и као узрок за будуће паљевине, грабеже и убиства. Тако је свршио овај мученик своје последње дане.

Оваквих текија, или као што их зову овде "Теће" има које по селима, косовским и пољу, а нарочито паланкама и паланчицама 31. и преко 23. џамије од тесаног мрамора из срп: старих црква и манастира узетог. Има још џамија, али као и поненуте текије, све су дрвене и од плетера. Срби имају православних цркви 9. и то : 1. у Приштини, 2. Вучитрну, 3. у Грачаници, 4. Добротину, 5. Гуштерици, 6. Лапљемселу, 7. Липљану, 8. Неродимљу и 9. Вабином — носу. Осим Липљанске и грачаничке, све су остале на развалинама старих цркви подигнуте; али ни једна нема црквених књига, одежа и осталих утвари светих, а од звона нема ни помена. Ове нове подигнуте су, по садањем грчком начину зидања, т.ј. од јужне и западне стране, на огромним тремовима.

На Косову су, као тобож, два окружна и два срезска турска суда. Први су у Приштини и Вучитрну, а други у Митровици и Качанику. У окружним су судовима пре биле паше, а сада тако звани Муселими, који са по неколико Турака и са по једним, а и по двојицом Срба састављају тако звани Мецлиз (савет) у који улазе све турске и српске струке, као просвета, финансија (благајна), управна и надзорна власт (полиција и администрација) и т.д. Осим ових је и по један кадија у тобожњим окр: судовима, који хришћанске и мухамеданске царнице разправља, а над свима побројаним надзирава помињати Медризар. До сада су ова два окружна суда своје веће парнице слали на решење у Призрен а сад ће слати у Ниш, као Мутасерлук призренског валилука. У турским судовима нема ни појма о правди, правци и правичности; то су зборишта разбојника и каишара како спрам самих мухамеданаца, тако и нарочито спрам Христиана.

Онај тако звани "Коцабашија" хришћанин, што тобож и он заседава тамо и удара и од хришћанске стране печат, којега носи при себи, неје ништа друго: до вечно трчкало а прегибало, пред сваким оним Турчином судиом. Он је ђерам над бунаром, који незна ни кад ће га, ни рад шта ће га повући да се гиба. савија и клања. Он све то ради као ђерам, а Турци (као и водоноше из бунара воду) из народњег бунара или кладенца, црпе сво благо и све имаовине крваво зарађене и стечене; па кад све изцрпе, они — као и водоноша што кладенац без воде оставља или засипа — опустело земљиште и народ напоследку утамане, то место и оставе, оду у друго, које још мало има живота; те и тамо настави своју пређашњу радњу.

Говорити о турским судовима значи толико, колико трошити узалудно време и хартију. Они не стоје тога, јер у односу суђења и правде незаслужују, да се о њима каже, ни колико вреди 1/2 листа прљаве изписане и замрљане хартије какве, у коју су се лојане свеће завијале.

А што се тиче Коцабашије, или Хришћанина Меслизара он је само јадно и вајно вечно трчкало. Кад год се коме од судија Турака угаси ватра на лули, он трчи и доноси је, па мећући је на огромну лулетину напуњену хришћанском муком још се клања; кад год се прохте коме од судија Турака воде, он ти трчи и доноси је, не само да му се клања него му и жели, наравно речима, да је у здрављу попије, а кад је већ попије, да му пријатио помогне сварити у стомаку народну крв и

народни зној и муку; кад који од Турака судија, хоће да изађе себе, или цепа, ради напоље, он ти скаче, обрће му репате еменијетине и жели му све пријатности и блага са најдубљим поклонима и клањањима, какве излазећи правоверци не чине ни у џамиама пред пророком Мухамедом; кад који ма што рекне, он то одобрава и похваљујући му огромну и надземну памет клања се ударајући челом чак у сецаде под Турцима судијама, које је сдерано са костију народа хришћанског; кад се изриче пресуда, он се само диви и чуди мудрости и знању надчовечанског разума и ума у турских судија, и клањајући се са ударцима чела о сецаде турско, скромно и дрхтајући вади, својом окорелом у злу и насиљу турском сухом руком из већ осушених и од многог клањања савијених унапред као гудало недара, тужни и чемерни печат христиански, послани чак из Цариграда; он га удара на пресуду и љубећи је и ударајући о чело са простирањем тако рећи по земљи пружа је најгаднијој утвори и најцрњем од људи, који је прима и необраћајући погледа на несретног христианина; кад друге судије седе на сецадетима, он сиромаш чак иза врата чучи на голој земљи пуној сваког гада и ђубрета, јер је унижење за правоверног послужитеља да почисти и место неверног ђаурина и гадног рајетина: та

Коџобаша је само вечно трчкарало и ђерам, вечни клањало, па нестои, да и о њему и око њега проводимо време, а да остављамо наш народ и старине. Разлика је само та између њега и трчкарала обичног: што овај од свог трчкарања има користи, а Коџобашаја ђутајући, по насиљу турском, са Турцима нехотећи и из страха па и непијући изпија крв народњу и неједући га прождире га такође и утамањује. Као вечно клањало и прегибало разликује се од ђерма у томе: што се овај усађује у здраву и тврду, око њега убијену земљу, а коџобашаја вечно чучи на ђубрету целе одаје мецлиске; слаже се са ђермом у томе: што и он, као и овај вечно само клања, незнајући зашто и крошто, а други ждери и испијају све извађено њиховим прегивањем и клањањем.

И о доказним и парничним средствима, турски судови немају ни појма, но они до душе надмашавају све европске судове, у извлачењу користи из парница. Један циганин мухамедовац више вреди као сведок, него 500. Христиана, један Еврејин више но 300. Христиана, једна потурица више но 3000. Христиана, а 1. Турчин прави више од 10.000 Христиана. Христинска се сведочба неприма ни ушта, а побројани ред у броју сведока, по народности, у Правој Србији подпуно се још и данашњег дана чува и пази. Редки су случајеви да Турчин Србина тужи и то ће бити само какав гоља, који нема ни кремена, а камо ли пушке, а још ређе да Србин Турчина тужи и то опет ваља каквог гољу без кремена. Правда је увек на турској страни.

Ако се два Срба парнице, њихова се парница редовно излаже на дражбу и ко да више, тога је правда. У самој ствари управо недобија ништа ни једна ни друга парницећи се страна, но све добија турски Мецлиз без оног коџобашаје. Какав је суд за Србина овде, такав је и за стране поданике, јер су и они ђавури и, по мислима овд: Турака, такође царска раја само из крајева где је њима цар и њиховим краљевима дао земљу под кирију, са које их увек може, и кад год узхте, отерати и напудити. Ови ако непрестану на досуде, а немају својих конзула, тобож шиљу се у Призрен већем суду, а на путу убијају се, као што је било 4. случаја пре две до 3. год: Ми имамо забиљежених преко 35. примера куриозних досуда турских, али их изостављамо стога: што то несу досуде, но разбојничка и каишар: дела. Ово је довољно, а свима странцима, који би овуда путовали, препоручујемо: да немају никаква посла са мухамеданцима, јер, осим глоба, могу још и главом платити. Срби су пређе, а све до 1860 г. бегали од судова, као живе ватре, а од те год: како долазаше овамо тако звани Садразам из Цариграда, читаше ове нове уредбе за коџобашаје, натентоваше народ на парнице, од како свуда и сами Турци и Мухамеданци трче навраћајући и наговарајући народ на парнице говорећи, да је цар дао свима слободу и правду, да се сваком по царским канонима (законима) суди; — трче. јадни и невешти Срби од то доба, као бесомучни: те се и за 4—5 гч. парните и суде; а мецлизари (судије, саветници) поједоше им и оно мало убожства и сиротиње, што је имадоше.

Кад је садањи митрополит дошао у Призрен, завео је неке примирителне христијанске судове, који би међу Хришћанима решавали мале ствари и парнице, грађанске и духовне, а од кад је овако пошао народ наш у сунаврат, поштрио је исте, но све узалуд; Турци сами шире и распаљују ово зло,

јер им је у њему сваковрсно добро по њих, а по српски народ пропаст. Ови се владикини судови брину: о сиротним удовицама, о ухапшеним Србима, о одклањању турског насиља и т.д.

Што се у опште потурица паланачких, (а правих Османлија нема ни пуних 100. породица), тиче навешћемо још ово: да они на босанске и херцеговачке потурице страшно мрзе и називају их Шијацима. Овако исто зову и Србе у кнежевини са додатцима још Моравци и т.д. А разликују ова шијака са речицама Ђаур и Турчин. Себе урачунавају у праве и боље Турке од Османлија и правих Турака, које такође презиру, као дивљаке и неке варваре. Они сви себе рачунају да су од благородније крви, но што је сам Султан, који је се са Османлијама од некуд из Азије овамо у њихове земље дошуњао; то их насилно све саме царевиће и краљевиће покорио и изтурчио Сваки доводи своје порекло од српске не осредње и велике властеле, него чак и од владајућих срп. породица. Они пре, но Бошњаци и Ерцеговци, хоће да признају, да су некада били Срби. Овога се, као и Бошњаци и Ерцеговци нестиде, а и некрију се, но овим, још више и од самих Срба, диче и поносе. С њима ће се, у сретним околностима, доћи пре до измирења, но са Босанцима и Ерцеговцима. Још да их турска влада, преко своих духовних лица и власти, непрестано не дражи измишљавајући свакојака чуда, о кнежевини, нема сумње да и сами неби пружили руку кнежевини, и са овим заједно устали противу општег срп. насилника Османлија и других.

Турска непрестано, у овим крајевима, отвара школе, у којима су учитељи најзатуцанији фанатици чак из Аравије и других дивљих азијских крајева; али слабо успевају, због своје неморалности и осталог. Сада у самој Приштији има 7. школа турских, у којима се уче само грдњама на све без разлике Христијане; уче само томе како ће ове злостављати, бити камењем по улицама, па чак и жене, чега пређе неје никад било и т.д. Осим ових има и она Медреза за злеудне и вајне неке богословце, или управо за оне, који хоће да скрену с памети.

Што се тиче српских школа, о њима не треба ни помињати; јер их никако и нема, не због тога што се неби народ учио, но с тога, што их власти турске недају насилно натурујући турски, а нарочито по пропаганди бугарској бугарски језик.

Што се самог народа тиче, он је у таквом чемерном стању какво неможе никаква рука описати. Од пропасти срп. царства, па све до Султана Махмута и његовог танзимата, српски народ у целој Правој Србији, само је плаћао десетак, осмину, трећину, арач војницу и т.д. својим спахијама, или својој истурченој и невереној браћи. Пошто Султан Махмуд утамани Јаничаре, Крцарије, Ајане, Делије и т.д. заведе у земљи неки, и то турски, ред и поредак, те се тако унеколико оснажи и осили, и пошто побије Арнауте и Бошњаке, те тиме ослаби силне и знатне спахије; он под изговором, што спахије, бегови, беглербегови, паше и други, копају и продају руде, и од њих још и новац лију, што самом Султану припада; — пошље 50.000 коњаника у Праву Србију, да те руде траже и одузму од оних који су на њима радили. Ово је само био изговор, а у ствари је се ишло, да се силни и бесни, а непокорни цару, зулумћари ослабе и сатру. Од његове војске 15.000 неколико је недеља лутатало по Косову и околини, ослабило и сатрло српски народ, натурило власт цареви потурицама, па после отишло одакле је и дошло.

Од помињатих данака, неки су од то доба одпочели давати цару, а многи су још и данашњег дана задржани само за овд. спахије. О данцима, који се сада дају спахијама цар ништа веле, и незна. Њему се Турци у Правој Србији од Косова нису покоравали, нити га за што друго до главу земље а нарочито вере, признавали. Они су се изтурчили, да сачувају огромне земље и имања и да им први турски султани даду у ропства онај део српског народа, који се нехтеде с њима изтурчити. То је све и учињено. Махмуд је био задовољан с тим: да ове потурице у свој Правој Србији неплаћају ништа више цару, до неколико гроша (9. пара) на куће и то они који живе по селима да дају војнике у редовну војску, а све данке, о којима он неје ни знао, они су, као и пре, задржали за себе. Тек од судтана Мецида и овог Азиса и то .пре 5—6 г: понеки од доле побројавајућих се врсти данака, које дају Срби, иде у благајницу царску, а остали и то већина иде још потурицама, као спахијама.

О данцима за Србе какви су и колики су, ми ћемо на другом месту проговорити коју, а овде ћемо навести изузетно стање неких породица српских, што се данака тиче. Мурат кад је дошао на Косово, и то пре битке, да би наградио оне који су му насилно хранили војску, и можда још и какве

своје услуге учинили, дао је овима неке друге царске фермане, у којима је заклињао и проклињао страшном клетвом, све будуће царе: да постану свиње, и да се поједу као свиње, ако би који од њих његове налоге и повластице, побројане у тим ферманима, крњио онима којима су издати. У свима тим ферманима дају се права сопствености и спахилука не само оним лицима, којима су издати ти фермани, но и њиховим потомцима докле их год буде па чак и племенима. Сви су ти фермани издати на тенећи пре битке косовске и Мурат је, са својим Турцима, народу срп. тако добар био: да се тек по овоме може протумачити његова доброта и у народним песмама, у којима саветује своје потомке: да лепо поступају с покореним народом; да га неглобе великим данком; да немуче разним теретима итд.

Фермани се ови пружају почев од Шаре планине у призренској нахији, па иду овом до изнад Скопља: од овог тако званом Црномгором (Карадаг) прелазе у Кумановску нахију. и у овој долазе до Мораве испод Врање; одавде иду источно и сјеверно преко Голачких планина до испод Новогбрда; од овог право западу на Лаб до утока овог у Ситницу; одавде прелазе Ситницу и планинама: Чичавацом, Дреницом, Грабовцем, брдом; Голешом и Неродимским планинама, од сјевера запада, ударају у Сиринићске планине; и од ових долазе на Шар на оно место, од којег смо пошли. Оне захватају: део Скопљанске, Призренске, Вучитрнске, Кумановске, Новопазарске (у Малој бањској) и Врањске нахије: скоро сву Гиланску, или Стару Новобрдску, и Приштинску нахију, а и сво Косово од Качаника до Лаба. Цреко Лаба даље сјеверу непрелазе и недопиру до Самодрже, Вучитрна. Митровице и Бањске. Овде нетреба узети, да је Мурат свима селима, на том простору, дао те фермане; него у 100. села можда само једноме.

Пређе их је истина било у више људи, па које што су их Турци отимали и крали, а које што су се погубили, а породице, које су их имале, изумрле, многе изтурчиле и т.д. сада се налазе само: у 3. села Гиланске нахије и то у 3. родбине. Од ових од двеју су пре 3. г: у Цариграду отели Турци и отерали њихне претежаоце који су по овим ферманима захтевали, да недају већег данка, но као што је у овима прописано. Једна је још сачувала из села Страже 2. часа испод Новог-брда од јужне стране, а то село Турци зову у свим тим ферманима, као и данас онако "Таш (камена) стража".

На Косову су сачувани ти фермани још у ових лица и у овим селима: 1. у селу Бабушу код Живе такозваног од Бабуша, који је доскора имао неколико села српских свога спахилука; 2. у Предходцу код Столе Срдариновића; 3. у Батусима код Живка Зверића; 4. у Крушевцу, код Мирка и Жввка Старинића; 5. у Радеву; 6. у Чагљавици; 7. у Г: Брњици; 8. у Липљану; 9. у Племетини и 10. у Оклопу сада свом ар: селу.

Сви ови, који имају фермане, док неје Султан Мецид, а нарочито овај садањи Азис, ступио на престо, плаћали су као и потурице од Махмуда на овамо, по 9. гроша чар. на куће, а више од потурица још по 2. гр, и 4. паре главорипе т.ј. на козе, овце и говеда по 3. гр. чар. на сваку главу. Од Азиса па идући овамо све им се више и више одузимају права и то тако да су оне у гиланској нахији уврстили већ у ред праве раје, или робова, који тегле све и сва. Стање косовског српског народа који нема ових повластица, неможе горе и црње бити. Држимо да ће кроз неколико година, цео овај крај опустети, јер сиромашни Срби немају нигде и ништа.

Ево вам примера глоба и насиља, и то над онима, који ништа свога немају: ни земље, ни куће, ни кућишта, јер је све агино; у којих је пре неколико година и сва стока полипсала, па јадни само суху проју једу. Ми смо ноћили у једној срп. кући, или боље скљоканој колебици на Косову а свратили смо у ову не да ноћимо, но мало да се одморимо и видимо како јадни оvd: Срби живе. Било је после ручка око 4. часа кад смо тек одпочели да се разговарамо, али наш домаћин, који неје никако смео пред нама да седне... одлете у једанпут као муња, и клањајући се до земље прихвати коња једној старој, а бесној агетини. Домаћин остаде да вода коња, а ага у ладовину, млађи мушкарци донеше и простреше му тамо да седне. Он нас поздрави полутурски, полусрпски а ми га онако по турском обичају с презрења одбисмо од даљег разговора. Пречао је се на нас, погледао мрко, ама све узалуд ми беасмо још свирепији у лицу и бешњи у понашању и од самог њега, а при том се још учинисмо као мало весели. Ага савије шипке и оде у кућу, а дотле је већ и домаћин провао коња, везао га, дао му, шта мислите? . . . зоб, па и сено! У кући је ага питао за нас: "ко смо,

шта смо и од куда смо?" Домаћин је одговорио: да смо један од оних добрих људи, који се беспослени скитају од села до села, једу и пију бесплатно, па још траже и "дишпараси" (зубарину) Ту је престало сво даље испитивање.

Ага је видео ко смо и шта смо и то му неје немило било, али је се бојао само тога: што смо му се одвећ подозривим учинили; што смо били, по мишљењу његовом, у оном стању, које се забрањује правоверним мухамеданцима и у коме, кад им шта кривоверни учини, нема им ни суда ни пута. С тога заповеди јадном Србину да му прави гибаницу и цицвару, а овај се извињавао: да нема ни масла ни кајмака, као што и неје имао, а тако и осталог; јер им је сва стока поцркала. И на његове речи: "Одкуда џанум: драги хагицо! да ти најђем, кад нема нигде у сво село? Сам знаш, да нам је сва стока пре две године поцркала." зачу се неколико шљакавица (шамара)!! са речима: "а на сапа ситим бре измет ђавур! мора да бидне бре! хагица заповеда!" Сиromaх Србин одлете у село и сво село једва састави толико, колико је требало за ручак хагин. Хагица пошто се добро наједе, заповеди, те му се ухвати неколико ћурака и кокошију, закла и очупа се; па их све однесе онако готове својим ханумама, које вечно крстаре по улицама приштинским, вучитрнским и митровичким.

Тек је устао хагица од части и још није до коња ни дошао, а камо ли очистио се из пред јадне и жалостне колибе рајетинове, а ето ти... суварије (џандара коњаничког (колотера) са дреком: "а бре ђавур бре! цицвара, мандара, кокош, кајгана, справљај бре да ручам и кола да си возиш царског низама бре!" Ту се неје имало шта друго чинити до: опет летети у село и тражити ручак за овог колотера, као што га у Правој Србији зову. Док је и овај у нашег домаћина кући јео и одмарао се сво јадно село било је се узтумарало и скрпарило које како нека пре адмовска времена кола са два вочића; па хајде с њима без да знају куд ће и докле ће а, у нама је већ било прекипело и срећа је велика и наша и ових насилника, што је, у њих обичај: да насилници један другом не само не сметају, него још и на руку иду. Оба ова позивали су, преко домаћина, и нас да се с њима частимо рајином муком.

Тек се и ови очистише, а беше се већ почео први сумрачак, кад се зачу страشان бој и јаук на улици. Можете себи преставити, како је човеку, кад сазна од кога је и са шта је ? Један џандар турски дотерао два коња и 4. магарца, што их је био пре 10. дана отерао да вуку царске коморе. И коњи и магарци били су такви, да су се једва кретали с места. Овоме џандару и још двојици његових другова, овакво једва идење ове јадне рајине стоке, учини се дугим, оставе их у пољу и дојуре час пре да се у селу почасте. Разуме се по себи да им је све учињено како су и шта су захтевали. Пошто се добро одморе и наједу, онда скупивши оне чија је стока била кажу им: "а, бре, ђавури, бре! Цар си дава по 6. гр. аспри на дан за коморе, а ваши коњи и магарци за 10. дана појели још 60 гроша више преко царска плата. Давајте паре да си ходимо у Приштина!" Људи почну питати где су им коњи и магарци ? а пијани џандари или вршиоци воље и власти султанове њих 5. вежу и потерају у хапсане приштинске, као бунтовнике. У пољу наиђу на цркавајуће коње и магарце и после дугих молба и преклињања, пошто буду и бијени и оглобљени, у место са траженим пређе 60. гр: сада... са 180.пусте ове јадне и тужне несретнике.

Ето, тако је овде моја драга браћо и сестре, у нашој бив: краљици и царици Србији! Ово је се све догодило пред нашим сопств: очима, који смо се случајно свратили да видимо како народ живи, и да се упознамо са његовим обичајма и осталим. Јадан ти обичај, а црње остало, за све то неје време, но је: за топ и пушку, па коме пукне нек пукне, а коме остане нек остане. Му несмо ни сангвиник, ни фантастист, да ствар претерујемо и у другом виду престављамо. Ми смо само холерик, па кад се наљутимо: тада и нерадимо и непребиљежавамо амо баш нипга. Све што је казано, казано је још у мањем и слабијем значају, но што су сами догађаји, једино због унижености наше.

Ево ћемо и сам разговор једног несретног рајетина са хагајицом ког у нишкој, видин: пирот: прокуп: лесков: куманов: врањској. скопљ: и кратовској, нахији, као и овде на Косову, изредка зову и "господаром," — навести. Једном старом, већ у савршеном очајању Србину дође хагица, на цицвару и остало.

Овај сиромашни старац, пошто добро накљука хагајицу оним чега је овај хтео, запита: "драги хагице! Молим ти се опрости ми, ама ћу те да питам. Не се срджи ми! хагице! Зашто ви на Косову

овде све минлете (народе,) па и цигане и чифуте боље волете од нас и нас тако мучите, бијете, убијате глобите, и затарујете? Зашто са њима добро и благо живите, а са нас тако зло врагујете и размирујете?" Овакво питање од Косова неје раја учинила хаги своме. Хага се испочетка намршти, духне неколико пута кроз чибук и лулу, из ове повуче у уста, па из ових изтера дим, закрвави очима, намршти се; па се у један мах... разведри, насмеје и као размишљавајући тргне, промери сиромашног старца од главе до пете и пошто види у њему гроб неопојан, благо и тихо рекне: "Еј, мој синак (тако балавац од 7 година Турчин зове старца Србина од 100 год. и више, ако га има) па ти зар још то незнаш, а велиш да ти је 90. превалило? Ви сте, раја, а ако вам неје зазорно то име, оно узмите минлет, Бугари, који су бољи од свију минлета у наше царство. Ми вас више од њих и других волемо, а кога волемо оног и бијемо. Ми знамо вас добро; јер ми од вас и живимо.

Али шта ћемо море Трајане бре онда: ако ви, као они пси Шијаци (Срби) у Морави, (кн: Србија) надигнете перчине: па потражите своје а? Ако ви бри, што вас зовемо раја и Бугари, тек у једанпут рекнете: ми смо Срби; ми смо имали царство; ви сте га Турци од нас отели; па још се и сами и изтурчили, је ли а? Видиш синак? Евреји и Цигани, Цинцари, Бугари, Арнаути и сви друга несу ни имали царство, па их се и небоимо. Они овде немају ништа своје, а ви, ако устанете, Османлија ће одакле је, а ја, твој господар, ага бре, и други куд ћемо ми бре? У Азију бог ме нећу; јер је незнам. Мој је праћед овде пре Косова био, па немам куд, ни ја ту морам погинути и то од вас. Ето зато вас бијемо и сатарујемо, да нам неотмете леб, и жене и децу. Сад синак знаш, па кад ја једем, једи си после и ти; нек нам је јело сладко, а разговори мирни. Шта је коме на срцу, нека незна свако. Мене си питао, другом ником неговори да си кога о томе питао."

Ето како је и колико народ утучен и како се и са шта упропашћује и утамањује. Њему нема помоћи и лека све дотле: док се неприсаједини, кроз годину две са кнежевином; иначе ће кроз 5- 6. г. сав сбрисати се с лица ове своје земље? Немислите да је у паланкама боље. Ево вам и за то примера.

Кад је 1860 год: пролазио овуда онај тако звани садразам, да испита терете и нужде народње. Митрополит оvd: г. Мелентије у самој Приштини, у којој су најотрешенији Срби у целој Правој Србији, престаји све нужде и сва насиља, која Турци чине Србима, пред овим самим Србим и садразамом. Кад је овај онако двосмислено као запитао: "а тако ли се дакле ради у царској земљи?" Ови Срби у место да кажу: "тако је", а они обрну па рекну: "Нама је у царској земљи и од наших Турака, не може боље бити." Митрополит застиђен ухвати се рукама за лице па побегне напоље, а Срби су говорили и тада, па и сада говоре: "Нека и сам султан дође и њему несмемо ништа казати; јер: вода придође и оде а песак остаје." Ето такви су овдашњи сви Турци, а нарочито приштињске, вучитрњске и остале потурице, којих је сво Косово и све околне земље његове око 20 и више часова дужине и скоро толико ширине.

— Од Муратовог и Лазаревог доба знатни су положаји срп: и тад: турске војске, о чему ћемо само ово навести: главна војска муратова састајећи се из 260.000 војника заузела је била окрајак Косова од Подујева преко Лаба, па обема странама Лаба чак до на планину Мрамор; од овога па све до Ситнице и Сува Јавора, или тако зване Бајгоре, огранка Кобаоника; такође преко десне обале лабове; 80.000 најодабраније коњице, састајеће се из самих Арапа, стајало је спрам Грачанице, око, и иза, Дрена, па све до Ситнице, где је и пропало српско царство. Ово место и данас народ зове "Пропаштина царства српског;" 20.000. најљућиијих коњаника Черкеза стајало је код Бабуша између планине Жеговице, реке овог имена, језера Сазлиског и Рабовачког. Ови су решили битку, заробили цара Лазара, натуравши му бегајућем на коњу замку (аркан) на врат.

Главна сила Муратова беше устањена по обе стране Лаба, а шатор његов код села Мазгита. Простор дакле, који је са својом војском Мурат заузео протезао, је се: од Подујева па до Мазгита у Косову 7. часова, а неки рачунају и 8. дужине; од Мрамора планине више Приштине југу за 3. часа даљине, па до Сувог Јавора или Бајгоре око пуних 7. час. ширине; од Лаба па до реке Приштевке до 3 часа такође ширине. На овом простору, са његовим чадором стајало је 260.000. Јаничара, Бугара, Арнаута, Турака, Татара и осталих варварских народа из Азије дошавших не само са Турцима но и пре ових. А ово нам тврди и пес. народ. кад вели:

"Ђе си сине Страхинићу Бане?
Зло ти било у Крушевцу вино,
Зло ти вино несрећна тасбина.
Виђи књигу нечувених јада!
Из убаха једна наде сила,
Турски сине, од Једрена царе,
А цар паде у поље Косово,
А цар паде доведе везире,
А везире несрећне већиле.

Што је земље те облада царе
Сву је Турску силу подигао,
у Косово поље искупио,
Притискао сво поље Косово,
Ухватио воде обадвије;
Покрај Лаба и воде Ситнице.
Сво Косово војска притиснула
Кажу сине и причају људи:
Од Мрамора до сува Јавора"

и друга:

"Побратиме Косанчић Иване!
Јеси л' турску уводио војску?
Је ли много војске у Турака?
Може ли сес' Турци бојак бити,
Можемо ли Турке придобити,"
"О мој брате Милош Обилићу!
Ја сам турску уводио војску,

Јесте силна војска у Турака;
Сви ми да се у со прометнемо
Не би Турком ручка осолили.
Ево пуних 15. данака,
Ја све ходах по турској хордији,
И ненађо краја ни есап",

и опет прва:

"У Турчина војске свакојаке,
У Турчина једну кажу силу
Самововољна Турчин Влах
Алију" Те неслуша цара честитога,
За везире никад и немисли,
За цареву сву осталу војску
А колико мраве по земљици.
Таку силу у Турчина кажу:
Он беза зла сине проћи пешке,
Не шће с царем сине на Косово,
Окренуо друмом лијевијем,

Те на нашу Бањску ударио,
Те ти Бањску сине ојадио,
И живијем огњем попалио,
И најдањи камен разтурио,
Верне твоје слуге разагнао,
Стару мајку твоју ојадио,
Са коњем јој кости изломио,
Вјерну твоју љубу заробио,
Одвео је у поље Косово.
Љуби твоју љубу под чадором
А ја сине кукам на гаришту"

и. т. д.

"А што питаш и разбираш Бане!
За Турчина силна Влах Алију?
Он је бијел чадор разапео
На Голечу високој планини""
"Бан удари воду пребродио,
И прими се на коњу ђогину,
Примис' Бане уз Голеч Планину
Он је оздо, а сунашце озго
Те огрија све поље Косово

И обасја сву цареву војску." и тд.
"Па чадору отворила врата
Она гледа у поље Косово,
Те ти турску силу разгледује;
Прегледује каки су чадори,
Прегледује коње и јунаке,
За јад јој се очи одкинуше
Те погледну низ Голеч планину
Виђе оком коња и јунака."

Мало ниже југозапададу преко Ситнице, а баш спрам Грачанице, где је поље Косово најшире и равније, стајаше на Голешу силна и бесна потурица тако звана Силан Влах Алија са својих 10.000 најодобранијих коњаника и то око и испод Голеша па до Ситнице, а 2000 као најодобранијих на самом Голешу, око свог чадора. Овај је силан Влах Алија, са својим драговољцима, пре битве

косовске, попалио и поробио Бањску и остала села, која стоје по путу идући са Косова у Босну. Он је позатварао све тако зване друме и богазе од Босне, Ерцеговине и Далмације. А то и народ: песма каже. Он је такође чувао Косово од стране Метохијске. Између Ситнице спрам Голеша и планине Вељетјена, и између реке Приштевке, по обе стране Грачанице и Жеговичке реке, као што се каже:

"Око Дрена и око Студенца
На убаву на пољу Косову,

А код свете Грачанице цркве"

ту је стајало 80.000 најодабраније војске, која је сва била састављена из самих коњаника Арапа. По Неродимки планини и околјима Љубетена и сиринићких планина стајало је 20.000 коњаника, и од старог Качаника, на Бабуш пољу међу реком Гадимком, Рабовачким, и Сазлиским језером или блатом, реком Неродимком и Каменаглавском, стајало је 20.000 најодабранијих коњаника Черкеза. Отуда је народни певац врло добро казао и у једној оној песми "Страхин Бан", и у другој, "Пропаст срп. царства":

"Од Јавора сине до Сазлије,
До Сазлија (језера, на ком је био
Стари мост чуван Черкезима.)
На ћемер ћуприје;
Од ћуприје сине до Звечана,
Од звечана кажу до Чечана,
Од Чечана врху до планине
Турска сила притисла Косово."
"Од Мрамора до Сува Јавора,
Од Јавора побро до Сазлије!
До Сазлије на ћемер ћуприје.
Од ћуприје до града Звечана,

Од Звечана побро до Дечана,
Од Чечана врху до планине,
Све је турска војска притиснула,
Коњ до коња, јунак до јунака,
Војна копља, као чарна гора,
Све барјаци. као и облаци.
А чадори као и снегови,
Да из неба плаха киша падне
Ниђе неби на земљицу пала,
Већ на добре коње и јунаке,
Мурат пао на Мизгит на поље,
Ухватио и Лаб и Ситницу" и тд.

— Види Вук. пес. 1 ст. 312, и 133, 265, 278 и 279. —

Дужином је турска војска заузела била сво Косово од почетка његова на сјеверу па до краја на југу, а то износи преко 20 часова. Осим овог од Лаба па до Подујева пружале су се његове предстраже, а та је дужина скоро равна половина прве. Ширине је од Мрамора до Голеча заузимала до 8. часова, а код Мазгита до 6. часова. Сво дакле пространство косовско и по народним песмама, па и по причању дервиша у тулбету, где су црева муратова, и по старим списима, захватала је турска силна и огромна војска, од које је 372.000, учествовало у битци, а 68.000. чувало је друме и богазе. Овај нам број при распореду турске војске дервиш сведе на 420.000. Од којих је 48.000. остављено било на разним позицијама од Скопља, Врање, Призрена, Гилана и т.д.

Српска је војска имала 100.000 Срба из данашње кнежевине и крајина око ње тако зване сада Старе Србије, и то: видинске, нишке, пиротске, лесковачке, прокупске и куршумлијске нахије, са малим бројем из дибарске, оридске, тетовске, призренске, нешто скопљапске, велешке и кичевске. Из осталих српских крајева неје било, као ни из целе дан: кнежевине, а нарочито њених југозападних округа. Од југа преко Шар планине несу могли због Турака доћи, једно а друго што су били под влашћу Краљевића Марка; од истока опет због Турака и независних господарчића, а тако исто из дан Албаније, или тадање Зете, Ерцеговине и Босне. Ови последњи, изосташе не због Турака, но због своје глупости, себичности њихни владари, и по нашој укупној несрећи. Само се прича да је Скендербегов или Кастриота Ђура, предак са 20.000 Срба живећих тада у дан: Албанији средњој и јужној и 5000. Грка из Епира и Тесалије које како провукао се и дошао на Косово Лазару у помоћ. Распоред и наше војске још се и данас показује, по огранцима Копаоника, спрам Косова, и где се ови у Косову губе. Од Самодрже па до Ситнице, по околјима и изданцима Копаоника и његових

брдашца као и на оно мало равнице, било је српских 30.000. тешких коњаника. Више овога, на високом огранку Копаоника, који се сада зове Грдеч, због издаје проклетог Бранковића, под управом правога, стајало је 25.000 пешака и 12.000 најодобранијих тешких коњаника оклопника.

Око Самодрже била је средсредна сила српска од 45.000 одабране војске. а остала војска од 13.000 пружала је се, по осталим огранцима Копаоника до Подујева. Српска је војска изгледала са југозапада, нешто запада, југа. југоистока и нешто истока као опкољена. Колика јој је дебљина била види се по месности. Судаћи по овој неје могла бити тако широка, јер се крајци копаоникови, после кратког простора, или ширине, знатно подижу у високи и голи обрастао само травом високи Копаоник. Овакав је био распоред и једне и друге војске, по коме се познаје и види надмоћност турска над српском. Управо је 4. Турчина долазило на једног Србина. Сами Турци ово признају и кад из својих књига причају о битци овој, овако исто кажу, а кад им се из књиге говор прекине а они почну из своје главе да допуне причу: тада изађе у један мах у место 420.000 турске војске, толико српске, а у место 125.000 српске изађе толико турске и т.д. Као што смо мало више казали: овако прича народ српски православни на Косову, народ српски мухамедове вере, народ турски и оно нешто мало шкипског; овако прича сваки чувар црева муратових, а и наши стари списи у неколико готово овако исто говоре.

Нама су показивали (и причали за више) за ове три старине о битци косовској: 1. Орђинал писан на кожи очивидцем, који се сада чува у неког свештеника. Овај спис несмо цео видели, но нам је само његова шестина на кожи у врло брзо показана. Кои су је читали веле, де је најоширнији и најпотпунији опис овог догађаја.

Други доцнији у кратко изведен, ваљда из оног првог, налази се код неког механиџе, он небеше ту за време нашег бављења; те с тога немогасмо видети ту старину; трећи је најновији опет кратак препис на углађеној жутој хартији писан 1765 год. Преписао га је из ориђинала ама скраћено, некакав јеромонах Пахомије, по свој прилици из манастира Црне Реке или неког бив. чичавичког, или Девича!

У овом рукопису има 17 целих и 18. непуних листа. Осим ових има још 3. комада од 3. листа кои говоре: "Пѣток первица мѣца Марта во иже Адамъ божию заповедъ преступи Пѣтоъ други предъ Благовещение во иже уби Каинъ брата" итд. ређају се све тетковима несретни догађаји, па се свршује: "опет у петак са и то гледајући славни кнезъ Лазаръ уздахнѣ и верова неверномѣ Вѣкѣ Бранковићѣ. Вѣвѣ кнезѣ потанко говори: садъ ти га лично светѣ како ће тебе говорити, а нѣ наметвѣи кадъ дође амо како кадъ се Милошъ с Миланомъ поздрави" итд.

О самој битци почиње први лист, овог списка и то тек одавде: "И Миланъ Милошѣ говори: "неумѣм ти брате казати силѣ цара Марата ни серцемъ преброити. Колико є отъ Крѣга и Бѣла Камена страномъ до пѣта пакъ дорѣ ѡнога дрена и све то притисла царева сила. Верѣи ми Брате, да є то страшно погледати! Тѣ нѣ нигде поља, гди нема тѣрака: све коња до коња, ѡнак до ѡнака а копита к земли пободена, барјаци лиєпо ођевени; Кадаи стану вѣтри гибати стра є мои брате погледати, рекао би: лѣзи су израсли зелени из земе, изнова како є поле одевено. Чадри се белеє мои брате! "Зато те братимъ и кѣмимъ Богомъ и свѣтими то немой тако казати славномъ царѣ и кнезѣ Лазару и воисци нашею, єрѣ ће нашѣ господинѣ и воиска препаста, а знамо царевѣ силѣ и његове рат ће камо сѣ наши храбри витозови хоће Тѣрци познати; него ако хоћешъ да главе турской воисци дођемо ѡнако реци на саборѣ српской господи: велика є братикѣ ѣ Турака воиска, али нѣ ѡ бога

сарахориа из оненниа (тако) нико то нѣ у крепости." Миланъ Топличанинѣ тако рече вечѣ позлати ѡниємъ умомъ коимъ га Милошѣ наѣчи. Сва господа српска те тихо беседи, да Милан виде коє гласѣ нови. Кадъ Милан бихою (викаю) ваљда како лѣтѣ по злои земли и сви мѣ рѣку додаху, гледати питаху, за цара Мурата питаху, Милан Топличанин одговара господи и властителемъ: "велика є сила турска, брота се незна; али нѣ ѡ бога ѡнашества нѣ видетѣ. Сва му сиротна и занатлиє бѣдалине кацамиє, истомъ да се хлебомъ хране."

А на дѣзнати (дознати) гласъ ѡсташе весели сви велики и мали, у хоро играху и Милошъ Обилићъ весело играше и ѡву песмѣ поѡше: "Боже милостиви, ти ми даи за верѣ христаску; Бога молимъ и за цркви божи кровъ свою пролити и Турци истерати! Милоша слушали, али мѣ ниесте саблѣ кушали. Да, тако ми Бога и моѣ сабле и кона и моѣ главе и живота моѣга видећете! снагу мою, саблю мою кадъ будемо тамо къ вами! Нећѣ цетитъ саблѣ мою, чиниће спомен полѣ Косову и оставићу у виѣку знати се за велико чудо." Како човекъ сам себе прорече и тако мѣ се брзо и стече. Кнезъ Лазаръ перво прорече, пакъ господѡ Милица кою лади сводица сводицѣ, (тако) ѡ града Крушевца дѡиѣ кѣри Лазареѡе воду бистрѣ смутише, и свѣ српскѣ господѣ витезе храбре ѣ нѣ подѣшише; србскѣ земљу ѡкудише и христанске цркѡе порѣшише; и то се згоди месеца Юниѡа данъ 15. Видовъ данъ беше кнезѣ Лазарѣ крсно име и на коѣмѣ би сућено починити летъ у ѡчи керснога имена. Згоди с' вечеръ субота, сазѡа кнезъ Лазаръ свѣ господѣ србскѣ на вечерѣ. Самъ господинъ седе на великоѣ сто, старца посади Југа кодъ себе сѣ десне, а лиѡе стране посади Вѣка Бранковића, кои свиѡма Серблимъ смртъ справи неверни. Пакъ посади сина своѣга Стефана крѡи и колена честитаго. По гласѣ пакъ посади Дамиѡа Шахиновића, рисовинѣ тѣрскога; пакъ Вѣсавѣ рабри страшни ѡгнени, 3. раѡа, кои много ѡвѡри имаю; (тако) а до нихъ посади Рада и Раданѣ и Богдана и Релицѣ ѡмутаѡића, Углешѣ много знан га и Станишу и Радивоѡа ѡхода; пакъ Маринка, кои копие неноси зацо се сердцемъ небои; ѡрлину Ђурицу и сина Стоѡана, кога страшно очи виде; пакъ Юговиће деѡет браћа, кои закѡдно бои бию и многомъ тѣркомъ додию; пакъ Петра Косиеѡића, Матиѡаша; иза Павла Орловића Милана Топличанина и Ивца Косанчића; змаѡа ѡгненога Милоша Хобилоѡића и свѣ силѣ ѡсталѣ посади. Позади Милоша посади Хелбени. (Арнаутѣ)Вѣкѣ Бранковићъ кнезъ Лазаръ ѣзѣ колѡно седечи, а па у хо тихо говори: "видиш ли господине ѡне три воиводе цѡ сихъ доле у дно посадиѡ, добро посадио а знам да ти се сѣтра на самертъ справляю, на полу Косовѣ тѣркомъ и предати царѣ Мѣратѣ, а беше се сва сила тѣрска препала на полѣ Косову ѡ воиске кнеза Лазара и храбриѡе юнака и витезова на гласъ коѣ неће вере србска земља родити?"

А то свиѡе смѣти проклѡти Вѣкѣ Бранковичѣ с ѡжомъ и неверомъ на Милоша ѡбилића и на ѡсталѡе юнаке. Каде све биѡаше кнезъ Лазаръ оу терпезѣ посадио, начѡе ѡсти, а сѣ нимъ сва господа србска рѣкомъ браћа. А дофатише томѣ славнѣ книезѣ Лазарѣ златанъ пехаръ вина напѣнише сѣзѡа доѡолно пролише, како га златанъ пехаръ допаде, стѣденъ га знои попаде; чашѣ много держа, пакъ склопи се на рѣкѣ, пакъ се земљи ѣкиде. риѡечъ непроговара. Сви кои га видеше срце и заболѡе и сви мѣ се зачѣдише тако га видећи; сваки жѡлѡаше чѣди цѡ ће бити. Кадъ се ѡ жалости разабра, подиже главѣ ѡ земљи горе, ѡдѡа риѡечъ прозбори и рече: "Господо моѡа! ѡ како ѡ настала србска земља ѣ нашои ѡбласти ѡздаѡе стоѡала вера, вера у части слаѡи добромъ послѣкѣ, а данасъ хѡево си пробѣдихъ невера; ѡ кади самъ то чѣ ѡ ѡзѡвѣ великѣ и имамъ на сердцѣ, пакъ се при колѡнѣ укидахъ ѡрѣ хоче три главе ѡ моѣ воиске поићи царѣ тѣрском. Перво Ивацѣ Косанчићъ и Миланъ Топличанинъ и воивоѡа Милошъ ѡбилићъ моѣ десно крило. ѡво ми казѣе, али се неверуѡемъ хѡе ли быти истина него се чѣдимт ѡ воиводе мога Ивца Косанчића кога водимъ собом; 3. сокола да ми ѡстребе ѣ ѡтѣ разбиѡе, а саде моѣ сердце стине зацо мислимъ ѡнѣ приѡе цара двориѡ, зато ѡнѣ хѡе да поће. И већма се чѣдим ѡ кѣма Милана Топличанина, верѡнѣ части тѣ некако се хѡе ѡнѣ изневеритъ, ѣ неѡа се ѣздаю сва господа србска. ѡ ѡне си крѡи племените. И Милоша ѣзѡхъ за сына ѡбилића кѣремъ мѣ дадохъ кою держимъ како цѡетъ, а дадохъ ты свѣ мою воискѣ ѡѡевати, и ѣедно скѣпихъ подъ рѣкѣ твою да си серасѣрѣ предъ воискомъ моимъ. Зацо гѣбишъ властъ свою безъ неѡоле, а садъ хѡеши ѡбратити царѣ тѣрскоме мою воискѣ издати на полю Косовѣ? И то ми моѣ ѣши подмѣкло чѣю и то неверѣемъ ѡце да ће бити истина. И комѣ ћу саде напѡити за здравле слѣго моѡа Милошъ, бѣди веранъ! ѡно попи! наздравихъ ти златниѡемъ пехаромъ, и небѣди неверанъ; него прими све ѣ даръ Милошѣ!"

Воивоѡа хитре скочи на ноге и славнѣ кнезѣ Лазарѣ поклонѡи лиѡпо и ѡста мислити цѡће ѡговаратъ (се,) риѡечъ рече: "Фѡла господине кнеже Лазаре, на здравици цѡ си ми садъ наздравилъ, али ти неѡала на даръ цѡ ми даривашъ! Кадъ си ме мислио даривати сѣ пехаромъ Крѣшеѡацѣ

стари беше даривати, а садъ ће ти сви пѣсти ѡстати кадъ ћешъ ме неверомъ ѡза се держати; а то ми невера, кога ти ѡзъ колено седи, а на уха ти беседи, а лажъ износи да ти сву војскѣ смѣти а ти мѣ све верѣешъ, докле своима ѡчима погледашъ, а ја самъ ти у свемѣ веранъ, тако ме вера ѡбила! А то све ће воиска видети ѡчима и твоја и тѣрска, а ти прие него умрешъ сутра неделъа Видовданъ тебе славно крсно име: видећеме, тко е вера, тко ли е невера ? Ја сѣтра идемъ ѡ таборъ тѣрски, хоћъ ѡбитъ цара Мѣрата и станѣћъ мѣ ногомъ подъ герло, подъ чадоромъ на басъ? За истинѣ мою, па ћъ поћи натрагъ, веће незнамъ цю ћъ ѡчинити".

На ноге скочи како вихаръ ветаръ, а за њимъ Миланъ Топличанинъ и Иванъ Косанчић с Милошемъ побеже подъ његовѣ чадоръ за ѡзданѣ верѣ и ѡобећаше мѣ се до смерти сѣ нимъ бити и у волю и у неволѣ. Подъ чадоромъ седоше вино пити еданъ дрѣгога братими. Мало задремаше пакъ дадоше конима зобъ: у неко доба ѡсташе, почеше коње седлати лиепо се ѡни справише и на се лиепо ѡдело меташе. Каде ѡкриваю ноцни мрази и даница са звездама, кадъ сѣнце пусти зраке и свою светлостъ по земли, сва три пођоше на брои ездећи добре коње према таборѣ царевѣ идѣћи, а то страже видеше три велика јунака ѡправе се виде, ѡхоло езде: "хоћемо ли Хунђарѣ Падишахѣ у таборъ пѣцити?" Кадъ царъ чоу госпode идѣ рече везиром: "Станите ѡни идѣ кѣ нама предати се, ѡни се хоће потѣрцити, ами боле бити ѡ свега зачѣти, посредъ нихъ, табора и сеимъ вои садите. Пѣтаъ до мога чадора, сваки дрѣгъ еданъ ѡзъ дрѣгога станите са ѡрѣжемъ и брзо справите!"

И сва се војска брзо справи и паше и бези и како заповиђе како ѡно кадъ се воиска бие. Тѣ се барјаци цареви ѡтворише како рѣжице и сви тѣрци биахѣ ѡдели ѣ лиепо ѡдело; ерѣ свако, хотиаше да види јунаке. Тада се ѡ табора царева сretoше и чауши рекоше ѡвоимъ: "Здраво "јунаци дошли!" Здраво!" тако они ѡговорише и тако се ѡни рѣчише, ѡдоше ездећи и ѡце имъ чауши цареви говоре: "Како сте, како ли воиска борави, Лазаръ са господомъ и сѣ воискомъ, како стое, како весело јунаци, воиводе, банови и спахие, витези и делие, кнеза Лазара, како ли витезови и берчници?" Милошъ ѡговори чаушомъ: "Нашъ велики славни кнезь и царъ Лазаръ, господом, како вишњи богъ дао! ѡнъ нама е здраво и весело, сва мѣ господа здраво и весело и мирно и сва воиска стои весело, ѡдевена у крепости божиои и милости; велика броја и велике јакости; Лаве и бези, брчници и делие, сви ходе ѡхоло. Тѣ сѣ се сви на васѣ справили уедно како вѣкѣ а ѡрао и сѡкѡ. Већма него вѣкѣ кад види гди се кокошъ сѣ кокошимъ игра, те ѡрао ѣзди у јатѣ и подбие. И соко када види изъ ѡблака голѣба терѣ га земљи ѡбори. И ви тѣрци хацамие! како мислите дочекати силѣ нихнѣ на пољу Косовѣ?"

Чаѣши имъ ѡговараю: "Веће него истина Милошѣ цю то говориш!.. То е нама велика жалост, за цю то говоришъ; цю си хтео чинити ѡ тѣрске воиске, то ћешъ ѡ ваше чинити. Садъ идешъ царѣ тѣрскомъ Мѣратѣ предати се, примићешъ ѣ њега часъ великѣ и да си царѣ везирѣ илѣкти, кои ѣ бои неидѣ добро да знашъ; паше и бези, казари и кадие а сваки коња јаше да се бие, сеимени и берчници и кѣблѣблие цареве перјанице и велике делие и чаѣши, велике кѣлѣкѣ баше, кои сваки коња, страшно коња јаше, и то е све у зверинами страшно ѡдевено, коже, медведне страшно свише ѡдевено и крила ѡрлѣта и при седлѣ придодена, рекао би да змаи свержѣ тебе лети, кои ница нежали, него да се у бои бие, едва чекаю да се ѣдаре и ваше (ће) живе продирати."

Милѡшъ ѡговара чаѣшомъ: "Ви тѣрци махнити и тѣжни! ди вѣкѣ кожѣ дере, а месо потеже, а где није коже тѣ недере нити мѣ е воле, а ѡрав где пере незгледа није мѣ вола да ћера, него седи, а соко јато голѣбово где види, тѣ се весели. Нокти ѣ нега "богати." (Прим: Овде је са стране написано двапута: "Име твое алилѣта по сто пѣта.) Сѣ томъ беседомъ ѣ таборѣ царевѣ дођаше. Сѣ едне стране ѡздѣжъ се царева сила стојаше много кога се чѣђаше, како Милошъ ѡбилићъ сѣ два дрѣга ездеше, међѣ собом се попирахѣ, кои ће ближе стѣпити, да сѣ ѡчима се нагледа лиеписе витезова и njihна ѡдиела. Кадъ предѣ царевѣ чадорѣ доездише, сташе имъ паше добре коне примати, а Милѡшъ имъ говори: "Није ѣ законѣ царева да паше Християнима добре коне примаю". Тада се тѣрци ѣстѣпише. Тѣ ново прие ѡседе кона храбри Ивацѣ Косањчићъ и прими конја Милѡшъ и

Милѡшъ пође пѡдъ царевъ чадоръ; царъ мѡ ѿ чадора берже неѡтвори; Милѡшъ се верло ѡгзѡви ѿчадора се ѡврати, теръ скѡкѡмъ скѡчи дѡ конѡ своѡга доскѡчи. Тадаи самъ царъ виде Милошевъ скокъ и свис у чѡдо ѡбѡзме таи скокъ његовъ, а Миланъ Топличанинъ ѡде конѡ разсерди своѡга, Милѡшъ мѡ се гави: "Не трѡди соколе крила, чимъ ѡешъ летити? Мало почѡкаи садъ ѡешъ у гато ѡлетити!"

Тадаи царъ ѡтиде съ Милошемъ говорити. Милошъ пође подъ царевъ чадоръ и царъ се лиѡпо поклони; царъ мѡ рече: "Примиѡешъ Милошъ сваки даръ ѿ мене; еръ видимъ да се къ мени проверитъ хоѡешъ!" Царъ мѡ прѡжи рѡку да га полюби, велики везиръ рече: ", Непрѡжай мѡ рѡкѡ, негъ ногъ єдноме кавѡринъ!" "Целиѡи Милошъ ногъ, многѡѡ ти властъ дати и частъ. Ёси сада мои?" Милошъ царъ рече:

"Сѡаке самъ сласти богатъ ѡ славнога мога цара кнеза Лазара; него хоѡѡ сада твои животъ примити!" Кадаръ ѡфати цара Мѡрата за ногъ и потеже ножъ и разѡпра Мѡрата. Милошъ цара ѡбоде и натрагъ се поврати заборави мѡ станѡтъ ногомъ на герло како к ѡбеѡао. Хазнатари и Силистари рекоше: " "ѡ, Милошъ! Заѡѡо цара ѡбоде?" И ѡпетъ се Милошъ поврати и стаде мѡ ногомъ подъ герло, и дофати царевъ сабљу и посече великогъ везира, намъ посече хазнатаре и силистаре и сарафе и страхъ Милѡшевъ и ѡбѡзе и своик сабли предаде, и натракъ се Милѡшъ ѡбрати, теръ скокомъ скочи, великомъ чадоръ на врата далеко ѡскочи, дрѡгом скокомъ скочи тенефъ ѿ чадора ѡкиде, треѡимъ скокомъ скочи до своѡга конѡ доскочи и на конѡ скочи. То чѡдо веѡъ ѡчи да невиде. ѡни вои, паше, бехъ и чекахъ, карѡглие, цареве делиѡ и чауши и пашини пеици и хѡѡие, ганичари и сеимени сви ѡ страхъ Милошевъ ѡбѡзди и забѡши. А то стаде вика ѿ цареѡа табора: "Милѡшъ цара ѡбоде!" Тадаи се воиска ѡзбѡни и на нихъ и навали. Кадъ то чѡ Иваѡъ Косанчиѡъ виде, хитро скочи како соко бѡздѡханомъ, наиприѡ дофати єднога везира у главъ ѡдари, ѡмриѡ, пакъ свою саблю изтерже, пакъ ѡздахнѡ и рече: "На ѡвали ме данъ посла царе, кнеже Лазаре?" Да ти видишъ кои чѡдо сабломъ чинѡше и тѡрке гѡблѡше. Пакъ за нимъ Миланъ Тѡпличанинъ, и ѡнъ саблю изтерже и рече: "На ова ли ме данъ посла царе, кнеже Лазаре?" Да ти є виѡетъ вриѡдни волъ како Милѡшъ неверникъ данас гѡби Тѡрке у полю Косовъ: стаде махати сабломъ и рѡкомъ десницомъ и гѡби тѡрке сабломъ немилостивомъ. Змаи Милош како скрѡжѡташе зѡбима, нека знате Тѡрци Милѡша Кобилиѡа, ѡѡо га називате, како се данасъ къ ѡама провериѡ?

Назадни ѡдари за Иѡѡомъ и Миланѡмъ ѡ бои притече заѡѡо сабломъ пѡтъ просече, предъ нима изиѡе наиперѡи, конѡа гѡше и юнаке све земли ѡбараше. Кѡда се Милѡшъ ѡбраѡаше свѡдъ големъ сѡкакъ ѡставлѡше; на єднога сабломъ замахиваше по два и три земли ѡбараше; сва воиска предъ нимъ страшнѡ бежаше; свѡ воискѡ три витеза смѡтише. Тѡ наиприѡ Иваѡъ Косанчиѡ низгибе голема делиѡа, кои млого Тѡркѡ додѡга. Кадъ виде Милѡшъ люте га сѡзе пролише, где Иваѡъ погибе и ѡна два ѡсташе по полю Косовъ сиекѡѡни Тѡрке. Еѡо ти и Миланъ погибе! рѡка мѡ се десна ѡсече; крѡвъ га преѡзе и из гласа рече: "Садъ сам ти господине кнеже, царе Лазаре неверникъ; еръ юнакъ рѡке десне немамъ!" и тѡ Миланъ паде. Милѡшъ га виде подъ конскиѡмъ ногама; сердце га забѡле, пренѡможе се, ипакъ ѡ немѡ заигра юначко сердце: "Гѡ мислимъ, брате Милане, ѡс ѡветити и многиѡмъ замиѡнитъ!" Крѡвъ мѡ ѡдари на ноздре ѿ велика гѡда и коѡ чѡдо ѿ то доба гѡблѡше сабломъ и десницомъ, како мѡ сабли ѡ рѡке играше, и нам Тѡрке гѡблѡше? На єднога замахиваше, по два и по три земли ѡбараше. Милошъ Иваѡа и Милана ѡсвети. Чѡдно! така воиска, ѿ Милоша чѡдио се далеко ѡклѡнѡше, близъ нитко несмиѡше; кои виде ѡѡо чинѡше сѡак се съ пѡта ѡклѡнѡше, колико да се могаше, и нико мѡ ниѡа ѡчинити немогахъ, заѡѡо на немѡ и конъ ѡклопи биѡхъ и змаи Милѡшъ могаше излетити изъ воиске тѡрске како вихаръ ветаръ и царъ кнезъ Лазаръ доездити: него,... кличе єданъ како женски проклети: "ѡ, ѡи Тѡрци тѡжни и махнити! како тако сокола тѡшка неможете ѡхитити без мреже; него брже голе сабле предъ неѡа меѡите и ѡите пернате и копи верхомъ на землѡ ѡбраѡайте и да би сте кона подъ нимъ пѡсекли добра. Заѡѡо сте слѡпи, те невидите; ерт. Милѡшъ ѡ ѡклопъ и конъ неговъ?"

Тадаи навали много множество мали и велики тиѐмъ, наѠкомт на Милѡша и подъ нимъ добра кона посекоше, и паде Милошъ витезъ подъ кона, и ѡскочи, и коплемъ се послони, теръ скокомъ скочи 30. лаката земле прескочи; дрѸгимъ скокомъ скочи |× лаката земе прескочи; третимъ скокомъ скочи копле мѸ се сломи, Милѡшъ се Ѹлови, а ТѸрци и сила многа навали на Милѡша, а Милѡшъ дрѸго копле начинити неможе, Ѹ рѸке се тѸрске предаде, и неѡа ТѸрци свезаше и царѸ га поведоше, подъ велики чадоръ доведоше, зацо небиѡаше Милѡшъ цара до смерти Ѹбиѡ, како ће нихна сила ѡстати. **П**аничари, кои Милѡша доведоше, рекоше царѸ: "Ево ти Милѡша жива крвника твоѡа! Устани ХѸнѡарѸ ПадишахѸ и стани мѸ ногомъ на герло, или нама заповеди, коиомъ ћемо га смертю Ѹморити" "

Царъ МѸратъ рече: "Сваки господинъ свою смертъ лѸби. **ѡ**ставъте га жива код мене. А ви Ѹстаните паше и везири мои, садъ Ѹстаните справите се и Ѹдарите на таборъ кнеза Лазара. Прие него **ѡ** Ѹмремъ, нека ми ѡчи виде, ко ће Ѹбои добитъ, еръ мремъ, тко ли гинѸти?" " И сва се војска справи ѡ тоѡа часа, и бубна удараше и велике дорие тѸи се баираци ѡтворише; сви бегови и пашини, све се у єдно дигоше и берчници а делие предъ воискомъ и страже тѸлѸклиѐ и кѸлѸкъ баше ударише на таборъ кнеза Лазара славноѡа. Лазаръ сѸ воискомъ и господомъ биѡаше у церквѸ св: **П**ѡвана на летурки. У таи часъ страже кнеза Лазара доћекаше те те мѸ казаше: "ево ти удари царъ на таборъ нашъ." Скочи кнезъ Лазаръ таборѸ и тѸ бѸбни сви Ѹдарише, велике бориѐ; кадъ се Серби састаше са ѡрѸжиѐмъ Ѹ рѸци, викнѸше сви како вѸци, а неки рекоше: "Милѡша Кѡбилићѡ овде нема, ни Ивца Косанчићѡ, ни Милана Топличанина, три неверника, кои ѡ насъ ѡбегаше, цара на насъ пѡдигоше."

ТѸ ВѸкъ Бранковић рече; "**ѡ**о небежишъ Лазаре, **ѡ**о небежишъ?" Лазар мѸ рече: "**ѡ**, ВѸче! что вишни Богъ дати, нити ћѸ бежати ѡа ни тко мои, Братиѡ моѡа! Сви садъ реците: Помози Боже за верѸ христианскѸ хоћемо ли ићи бити се и нашѸ крвъ пролити Христа ради ?"

ТѸ неверни, бездѸшни ВѸк Бранковићъ издаде цара, кнеза Лазара па пољу КосовѸ наприеко ѡн га побеже са дванаѐстъ хилаѡада воиске добреѐ юнака, а подъ ѡклопъ коника. Кнезъ Лазаръ на конѡа своѐга Ѹседе и мачѸ свои изтерже и воискѸ свою причести ѡбрачно прекрсти пакъ застѸпи; "Сад Ѹдрите мои храбри сербски витезови да нашѸ крвъ пролиѐмо, до смертию животъ ѡкѸпимо, смертно тело неѡцедимо, данасъ юнаштво све данасъ покажемо на полѸ КосовѸ, за православнѸ верѸ христианскѸ и за царство божиѐ и за ѡтачство наше! А кои нелѸби милост божию и закона православноѡа, нека бежи за бездѸшнимъ ВѸкомъ Бранковићѐмъ."

ТѸ славни кнезъ Лазаръ на ТѸрке Ѹдари и за нимъ сва остала господа србска, и тако се силно двие воиске удрише и таи бои велики, толике зеве ѡ ѡрѸжа и конске фиске и српске ѡбѸстране воиске, и тешкоѡа грахата и поданиѡа и плача лѸдскоѡа ѡбле стране, колико се земла тресѡаше ѡ силе и ѡ тешкоѡа боѡа и праха и стравлениѡа невићаше ни земла ѡ трѸплиѡа мертвиѐ, по земли рањение юнака, витезова и коња добреѐ Ѹ керви пливаюћъ; крвъ течѡаше по размириѡѸ и разбоиѡѸ како ѡно риѐка. Ко би то видѡѡ чѸдо; вриедности юначке; броѡа се незнадиѡаше; кои еѡце ниесѸ Ѹмерли; Ѹ крви леже рањени, подъ конскиѐма ногама; како но дѸгѸ травѸ по пољу ветаръ положи; сѸлнце помрачи ѡ тешке крви и боѡа.

А стараѡъ Никола, кои сѸ стегомъ предо воискомъ показа господи сабломъ замахиваше по два и по три земли ѡбараше. Маринко ѡхоло тѸ ѡе юначесво показа; ТѸрака се небои, ѡ смерти немисли. Радонѡа и Богданъ безъ числа ТѸрке гѸблахѸ. Юговићѡ деветъ браће заєдно бои биѡахѸ; браћа се заєдно держахѸ; и ѡни великѸ силѸ потриѐше тѸрскѸ; и тако сви Ѹдно погинѸше и: Јѡванъ и ЂѸрица, и воивода Степанъ, и Павое и Радованъ и Гоико, Стѡианъ и Петаръ, све юначество до юнака, сѸ веромъ све показаше юнѡашество, и широко поле Ѹ керви пловаше ѡ тешке силе и боѡа. ТѸ первоѡа пашѸ до трага Ѹбише, а дрѸгоѡа пашѸ разбише. Да неиздаде неверни ВѸкъ Бранковић са воискомъ своимъ, хотѡахѸ свою воискѸ Ѹкрасити Ѹ поле Косово ѡвако ѡтети и

очистити и тако до полудне србска више, а како полудне приеђе Тврци добише и жива цара, кнеза Лазара ђфатише, цар ђ га тврском доведоше Мврат под велики чадор, те мв рекоше: "воиска наша добила, ево ти жива цара, кнеза Лазара, прими га без мита на дар!" цар се подиже на ноге па им рече: "Берзо начинити три вблие камена. Цар заповиђе зарад свођга имема, три ставте где Милш трижт скочио. Садт ђчините, да ми вчи виде, стпт в мрамора начините и донесите писмо па камент ђчините: Милшт цара ввди ђби, а самт себе изгђби. И начините велики гробт в мрамора са златнимт писмвмт ђчините: (Овди лежи Милшт цара ввди ђби, а самт себе изгђби. И начините велики гробт в мрамора са златнимт писмвмт ђчините: Ввди лежи Милшт ст царвмт напоредт.

Кнезт Лазарт писмо ђчините са златвмт. И кадт га ђмремт Милшт витезт главт ввсечите, пакт кнезт Лазарт, терт Милошевт главт ставте кодт мое, а кнезт Лазарт главт ставте кодт мое ногт." Тадаи се Милшт царт гави: "Немои такт господаре царе, мене неприликт! да глава мвта ђзт царевт главт стои; него господина цара, кнеза Лазара главт ставите стт царевомт главомт ђнапредт, а мою главт ставите исподт ногт цара кнеза Лазара." И тако царт ввсди како Милшт рече.

Тадаи кнезт Лазарт Милшт вбрати и гласомт великимт возопи, поче плакати жално рече:

"В, Милшт! Цо вво ђчини чђдо, цо ниђ нигде ђчињено до данас?" Милшт говори:

"Господине кнеже царе, Лазаре! вно цо си ради стт проклетвга Вђкомт Бранковићемт све ввди вчима видишт, а га ти нисамт ница ђчиниш; него самт совершио синоћни заветт, а садт си видиш мою неверт; него ниђси видио мене и мою дрђжинт како стт ти ђчинили данаст неверт на полт Косовт. Да ђ било вчима гледати како твоа три сокола размеђт ноктима богатима и Тврке гђбе смерти немилостивомт, нигди неби мвгав себе веровати; да би било вчима гледати, и да би били сви неверници како но ми троица неби тђ ствтав и са мномт На плочи цвилев, негли рекав: "моа три витеза безт ђкора!"

Кнезт Лазарт вговара. "Блажент Милшт, твоа десница и вера ђ кови и блажења твта крепостт коа ђ била вазда ђ мови милшсти; ти се данаст показа, а божествт на пољу Косовт и цара Мврата ђби и встави спомен Косовт пољу. Знати се ђвискт, али Милошт тебе ради, недадоше Тврци православити славно крсно име мођ, весело ђчинити са господомт србскомт. Ти ми данаст изгђби родт кралевинт мођмт, изгђби и покла свт мою господт и витезове, и верне, кои бои поче бити стт Тврцима без нашега договора ти цара ђби, а себе и нас све изгђби и мођ славно крсно име недаде ми га прославити и весело стт господомт ђчинити; него данаст рањами ђмриђти. Неплачемт мою смертт, дђжант свакт смерти; него садт горко плачемт, ерт данаст све господство изгђбихт на полт Косовт в много гизданияхт храбриђ мођ браће србске господе, кралева и банова и мође воивоа и мође соколова Угричића и верни и храбри и лиђпи Юговића мои перганице. А, где сте ми, како ми погибосте, данаст предт вчима ђ вечной жалости на место некад мођ прве радости, нигда кођ неће родити српска земла? Оу писмо говори: "ниђ на земљу радости коа се неће вмиђнити жалости; насиле на земли, коа се неће ђловити." Боже, боже мои, кадгодт ђмређмт прими дђхт мой".

То кнезт Лазарт изрече наипослиђ и толико царт ђмриђ, Милшт витезт главт ввсекоше, кнезт Лазарт говорит недадоше и немт главт ввсекоше и ђ бђнарт неки метнђше ђ водт. И таи дђнт сва србска земла погипе и сила и ђнашство изгипе на полт Косовт в србсхе воиске погипе 90. хилада и тврске воиске 12. хилади Милшт ђби (Сад је одцепљен лист при дну, а с друге стране опет се исти наставља)... дђнт Милшт цара Мврата ђби. в тога времена сташе Тврци вхоло ходити и безт изђна кралева све то примати и робити на стране продати (продавати вальда) и свђда добише кђдт се вбратише и лиђпе державе примише градвђе и земле безт числа примати. Таи се дђнт гадниђмт Серблиђмт крила ђломише и свођ господство изгубише и безт свођга господства встадоше и дрђгомт господи ђ полабацђение почеше. И по смрти кнеза Лазара встаде Госпођа

Милица са сином Стефаномъ и војском Лазаревомъ и са две дацери (оцепљено 3/4 врсте) бистъ дата В8к8"

Даље је изцепано и нема више. Тако се баш овде свршава овај наш кратак летопис, који је преписанъ из ориџинала опширног. Док нам недође из Пећи "Битка косовска" друга, коју ћемо особено ставити, ми нећемо ни речице рећи о овом нашем, и ако непотпуном и из новијег доба, али свакојако драгоценом споменику. —

Од тужне и чемерне успомене Дрена и Студенца, над којим си свака српска душа косовска заплаче и закука, пошли смо опет дивној, чемерној и ојађеној светој Грачаници. Дрен је се веле осушио тада и у тај минут кад је Милош и Лазар погинуо, а био је до тог минута зелен, једар и у напун. Народ косовски, а нарочито женскиње, бегало је од сваке живе душе, која ма што налик на турско на себи имађаше. Ово чињаху и овде и ако познаваху св. оца и остале; јер држаху, по нашем европском оделу и фесу цариградском, да смо црна и паклена Османлија, или бар у најмању руку потурица. Већ поче јарко сунашце да залази за Голеш и Чичавицу некадашњу светињу српску, сада гробницу и раку развалина и урвина, а чемерно тужни и јадовити напев, који излазаше из дивних и невиних уста Српке Косовске, допираше до ушију наших; те нам срце параше, а душу не само мучаше, но и односаше до у сву дубљину адских и ђаволских мука, које потомци сатанини Османлије, са потурицама, измислише, обидаваше и чинише над јадним и чемерним народом српским. Колико се од тешка бола, јецања и плача могло чути и разабрати, беху то ове речи:

"Еј, Косово, еј,
Еј, чемеру, еј,
Еј, туго ле наша, еј!
Еј, Милошу, еј,
Еј, војвода славни, еј!
Еј, светињо, еј,
Еј, туго ле Лазо, еј,
Еј, туго наша, еј !
Еј, Богдане, еј,
Еј, стари Јуже ле, еј,
Еј, туго ле леле, еј!
Еј, Југовићи, еј!
Еј, туго ле, еј,
Еј, зелени бори, еј,
Еј, чемеру српски, еј!
Бог нек бије, еј,
Бог, туги ле, леле, еј,
Бог нек бије туго де,
Еј, Бранковића Вука, еј!
Еј, проклети, еј,

Еј, туго ле, леле, еј,
Еј, проклети издајник еј!
Јер, издаде, еј,
Јер, издаде туго ле, еј,
Јер, издаде цара, еј!
Свога цара, еј,
Еј, леле туго, еј,
Еј, свога цара, веру, еј!
Еј, Лазаре, еј,
Еј, Лазаре туго ле, еј,
Света главо, еј!
Бог убио, еј!
Бог убио туго леле, еј,
Вукашина краља, еј!
А, јер уби, еј,
А, јер куку нама уби, еј,
Уби, куку, леле свеца, еј!
Еј, Неродимље клето, еј,
Еј, Неродимље туго леле еј,
Еј, и Грдеч проклети, еј!

Даље се неје могло ни чути ни разабрати од дивне и прекрасне неве из села Грачанице, а што нам даље настављаше свети отац скоро ништа неразумевасмо, је се виђаше да је свештени језик дотеривао према слогу грчкоцрквеном. Ми смо дуго и дуго стајали, гледали на место пропасти српске, јужно иза Грачанице, а спрам Голеша, дуго смо и дуго гледали, мислили, осећали, а управо нити смо шта видели, ни чули, ни осећали. Нас је све и сва пренерезило, утаманило, тако рећи умртвило. Не само тада, но чак и сутра дан, тужбе, несреће, сплетке и угурсузлуци грачаничких светих отаца на друге, и ових на њих, нас се несу тицале, не с тога што излазе из јада, сиротиње, незнања и глупости, и што по себи несу тако од мале важности за цркву и народ; но што смо били савршено укочени, дрвени, тако рећи полумртви.

Дивне и прекрасне руже, које су, по причању народњем, још српским косовским удовицама засађене, над гробовима бораца српских за слободу и човечанство, и које су сада савршено подивљале, лепршаху се по тужном и чемерном целом разбоишту; па и њихови мириси несу у стању били повратити човека, који беше пун осећаја, ватре и живота телесног, а нарочито силног и огромног мисленог и духовног. Целу целцату ноћ неизбијаше чемерни и ојађени очајанички напев несрене и у мукама најтежијим намучене Косовке, која вапијаше богу и човечанству, правди и поштењу, правичности и људству; ама је све то заман, узалуд и баш бадава. Њу нико не чује, нико не осећа, нико не мари за њу, нико је не узима ни на ум, нико је се не опомиње, никога се не тиче, нико нема живота, моћи, силе, разума, воље, склоности, Покрета, помицаја, па и ни потреса и најслабијег неопажнијег љуљушкања, за њу, за свету, велику, дивну и највећу узвишеност, узор свега прекрасног и прелепог, правога и истинитог.

При овим мислима, при овом и оваквом погледу, свакојако правом на стање ствари, кожа се најези, крв улази у главу, и баш у само то време, пада на ум она, и ако не тако тужна и чемерна, али свакојако налик и једнака, песма са овом сеје Косовке, сеје тако исто невине и тужне девојке, девојке из шабачке нахије, која и сама нева, и дозива у облику песме, а управо кукањем и нарицањем, свог Милоша Војводу. Сетисмо се, да те исте рођене и најрођеније сестре спремају се и теже томе, да роде, подигну и одгаје челичне и надчовечањске осветнике несретног Косова, да сперу љагу и проклетство Неродимско проклетог цараубице Вукашина, које изради у планини Неродимској, и проклетог и ђавољег цара и народоубице Грдечког Вука Бранковића, који на огранку Копаоника, (по издаи његовој прозваног Грдеча) уби и сахрани народ и земљу срп. као и први на бив. Родимљу, а од тог доба несретном и тужном Неродимљу.

Сетисмо се свете и предивне, иако сада мале и незнатне, кнежевине Србијице, узданице, основе и спаса свега српства; сетисмо се спираоца проклетства и љаге натурене издаицама и себичњацима на васколики народ српски; опомену смо се снаги и силе, и ако мале, али вредне и тињајуће и у један мах показа нам се . . . светла и дивна призора, светла и дивна призрака некадашњег, а можда и скорог доба, кад ће се над надгробним косовским ружама, урвинама приштинским, косовским, чичавичким и осталим, залепршати црвенорујна, загаситоплава и сребрнастобела застава српске славе и моћи: ми скочисмо отресосмо се тужних мисли, отресосмо се паклених несрећа које и путнике неостављају.

Учини нам се, као да црна и паклена утвора, чедо најдубљег пакла, производ најстаријег сатане и врага људства, средсреда свију неваљалства, порока и свега нечистог, рекосмо као... да изчезе изпред лица васиони, у којој се дављаху цели појасеви и нараштаи од самог смрада и неописаног гада и поганштине. На место њено... сину јасно и светло, прозрачно и мирисаво тробојно суштаство српске свете. најдивније, најстарије и најчовечније управо, надчовечанске народности. Учини нам се, као да се и... сама Грачаница потреса, и као да из темеља, сводова, помоста и дворишта њена, устају и подижу се подгробне кости српске, стварају се у светле и прозрачне, свете и узвишене облике; облике типа и народности српске; облике правих вајкадашњих и од неколико десетина тисућних година Срба. На један једити мах, на један једити миг, на један једити тренутак, навлаче се на њих навлаке свију мука и патња, натурују се облаци прозрачни и провидни свију невоља и јада, свега ојађеног, црног, чемерног, окајаног, очајаничког, ужижујућег, постиђујућег, срамоћећег и мртвога, — и на један једити мах тробојна света прастара српска прозрачност... повраћа сву красоту, сву дивоту, сву небесну лепоту, које у себи садржавају тробоје дивне и свете српске.

Црвенорујна даје: моћ, снагу, оживљава, ствара, живи, уздиже, крепи, снажи, увеличава, слободи, преузноси, даје достојанство, независност и поштовање од туђинах.

Загаситоплава, узвишава до свега надчовечанског: даје моћ најузвишеније правичности, и божанствености, улива идеје светости, божанствености, правичности, једнакости, братства, сталности, верности, усрдности, благодости, тихости и тд.

А сребрнобела, бела, света, прозрачна, невина, у један мах обвија своје штоваоце прозрачном белоћом, просвете, невиности, мудрости, светлости, видеља, среће, напретка и осталог.

Све три скупа саједињење туже заједно са сејом из равне чемерне и до скоро несрећне, а сада срећне и благословене Мачве, ако Бог да са сејом из, још тужног и несрећног горког и обмотаног у гадно вражије црнило, Косова. Њих се обе здружише, загрлише, срастеше и спојише; те тако истекоше обе тужне и чемерне песме, а настаће, сретне и веселе. — Држимо да неје сувишно и неумесно ставити овде и поменути песму, која се у кнежевини Србији пева у шабачком и другим околним окрузима. Склоп јој је и све скоро, ван одвећ сродног напева, скоро један и исти са косовском. Ево је дакле па нек се овде чита и помиње:

Вај двориште
Место пресвијетло вај!
Ђе је Милош
Наше јарко сунце вај?
Из дворишта
Црна слутња уји вај:
"Милош вам је
На Косову пао вај!"
Слутња уји:
"На Косову равну вај!"
Одјек зуји:
"На Косову пао вај!"
На дворишту
Трава поникнула вај!

На кулама
Зова процветала, вај,
Ја у граду
Јакрепи се легу вај!
Вај господе,
Драги саздатељу вај!
Драги Божо,
Мили створитељу вај:
Створи нама
Нашега војводу вај!
Ожив нама
Нашег Обилића вај,
Пошљи нама
Војводу Милош вај!

Ова је претужна песмица преписана од баба Петре Мутаповића из Црне Баре среза мачванског. Баба Петра је рођена у Рађевини, па је у време пропасти карађорђеве некако дошла и населила се у Црној Борби. Она нам је још неколико песама чудноватих и дивних казала, из којих сама наша старина вири Неке су од њих све с концем 1865 и у почетку 1866 год. печатане у Световиду; али сада пошто смо најишли у путовању на подобну оној песми баба петрииној, већ печатане и овом попуњавамо. Можемо рећи да су све те песме неподпуне, управо скоро без почетака и свршетака.

Њих певају мале девојчице, шипарице и шипарци, чувајући овце и јаганце. Певају их свирајући у стабло кукутино, из којег се увек издају први звукови: "ифрут нфут." Жао нам је што никако несмо могли ни једну песмицу преписати од дечице ове мале; јер су тако плашљива да на свако наше питање гледе прилику да умакну и да побегну. Ово нам је најжалије и остаће нам непрегоримо што до ових песама не само ми немогасмо доћи, него што никоме непада ни наум да до њих долази. Што се тиче њихове старине можемо рећи да су оне најстарије и првобитне. У њима се, покрај доцнијих историјских јунака, спомињу, и то без смисла и свезе, наши стари богови из идолопоклонства. Ту је Перун, ту Триглав, ту Праве, ту Мора и Мара и Морана, ту Световид, ту Радигост и остали богови и богиње бивше наше. Виле, вештице, змајеви, неизостају у тим песама.

А ако запита ко: "одкуд деца знају и певају те песме?" Ево одкуд: мајке над малом децом певају ове песме љуљајући их. Певају и причају им у песамама чудне приче и старине. Оне су све напуњене и препуњене чудноватим именима и презименима наших старих богова и богиња. Напуњене су и баснама и митоложским изрекама из идолопоклонства нашег. Мајке својој деци успављавајући их певају без почетака и свршетака ове песмице, како кад треба дете успавати, а можда и незнају ни почетке ни свршетке. Ова дечица и сама, пошто мало поодрасту, луљајући своју браћу и сестрице, певају, а кад мало јача буду опет чувајући јаганце и овце доцније, такође певају их.

Тек кад постану шипарци и шипарице, она почну певати и оне обичне песме женске и мушке. Докле год женска деца дувају у кукутино стабло и почињу своју свирку, и мелодију са: "ифут, ифут" дотле слободно може се код њих чути много оваквих чудноватих песама. Пробали смо да препишем коју овде од ових песама, као и у нас, кад љуљају децу; но не само да нехтедоше

певати, него на два места говорећи у нас одбише "ама господине, није лепо да ти седиш ту! Свет је чудноват у нас, може свашта рећи". У нас на једном месту, пошто замолисмо за ту милост, и пошто се разрогачише очи, које молисмо, с места беасмо одбијени. Е, тако је у нас, То је обичај по нашем схваћању врло добар, само за дознавање ових оваких песама неможе гори бити и то у нас, а какав је овде?

Једино би се могле ове песме преписати овако: да се наши млади људи, а нарочито свештеници и учитељи, који су из народа и у народу, потруде и скупе их од својих домаћица. Овако како смо их ми купили од баба Петре (и других) кад је љуљала унучиће своје и певала им да спавају, нећемо доћи да правих и подпуних ове врсте песама, које би нам показале нашу прошлост, као у огдедалу каквом. Наша је жеља и молба нашој омладини духовног и учитељског сталежа: да ову ствар не узме олако; него нека се својски око ње заузме. Ми би и сами бар тамо то радили, но као чаршилија, од које наш народ зазире, а нарочито као чиновнику, савршено нам је немогуће. Ове треба купити по селима нашим, а да у варошима нашим неје могуће наћи оваких старина наших, свако ће нам одобрити, ко само промотри како се наши обичаји замењују сваки дан и час туђим и странам.

— Већ је зора била зарудила, кад смо се кренули из Грачанице право на разбоиште, тулбету муратову, Газиместану и гробу веле шокице и издајнице баба Милене, коју и дан данашњи, на Синан пашиној џамији у Призрену и у другим џамијама скоро по свима паланкама краљице и праве Србије, непрестано спомињу. Али пре овога ваља нам казати нешто, што народ овај овуда о битци косовској прича. Као што смо видели, турска је сила била закрилила сво Косово.

У првој битци сва је се са севера повукла и сасредоточила на Лабу и Ситницу. Подујевске предстраже, и остале, кад је сашла српска војска, пошто Милош распори Мурата и Турци ударише на Србе, — слегла је се била са десне стране Лаба и Ситнице. Кнез Лазар, кад измаче Вук, као што народ вели са 12.000 оклопника, баш при ступању у бој, први пред војском пође, а за њим 113.000 војника. Бој неје дуго трајао Срби сатрвши на први мах сву војску, која је с десне стране Лаба била за 3 час дебљине а око 6. ширине пређу Лаб, потисну средсредну војску муратову од Лаба до Припгине а то је 1 1/2 дебљине а од ове на спрам Грачанице до 2. часа дакле скоро за 6 часова дебљине потисну свуд и на свима крајевима Турке. Дебљина турске војске од скоро својих 7 часова и дужина од скоро толико била је сва које утамањена, а које потиснута. Српска је војска, осим Лаба и омањих речица, прегазила још и Приштевку и Грачаницу реку. Цар Лазар ишао је непрестано напред, имајући на себи већ 17 рана, јахајући трећег живог у ранама, а два су му већ била убијена, коња.

Тек наспрам Грачанице, где је Косово најшире, где је стајало 80.000 најодабранијих коњаника Арапа са главним царским тако званим Санџак и светим мухамедовим барјаком, где је са стране под Голешом стајало 12.000 Јаничара под потурицом Силним Влах Алиом, а код Бабуша 20.000 најодабранијих коњаника Черкеза, решила је се ова за нас несретна и главна битка. Срп. војска, које рањава, које уморена од толиког хода, а које проређена, нашла је овде, осим остатака од бегајуће на 112.000 одморне и најодабраније турске војске. Ову је Мурат нарочито овде наредио, да на њу навуче Србе и да она реши битку, ако се Срби преваре да гоне Турке. Срби се несу надали овом чуду и кад су дошли на поменуто место... запрепасте се од ове изненадне силе. Арапи, Силан Влах Алија потурпце, јаничари и Черкези несу дали много времена да се дуго премишају Срби; те и насрну као муња на ове. Једно због изненадности и тако близу навучених, на ову управо заседу турску, да су се лица врло добро у војника разпознавала, а друго због огромне проређености, умора, и тешких рана, Срби се немогаху дуго борити, окрену леђа и побегну.

Како је кнез Лазар из почетка био напред, само да га због издаје проклетог Бранковића у првом сукобу и боју с Турцима Срби не оставе, тако је сада у бегању био стражњи. Од иза и спрам Грачанице, па све до Лаба бегали су непрестано Срби и благодарећи што су Черкези најужније били, многи већ и пређу Лаб, али кнез Лазар до овога још не беше стигао и дошао, кад недалеко до Лаба догнају га Черкези и један му натури замку (таку звани аркан на свом турскотатарском језику) онако бегајућем на врат, тргне га, он спадне с коња; и тако га жива ухвате. Кад то виде Срби и они који су

већ прешли преко Лаба и кои су тек до њега били обрну натраг за Черкезима; али ови на одморним коњима изчезну, као вихор. Пошто је тако спасен остатак од неколико тисућа Срба, поврате се у свој стан на Копаонику, а из овог врате се натраг Крушевцу и јаве царици Милицы и Високом Стефану, који су, са неколико десетина тисућа војника, били у Новомбрду и његовој околини. Турци се врате на оно место где је био чадор муратов, погубе цара Лазара, Милоша и још неке многе заробљенике. Многи причају, да је се још тог дана све то учинили; јер су Мурата умирућег једва донели до првог места његова становања. Што се самог разстајања и оног простора тиче оно се рачуна у пешачке часове, коњаничких је много мање, а можда и пешачких.

Други опет причају: да су кнеза Лазара, Милоша и остале посекали одма спрам Грачанице, где је и Мурат издахнуо; па тек сутра дан пренели телеса на место првог борављења муратовог код Лаба, и тада су идући тамо бацили главу цара Лазара у Студенац, по једнима у онај спрам оног Дрена, а по другима код тулбета муратовог. Овако већина прича и ово је вероватније: јер да се број просторних часова сведе најмање на 4 па баш што је немогуће сведимо и на 3 излази путовања до спрам Грачанице 3. од ове до Лаба нек је најмање 2 1/2 од овог опет толико до Дрена то је најмање 8. а које борбе и бављења нек је 6. то је свега 14. дакле држимо да се несу се могли опет враћати још 2 1/2 часа натраг Лабу, што би изнело којекаквих 15 1/2—16 часова.

Сви причају: да су Турци главу лазареву бацили у неки бунар, а тело, пошто су грдан новац, за одкуп истог од околног народа узели, Бајазит неје хтео, као и милошево, погребсти код муратових црева. Но с поуздањем може се веровати народној песми, која каже: да је тело Лазарево после неколико година извађено из воде и тд. а ово ће значити: да га је тек доцније и по уговору са Бајазитом, царица Милица са сином ископала и однела са Косова. Песму ћемо доле ниже навести. Бајазет је назван "илдрми" (муњом), због оног брзог и изненадног нападаја са 80.000 својих коњаника на Србе спрам Грачанице. Овај и овакав у свему бој, потпуно се види да је веран; па и само то иоле иначе "Широко" зову "Погибија српска" (а у Турака "Сиф Синдици"), а чешће "Пропаштина царства" а не оно код Лаба где су онолики силни гробови и остало.

Што се тиче војске турске прича се: да је ове погинуло преко 380.000, а око 40.000 и нешто више, махом рањаве остало је; те је се с Бајазетом вратило натраг. Да су одиста и Турци изгинули и да несу победили, но само ослабили Србе, види се из уговора и што, по плачкању, напуштају скоро све српске земље иза Шара и иза Штипа, Велеса и тд. Они су заузели главне паланке и градове, а сам Ђурађ Бранковић, по причању овдашњем, седео је испочетка свог деспотства у граду Јелцу призренске нахије на брдовитим крајцима Метохије. Штавише и син му је погребен у селу Пећанима ове нахије, (призр:) као што ће се то видети у III. св. Путописа. За погибију турску говори се и у сборницима Караџића срп: народних песама. Осим ових већ познатих ево наводимо и ову оvd: народа срп. песму о боју косовском. преписану у Грачаници од чича Тане. Овакву исту чули смо још на 4. места у бившој царици Србији.

Боже мили и Богородице,
Свети Душе и Христосе слатки!
Што да чудо учини се клето,
Што да чудо до сад нечувено,
За грехове испрати нам Спасе,
И пресвета мајко Ристосова?
Такво чудо до сад нечувено,
Ич нетреба ни да нам се чује.
Било време давно и одавно,
Беше добро и прекрасно доба,
Кад се беле свети манастири,
У великој у српској краљини,
У њих служе свети Аранђели,
А ликују силе и господства,

Од Црнога па дор Сињег мора,
Од Латина до крајна Солуна,
Ширише се свети манастири,
Учише се сиротиња ђаци,
Певаше се име исусово,
И преблаге мајке милостиве;
Беше добро, беше рај на земљи,
Кад се слава српска простираше,
Када слоге и правце беше,
Када беше сила и господство,
Кад небеше кљаства ни убога,
Кад небеше роба рајетине,
Кад небеше вука ни хајдука,
Кад не тука Тука и Манђука,

Кад нехука црња Арапина,
Нити она љута Черкезина.
Кад не мори клети Османлија,
А не граби ситна Арбанаса,
Неиздаје црна Бугарија,
И не двори проклета Грчина;
Онда беху по земљи анђели,
Сам нам Господ седеше на земља,
Све чинеше што божије беше;
Не бејаше срдње и пакости,
Не владеше отров издајица:
Тада беху свети Неманићи,
Беше прво свети Симеуне,
Иза њега светитељ Симоне,
Иза њега краље Радославе,
Иза овог свети Владиславе,
Иза њега пребели Уроше,
А по њега свети Милутине,
По Милутин свети ми Уроше,
За Урошем свети нам Степане,
За Стефана свети нам пресвети,
А нејачак Степановић царе.
Пре Немање и свет Симеуна,
Беху многи српски светитељи,
Све краљеви божији угодници,
Кажу брате и причају стари,
Сто педесет пресветих краљева,
Међу њима царе Будимире,
А пресвети Солунски Давиде,
А од других ни броја се незна,
И велики царе Владимире.
Беше царе у Орида града,
А светац ми светитељ Јоване,
У својему граду Черменика,
Оном светом Елбасану белу.
Беху други многи светитељи:
Света Петка у Трна паланка,
Све: Јован од Риља голема,
Свети Петре из Шаре високе,
Свети Прохор Пшиње на истоку,
Свети Гавра цареву колено,
У Леснову светом манастиру,
Свети Јаћим од Паланке беле,
Свети Ромил од Ресаве равне,
Свети Ахил од грчка колена,
Свети Богдан од Скопља пребела
Свети Тањас у доња Полога,
У Лешаку граду великоме,
Свет Никола у Топлици равној,
У Топлици на Жељезник реци,

Свети Сава и св. Арсене,
Свети Сава, Јаћим Девички,
Свет' Пајсије и свет Теокисте,
И хиљада светих угодника,
Свет Јелена и св. Варвара,
Верна љуба цара Владимира,
Ђеновија и света нам Неда,
И три стотин божијих угодника,
Све од свете од краљевске лозе,
А осталој ни броја се незна.
Беше добро, беше благослова,
Ђаво уђе у прилепска врага,
У погана краља Вукашина,
Уби свога цара светитеља,
И издаде земљу и народа.
Опет беше добра и поредка,
Дође свети Лазар посечени,
Пропеваше цркве манастири,
А запева тужна сиротиња.
Мало било дуго неостало,
Натури се божији одпадниче,
Антихристе ђаволе из пккла,
У Једрену у новоме шеру,
Веле људи копиле ђавоље,
У ђавољи рози зачедено,
По имену Мурат Песинине.
Купи војску преко мора сиња,
Веле људи ђавољи изроди,
Све црнога црњег и гаднијег,
Од лица те страва прифатаје,
Од погледа грожи и ужаси.
Светлој, белој срп. краљевини,
И руменом јуначству Србина,
А плавом ми божјем благослову,
Завидува копиле ђавоље,
Тајно кује, а тајније снује;
Сакупио грчке најемнике,
Из Озије Турке Карамене,
Веле брате 100.000 људи;
Још другу му црњу силу кажу:
Сто хиљада Туке и Манцуке,
Сто хиљада црнога Черкеза,
Сто хиљада Манова Турака,
Сто хиљада црна Татарина,
Сто хиљада Грка и Бугара,
И преситне на преплет Арбане,
Оне брате ситне Шкипетије,
Што по гори, као срндаћ скаче;
Јоште седму казују му силу,
100.000 љуте потурице,

Јеничара и сејмена клетих.
Тајно ђаво у Једрењу снује,
А тајније на Косово дојђе,
Ухватио сво клето Косово,
Побратиме, еј невоље наше!
Од Мрамора врху са планине,
До Јавора врху од Звечана;
Од Звечана врху до Чечана,
Од Чечана до те Каменглаве;
А од ове до блата Сазлије,
И до оног на ћемера моста;
Од Сазлије опет до Звечана:
Захватио сво поље Косово,
У дужину 23. сахата.
Сву је земљу војска притиснула,
Да са неба росна дъжда падне,
Земљице се неби дофатила;
Да са неба само небо падне,
На копља би небо се наболо:
Таква сила небеше до сада,
Од како је српске земље свете.
Јоште силу и осму му веле,
200. црнијех хиљада,
Некаквога црна Арапина,
И са њиме брате Сарацена;
Сва се сила на Косово слегла.
А цар Лаза у Крушевца седи,
Он ми дели божје милостиње,
А за Турке ништа и незнаје.
А кад књиге у Крушевца наше,
Од Призрена и од Неродимља.
Препаде се божији угодниче,
Те сакупи силовиту војску:
Сто хиљада љута оклопника,
И 30. лака стременика,
Стременика љуте пешадије,
Са широким мачма пократкима,
Са стрелама и са тетивама,
И са оним прачкама великим.
Паде Лазо на Косово клето,
Лазо паде издаја допаде,
Од зета му Оридлије Вука,
Проклето му и село и племе!
Он погуби свог таста Лазара,
Он погуби пашанац Милоша,
И са њима Милан и Ивана,
И са њима 9. Југовића,
И са њима старца Југ-Богдана,
Од Видина питомога града,
И Лесковца крај Мораве ладне.

Он погуби српску царевину,
И господство, српске светитеље.
Паде војска сетна невесела,
Од невере и смуте вукове.
Милош оде, а са побратими,
Са Иваном од Дупнице града,
Са Миланом од Топлице беле,
А код реке Жељезника града.
Милош уби турска цар Мурата,
И погуби 12.000,
Све самога Туке и Манџуке,
А што хуче, а што страшно туче.
Што је вајде кад помоћи неје?
Турски царе разредио војску,
300.000 проклетих Турака,
Натурио на Лаб и Ситницу,
Од Звечана па до Подујева;
300. натура хиљада,
Од Ситцице и студена Лаба,
Па до свете мајке Грачаничке,
Сво је поље притиско приштинско,
Од Мрамора па до Чичавице;
200.000 љута Арапина,
Курдисао код Дрена, Студенца,
А у пољу грачанице мајке;
12.000 клета потурњака,
Натурио на Голеша брдо,
Међу њима силан Влах Алију,
Који цара ни да чује хоће,
За везира ич абера нема,
За осталу Туку и Манџуку,
Ко за ђубре и прашнну тешку.
Осталу је натурао војску,
Од Студенца и велика Дрена,
Па до оне Каменовеглаве,
И до оног великог Чечана.
Макну војску, српски краљ
Лазаре, Макну војску од те Самодрже,
Сва му је се била и борила,
Погубио девет везирова,
Погубио 200.000,
Све ми самих турских Јеничара.
И остаде силе убојите.
Макну војску девет Југовића.
И са њима старац Југ Богдане,
Девет паша бише и убише,
Кад десстог тући настадоше,
Погибоше девет Југовића,
И десети стари Југ Богдане;
Погибе им силовита војска,

Само раљен по Косову ходи,
Понајмлађији Бошко Југовићу,
Свилен барјак по адају носи,
И он гони Турке на буљуке.
Макну војску Срђа Злапоглеђа.
Девет паша бише и убише,
А десети погуби га клети;
Макну војску Страхинићу Бане.
Тргну војску јад га недесиџ,
На Голеша јуриш учинио,
Он посече силну потурицу,
Потурицу Силна Влах Алију,
Кој му је љубу заробио,
И Малену Бањску напалиа,
Стару мајку с коњма прегазиа,
Разорио друме и путишта,
Од неверне од земље Босњанске.
И од Зете земље издајите.
Он погуби 12.000,
Све пресамих љутих потурњака,
Трже војску Мусић Бан Степане,
Од велика рода и колена,
Девет паша бише и убише,
А десети Бана погубио,
И његову силовиту војску;
Тргну војску Орловићу Павле,
Тргну војску код Студенца дође,
Код Студеица, и голема Дрена,
Девет паша бише и убише,
А десети Павла погубио,
И његову силовиту војску:
Оста само светитељ Лазаре,
А са сином високим Стефаном.
Трже војску благи светитељу,
Грачаничку прегазио реку,
А војска га турска потиснула,
Побратиме црна Арапија,
И проклета гадна Черкезија,
С њиме побро ситна Шкипитара,
Друме каже црна Бугарија,
Светитељу са зад прилегосе.
Бише ми се цео летњи дњак,
Текну Лазар Студеноме Лабу,
Текну Лаза цркви Самодржи.
На Лабу га дотекоше љути,
Ај, проклети црни Черкезани,
Свето га ми уфатише клети,
Под чадора Мурату однеше;
На њему је седамдесет рана,
Још сувише брате и черити,

А на бојном на коњу големом,
Више кажу од сто и четири.
Светога ми погубише Турци,
Код Алаја, код Санџак Барјака,
А спрам свете мајке грачаничке,
Погубише силовит Милоша,
Погубише робље заробљено,
Цар Лазара главу украдоше,
У Студена кладенца врзаше,
Побратиме робље заробљено;
А тело му Турци погребоше,
Код бурага Пексимића цара,
И Милоша дивно погребоше,
Десну руку њему сасекоше,
У сребо је љуто оковаше,
На бурага Мурату вргоше.
И Милоша Срби украдоше,
Украде га робље свеколико,
У Бањиште света погребоше,
А Лазара носе Раваници,
А сама му глава долетела,
У ресавску белу Раваницу.
Текну премлад Високи Стефане,
У онога града големога,
У Новогабрда великога;
Оста Турчин на Косову клету,
На Косову чуда поградиа,
Поградиа чуда свакојака,
А највише џамије приштинске,
Порушио цркве монастире,
Погубио ђаке, калуђере,
Погубио владике велике,
И великог српског патриара;
Заробио Србе свеколике,
Српске мајке коњма прегазио
Српске деве у харема воде,
Српске младе на буљук рездава,
Српске војне на коље побија,
Српске старце у синџир одведе,
А нејач нам листом изтурџиа;
Погазио образ и поштење,
Разрушио цркве и градове:
Све учини проклет Бранковићу,
И проклета шокица Милена,
Што Турцима војводе подказа,
И војводско рухо и одело.
Проклет Вуче и брдо Грлече,
И проклета баба с Бабинносом,
И проклета Зета неверита,
Неверита земља полукава,

И проклети неверни босњски,
А и она равна Маћедија.
Од Србаља мили побратиме!
Од Србаља скоро све изгибе,
Изгибе нам 120.000,
Одабране господе велике.
Од Турака псећих Песијана,
Изгибоше 600.000.
Све самих црних копилади,
Антихриста и сина сотони;
Сво је поље трупје притиснуло,
Од Сазлије па до тог Звечана,
Од Мрамора до Сувога Бора,
И од Бора па изнад Голеша;
Ситница се у крв претворила,
А студен Лаб и Приштевка
река, И сва она дуга Грачаница,
Претвори се у крв и крвиште;
Од трупља су воде изступиле,
Сво Косово крвљу обливале:
Тече крвца по Косову пуну,
Јунацима туго до појаса,
А коњима јаде до трбуха!
По Косову и по црној крвци,
Стои трупље на крви големој,
Те пливају како по том мору;
Оста земља пуста и смрадљива,
Што остало куга поморила.
Што остало од куге и чуме,
Све то помре од зла и жалости;
Занемила земља Србинова,
Од раја се пако претворио,
А од људи ђаволи паклени,
Те наводе Србе на те муке,
Недаду им богу се молити,
Ни црнога леба наситити,
Ни крвавих суза утирати,
Ни голога тела заклонити,
Ни божјске браде опуштати,
Ни спасове косе напуштати
Ни носити црвене доламе,
Ни метати самурли калпаке,
Ни пасати паса окована,
Ни носити убојна оружја.
Бију, брију, грабе, отимају,
Што остаде у мукама умре,
Што преживе низашто неваља,
То учини проклета невера.
Од земаља од српска колена,
То учини ђавоља издаја,

Од убава од краљева рода,
Не од рода св. Симеуна,
Не од рода св. Давида,
Већ од рода Вукашина клета.
И од рода честитог Лазара,
Честитога божјег угодника.
Оста тужан Високи Степане,
А са господом царицом Милицом,
У Крушевца јаде да јадује,
И Турчину данак да давује,
Црни данак, а гори останак:
Све на кућу литру злата жута,
А од села по једна војника,
Још сувише сестрицу Милеву,
Још сувише сву земљу Србинску,
Још сувише граде и тимаре,
Још сувише цуре и невесте,
Још сувише куле и кулине,
Још сувише цркве манастире.
На цркве су дајбу ударили,
Љути терет све оку дуката,
А на путе и путишта клета,
Натурили тешку баждарину,
На девојке плату за удадбу,
А на момке плату за женење,
На удовце венчаницу тешку,
Удовице још већу и грђу,
Још сувише бруку и невољу,
На волове десето што живо.
А на воде друго што живо,
На овнове десето што живо,
А на козе десето што живо,
На пилиће и другу живину,
Ударили трећину голему,
А на свиње љути намет чине,
Ударили у главу 100 гроша.
На коситбу и свекаку траву,
Ударили бездушну трећину.
На сва жита и лебове беле,
Ударили половину тешку.
На причешће и на крштевину,
Ударили тешку крштевину,
Од Мушкога 500. гроша.
А од женског 300. гроша.
Од по сваке оне тужне стране
Ударили по 500 гроша,
Укопине мушке и женске ми,
Ударили по 500 гроша.
Оста тужна земља и земљиште,
Оглобљена и попаљена ми,

Похарана и поробљена ми.
Тако било и тако остало,
Од тужнога побоја косовска;
Тако јади и до дњњс трају,
И трајаће до амина века;
Јер цар даде светско за небеско.
Што цар даје и Бог му неқвари.
Оста само мајка Грачаница,
Да казује пропаст на Косову,

Да казује српску пропаштину,
У Широку пољу Пропаштини,
Да сакупља јадну сиротињу;
И осташе високи Дечани,
И пресветла Потрикана веља.
Да сачува пропала Србина,
Од Турчина и потуре клете,
И остале враговљеве силе
Црне силе и наводенија.

У колико се слаже и подудара ова песма, која и о другим стварима говори, осим пропасти са причама свију народа по вери и народности разликујућих се, а на Косову стањујућих, као и са самим околностима и местима горе наведеним, — у толико је она досада највернији народни опис овог тужног и несретног догађаја за сво српство, славенство и европску просвету. Нама су се многи пријатељи обећали послати боље и потпуније народне песме о овоме, што су можда до сада и учинили. Али кад већ 5 1/2 месеци чекамо наше прибелешке, да их наше ђумручке власи са границе наше пошљу, а они их никако нешаљу и ако говоре: "По дележансу 28. овог Новембра послали смо ваше прибелешке" (то је прошле 1870 год.) онда нам и неостаје ништа друго до и ову овакву песму ставити. Ако у рукама цивилизованих чиновника (руск: кон. у Призрену), спашене прибелешке, из чељусти азијских варвара, одиста ма кад дођу и у њима која боља песма, од ове, о битци Косовској буде, разуме се по себи, да ћемо је и мимо ове предати јавности. За сада покрај ужасног очајања о овим прибелешкама, ваља нам се наоружати најужаснијим стрплењем.

Ми смо већ казали причања свију народности стањујућих на Косову о битци овој, а што се о народностима вели односи се и на вере становника. Казали смо и навели и народну песму Срба православних, сад нам још остају званични турски докази о овом страшном и највећем можда на целом свету догађају. Нек нико немисли, да ће ови бити преписи са каквих турских непознатих ориђинала. Ови су у неколико, који где и наштампани, а у неколико ево их из уста званичног лица, коме је дужност причати о битци овој свакоме без разлике вере и народноста. Идући из Грачанице, овим за Србе и српство чемерним пољем, прво би се дошло тако званом Газиместан-у, али га м за сада остављамо и идемо тулбету муратову, или гробу црева и срца његова. Лево од Газиместана, са старог бив: пута, из Куршумлије у Приштину, а сада водећег у Вучитрн, у једној недубокој пољаници, подигнут је споменик великом и највећем хану, султану, падишаху и т.д. турском, тако званом Гази Мурату I. потомку Османовом.

Скоро у средини ове котловиности стоји подигнуто од тесаног белог мрамора тулбе, ограђено зидом, у којега првом дворишту стоје кућице за поклонике и званична лица, а у другом за шејика, чувара овог гроба. Ово неје манастир турски, као што га овде зову "Тећи" а ми "Текија", у ком живе дервиши т.ј. нешто надик на наше калуђере, који живе од прилога и милостиња; но је ово царски дом, у коме живи лице, које држава о свом трошку издржава само зато: "да свакоме, без разлике вере и народности, прича ужасни косовски догађај. Ово лице, мора врло добро знати турски, арапски, персијски, бухарски и д. д. скоро све језике азијске, који верују мухамеданизам." Осим тога, мора бити више духовно лице и по свршетку највише духовне школе мухамеданске у Цариграду, мора још 3. године учити ориђинале турске историје, а нарочито свију списа о косовској битци, као догађају "коме је обвезано сво мухамеданство за свој обстанак у Европи и за своје борављење у овој." Ето, овако влада турска, учени Турци и цео мухамедански свет гледа на битку косовску; док је европски историци скоро сви и непомињу и незнају ама баш ништа о њој. Осим наведених својстава ово лице још: мора да буде од онога племена духовног лица турског, које беше при Мурату I које с њим погибе, под чадором од руке Милошеве, и које ободраваше Мурата на бој.

Да ли је ова садања, иначе доста изображена, и према турској просвети и човечности, можда најизображенија личност не само у целој Турској, но можда и мухамеданстау, одиста прапраунук погинушег дервиша Мурата I. или не, то је питање турске генеалогике духовних лица, а не наше?

Нас се оно баш ни за длачицу нетиче и ми му без икаква даљег разбирања верујемо, ако хоће да каже, да је и од Мухамеда, оснивача мухамеданизма. Ствар је врло важна, што је не само ово, него и сва до сада бивша овде лица из Бухаре или Бугари из средње Азије. Овим се бар може закључити: да је дервиш Мурата I. а прапраотац свију ових дервиша био одиста из Бугаре азијске. Важност је још и та, што је Мурат I. имао, по свој прилици и огроман број војника одтуда; те се тиме и његова огромна војска од 5—6 стотина тисућа даје разгонетнути.

Садањи је дервиш прави азијат и то прави Бугарац или Бугарин азијски, средина у типу међу Татарином и првобитном Османлиом, Он се хваљаше својим (генеалогичким) племенском старином и довађаше своје порекло не само од павшег муратовог дервиша од руке Обилића, него да је још старије од косовске битке за неколико стотина година. Овде му неизостајаше и сродство са султаном Муратом I. што неје немогуће. Дуга црна густа брада и бркови, заћусласто врло ниско чело, прилепљене скоро уз главу уши, мали, на врху одвећ широк и уздигнут, носић, а при очима седласт и скоро савњен са широким бугарским, или монголскофинским лицем, широке дољње вилице, одвећ узвишене подочне и заочне, до ушију, кости, глава истурена острагу на кијак, очи азијске и све остало, све једном речју показиваше: правога азијата у коме беше прилична унција европске крви, која се огледаше у расту и карактеру.

Он нам прво показа велику светињу своју, огроман камени сандук 7. стопа дугачак, 3. широк и 3. висок застрт некаквим разним платнама и ћилимима. Више труње (сандука мртвачког) висаше нешто као европска лампа, сајужена са фењером троугластим. Око труње стајаху по 5. редова подсвећника са упаљеним свећама, као и оно чудо у облику лампе чело труње на камену 4 стопе високом, огромна од беле свиле чалма првог свеца мухамеданског у српској земљи и Европи, а над овом стајаше фес новијег турског доба и моде, ако се смемо таво изразити, јер Турци нетрпе никакве европске моде, само што су од високе шиљате округле првобитне своје капе у облику беложућкаста феса дотерали до јањичарских фесова, или управо прекројених калпака српских, а од ових до данашњих својих помодних фесића и т.д.

У осталом данашњи фесићи, са својом доле ширином, а при врху ужином, скоро изгледају, као првобитне турске капе, само им размера, материја и боја нису једне и исти. Напротив делијски, јањичарски и остали фесови једнаке ширине и при дну и при врху, при том високи и са плавим кићанкама, и несу ништа друга: до мало, и то врло мало, измењени прастари српски калпаци са перјаницима. Ове су у народност османску увукле потурице, које су их све до 1851 год: у изгледу правих српских калпака, и праве калпаке тако рећи, носиле у Ерцеговини, делу Босне и Старе или Праве Србије. Ови су раји натрпали у место калпака црне шубаре и еврејске дињаре капе. Фес раја до скоро није смела носити. Овај су тек у дан: кнежевини почели носити и то од дана свога ослобођења, а у целој турској пре неколико година.

Шта више и сами Црногорци до Владике појете носили су фесове; а од овога у место ових усвојили старосрпске и ерцеговачке, данас тако зване оне црногорске, капице. У дан: нашој кнежевини до скоро су женске, које сада носе фесове, по селима у место ових, носиле црвене шивене капице, или мале калпачиће. Ови се још и дан данашњи могу видети у наших старица, као и они огромни појаси тако звани "кованици" који су по неколико, а често и десетина, ока тешки. Још и дан данашњи мршти се мухамедански правоверац, кад види рајетину, да носи припадност (фес) правоверних пророковаца, а Бели Мехмед у ниш: нах: зато још и убија.

- Стари камен је изаслани везир из Цариграда, да ово тулбе оправу, сломио и он и сад из земље вири. Србин један, који је, као зидар, оправљао ово тулбе прича: да је паша заповедио зидарима: да одкопају 13. гробова, који су и с једне и с друге стране муратових црева били. Сви су ови гробови имали четвороуголне камене биљега с натписима турским; али ни у једном гробу ненађе се костур људски. Само су у једном нашли чело човечије и више ништа. Паша заповеди да се то камење, као и ови којим је обележен био милошев скок испод чадора, узиду у ову текију, што је и учињено.

Срби несу хтели сасвим затарити место, које је Милош прескочио, кад га Мурат неприми; него се још и данас познаје разтојање, међу два вирећа из земље камена, од добрих 47. стопа, или

како их овде зову аршина. А одавде преко Лаба између села Дреновца и Пруговца (старог Круга) код Лаба стоји и данас оно исто камење, којим су тада обиљежена сва три скока милошева. Први му је 35. стопа, или наших 30, лаката, други 47. или 40. лаката, а трећи опет 35. или 30. лаката.

На 12. хвати од текије, а 5. од оградe стоји и данас онај бунар, или кладенац, у који је била бачена глава светог Лазара. Он је скоро чишћен и вода му се, осим доброте, сматра чисто за свету. На неколико хвати од овог је место на ком је био чадор муратов кад га Милош разпори. Пред њим су одсекли овде главу прво Милошу Обилићу, св. Лазару и осталим заробљеницима, којих је било 13. а све су то биле прве војводе српске; те је око гроба црева муратових и било 13. гробница. Место ово Срби сматрају за светињу; али им недају Турци да га оградe. Милош је веле, кад су му одсекли главу, ову счепао, метнуо под пазуво лево и тако трчао до 50. хвати, Док му неје крв изтекла и он пао. То место зову "Милошево падало" А Арнаути, или Срби потурице, веле да је тако трчао цела два часа до Бање покрај Лаба. где му је и гроб, а брдашце се и сада зове "Јунаков гроб", а пред овим "Милошево Бупило".

О овоме смо казали причу чича Сумбера идући Приштини. У Бањи милошевој, коју смо већ помињали, лече се и од шуге. Сам гроб милошев разкопавали су пре неколико година Арнаути, не би ли тамо нашли мач милошев, којим је он толика чуда починио. Ову су мисао измислили у Цариграду и преко хоца оvd. Арнаутима увртили у главу; јер несу могли другчије и гроб Милошев да затаре, али се он и сада још познаје. Па, баш и да се непознаје, њега сви косовски народи и признају за свеца, иду му на оно место где му је гроб био, моле се богу, сваки по својој вери, пале му свеће и т.д. Жене арнаутске, које хоће да роде јаку и јуначну мушку децу иду на гроб му и остављају разне поклоне. Од владе садањег султана Азиса, свако је зло и свака нечувена несрећа на срп. народ произашла. Оно што несу могли изкоренити јавно као н. пр. гроб милошев, ето га изкоренењују проповедајућу разна сујеверија и остало. Наше неје овде излагати све ове ствари, с тога их остављамо за сад.

—Што се тиче саме зграде ове, она је права џамија, без мунаре, покривена оловом, а сведена сва онако што овде кажу диби дуз т.ј. уједно тупошиљасто кубе, на врху ког је не полумесец, но неко јајасто округло чудо. Сво двориште и сва околина усејана је надгробним округластим и са чалмама правоверних споменицима. Одма иза дворишта ове текије, или теће, тулбета и т.д. како је зову, стоји друго двориште са тако да се изразимо ћелијама за поклонике (хације). који, негледајући на вере и народности, бесплатно се хране и преноћују у овима за 3. дана, а после морају одлазити. У овом одељењу станују помоћници шехови, дервишеви, намесникови и т.д. каквим ти га још именима не зову. Они морају бити хоце и врше послове у нас ђаконске и црквењачке; но незнају, и несмеју знати за старине и остало, које се овде налазе. Сваки дошавши из Цариграда, са одређеном год: платом, шех, прима све те ствари, које се налазе у тулбету муратову, на признаницу, која се у приштинском суду чува, и издаје их такође на признаницу својим пријемницима.

За све се ово неје знало до грозног убиства шеховог, а обичних свакидашњих и редовних догађаја у Турској. Садањи шех, или царски намесник, коме се и валија па и велики везир и сам Султан мора да клања, погинуо је на неколико месеци по нашем проласку преко Косова. Он је имао 4. жене, које је по реду по недељу дана држао, а осталима су долазили његови момци. Једне ноћи опази он ове на дворишту светиње тулбетове, и које тиме што скврњаве светињу муратових црева, јер нико без његова спровода несме преступати праг оградe тулбетове, а које опет светињу установа мухамеданских, по својој несрећи позна једнога од својих момака, зовне по имену и викне, да се веже, а он би га сутра дан, без икаква суда обесио. Шех има ову и оволику власт, која је одма веле, по султановој. Момци кад се нађу у овом положају, опале из пиштоља на сиромаша несретног шеха и кукавца на место убију. Они се окану за ту ноћ његових жена, и по договору један само побегне, као тобож да га је он сам убио. Остали се са оне две хоце, или помоћницима покојног, ваљаног, поштеног, изображеног и честитог шеха, још и дан данашњи смуцају, заједно са харемом покојниковим, по његовим собама и по дворишту светом у које несмећаху, пређе и за живота једног шеха, ни приступити. А ови ће, веле, сада чинити све дотле, докле из Цариграда непошљу другог шеха, које ће бити ваљда после неколико година.

Благодарећи дакле овом догађају могла је се унутреност текије боље и лепше прегледати. Прегледање ово неје остало без користо, јер је се у дуварном орманчићу, спрам труње муратове нашла нека сабља, а боље с једне стране оштра палوشина, неколико правих дугачких мачева, мач врло кратак, оклоп плетен од жица челичних, или то што зовемо панцир, остатци плочастог и т.д. На малом правом, са обе стране оштром мачу, или боље шиљатом правом ножу, који је по свој прилици, онај којим је свега Милош Обилић распорио цара Мурата I. стоје огромни натписи и украси од грбова све од самог злата направљени, а од ових се познају само ова писмена **Милош** (избр.) **□вил....** Оклоп је огроман, а и остатци од онога плочастог страшно су велики. Осим ових има још много неких ствари, који нису разабране какве су и зашто су. Такође стоји још и данас огроман калпак Милоша Обилића за дан: све највеће главе и сувише огроман и одвећ велики.

У истом ћилеру стоји само гвожђе од дугачке и широке скоро сасвим праве сабље, или боље мача, који је на врху мало издубљен на подобије дугог ножа. Оваквих мачева, или као што их овуда зову палوشина и сабаља пуна је Права Србија, а ми их у музеуму нашем немамо. Сав је овај поменути мач, или боље накрив и с једне стране оштар палаш извежен, златом, утрпан грбовима царства српског (двоглавим крунисаним орловима) грбовима српског народа и т.д.

Осим огромног и великог, а неснимљеног натписа, стоји овај на десној страни његовој, (после двогл: крун: орла) **† Благовернаго (пом: орао) кнезга Лазарга** (опет двог: орао па у њему ово) **П. Грѣблановиѹа лѣта н̣ . в̣ . р̣ . или н̣ . к̣ . р̣ .** и (с друге стране) 1378." За овај, као и идући натпис нејамчимо јер их несмо сами снимали него смо их добили преко пријатеља. У рукама једног богатог паше налази се дугачка, широка сада турска сабља, која је и с једне и друге стране украшена двоглавим орловима, крунисаним са крунама на којима су крстови. Више првих орлова на оба печата, иду други мањи, и тд. Али осим тих као печата и на њима поменутих орлова, стоји у 7. врстица, овај идући натпис.

(1). **А ѿ К С Н 2. Н Т Н Ф 3. Р А Т А I**
4. Р А Н Ф С 5. Р Я Т А Н 6. Н Н М К 7. Н С Н О

У два округла печата и то првом у 5. врста:

... Н Н О 2. Ф Н С Н F I 3. Н Ф К Е А † Н
4. С † Е Н К Е 5. С О С

На другом печату и то:

1. О Н € 2. F A B H H 3. Н † Е Ј А † Н Н
4. Т А Н Н Н 5. О С Н С

(и спрам овог с леве стране избрисана једна цифра па) **732.**

— Шта овај натпис преставља доцније ће се казати, а за сад стављајући га наводимо само ово: да је ова сабља овде у нашем музеју.

— Изван дворишта, међу већ порастлом шумом и правоверних споменицима, стоји по која, скоро зарастла у земљу српског косовског јунака поклопница са већ излупаним и окрњиваним, не

временом, но нарочито рукама правоверних мухамеданаца, биљегом и биљезима. Овде се види, да је ужасна и огромна сеча била, да је некада реком текла крв људска и коњска и да је ту понајвише свети Милош Обилић показао скоро сву своју снагу, јачину и војену вештину.

Цело ово разбојиште и с једне и с друге стране Лаба, па чак и у шипразима и трњицима иза Грачанице, а нарочито око поменутог Дрена и Студенца, усејано је и обрастло белом и црвеном ружом, коју подиглоше удовице српских јунака павших овде за веру и земљу, које подиглоше сиње и самохране мајке, сеје, љубовце, род, својта и родбина, које подиже остатак Срба својој браћи и дружини. Сва је ова ружа сада већ подивљала, но још неје свој првобитни мирис и своју светињу и невиност изгубила. Ње највише има овуда и с једне и друге стране Лаба и око Дрена и Студенца, пет часова одавде хода, што показује да су на та два места највише и гинули коњи и јунаци.

А од ове текије, мошеје, тулбета и како ти га још не зову, а најчешће тулбе црева муратових, више Бабиног Моста, а ниже Раскова села на Лабу, стоји сада скоро сасвим порушеи мали споменик веле Шокице Баба Милене, која је у највећем поштовању код правоверних, а проклетству међу Србима. Сада су ту мале развалине, а некада је и над њеним гробом подигнута била текија или тулбе: јер тако благодаре Турци свакој личности, ма из које народности она била и ма које вере била, само која им је учинила какву знатнију и повећу државну услугу.

На основу томе, Турци су и проклетом Вуку Бранковићу, негледајући на то што су га доцније сами удавили због својих државних назора, били подигли у дан: Крушевцу тулбе, у ком је била његова гробница, а над овом буктеле су лојане свеће увече сваког празника турског, као што су буктеле и над гробом ове бабе Милене и као што вечно букте око и над цревима Мурата I. Погрешно неки путници европски држе, да су ове развалине Миленине, од неке доцније развалине турске. Да су одиста њене, сви народи косовски и свију вера тврде, а тако исто и нарочито ово званично лице турско.

Југоисточно од муратова тулбета, а само 3/4 часа од Приштине стоји једно, најузвишеније на Косову брдашце, које се зове "Газиместан". Са њега се види већи део Косова поља. Овако прича овд: народ српски, а и Турци о овом месту: јунак Бошко Југовић, кад је видео да погибе српска војска са кнезом Лазаром 15. Јуна 1389 год. рекао је: "Куку мене и до Бога! Куд ћу сада ја несрећник? Мој отац, браћа и војска им изгубе; па ће сада и мој зет погинути. Нећу бог ме ни ја сам дома; него идем на онај брежуљак, са којег се Липљан и Звечан виде и преко којег сам данас гонећи пред собом Турке, пренео царски и народни крсташ барјак, да тамо погинем за веру и земљу српску". Ово је овде веле јунаков гроб и гробље; јер су овде изгинули па погребени највећији и најзнатнији срп. и турски јунаци, међу којима је последњи и велики везир муратов, чудо од огромноће и јачине овога света.

Источно на 10. хвати од пута идући из Приштине у Вучитрн стоји огромно гробље српско и турско које се зове и "Свето и Јуначко". У самом гробљу стоје две текице, у једној од ових увек седи по једна хоца; те прима од пролазећих милостиње. Друга је празна, али кад се кроз прозор уплетен пружем провири, види се да је лепо помошћена и да се врло чисто држи, а у њу се непушта ни један неправоверни и ђаур, па ма за какве новце. Из ње увек излази онакав исти пријатни и меки мирис, какав излази из моштију и рака наших светитеља. Срби држе да је овде погребен неки српски светац, а и Турци то неодричу. Види се да је овде била, или црква, или капела бар нека; јер свет долази сваког 23. Апр: на Ђурђев-дан, моли се богу, пали свеће и т.д. Ово чине цигани српске вере и потурице, а Србима православиим неје допуштено да то могу чинити тога дана. но тек сутра дан.

Даље сјеверу од ове кућице, или текије, а за 20. хв: од пута стоји мало већа текија, у којој је гроб кнеза Лазара и Бошка, или као што га овде зову, Миливоја Југовића. Гробнице су од 7. стопа дужине 3. ширине и 2. висине од прекрасног белог мрамора лепо израђене. Чело глава стоје до 3. стопе, изнад гробница виши биљези, такође од таквог камена око 1. стопу широки и толико дебели. На овим биљезима познају се трагови од натписа српских; ама су их Турци, пре неколико година, које изобијали, а које закречили. У овој се текији и над овим гробницама никад кандила непале, као и у оној за коју рекосмо, да је била црква св. Ђурђа и да је и сад у њој срп. неки светац. Хоце које овде седе причају свакоме, а нарочито Турцима: "Овде је сахрањен ђаурски последњи цар у Европи, са својим Санџактаром " т.ј. првим стегоношом. Од пута па до ове текије сахрањени су Турци, а даље

истоку за 40 хвати дужине и 30. ширине још се и данас познају све један до другог српски гробови, на којима је било и натписа; али их све пре неколико година Турци утаманише. По целом овом српском гробљу и још далеко у ширину и дужину за цео час и више разтајања расте разно цвеће, и воће, а нарочито: руже, божије дрвце, зимзелен, колопер, невен, а од воћа: брескве, кајсије, трагови од лоза и од дрва као: грабова, јергована, липа, жалосне врбе и тд.

За прву текију, која неје дужа и шира од 3. хвата прича се да је над гробом Гази Алије, великог везира муратовог највеће и јаче у целом тадањем свету људине, којег Милош уби, а за другу, где је била црква тобож његовог слуге. За Бошка Југовића, ког су убили већ по свршеној битци и који, борећи се са осталом браћом, оцем и војском српском противу Турака, кад је видео да је све пропало, Срби веле, да је полудео напослетку; те у лудилу тукао се и трчао сам самцит по војсци турској, — Бајазит заповеди да се убије, и држећи по рећима многих, да је слутио да се потурчи, као већ намишљену потурицу, сахранио ту и заповедио, да се над гробом његовим онај споменик турски подигне. Осим њега, овде је веле био и кнез Лазар погребен и многи други српски јунаци, а код муратове текије и турски и српски.

Са муратовим цревима напореду је био погребен Милош Обилић; десна му рука, окована у сребро, била је непрестано на труњи муратовој, једни веле до кочине, други карађорђевице и милошеве краине; па однета у Брусу и тамо и данас стоји на гробу муратовом. Који причају, (ових је већина да је у време милошеве побуне однешена у Брусу, тврде, да је то учињено што је и кнезу Милошу тако исто име; па су се Турци тога јако бојали. Још и ово причају сами мухамеданци: да је кнез Милош 1815. год. долазио нарочито ради тога на Косово, да украде Обилића руку. Он је се веле бавио на брду више Приштине западу у виноградима и одатле вребао, кад ће дервиш, или како га зову шех, изаћи да украде руку Обилића, па. да је у томе успео, он би онда... покорио сву Турску! Али и Турци несу дремали и несу допустили да кнез Милош са Обилића руком украде и талисман и мађијску силу, помоћу које је убио 12.000 турака најбољих муратових, и најодабранијих из целог турског и ђаурског света, јунака, са самим царем и целим његовим царским меџлисом т.ј. саветом. На овај текици невидесмо, као обичне из Корана, турских натписа, као на оној муратових црева.

Осим тога овде у дворишту и око њега има више од 2000 нагробних споменика, од којих ће бити више од 3/4 српских а само 1/4 турских, што је око муратових црева сасвим друкчије. Напослетку овде су камене гробнице, а тамо је дрвена и т.д. што све даје разлога: да ће ово бити српска костурница, а оно тамо већином турска. Још једна и ако доста лабова прилика, што је овде воће засађено, а тамо не и т.д.

Даље преко самог Лаба скоро за 1 час хода стоји опет једна узвишеност усијана мешаним надгробним споменицима. На овај су веле већ ухватили Милоша, коме је требало још само 1/4 часа па да се докопа српског табора, српске војске и планине. До овога стајала су три огромна биљега, у растојању први од 30. други 37. а 4. од 40. цариградских аршина, нешто мало дужих од добре стопе — кои су означивали простор прескочен Милошем пошто му коња убише. Сам Мурат заповедио је, да се то невиђено и нечувено чудо забележи ради спомена потомцима, ваљда, да ови знају: с каком је се халом морао борити светац и да га неје ма каква кукавица убила. Ово је тако син му Бајазит извршио још за живота бабовога. Сад се познају огромни окрњци, у земљи, ових драгоцених за нас, а црних за Турке споменика св. Милоша, јер су их пре неколико година утаманили Турци.

Сироте госпођице енглескиње Макензијева и Ирбијева, (као и сиромаш Гифердинг што држи да народ овуда нема јуначких песама), држе: да су ове споменике пре неколико година излупали, само онако из глупости, Турци, да њима оправе мошеју или тулбе. Оне несу знале, да, од кад је повраћена у кнежевину Србију династија Обреновића, а нарочито за живота кнеза великог Михаила, постоје тајни расписи турских министара из Цариграда и тајна наређења: да се сваке и најмање, па и траг старине српске руши и утаманује; заборавиле су, да кажу, да у овоме и сами конзули иду на руку Турцима; да су можда ови сами и казали то Турцима, и научили их, како ће и са шта да поступају тако са старинама српским. Заборавиле су: да је сам конзул и то баш њихов, енглески у Призрену наговорио Турке: или да сруше, или да обрну како ваља у џамију, турчену, а сасвим недотурчену бившу нашу цркву Успење св. Богородице; јер им друкчије неће бити добро. И

правоверни, саслушавши праве и пријатељске туркофилске и турског отачаства патриотске разлоге, одма су назидали мунару, покварили олтар и друге мере учинили, којима су мислили загладити изгледину цркве св. Успења задуш: св. кр. Милутина, ама узалуд, познаје се опет да је то више црква но цамија.

Заборавиле су, како је г. Липић цесарокраљевског апостолског величаста аустроугарски конзул у Призрену, јавно и на тржишту(пијаци) говорио властима и свима правоверним призренцима, да греше што неутамане све споменике сваковрстне старине рајине, због којих тумарају непрестано беспослени европци, ове описују и износе свету на видик и под именом тим муте по народу, а нарочито из кнежевине Србије и Црне Горе тумарају разни свестрано подозриви агенти! и ако срп. наго из тих земаља још неје овде корачила.

Има још много што су и госпођице поменуте и г. Гиљфердинг и остали, па и наш путник г. Зах заборавили, или несу знали, хтели и могли да кажу, а неби погрешили, да су и казали и напоменули. Тако г. Гилфердинг, или неје хтео, што је вероватно, или могао да разуме одговор Срба Косовца кад им је тражио песму о боју косовском: "ако хоћеш такву песму, ми је незнамо и немамо овде; него иди у Мораву (кнежевину Србију) и у Карадаг (Црну Гору) тамо ћеш је чути." Тако су и нама одговарали, а то с тога: што се такве песме певају у слободној земљи, јер овде зазиру од свега и свачега, чега је само слободан део српског народа достојан, по овдашњем мишљењу, да такве царске и краљске т.ј. краљевске, песме пева, а не тужна и убита раја турска. Заборавили су да кажу: да су шпиунлуци турски у облицима свију вера и народности, а нарочито лажне српске, ушли у срце, крв, месо, па и кости овога једног срп: народа и да су му ови тако рећи одузели све и сва.

— Е сад ево нас пред намесником и заступником пророковим, који, читавши молитву, одпоче причу о боју косовском на свом хрђавом турском језику, заносећи своим мајчиним бугарским говором, и који српски ово значаше: "Ето видите ову светињу овде! Овде су црева, утроба и срце великог, највећег међу правоверним и најсветијег, после правог пророка божујег, светога султана Гази Мурата I који је код Бога и пророка Мухамеда и коме неће бити конца и свршетка. Ово у дворишту што видите споменика, сви су великих везира, хазнатара, намаза молебника, старца (саветника) и остале царске свите, коју сву, заједно са највећим праведником, омађиавши их изненада поби највећи на свету јунак бан Милош Обилић, велика и права војвода бившег последњег ђаурског цара Лазара. Овде је преко тисућа гробова а у њима кости правоверних, које та ужасна војвода и разбојник, као мухе, смрви, сатари и поби, без да му икаква вреда и пакости учинише, јер је био и мађионик. Даље одавде идући Газиместану, беше се згрцала са свију страна пророкова правоверна војска, да га умори; но ништа му немогоше учинити. На том месту паде, као мува, највећи јунак турски у целој турској војсци, којег дохвати овај Милош буздованом Гази Алил.

Пошто се сва сила разбеже од таквог страха и ужаса прејурише сва тројица прек Лаба, ама пророк неоставља своје; те у виду бабе посла анђела спаситеља. Ено оно је гроб те свете бабе! (показујући на развалине баба миленине мошејице, или надгробног споменика.) Ужасан јој крвник Обилић, већ ухваћен на превари, као што је и свеца Гази Мурата убио, изчупа зубима нос, од чега и умре. Насљедник мог најсветијег прапраоца, који је био, као и ја, из свете земље Бугарске, по заповести пророковој, признао је поменуту бабу за свету; те је тако и остало до данашњег дана. Везани и расковани ђаур био је сав на комаде исечен, осим десне руке, која је била у сребру на цревима свечевим, по његовој заповести, до скоро, а сада у Бруси на гробу његову.

Са руком овом и мачем његовим и осталим оружјем и оделом, које је у Станбулу, прешло је и царство и сила са ђаура на правоверне и царству правоверних неће бити краја до амина. Пошто је посечен ђаурски последњи цар Лазар на овом истом месту, на ком су из тела свечевог анђели однели на небо пророку његову свету душу, и пошто је сва ђаурска сила пропала код Дрена спрам Голеша, —нестало је погане силе и правоверни синови и потомци пророкови узели су ове све земље чак до Беча и сада сви народи плаћају арач (данак) по вољи божијој и правог пророка, великом и светлом султану праунуку светога Мурата, свршетак нека му је светао и побеђујући!"

На многа питања о војсци, о расположејају, о броју, оружју, местима, Јакубу, Бајазету итд. немарљиво и преко све воље, јако подозревајући одговарао је: "Велики и највећи светац, да смо

ваек под сенкоа његовом, неје имао толико војске колико су је имали погани пси ђаури; јер је цео свет ђаурски био се страшно подигао тако, да је могао прождрети сву нашу војску. Наших је било иза Дрена код Сазлије 40.000. из Азије од пророкове жене Фатиме Черкеза и Бугари; код Дрена и Студенца од пророкове крви; 200.000. онамо испод Приштине, Ситнице па све до Лаба и преко Лаба опет 300.000 и даље на Голешу 12.000 и по другим местима, још нешто мало. Бој су започели ђаури пославши свог највећег бана Милоша, који на превари уби цара и уби 12.000 највећих јунака. Пророк је казао моме убијеном праоцу: ако овога рука буде међу правоверним победиће! и тако је и било. Ђауре је сам пророк напустио и управо навео на своје потомке иза Дрена и Студенца, па кад су и његову рођену крв почела ђаури немилостиво проливати; тада их је све сам он својом небесном силом побио и гонио до преко Лаба. На Лабу је бегалући цар Лазар ухваћен и од тог је тренутка правоверно царство настало у свима земљама и наш патишах Бајазет муња (илдрми) постао је цар и зацарио је се, а стари му брат Јакуб погинуо је у оној смутњи Обилића, али не од руке његове.

Од 100.000 правоверне војске погинуло је само 70.000 и 12.000 убио је Милош Обилић. Правоверне војводе све су погинуле па и Влах Алија; али је ђаурске војске погинуло око 392.000, а 12.000 прешло је, покорило је се пре боја, и пре доласка Обилића, великом султану. Тако је наређено било и тако је остало и остаће до века амин! Једно је било ђаурско царство, на целој божијој земљи, неје хтело да призна пророка, па би и остало, а сада је тако исто само једно једито царство на земљи правоверно мухамеданско; — јер је један Бог, један пророк, па и један цар. Све је остало само робље: Москов, Инђилиз, Френк, Мисир, Тунис, Перс и т.д. све је то робље правоверних. Једно је сунце, једно небо, једна земља, једна права и истинита вера пророкова, а остало је све лаж и превара, амин!"

Бивало је још говора и запиткивања. ама све узадуд остало је све једно те једно и све је се сводило на то: да је све то тако од речи до речи написано; да је он то све изучио, издржао испит, проглашен за научна човека или софту и тд. Одавде се прекрасно види место, на коме је била Црква Самодржа, а сад су ту развалине Јашар пашића воденице.

Кад је проклети Јашар и темељ ове цркве разкопавао, под олтарем њеним нађена је огромна костурница, у којој је преко 300 костура од косовских срп: јунака било погребено. Кад опет дођосмо на проклета Јашара ваља нам још коју напоменути, чиме би га човечанство спомињало. У прекрасној књизи "Синан-паша" г. Панте Срећковића напомиње се укратко на стр. 103 105. како је на Лабу разорио једну цркву и направио воденицу од 12. витлова и т.д. а та црква баш и јесте наша славна Самодржа. Ми смо више напоменули његова омања зла и беде, које је починио овдашњим Србима, али несмо казали да је и у Гиланској нахији, а имено у тако званој Шараиској реци 40. села српских савршено уништио, а 20. у 3/4; да је и тамо порушио све цркве и манастире, калуђере живе на коље набијао, о доње вилице и о по једно ребро вешао на ченгеле или гвоздене куке закуцане у зидове разорених цркви и манастира.

И ово му зло неје доста био, него је од 1820 па до 1832 год. свега дакле за 12. год. скоро био успео да истреби савршено христијанство из околног народа српског. Њему несудоста биле утамањене цркве и манастири, изсечени и на најгрознијим мукама уморени калуђери, свештеници и остали знатнији људи; него је и саме праве и корените обреде и обичаје христијанске и народности српске утамањивао и савршено уништавао.

Међу осталим: морали су се и Срби православни и потурице само петком, а не недељом, венчавати; недељом морали су Срби радити, а петак празновати и увече овог бријати главе, мити се, облачити се у чисте рубине (кошуље), .и т.д. Нико неје смео не само држати, но и јести крметину; о ускрсу несудоста смела бојити и шарати јаја, а где би само трагове од љусака нашао... ту је затирао целу кућу; нико неје смео ни јести онако обарена и кувана, па ма била и бела јаја, и у друге дане и осим Ускрса; нико неје смео имати на себи ни један зелен кончић, а камо ли какву грану или шару; при венчању морале су се метати девојкама боје на нокте ногу и руку и т.д. Свака женска морала је носити димлије и сво одело као и туркиње, па и покривала; по селима женскиње неје смело ићи на рад; ни један обред српски неје се смео вршити; ни једна песма певати и све остало што је само наличило на српско; сви су одраснији морали свакога петка долазити пред џамије и испред ових слушати молитве и проповеди турске и тд.

Једном речју: Јашар је ишао; да савршено искорени хришћанство из целог простора земље од Звечана, иза Вучитрна, наше границе па све до Шар и Карадаг планине, у нахијама: Куршумлиској, у којој је потпуно и успео, Прокупљанској, Приштинској, Вучитрнској, Гниланској, делу Пећске, Новопазарске, Призренске, Скопљанске, Врањанске и Лесковачке. Њему је у свему и свачему на руку ишла не само сва власт и царевина турска; но још и римокатолици Шкипетари, или Шкипси. Био је ужасно успео у свему — али је и земљу тако опустео и народ у њој исекао: да је се сам велики везир упрепастио и зачудио, кад је с војском, противу Бошњака потурица, на Косово дошао. Као да је сам Бог подигао ову војну између цара и потурица босанских, а наше драге и рођене браће; те је тако остало ово мало народа српског, што га сада имамо у овим крајевима.

Кад дођемо до гниланске нахије показаћемо свако село, које је Јашар утаманио и уништио, као и сваку старину и тада певајуће и служеће цркве и манастире наше, а сада савршено утамањене и опустеле. Огромна "костилна" или костурница, под подом црквице приштинске и над овом, препуњена је костију оних мученика, које у Приштини око ове богимоље поби и прождра проклети и безакони Јашар, одпадник од свога човечанства. Ово су све кости оних, које су ноћу крали и одкупљивали од његових момака, рођаци и нерођаци побијених, да их само погребу јер и то недаваше. Којих се трупине немогоше украсти, ни откупити, оне су једнако повлачиле се по Косову клетом.

Ми смо заборавили: да народ свију народности и вера, на сваком кораку на Косову, нашавши сваки одломак и комадић од костију, приписује само оним јунацима, који изгинуше под Муратом и св. Лазаром, а нама се и чини да многе и овима припадају, као и оним доцнијих битки од косовске. И одиста је сво земљиште косовско напуњено самим ситним одломцима од костију. Овде их је колико, тако рећи, и песка. Човек кад узме прегршт косовске земље и погледа је она се сва и састоји из самих комадића од костију, нарочито спрам Грачанице и око Лаба и Ситнице. По осталим местима Косова налази се и комадића од морских шкољака, но ове се одма и на први поглед разликују од костију.

Ако су одиста сви чинили, као Јашар, онда од грдних војска изгинувших на овоме 1073. год: 1170. 1389. 1403. 1448 1686, 1786. под Кочом и 1831, год. има доста, грађе, за оволику мложину костију. Јашар је девојке и жене младе везивао за, репове коњима и тако их по несретном Косову разтрзао, и остављао им разтргнуте удове да тако труну, а старе бабе трпао је у Ситницу везав им по један камен за ноге и руке. Оне су се тако бориле и мучиле по више часова са несретном и чемерном водом ситничиним. Осим свега овога питање је: колико је још бојева било на овом Косову пре 11. века, а колико ли од кад Турци завладаше нашом земљом? Па и она телеса, која су погребавали, спирањем земље поплавама и бујицама река, разнашање ове копитама коња и папцима марве и т.д. изашле су белом свету на видик, ваљда да покажу овога глупост и несрећу, јад и незнање, чемер и наук: да се у будуће науче доброме и да боље живе од предака својих и уљеза туђих.

Од овог и његове родбиње владајуће у Гнилану скоро је више народ наш косовски запамтио и претрпео зала, но од толиких ужасних и силних ратова и војевања, али и њихни свршетак неје био онакви, какав се захтева и умољава у пророковим на дан петопутним молитвама. Јашар је свршио свој живот у Станбулу од обичне османске болести отрова, а рођаци му, као и све на свету силеције пропадају и чамињају као и огромне урвине у Приштини Јашареве, које овај одљуд подиже на урвинаша двораца српских владаоца.

О њему до Гниланске нахије нећемо ништа више говорити, а само ћемо још ово напоменути: да је од урвина његовог зверског дворца, или боље јазбине разбојника, у тако званој чаршници, или вароши, приштинској, истоку, а у српској махали, јадна и чемерна, мала и ниска, у рупи и тамна и одвећ мрачна чемерна православна. српска црква. Она је најналичније и најистинитије чедо доба из кога је, а њене огромне, већ помињате, костурнице вапијају пред лицем Свевишњег на ужасног звера и одљуда Јашара и на његова тиранства; јер их скоро све он оправи богу на истину.

Недалеко од поменутих урвина, се кап. за ср. слободе бив: двораца неког Радете војводе стоји огроман кладенац са многим водоскоцима. Он је прастари и из српског доба. а до њега су развалине од бившег дворца српских краљева, који је преко 300хвати био дугачак. Наједном и другом крају као изван ове садање паланке налазе се озидани прокопи, или канали, испод земље, кроз које се

некада пролазило а ово и казује срп. начин зидања. У разним оделењама бив. Приштине налази се још до 20. трагова од бив. срп. цркви, међу којиме се од једне још и данас виде развалине у сред турског гробља са стране Панађуришта. Олтар се, као и многи зидови, још и данас познаје. У овом гробљу има остатака од прастарог срп: гробља са натписима; али Турци недају да се тамо иде, а камо ли гледи и снима. Знатна је у махали Табахани, баш недалеко од кладенца тако званог сада "Битлија" целокупна срп: црква, која је сада, као и све приштинске џамије ван Муратове аја, потурчена. У њој је знатна скривница, која је по налогу г. Гилфердинга отворана.

Говори се да у њој г. Гилфердинг неје ништа нашао, јер је раније била отворана. Шеих потурица, као и породица му прича: да су из ње многе ствари однете и разграбљене кад је први пут отворана, а кад је то било непамте. Особито је много било старих српских књига, које су којекуда развучене.

Јужно од садање српске цркве, у махали чисто и искључно мухамеданској, идући Грмији, или Жупановој води, а сада тако званој "Седам лула," такође је једна црква обрнута у џамију. Код ње је сада једна мала текица, која је врло важна за наш прошли живот. Први је, од хришћана, од Косова у њу ушао Гилфердинг, и пошто му ни један од правоверних ћилим са помоста нехтеаше да подигне, овај опет да тако невиђено остави рад чега је и дошао, срп: момче, које га је пратило подигне тај ћилим, неосврћући се на угрозе правоверних.

Веле да је Гилфердинг на раци овој бившег православног српског, а сада правоверног, свеца, нашао и преписао врло голем и знатан натпис неки. Је ли истина или не, незнамо? само то знамо: да је ова црква потурчена много доцније по косовској битци и од то доба правоверци допуштају православним: да могу увече ђурђева-дне, а цигани на сам дан после подне, долазити, палити воштане свеће, клањати, целивати споља дуваре и умивати се и лечити лековитом водом са овд. кладенца, као и пити је, а више никад и ни у један дан и час то неодобравају целе године; али унутра, до на силу Гилфердинга као и од њега, несуду никако пуштали, а она црква биће по свој прилици храм св. Ђурђа.

За живота свога, Бајазит је, веле, три пута нападао на ово место и овај храм све са по 200.000 војника неје га могао освојити; јер је ту пало више но на Косову и Турака, а нарочито Срба. Таква је ту лежала светиња! Народ прича: да је ова текица само један крај цркве, а садања је џамија скраћена огромна бивша црква у којој је веле, а имено у овој св. раци, преко 40 год. лежало св. тело последњег цара срп. кнеза Лазара. Тек пошто је веле пало преко 280.000 Срба после 40. год. борбе, крену га одавде Срби, а Турци доцније потурче ову цркву. Правоверни напротив веле за ову раку у текици: да је у њој погребена некаква њихна света, још од Косова, дервишина, што неће бити истинито. Бивши олтар црквени, начин зидања, па чак и излупано срп: гробље са натписима и излупани крстови на џамији, показује противно њиховом нагађању и лагању.

Из дувара ове напоменуте текије иде она лековита вода, најбоља и здравија у целој Приштини и околини, која лечи како од свију болести, тако и све људе без разлике вера и народности. Ово место сви мухамеданци, а нарочито потурице, поштују тако исто као и оно где су црева, муратова. Правоверни су се били страшно озлоједили што је ђаурска нога улазила у ову текију, а нарочито што је оно момче дигло онај ћилим; с тога су га још оно вече тешко ранили, о чему зна и г. Гилфердинг, а да ли је код турских власти, као конзул велике силе, изјављивао своје негодовање или не, незна се? После тога још су б. пута на оно момче пуцали, па како га ни пут непогодише, — оставише га, као лице, којем неје суђено још да погине.

Још беше многе и знатне наше старине у Приштини, али је немогасмо прегледати због телеграма из Сарајева, који побуни сву нахију са околнима, а и наше доведе да пред нама запевају. Благодарехи овоме, при потпису пасоша, визитираше нам руке и ми беасмо сретни што могасмо, покрај остављања од стране познаника и пријатеља, са ужасног страха, кад и како треба за времена измаћи се из Приштине. Благодарехи овоме несмо смели ићи правим путем, бојећи се потере, која је за све Турке и државнике османлијске свакидашња и најобичнија стварчица, без велике и скоро икаквс важности, која убија насред царева пута ни крива ни дужна човека, па као и два на путу.

Од Приштине, кад се човек попне на брдашце, са јужне њене стране, тако звано "Лојзје" на којем су садањи приштински виногради; — види, да су: развалине, урвине, ривотине, ђубра, и све нечистоте, а нарочито паланке мртвих т.ј. гробља, као и све паланке и паланчице у земљама под Турцима, и Приштину савршено пождрле и појеле; па стога и Приштина, као и све паланке и паланчице под Турцима, и неналичи на друго што: до на огромно гробље, или пропаст какву. Кад се Приштини додаду још ужасне и страшне хоће, хаџије и дервиши из свију земаља мухамеданских, па чак и из Црне Африке и Аравије, које све овуда пролазе ради клањања цревима првог у Европи освојача турског Мурата,— онда тек себи може преставити човек све гадости и ужасе, који су се скупили и који су закрилили несретно Косово и некада дивну и чаробну Приштину, а садањи извор ужаса, страхота, гадости и осталог свега што је гадно, грозно, црно и ужасно. Сваке године 15. Јуна, веле, показују само правоверним, поклоницима црева и стомак, а нарочито срце, муратово, које је у течности некој још од доба косовске битке, — и ови одљуди и људски изроди, веле, љубе и целују све то са особитим поштовањем и благовенијем, а сви они по три дана и ноћи једу бесплатно цареву храну и имају бесплатан царев стан.

Пре кратког времена на једном месту ископали су случајно једног целокупног косовског јунака, са шљемом, оклопом, чизмама, мачем коњском оромом и т.д. па га опет затрпали. Прича се да је један Турчин с гроба узео поменути шљем и мач с којим се веле и данас дичи и поноси; али их крије и чува. О свему би овом боље и тачније дознали да неморасмо управо бегати из Приштине, због оног телеграма сарајевског у коме се јављаше: да је некакав човек врло знатан изашао из кнежевине, а тај нема на једној руци 2. прста; да га треба ухватити, оковати и под страшном стражом у најгаднијој тамници најстрожије држати, па ма какав и чији пасош он имао, и ма какво му име било и ма које вере био.

Наши у Београду живећи турски шпиуни и уводе, која гуле и прождиру наш народ, а од Али паше скупе плате вуку, свему су овом узрок, а нарочито бугарске пропагандисте, које послаше већ ваљда двадесети пут из Велеса некаквог по свој прилици Лазара (заборависмо му име) Каранфиловића, који нуђаше двојици првим Приштемцима по 250 дук. цес. год. плате од бугарског комитета и бадава учитеља Бугарина и књиге бугарске, само да приме језик и школе бугарске; а ови га јавно, баш при нашем изласку из Приштине, кроз сву чаршију и с једне и друге стране дућана изплуваше. Но он језујитски осмешкујући се и либећи се баш ништа немараше, а и како ће да мари, кад прима по 500 дук. цес. год. плате, подвоз и трошкове од бугарског комитета, а дужност му је само: да распростире бугарске књиге, учитеље и школе у једном делу праве Србије, а други су одређени за друге крајеве и делове и њих најсвесрдније помажу свуда и на сваком месту све турске власти, почев од Валије па до последњег хоће. О свему овом доцније ћемо коју више просборити, а сада хитамо безобзирце даље.

ГЛАВА VII.

Развалине манастира Боринца у лабском срезу и место на ком су биле развалине Самодрже; баба миленин гроб; Вуков пут и Грдеч планина; два бреста; Вучитрн са градом Војиновића; нахија вучитрнска и њени становници; Митровица са Звечаном; војводе Радича поље, црква и гроб; Мали Колашин и Бањска, манастир св. Петра коришког; Чичавица са старинама; Дреница и њени становници; Девич са старинама и снимци: града Звечана, Грачанице, један стари надгробни српски крст, круне Симонидине и св. Милутина, римског саоменика нађеног близу Приштине, план Грачанице, минђуша Симонидина и навод одломака старина римских нађених у Липљану; нахија новопазарска са становницима и понеким старинама; нахија гусинска са становницима и погдекојим старинама; васојевића села и одломци старина из Ерцеговине.

Идући сјеверозападу 3. часа од села Бање и бање Милоша Обилића, у овом лабском срезу, долази се до трагова бившег прекрасног и огромног манастира тако званог "Боринце", који је не само у овом срезу, него и у целом Косову и околини био најлепшији и угледнији после Дечана. Једни причају: да је овај дивни и огромни бив: св. храм српски први пут више помињати Јашар паша Џинић разорио, калуђере живе на коље набио, манастирска имања и богатства раздао потурицама и т.д. Други опет причају: да је поменути Јашар само урвине од тог манастира, као и од Самодрже, савршено порушио, и од тесаног белог, плавог и црвеног углачаног и политираног мермера, из његових зидова, градио неке воденичetine на Лаби реци. Овде говоре неки: да је овај манастир кнеза Лазара, још као цара српског, а други опет: да га је само он вешто поправљао и неке му земље додао.

Осим тесаног, углачаног и уцакљеног мрамора од тробоје срп. манастир је имао од камена изрезане Херувиме, Серафиме, Анђеле, Аранђеле и остало, које је све излупано и нагрђено, и онако се исто још у све три тробоје српске види по разореним воденичиштима помињатог зликовца и разбојника. Око самих урвина, а нарочито прастарог кладенца, расте много разно цвеће, међу којим се одликује некакав дивљи и лети и зими зеленећи се и одвећ јако мирисајући босиљак, којим се околне потурице, под именом Арнаута, а нарочито њихове жене, видају и лече од разних бољетица и рана. Осим овог лече се и оном свстом водом из оног поменутог прастарог српског кладенца, који је близу бив: манастира Боринце.

Од поменутих урвина још и дан данашњи показују много камење од српске тробоје, међу овим особито околне потурице чувају по гдекоји комад, којег су могли спасти од проклетог Јашарпаше. Причају: да по где где и по у којег има још целих светитеља изрезаних на камену, а тако исто да се чува и онај камен на ком је натпис: кад је манастир Боринце грађен и ко га је градио! Ми овоме потпуно верујемо тим пре; што се хришћанство неје баш сасвим угушило у душама оvd: потурица, које се зову Арнаутима; што су они управо тајни Христијани; и што на више места наилазимо на овакве и овом подобне случајеве. Тек од доба кад је заведен танзимат и кад је царска влада потпуно проникла у ове крајеве, а престала пашаларска, беглербеговска, спахијска и тд. и кад су се Цариградске хоце и дервиши свуда и у сваки крајичак, ове српске земље, увукли, —од то доба настаје прави мухамеданизам у овим срп. земљама.

Да овај манастир одиста неје први Јашар разорио имамо доказа у целој једној повеликој родбини сада арнаутској у оближњем једном селу. Из ове родбине, која се у неколико сеоца пружа, остао је још од старине обичај: да најстарији у целој родбини сваког садањег православног и српског, а бившег некад и њиховог, празника у урвинама манастир Боринце, помете, тамјаном, којег мухамеданци нетрпе, окади и да пред живописом око бив: двери запали по две воштане свећице, а у олтару три. Ова је породица све то чинила до тог проклетог Јашара. Он чујући за то дође с војском, и пошто сва та родбина избегне у Копаоник, сравни са земљом ове дивне и величанствене урвине. Најстарији из те родбине до данашњег дана непрестано место где је био овај манастир сваког празника чисти, кади и на њему пали и опет по пет воштаних, и ако убогих и малих, али свакојако, свећа, које су Господу Богу пријатније од огромних мухамеданских лојаних, направљених из костију, крви, душа и самрти толиког српског народа.

Ми смо се опет вратили натраг изнад Лаба Косову клетом, нарочито да се уверимо о излупаним у камену изрезаним помињатим разним српским свецима из овог манастира. О овоме смо се потпуно уверили, те само ово можемо рећи: да су свеци, у нашој Студеници, изрезани у камену, за које Г. Владан и подобни му, рече да су рим. и т.д. — далеко и далеко изостали од ових одломака како у њежности и прекрасном израду, тако исто и у самом камену, а нарочито у изражајима светиње, дивоте божанствености и небесности. Идући тако с десне стране Лаба, причаху нам : да је Лабски срез, или као што га овде зову предјел, нешто мало краћији, али много ширији и плоднији од Косова. По сред њега, веле, протиче Лаб, који га сваког пролећа и јесени плави и наводњава, о чему се сумњамо.

И преко Лаба идући нишким путем од Приштине, а нарочито око села Круга, па од овог до Лаба и преко њега до муратова тулбета, стоји у честом трњаку, огромно и силно измешано српско и турско гробље косовских јунака; но сво ово поље, почев скоро од Ситнице, а нарочито муратова

тулбета, с једну и другу страну Лаба, усејано је тако рећи све самим округлим брежуљцима, који се протежу до села Брњице и састављају круг, од ког је село стари Круг по свој прилици, а садањи Пруговац, тако прозван.

Стари Круг прозван је Пруговац због тога: што је ту Милош, послс трећег и последњег скока пао и онако опружен рекао: "ходите Турци! Милош је пао; он нема више снаге; колико је могао погубио вас је; сад ви чините од њега што знате и што вам је драго; но благодарите за све ово садање проклетом Вуку Бранковићу, проклетом и црном издајнику своје земље и вере, а вашој подкупљеној предајници српског царства и српске вере и слободе!"

Турци му дуго и дуго несу веровали и т.д. захтевајући : да одбаци од себе и оно мало пребијеног копља, што је и учинио. Турци тада приступе, вежу га и поведу натраг у војску турску. Да је Милош само још 1/4 часа измакао горе уз Лаб, или бар да су му Срби притрчали у помоћ, који несу били даље од овог места до 1/4 часа, и који ваљда несу били слепи, те да са брежуљака невиде, под собом шта се ради; тада би се можда сасвим другчије свршила битка косовска. У самом овом, као и у целој распри између Мурата и Лазара, између Милоша и Вука, стоји огромна замршљотина, коју ће можда време и одкривени стари споменици разсветлити. Милоша везаног доведу Јаничари, веле, до села Трна. Он даље неје могао ићи, које од тешког умора, а које од тешког оклопа, који је се сада на све стране, кроз изсечену и избодену милошеву црвенорујну доламу, јаздију и остало видео. Кад су га Турци ухватили, они су тек тада видели с каквом су се силом и страхотом гонили и борили по Косову. Веле, да је сам Милош захтевао, да му скину оклоп што га је крв, која му је ударала на нос и уста, страшно гушила; то му је дисање узапћавала.

Други опет причају: да су то чудо хтели сами Турци да скину, али несу могли и умели, Из тог села дозову коваче Србе, али су се ови претварали да незнају и немогу оклоп на Милошу разковати све дотле, докле је он жив; јер цео тај оклоп морају или онако хладног ломити, или на ватру метати да се растопи, а у једном и другом случају војвода би погинуо и Турци га неби могли одвести жива своје Цару. Турци су нарочито хтели оклоп са Милоша зато да скину, да би га до чадора муратовог што више бојем намучили; јер пређашњи ударци по оклопу несу му, по њиховом мишљењу, много шкодили. Овако нам причаше Арнаутин, који нас овуда вођаше и који нам показива и она 4. белега у земљи, која означавају разстајање милошева три скока.

Док су тако Турци тукли и нагонили Србе коваче да разкују Милоша, једни причају, дотрчи мајка ових и каже Турцима, бојећи се за своју децу, где се и како оклопи скопчавају. Синови њени несу имали куд ни камо, него свуку са Милоша оклоп; те се од то доба то село прозове Расково.

Други, и то Срби, причају: да је ова баба по имену Милена, коју на свима цамијама од Сколља па до граница. кнежевине сваог петка, а негде и сваки дан помињу, казала пре Турцима, док још несу били погинули Иван и Милан да имају оклопе. Она их је научила: да бију коње под кичице, а јунаке под мишице. Тако Турци и ураде; те тако погнну Милаи и Иван. Срби причају: да је она била римокатоличке вере; те је с тога издавала Србе. Осим овога кад је сам Милош већ био сасвим измакао више од 1/2 часа из целе турске војске, причају: да је иста баба Милена викнула: "Хеј, манити и будале Турци! Зар невидите, где вам соко неочупан излете из целе хордије? Зар не знате да се он другчије нехвата, но: пободите, врховима небу често, а дубоко, у земљу сабље и копља испред коња његова; па ће му се коњ на ова набости? Кад се коњ набоде, он ће с њега на копља и сабље пасти и набости се."

Овако сви причају и Срби и Турци, и потурице и Арнаути, па и цигани и све и сва на свету, а оно горње само смо од једног простака чули, који је хтео да оправда бабу, као да није издајница; али нам и овај после тога, кад му казасмо да нам прича како је, а не како он мисли? одговори и изприча, овако, како је наведено.

Идући западу од овог села преко 80 хвати, а за 1/2 часа с пута вучитрнска, стоји огромна дивљакуша, а иза ове скоро у урвинама и развалинама, као и све у Турској, стоји текица над гробом баба Милене, издајнице косовске. Она је овако погинула: пошто су свукли са Милоша оклоп и онако тукући га и мучећи путем водили Турци, уз ове је и баба Милена ишла, тражећи од њих уговорену неку награду. Јаничари су јој ову од самог цара обећали, па ји цару и упућивали, да с њима иде. У

том друштву баш на овом месту Милош стане од убоја и умора да се мало поодмори, а Турцима то добро дође да се и сами одморе и да наставе даље своја злостављања над њим. Тако везан одмарајући се ласкавим и умиљатим речима према Милош бабу да му дође; те да јој о некој својој огромној остави нешто на ухо прешапће. Баба се јако превари, метне ухо на Милошева уста, а овај зграби је зубима за носну кост до самих очију ... изчупа јој цео нос, а кост носу са челом размрска! Баба одма падне ту, а Милош везан још је некако и удари ногом; те одма и умре. Пошто одведу Милоша пред Мурата, овоме кажу за бабу, а он им заповеди: да је свечано погребу; да јој подигну тулбе над гробом, и да је сваког петка спомињу, кад се спомињу умрли свецитурски и т.д.

Турци су, по косовској битци, све то што је Мурат заповедио, извршили. Да је сам Мурат преживео косовску битку, и да му је старији син остао наследник, можда налози његови неби били трајашни. Кад је већ овако, како је било, Бајазит је, из разних узрока не само све извршио, него још и у ферманима потоњим турским султанима, са страшним клетвама, наложио: да све врше докле је турске царевине, иначе: "да се у свиње претворе!" што ће се одиста и вршити, ако Турци небуду даље терали овом садањом азијском политиком. Ако овако узтраје, и ако Турци и даље пођу овако у свом одрицању свега свога, а још неусвојеном европског (што је по грдној несрећи нарочито у нас) може се доживети: да се и тулбе над муратовим цревима сруши. Над гробом баба Милене, Турци су овде, као и тамо над Вука Бранковића у Крушевцу, палили свеће. Срби су се увек старали, да ово тулбе миленино разоре. Село Трновица, одакле е ова бака Милена била, прозвало је се, по њеној смрти "Бабинос" које је једно исто са садањим тако званом селом Бабин-мост. Турци су спрам села овог направили мост, који води преко Лаба.

Недалеко је од овог села једна мала прастара црквица, са закреченим натписом, у којој се по кадакад свршава служба божија. Говори се, да је она била надгробна капелица неког српског јукака, који је пао 15 Јуна 1389 год: на Косову. С леве стране Лаба па неколико хвати стоји нови турски хан, који се зове бабиномостски. Западно од овог баш близу Лаба идући Ситници за 100 хвати, стоје огромна два велика прастара бреста, врло знаменита за нашу прошлост. Између ових брестова су Черкези ухватили Лазара затуривши му, онако на трећем бегајућем коњу, замку (аркан) на врат и жива свукли с коња; те га одвели пред издишућег Мурата под чадор му. Други причају, да је онде била она јама (ово су књижевници) у коју је Лазар упао и у којој су га Турци ухватили. Срби зову ово место "Проклетија" проклето, а Турци свето "Гази". Кад год се купи турска војска на Косову, а нарочито кад имају страх од Црне Горе, Босне, Кнежевине, Европе и т.д. и кад на ове иду овде се разапне чадорцамија, у којој се сва турска војска моли Мухамеду и клања.

Ово је место за њих свето; па га неће нипошто напустити. Нека и сам непријатељ већ удари на њих, они се неће бранити све дотле, докле сваки, па и најпростији војник овде неодклања. Говоре: да им је онај исти чадор од Косова, који је престављао тадању цамију, још у животу у Цариграду; да од њега у сваком оном чадорцамији, који би се овде разапињао, мора бити бар најмања одртина. Они нарочито овде разапињу ту цамијетину с тога: што је веле, сам Мухамед заповедио, да овде први и последњи невернички цар падне; у својим молитвама појименце увек помињу пропаст првог и последњег цара ђаурског у Европи; те тако и опет опомињу Мухамеда: да их појименце од тадањих неверника Срба спасе, па тако и од оних покрај Срба на које полазе.

Од бабиномостског или бабиносног, хана и моста идући вучитрнским путем за 1 час сјеверозападно дође се у село Новосело, а од овог истоку за 1/2 часа дође се до села Самодрже у којем су 12. срп: и 16. потуричких чатрљица. Самодржа је удаљена: од Качаника, 13. од Бабуња села 9. Од Грачанице 5. од Приштине 3. и од муратова тулбета 1 1/2 од Вучитрна 1. и од Митровице и Звечана 3. часа хода. Село ово лежи на дивном и прекрасном месту, на једној коси планинској за 1. час дугачкој, а до 1000 хвати широкој, међу самим брежуљцима, који су сви, ван једног највишег и ове косе, обрасли прекрасном грмовом, или дубовом шумом. Са сјеверне стране, покрај ове косе на којој је Самодржа село, протиче речица Самодржа, која протиче и мимо Новогсела и даље се мало ниже улева у Лаб.

Диван је и прекрасан поглед из овог села. Погледате ли западу, преко брежуљака?... у један мах вам се простре чемерно поље Косово као шарен, а на основу зелен, веленац, који је изпреплетан

белим пругама разних косовских речица. Ви видите чак до спрам Грачанице; видите Проклети Голеш и Неродимске планине. Погледате ли западу?.. тамо видите, почев од Звечана и Митровице, Вучитрн и скоро сву Чичавицу планину, са својим урвинама и развалинама. Погледате ли истоку и југу?... ви видите огромне планине Бинче, Новобрдске, огранке нашег Кобаоника, Голачке, или Голубачке планине и т.д.

А ако погледате на тужан и чемеран сјевер?... ту тек имате шта и видети; ту ћете тек видети грдило и ужас: јер ће вас поглед пренети на прошлост косовску и на црну издају проклете издајице Вука Бранковића. Одма, вам се појављује Грдеч планина тако прозвана, што је на крајцима њеним неверни Вук Бранковић, са својом неверном војском, становао, и по огранцима ове отишао баш онда, и то право у Крушевац, да цареву круну зграби, кад је на Косову све и сва пропало и пропало. Овдашњи Срби показују и пут прави, који се зове "Вуков пут", којим је он своју војску, баш у онај тренутак, кад су Турци јурнули на Србе, а ови опет на њих, одвео и за планину тада тако прозвану Грдеч, завео.

Источно од села Самодрже, а над самом речицом Самодржом, била је знатна и далеко чувена Самодржа црква, у којој се под видом пречести тако рећи, опоја, а на Косову клетом закопа и пропаде не само српска војска и царевина; но и све и сва српско. Јашар паша је и последње развалине и урвине њене разкопао и разтурио, да јој се и трага незна, а тиме је хтео да би је и народ српски и што пре и скорије заборавио а по овом разуме се по себи изтурчио се. Где јој је олтар био, наместио је витлове воденичке, а тада разкопану гробницу, са сјеверне стране олтара, такође је сву утаманио. Кости косовских срп: јунака је све бацио у Лаб; али су побожни и чемерни Срби ноћу из Лаба ове вадиле и тајно погребли у своје гробље. Да их је овај одљуд дознао, све би их погребео заједно са оним костима.

Мало даље од ове Самодрже, храма св. Јована Предтече, стоје трагови развалина од мало мање бив: срп. цркве, коју је такође поменути Јашар разорио. Самодржа је била не само дивна и прекрасна, веле лепша од Грачанице, а са тринајест кубета, него је још била на неописаној месности, са које је се све и сва унаоколо видело, а и сада види. Но задуд све то, кад је пала, пропала и затарила се. Говорити о њеној красоти и лепоти, као и осталих, значило би разпиривати тињајућу бољу српског срца.

Рано је било, кад смо из Самодрже, путујући 1. час хода а из почетка управо слазећи са самодржских брежуљака, дошли у Вучитрн, некадашње знатније и веће, прича се, место, за 4. часа сјеверозападу од Приштине. Оно је сасвим у равници на дивној и прекрасној месности; ама залуду све то кад је мртво и мртвије од многих мухамеданских и помањих паланчица. Мртвило му ово неје узалудно с тога: што су овде мухамеданци, који се као и у другим прођеним паланкама, Праве Србије, неодликују ни у говору ни типу од Срба — највећији и најужаснији зликовци, насилници и крвопије српске. Они, са приштинским потурицама, држе сво Косово са свима крајцима, као једини и прави господари и сопственици. Ужасни су простори њихових земаља, а још ужаснија зверства и насиља. која са сваким даном све јаче и јаче тиште српски народ, и то тим више што је слабији, сиромашнији, нејачи и што све више и више изумире. Од Вучитрна је до Качаника 14. од Приштине 4. од Самодрже 1. Чичавице такође 1. а од Грдеча проклетог Вука Бранковића 2. часа. У њему се рачуна преко 2000. кућа потурица, а ми држимо нема ни 1000. и око 150. и нешто више кућа српских.

Нахија вучитрнска дели се на више, како их овде зову, предјела, међу којима су најзнатнији: Кобаоник, Мали Колашин и Дреница. Он има под собом око 280. села, међу којима су у 220. Срби, у 15. Арнаути и у 45. потурице. Кућа српских има свега преко 6750. арнаутских око 450. и потурица око 2350. што са Арнаутима износи: 2800. Овим мухамеданцима ваља још додати, које чиновника, а које опет цандара, већином Османлија око 160 душа и 8. села по од 100 кућа Черкеза.

Вучитрнске куће и турске и српске, а нарочито ове последње, такве су исто, као и остале куће у Турској по другим паланкама Праве Србије. Оне су све од плетера па омазане. Српске су куће на сјеверној страни, где је земљиште хрђавије, а турске на јужној са огромним градинама. Овуда је свуда, све оно што је боље, здравије и користније, турско. Ако је вода турска је; ако је земља, турска је; ако је кућа, турска је; ако је градина (башта), турска је; ако је стока, турска је; ако је одело, турско

је; ако је шума, турска је; ако је гробље, турско је; ако је све и сва, турско је: само је српско: ропство, рад, глад, голоотиња, јад, чемер, муке, убиства, патње, изумирања, и т.д.

На овој је истој страни и стари град Војиновића, у ком је двор мудиров, или кајмакамов са харемом, разним канцеларијама и надлежностима. Даље у турској страни имају две школе, једна нижа, а друга виша са Медеризом једним, који помаже кадији и медресу глобити и утамањивати Србе. Срби су овде у 200. пута униженији од оних у Приштини, а жене им се, као и тамо, познају, не по лицу, које је умотано, као и свуда, онако као и у була, и не по оделу, које је као и свуда, онако као и у була, но по згурености, савијености, плашљивости и брзом ходу преко улица у самим дроњцима; док се каде укочене, чисто узплајирене и пламтеће, шећу од јутра до мрклог мрака, пружајући ногу пред ногу (као да мере стопама улице) и лупајући што могу јаче кајзерли папучама о жуте своје местве.

И у Вучитрну не само да се никоме од наших не јављасмо но штавише: морадосмо тог истог дана због неких варошких смутња, отићи из њега. Којекаквих цамија турских са мунаретима и без ових има преко 13. Оне су скоро све подигнуте на развалинама старих срп. цркви и манастира. Међу свима се две одликују својом огромноћом, лепотом тесаног камена, од српских цркви, и оловним крововима, који су такође са српских цркви, па још, веле, са старим надписима српским.

Што се самог града тиче, његов снимак, какав је такав је, у III. свесци ставићемо; те нека се види бар и ово мало израде о њему. Он је дужији од 60. а ширији од 40. хвати, и баш спрам њега у правој улици стоји још и дан: данашњи у урвинама (а код Турака добар и здрав) прастари хан Војиновића. Да је одиста, ако не Војиновића, а оно из доба српске царевине, познаје се по начину зидања и осталом.

Сав је дан: турски Вучитрн на самим и у самим урвинама и развалинама некадашњег српског Вучитрна што сведочи да је било велико и знатно место. Међу овима има и целих остатака српских грађевина, као што је град, и даље мало од паланке са западне стране, веле Војиновића, скоро цео целцат, мост. Он је дугачак преко 40. висок ваљда до 15. и широк преко 3. хвата. Сав је од прекрасног тесаног жућкастог мрамора, који се састоји из повеликих плоча. Сведен је на девет сводова, који леже на девет стубова и две темељаче. Одавде је извађен онај камен, са оставом, о ком смо напоменули, кад смо говорили у опште о Косову. На једно 500. хвати западно од овог старог срп. моста, направили су сада Турци нов дрвени мост; јер је тамо Ситница отишла. Све што је овде старине и Срби православни, и потурице и сви овдеживећи народи, па чак и цигани, приписују Војиновићима.

За ове потурице јавно причају: да су за време срп. краљева и царева, владали од Бара и Црне Горе, па све до Косова и до иза Копаоника. У време св. Краља (Дечанског) били су веле, тако силни, да су се и од самог овог свог краља одтргли; те им је морао давати чак и ћерку неку за жену и тако их примирити. Ова краљевска ћерка родила је, веле. Петрашина, Вукашина, и одвећ познатог у народној песми "Женидба Душанова" Милоша Војиновића чобанина шарског. С тога овде, да се ма зашто запита, што само наличи на старину, одговори ће се: "То је џанум Војиновића". Ако се запита за ове одговори ће се: "Што ме мучиш де? Знаш, да су били Војиновићи и опет питаш? Они су море, пре Косова, пре. пре"... Даље вам неће ни зуба помолити, ни један не само мухамеданац, него и православни, док или некако не наљутите потурице, што је врло опасно, јер су највеће убојице, или небудете у таквој прилици, у којој сами међу собом причају своју старину и своје старе, што је опет и врло ретко и опасно. Прноси се глас, као да бајаги, још живе потомци Војиновића у облицима потуричких беглербегова.

Срби и овде инају једну своју нову цркву, коју су подигли па урвинама старе; али такође по новом грчком начину зидања. На велику тугу и жалост и они, као и сви и свуда, немају црквених утвари и књига, а о звонима неје ни мислити, нити би их смели подићи, кад им се и клепало недозвољава.

Одма иза српске цркве, а у турском гробљу, стоји већ скоро порушена, нека стара текија, која, је подигнута на развалинама бив: срп. цркве. У ову су до скоро долазили и Срби и потурице; те се молили Богу, сваки по својој вери и по свом обичају. Кажу: да су овде у овој текији целокупне

мошти некаког срп. св. Нестора. Он је овде у цркви српској био све дотле, докле се већи део ових, због насиља турског, неизтурчи. Кад се овај већији део Срба изтурчи, они, пошто им Османлије разорише цркву, подигоше текију на њеном месту и мошти св. Нестора по турском обичају у њој погребеше. Око садање текије, а пређашње цркве, продуже, као и у христијанству, сахрањавати се: па то чине до дан: дана. Налази се, веле, многе којекакве старине како у приштинских, тако исто и у вучитрнских потурица. Међу овом нарочито има: повеља, хрисовуља, старих српских новаца, црквених утвари, књига, оружја старог и посуђа. Што се црквених утвари тиче, оне су могле и доцније у њихове руке доћи, једно од непрестаног харања и плаћкања, а друго, што сиротевши манастири, преко својих калуђера, ове су Турцима, за мале суме новаца, залагали, па тако и остале у њиховим рукама до дан; дана. Ко хоће старине српске да нађе, ваља му новца па да ове одкупљује од потурица.

— Сјеверно идући од Вучитрна за 2. часа, на источној страни одавде, виде се огромне и силне развалине, некада знатне срп. рударске паланке "Тредче" покрај које је Вук Бранковић са својом, као и он, неверном војском прошао враћајући се са Косова кад је требао да се бори, победи, или и сам, као цар му и браћа, падне на овоме. Подале од ових развалина и урвина старе српске Тредче, стоје силне и огромне рупе рударске, из којих су се вадиле благородни ковови, за време српске моћи и слободе. Не далеко одавде стоје огранци планинице, Шаље који се у тркују један за другим, који ће бити вишији, одвојенији округластији и са свију страна стрменитији.

Међу свима овим подиже се један највиши; али и најчувенији и знатнији. Ова његова знатност и чувеност неје због његове висине, округлине и т.д. него је због старе веке ваљда испоснице, која лежи над земљом до 12. хвати високо у савршено висећој и неприступној литици. У старо доба види се да су биле справе неке, преко и, по којима је се могло улазити у ову пећину и из ње слазити доле; па опет, склопивши ове справе, учините за све и за сваког неприступан улазак у ову.

Станте да вам још једно чудо и диво о овој некадашњој бедној и сиромашпој бив: испосници некаког српског калуђера кажемо! Петорица потурица причали су нам ово: "Пре неколико година, ефеендум, бенум, побегне један наш из низам, и кријући се са највећом муком некако увуче се у ову испосницу. Чим уђе унутра разгледа око себе, где ће и како ће лећи мало да се одмори. Тамо гледајући опази другу једну собу, без прозора. Кад у ову уиђе, има шта и видети... краљевска круна обешена о дувару, која се светли као сунце! Даље погледа и види . . . пуне гвоздене и сребрне сандуке, новца златног и сребрног, а по патосу се ваљале ... све неке златне змије у крунама, које су се светлиле, као сунца! Нашинац бојећи се ових, а лаком па новце, зграби из првог жељезног сандука пуну прегршт свакојаког новца и дође у Вучитрн. Он више неје ишао у аскер; јер су држали да је негде погинуо. Кад је прошло неко време, он опет оде да уђе тамо у ону собу; али му се никако неда. Позове власе неке дунђере, да направе лествицу; али ови несмеју од Турака. Позове влашке попове, да иду с њим и крену благо; али и они несмеју. Па ето тако лежи силна срп. краљевска остава тамо, а несме нико да иде и да је извади."

Мало даље одавде, стоје огромне развалине од неког српског манастира. Причају и за ове: да је једна потурица, пре неколико год. тражећи паре у овима и чепркајући, ископала једна златна колица са 4.точка и 4. запрегнута коња. Од Шаље је до садање границе кнежевине само добрих 7. часова, докле до Вучитрна и Косова је од границе 9. Шаља неје ништа друго, до огранак Копаоника, на коме је пуно свакојаке руде. Особито је знатно село тако звано Белобрдо, близу границе кнежевине. Око њега је силство божије рударских јама;

— Од Вучитрна до Митровице има нешто мало више од 2. часа. Иде се све покрај Ситнице по дивној и прекрасној, равници још проклетог Косова поља. Ниже Митровице за 1/2 часа, спрам једне голе стене, и литице огранка Шаље планине, мешају се воде Ситнице реке и Баранке, или у нас такозваног Ибра; те одавде, казав једна другој јаде и чемере, и понесав сво добро умрло, сва садања зла, јаде, чемере, зла и невоље, — ваљају се заједно претоварене крвавим сузама и крвавим знојем срп. народа из ових крајева, у дан. кнежевину, пред којом вапију: да их спасе и избави од тешка и грдна насиља и неправде. У Митровици је око 500. потуричких кућа и непуних 100. српских са

неколико десетина дућанчића, као и у Вучитрну, у којима нема свега но по 1.000. гр. еспапа разног. Трговина је, као и у Вучитрну, већ у последњем олађеау, а занати у последњем ропцу. Негледајући на све то, вредни су, а несретни Срби, на развалинама своје старе богомоље пре неколико год. подигли нешто као собицу, у којој се покадак служба служи, али чемерна и убога сиромаштина чини да немају нигде и ништа од црквених утвари. Правоверне потурице имају преко 7. са мунаретима и без ових цамија, које су све подигнуте из и на развалинама некадашњих срп. цркви.

Овде је један турски, да га крстимо примирителни, тобож суд са кадиом, који разправља, са отетим новцем, од народа срп. а овоме натура већа зла и беде. Осим тога има и школа турска, у којој се деца уче једино фанатизму турском. И овде се, као и свуда у Турској науче: да псују сваког Србина, а нарочито свештена лица; да се за овима бацају блатом и камењем; да им разбијају главе и да их блатом лепе, а пљувањем тако рећи прилепљују. Ове послове у Приштини и Вучитрну барем врше они велики из Медрезе, или богословије, а мали ћуте. Овде нема великих, па ваљда зато тај посао врше мали.

На самој обали дивне речице Љуште, а у главној улици, стоји и данас један још из срп. доба (ама као обично у урвинама) хан, у коме се, за скуп новац, крчми пиће. Прича се: да је он некакве старе српске породице, која је се пре неколико стотина година одселила, због насиља турског, у Русију; те тамо и дан данашњи живи. Још и то причају: да потомци те породице још и данашњег дана разбирају за своје имање у Митровици оставше, а нарочито овај хан.

Са јужне стране Митровице на једном брежуљку, а за једно 200.хвати од крајње митровичке куће, стоји скоро у урвинама праствара срп: црква св. Илије. Она је с тога знатна: што се у њој и моле Срби прав. и клањају Срби потурице. Благодарехи томе, она до данас неје порушена. Обично пре подне иду Срби потурице, а после подне Срби православни, а кад је Срба православних светац, они иду пре подне, а Срби мухамеданци после подне. Ми неможемо ову једину прилику мимојићи, а да овако јавно непохвалимо овај и овакав поступак наше браће Срба мухамеданаца. Камо среће, да су такви случаји чести и да је бар поједан у сваком српском месту под владом османске царевине!

Одма после Митровице састају се огранци Рожајских планина или Рогозне са огранцима Копаоника, или његовог огранка Шаље; те се ту свршава Косово поље и одатле даље настају планински предели, који се овуда у Босну урачунавају. На самим тим склоповима, које раздваја Баранска (Ибар) река, помогнута јаким и бистрим водама код Митровице Љуште, а мало ниже и водама речице Бањске, која излази из провалија бањских планина, — уздижу се, као изданци, округласти и стрменити брежуљци и од једне и друге стране.

Међу овима, скоро савршено округао, као шећерна глава (биће рукама људским тако дотеран и урађен, као Неродимље и други стари срп: град а на самој литици) највише се подиже диван и чудноват брег тако звани Звечан, ваљда због града Звечана. Висина је његова огромна, а с ње се, веле види (ваљда са догледом) Качаник и сва знатнија места по Косову и око овога. На врху стене, и то на самој литици, скоро висе у ваздух развалине старог Звечана далеко чувеног по српским свима крајевима и знатног у срп. паметарници (историји.) Ми га нећемо, неможемо и немамо времена описивати, него, колико је могао бити, веран снимак његов стављамо; е да би тако, и ако савршено неверна и у најмањој изгледини, могле читајуће српске душе видети и гледајући га опоменути се свега оног из своје народње прошлости, што га чини знатним и чувеним.

Од источне стране Митровице за 1 1/2 часа, а кад се прође Ситница, која се мало ниже стаче са Баранском реком, у једном приличном кршу, — долази се до осредњег манастира тако званог Соколица. Он лежи већ на страни копаоникових огранака, од којих је заштићен високим литицама. Покрај, њега протиче речица Соколица, која се улева у Ситницу. Чим се уђе у цркву, кроз западна врата, одма падне у очи прекрасан и огроман лик св. Богородице и Исуса Христа. Она је дивна и чудновата урезана у прекрасном беличарасто-плавкасто-црвенкастом мрамору од својих 6. стопа дужине и преко 2 1/2 ширине. Св. Богородица дивно и прекрасно седи на престолу десном руком благосиљајући молеће се и цео свет, а на левој држи јако приљубљена грудима малог Господа, који такође својим божанственим ручицама благосиља долазећи и молећи му се овај јадан и најнесретнији народ на земљи божијој. Украси око св. мајке и Господа, као и Анђели, Аранђели и

остале крилате Силе и Господства, немогу се ни преставити, а камо ли описати. Соколица је пуст манастир, а народ долази из целог Копанника, Роголских планина и са Косова целог о Успењу св. Богородице и на Рођење њено.

Од Митровице и Звечана западу уз Баранску реку за 1 1/2 час хода долази се до села тако званог Чабар, од код почиње тако звани Мали Колашин, а прастари, веле "Хлопотник", ако је истина. Мало даље, за пола часа, од овог села, стоји једно пољице међу крајцима планина 1. час дужине и 3/4 ширине, које крај Баранске реке лежи. Поље се ово зове: "Кнез Радич поље". Кнез Радич идући веле, са 80.000 најбоље далматинске и захумске војске, доде је дошао и овде, са својим поглаварима и нешто војске, 24. часа одмарао се. За то време у сред поља је направио малу црквицу, у којој је сву војску пречестио и други дан у Косово повео. Црквица му је 3 1/2хвати дужине и непуна 2. ширине. Њу нису Турци разорили, но време и непрестане јаке и силне бујице. Прича се: да је овде Радич погребен, пошто је се пробо мачем, спрам Вучитрна, кад је видео, да је се одоцнио, а већина каже: да је однешен натраг у Далмацију у некакав град Стоњ, где је за свога живота столовао.

Около су разна села, међу којима неје далеко и Чечево са раз: града Чечана, на планини истог имена. Одавде се прекрасно виде сви врхови огранака Копанника и Рогозне планине, као: Орахово, Соколица, Чечевица, Мајдани, Грмови, Козарево, Кориље, Мокра-гора и т.д. Ниже Митровице, где се речица Бањска улева у Баранску реку, све уз ову за једно добра 2 1/2, а неки веле и 3. часа, долази се, грлом планинским, до једне пољанице.

На овој стоји узвишено брдашце са развалинама градића Страхинића Бана, којег је још потурица Силан Влах Алија са својих 12.000 Јеничара, пре битке косовске, разорио. Овде је и знатна црква св. Стефана ђакона, о којој се спомиње у Хрисовуљи грачаничкој; но она је сада скоро у урвинама. Црква је била, са (сада порушеном) препратом око 62. стопе дугачка и око 30. широка, крстоизгледна, са једним огромним кубетом над саставом пречага крста. Сва је била од црвеноружичастог и љубичастог прекрасно углађеног и уцакљеног мрамора, од врха па до дна озидана, а оловом покривена. Њу су неколико пута турчили и покршћавали. Са једно 100. дук. цес: могла би се опет оправити. У њој су погребена 3. епискупа српска, митрополије светог Саве Студеничке у Хвостњу, а има и гробница старих српских с надписима, но су затрпане у урвине. Црквени књига и утвари нема скоро никаквих, осим неколико старих Србуља на кожи без почетака и свршетака, са којима се којекако одправља служба божија. Од старине је знатан огроман сребрн крст с натписима, који је био на цркви овој. Он се сада чува по кућама срп. и то о Богојављењу вуче се коцка; па коме падне, тај га за годину дана чува. Још се познаје прекрасан српски живопис и остало, уколико је се сачувало, које од нарочитог кварежа турског, а које од времена. У Бањској има до 100. потурчењачких и преко 38. српских кућа.

Од више помињатог села Чабра, више Митровице, долази се у срез тако звани "Мали Колашин" неки још веле и "Стари" а у најстарије доба веле тако звани "Хлопотник". Он је добрих 7. часоса дугачак, а 4. широк, и кроз сред њега протиче тако звана Баранска река, од запада истоку, која извире из Рогозне планине, на којој су развалине старог српског градића Рогозне. У њему је 40. села чистих Срба правосл: у којима је до 1540. кућа. Припада вучитрнској нахији и граничи се: источно са Косовом, сјеверно новопазарском нахиом, од запада и југозапада са пећском нахиом, а југоистока са Дреницом вучитрнске нахије.

Од запада истоку, као полумесећ, протеже се висока планина тако звана Мокра, на којој у Јулу видесмо од врха па до половине њене снега. Из ње извиру: Бели Дрин, или Дрим и Исток. Дрина, Дрим, Дрин итд. долазе од прастаре срп. речи Дрил, која значи брзи, бистри. Свеједно је, а звала се наша Дрина, Дрина, или Дрин или Дрим Бели и Црни Дрин-ови, или Дрим-ови. Све те речи једно и исто значе.

Обе ове реке теку на југ у тако звано Подримље, или Метохију, коју Г. Гилфердинг и други погрешно зову Дукађин. Дукађин је чак више Призрена на Шари дугу и западу. На највишем врху ове планине има, веле, један вртлог, који зову Језером коме о св. Илији и у Јулу месецу, сваке године, иду свепгеници са народом из овог Старог или сада тако званог Малог Колашина; те тамо свете, на том језеру водицу, часте се и веселе. Народ се већином занима сточарством, и овце су му и

по вуни и свему боље и питомије од косовских, као и крупније. Прича се: да има у једног сељака у једном селу једна прастара на кожи писана књига са златним именима свију Војиновића, њиховим грбовима и царским срп. печатима. Многи су искали од овога даје виде и препишу; видети по неком даје и то из његових руку; а преписати недаје нигде и никоме.

Знатно је овде још то: што се налази разорена стара српска фабрика, у којој је се, до пропасти српске, израђивало оружје, а нарочито оклопи. Од свега овог и данас налази се одломака, израђених и неизрађених, а у погдекојег сељака има оваквих стварчица повише.

Срби прав. и потурице, па и Арнаути из целе вучитрнске нахије, па даље идући све до преко Лима и до Вишеграда, носе, као и свуда беле српске доламе, но готово до пола листова од ногу и то само из две несашивене поле. Поле се ове испод мишица, с једне и друге стране, састављају на по три места загасито-плавим, или од Косова скоро црним обтокама, којима су све околу дивно обточене. Узкоћа им показује сиротињу; јер где су доламе убраније и од више пола, ту је свет богатији. Чакшире су, као и свуда, доле здраво узане, преко колена и око расечених џепова, као и свуда, истим обтокама обточене и нашаране.

Одакле почиње Ерцеговачка и Црногорска тако звана "бељача", а не долама, ми незнамо. Само знамо за ове бељаче то: да су оне неки прелаз између српске доламе и оних хаљина млетачких ритера, као што су наше варошке и шајачне чакшире прелаз од наших уских турским широким чакширама, или боље димлиама; те постале ни ово, ни оно. Тако исто и црногорске и ерцеговачке оне чакшире и докољенице несу ништа друго: до прелаз наших чакшира, чакширама средњевекових ритера млетачких, чарапама и оним широким као чакширама или нешто између њих и турских димлија.

На велику жалост народ српски православни, па и мухамедански, свуда по Правој Србији, угледајући се на нас у кнежевини, оставља народњу ношњу и узима ма што, само да је налик овамо на наше. Један беше купио на телалници у Београду, сву издрпану неку турску и прастару бугарску гуњину, и то ону кратку, коју паше абације продају по кнежевини. За љубав ове одртине скинуо беше предивну белу доламу, коју овуда зову и "аљетак" и "аљица". Кад га упитасмо: зашто то чини? одговори: "Нека се ма што на мени црни; те да наличим данум на Шумадинца!" На питања: зашто, и шта то, значи? он одговори: "Да ово неје боље, неби они носили. Они су паметнији и бољи од нас, па треба да се на њих угледамо." Ничим га неје било могуће одговорити од тога; он као и остали, оста, радујући се сваком случају, кад може ма што црно на се навући, само што наличи на наше, или управо на у нас целог света ношње, али не никако наше народње. Ми би више говорили о оделу, да нам се несу обећали познаници из сваке нахије послати по једно рало и мушких и женских, старца и баба, невеста и јунака, девојака момака, па и деца.

У овом је срезу знатни манастир тако звани овде "Дубоки поток" а у нас свуда познат под именом "Црна река". У њему су мошти, т.ј. само труп без руку и ногу, св: Петра Коришког из призренске нахије, коме је још Душан, био подигао у једном пролону планинском, више Призрена, а над самом реком Коришом, манастир, у ком је овај светитељ становао све до насиља Синанпаше, ужасне и несретне за српство потурице из призр. нахије.

Манастир је овај прилепљен уз једну литицу с леве стране реке Дубоког потока, а у самој овој литици, уз коју је прилепљен манастир, стоји пећина једна, која захвата знатан део цркве; те је ова вечно и влажна и мрачна. До манастира долази се преко једног повривеног за 4. стопе узаног мостића, који је, с десног краја реке, преко ове, пружен до у сам манастир. Кад се овај мостић дигне, манастиру се не може ни с које стране прићи. Управо ово и неје никакав мостић, но дугачка греда, или талпија покривена, да на њу непада време, те да се прелазећи неоклизне и у дубокој каменитој овој речици неизгуби живот. Од површине воде ове речице, па до овог мостића. или талпије, има више од 10. хвати висине. Сама је та талпија од некаквог огромног кестена направљена и може бити тако исто стара, као и манастир. Г. Гиљфердинг је описао овај манастир и ми свуда у колико се слажемо, са пређашаим путницама, несмо ради да повторавамо оно, о чему су други, како треба, писали. Снимак његов доћиће у III. свесци Путописа.

Треба би сада по имену да наведемо села вучитрнске и новопазарске нахије са старинама где се која наводи; али на велику тугу то бар за сада не можемо учинити. А не можемо очинити с тога: што су потпуне наше прибелешке, о свему овоме, остале код проте Симе у манастиру Девичу. А овај је од многих удараца арнаутских, заједно са својим сестрићем попом, преминуо, а наше прибелешке, по свој прилици, тако и пропале. У месту тих можда пропалих, а може бити и непропалих прибележака, ево стављамо онде кратке прибелешке о новопазарској нахији, а о вучитрнској, већ смо навели.

У Новом-пазару турском тако званом Ени-базар-у, којег су Турци пре 200. и неколико година подигли, два часа сјевероистоку од њих разореног старог српског Трговишта, — има данас: потуричких кућа, или Срба мухамеданаца, око 1500 кућа; Срба правос: око 150. џандара са редовном војском око 2000 момака са 12. топова. У 210. Срба прав: села има око 7630. кућа; у 40. Срба мухам: око 1.200к. и у 80. села арнаутских око 900. кућа и у 3. села Черкеза по од 100 к. 300. кућа.

Од старина укратко прибележених знатне су: огромне развалине бив: старог срп: Трговишта, које је, по свој прилици, око 1650. г. сасвим утамањено; те основан овај дан: Нови Пазар. Ове су развалине само два часа од дан: Новог-Пазара, којег ужасно погрешно скоро сви наши писци, утврђујући и положно, држе за стару Рашку. А то држе од извора оног Летописца Пећског, са ког је преписан Тронушки и остали од тог доба.

Даље иду близу Новог-Пазара: Ђурђеви Стубови, пред којима стоји, од југозападне стране у дољници малој, а у крај пута, међу крунама престављени српски надгробник од 4. стопе висине и 3. ширине, са натписом, који је на њему; развалине Дежевског манастира и града; разв: Сопоћана и још многих других, описе којих су нам доставила била разна поуздана лица, али, којих још на жалост немамо, те и прелазимо на.

Старине Вапске у сјеничком пољу.

Г. Јов. Мил: Врекић, учитељ Сјенички, послао нам је овај натпис и казао ово: да га је снимио са огромног стојећка или биљега, који је над огромном гробницом од једне огромне једноставне стене изтесан и изсечен; да се налази у селу Д. Вапа, кроз које протиче речица Вапа, и то на једној главици на којој су у раз: старог неког манастира, са огромним гробљем; да се овакве исте раз: од манастира налазе заједно са оваквим истим огромним гробљем и у Г. Вапи, као и у Градцу; на извору Вапе такође развалине манастира и огромна стара српска гробља с натписима: но он их неје смео, због Турака, снимати. Ево овога натписа у Дољњој Вапи:

† а̇ . с̇ . и̇ . а сѣи овдѣ лежи еелена стара попадиѣ
од врема лобѣа изъ сѣнице

т.ј. 1208. године а ово овде лежи Јелена стара попадија, (ваљда је овај билег подигнут) од Јеврема Лобића из Сјенице. Чудноват нам се језик овај чини, који је скоро чисти садашњи, и који по свој прилици неје могао бити пре 659 године у српском народу. Г. Врекић био је почео овај натпис писати кирилицом, па је онда, написав оним писменима годину и оно "а сеј" овде, писао је грађанским словима, па опет кирилицом Јелена, а остали све грађанским словима. Кад смо му писали да нас о томе још боље извести, он је долазио у Београд и казао нам: да је све тако од речи до речи написано, само што је све писано чистом кирилицом. А он овом неје имао кад писати на лицу места, што је се бојао Турака, или боље да се каже потурица; те је с тога написао тако. Но да му је значај исти и да је веран, тврди што га је више пута прочитао и што је тај надпис врло читак. У то се гробље од Косова нико не сахрањује нити се сме сахрањивати. Од кад је црква разорена, од тог доба је сва бивша земља манастирска, постала својина турска, који ју раде и урађују баш до самог гробља. Ту и несме ни један Србин да дође.

Што се саме изгледине тиче овог прастарог срп. гробља оно је тиме још знатније, што му је огромноћа неизказана; јер је цео овај надгробни споменик, како гробница, тако и крст над њом, од једноставног камена изсечен. Крст, или билег, овај висок је 5. стопа над поклопницом, а ова је над земљом 6. висока, а ширина јој 4.

Кад смо већ доведе дошли, а оно нам ваља да побројимо ово неколико села српских која носе имена Васојевића. Васојевићи се сви рачунају, да су браћа са потурицама Хотима и Красима или Крастенићима. Прича се: да су била 3. брата: Васа најстарији, од којег су Васојевићи; Хота средњи, од којег су Хоти и Красник најмлађи, од којег су произашли дан. Крастенићи. Од ова два млађа брата, сво је се потомство изтурчило; али у последње доба 3000. пушака Крастенића признаје право над собом Црној Гори, а не Турској.

Васојевићи заузимају неколико села у дан: Црној гори, а сјеверни окрајак некадашње Гор: Зете. и то: 1. Црешњево, 2. Забрђа, 3. Слатину, 4. Присој, 5. Пеховац, 6. Краље, 7. Божиће, 8. Коњухе, 9. Ђулиће. Почев дакле од Црне Горе па све до у срце пећске нахије живе Васојевићи још у ово 50. села и горњих 9. свега дакле у 59. 10. Модришта, 11. Кијево, 12. Горожде, 13. Драњ и 14. Црколез у пећској нахији, а ова су идућа у Васојевићима: 15. Велика, 16. Грачаница, 17. Улотина, 18. Сеоце, 19. Трепча, 20., Веничка, 21. Буче, 22. Лужац, 23. Долац, 24. Беране, 25. Црниврх, 26. Главица, 27. Бастаји, 28. Грижица, 29. Курикуће, 30. Лубнице, 31. Заострво, 32. Бихор, 33. Дања 34. Шекуларска ријека, 35. Лекића, 36. Страње, 37. Маслари, 38. Мезгале, 39. Јашовићи, 40. Улица, 41. Орах, 42. Цјетковићи, 43. Ровци, 44. Крчево, 45. Загорје, 46. Калудра, 47. Ржаница, 48. Луге, 49. Пећник, 50. Дапсиће, (или Дансиће) 51. Градац 52. Будимље, са старим градом, који се сада зове Градац, 53. Заграђе, 54. Гожде, 55. Диње, 56. Јаходоле, 57. Моште, 58. Драгосава и 59. Бабино.

У ових 59. села има око: 2440 кућа са 5.300 пушака. Краснића и Хота наравно има више од 130. села а 3900 кућа. Од њих може изаћи 7—8. тисућа пушака. Они живе почев скоро од више Скадра, и то од српског племена Мрконића, садањих Срба мухамеданаца, или потурица, па такође чак до у пећску, а нешто и вучитрнску, ђаковичку и врло мало призренску нахију. Више сјеверу ових Васојевића, а у Ерцеговини, стоје и дан данашњи, међу многим и огромним нашим старинама, и ове:

1. Видовог поља, које вам је све Г. Сима Дамјановић у верном препису дао. Он нам је још обећао уступити све његове преписе и снимке старина, учињене за неколико година, са фотографским сликама тамошњег срп. народа; ради тога је писао у Дубровник неком тргов. Алексићу, код ког су му остале, да нам их исти пошље. Г. Алексић у два своја писма управљена лично на нас обећавао је се ту испоруку учинити; али је до данас неучини, незнамо са чега. Поменути г, Дамјановић, бив. учитељ у манастиру Житомислићу пропутовао је скоро сву Ерцеговину са руским фотографима и с тога су га Турци, или боље потурице, и прогнале из Ерцеговине. Од многих старина, које има снимљене, само нам је ове дао, које су се случајно код њега задржале:

1. Недалеко од Стоца стоји тако звана Видово поље прозвано тако одтуда: што је на једном брду, које се зове Видов био некада град Видин, од ког се и данас развалине налазе. Између Видова брда, или управо планинице и друге планинице, која се зове Пјешивица, протиче речица Вида, или Видица, која извире из планине Ргуда. Од леве стране ове речице стоје развалине Видина, а с десне је тако звано Видово поље на ког хумићима има преко 200 стојећек, међу којима је 1. крст за два боја човечија. Већина стојећек стоје на огромним високим до 4. стопе поклопницима, а које су дуге до 13 1/2; стопа, а широке до 8. На сред овога огромног гробља стоје развалине манастира неког и код овог с десне стране велики стојећак на поклопници са овим натписом

Ѡ̇ . а̇ . ѡ̇ . се лежи Мара дшерь попа Дабише.

Ако је истинит натпис што се године тиче, (о чему ње може бити нл речи; јер је кирилица тек у 855. год. постала) онда би излазило да је 739 год. умрла и погребена Мара кћи попа Дабише. Г. Дамјановић нам је тврдио ово и стога је тај натпис као најдрагоценији сачувао и са собом кроз сво

своје прогонство носио. Ми нејамчимо за ове натписе, које нам је показао г. Дамјановић све дотле, док нам остале старине, које је пронашао у Ерцеговини, недођу. Овде мора бити да је пре овог првог писмена стајало још "зелo", те би тако изашла од приливке 6739 год. или 1127.г. по Христу, што је лако могуће. Свакојакo је ствар знатна и по томе што је то гробље прастаро српско, а не Калвинско и Чувутско, као што наш народ држи.

2. У Батлози с јужне стране од Стоца, а у једном пољицу, кроз које протиче речица Брегава, има преко 1000 које стојећака, или биљега, а које опет поклопница. Сви су ови надгробни споменици растурили по виноградима.

3. У Љубину било је до пре неколико година преко 2500 које биљега (стојећака) а које поклопница, сада их је остало још само 50 са натписима, а остали су сви сатрвени по заповести владини.

4. У Љубомирском грмљаку има преко 1500 надгробних биљега, од којих је на једном написано : "Абогојевић Војвода" и т.'д.

Овај баш стоји на обали речице Угрице. Даље се налази још: 5. У Гацком 6. у Невесињу стара гробља србска са старосрпским натписима. 7.на Кременубрду, стоји огроман крст и на овом надпис, који показује неког војводу "Стјепана" други један биљег показује неког "Вукаца" трећи опет "Абогојевића" и 4. показује некаквог: Влаховић војводу на племенитој башчини својој." 8. У селу Борцима, више Језера, а 3. часа од Коњица, баш над самим тако званом Језером св. Саве, стоји огроман биљег, или као што га у Ерцеговини зову стојећак, са огромном поклопницом, као кућа, а на њему стоји овај натпис:

а̇ . р̇ . к̇ . е . а се лежи Милуњ Пѹтулињ

дакле 1125. године Овде лежи Милун Путулић и 9. У Габели на развалинама једног гроба стоји венетијански грб здраво огроман т.ј. св. Евангелист Марко са јеванђелијем и лавом у камену изрезан.

На једној страни разкриљеног еванђела стоји написано ово и овако:

1. AX 2. FIBI 3. MARCE

и на другом листу:

1. EVANGELISTA 2. MEVS

Ми смо све ове старине у Ерцеговини и Правој Србији сада напоменули само зато: да би их они, којим падне шака ова, наша књига поверили и прегледали. Што се тиче оних у Правој Србији, о њима нема никакве сумње, ван натписа Вапског. Главно нам је: да се ова напоменута места у Ерцеговини прегледе и сниме натписи из ових гробља, као и са развалина Дукљанских, који су сви писани латинским писменима и језиком, као што г. Дамјановић каже.

Скоро некако у средини поменутих правих; срп: Васојевићских села стоји мала, сада тако звана Гусињска нахија. У њој је у 3. паланчице и 30 села прав. срп: 1180 к., а 1075. кућа Срба мухамеданаца, или потурица, и 12. срп: римокатоличких, или као што они себе зову "Латини Арнаути" који и међутим, истина знају и арнаутски, али скоро искључно говоре српским језиком.

Тако нам 1. долази паланчица Гусиње са 800 к 1/2 срп. прав. а 1/2 Срба потурица. Од Гусиња иду два пута и то први истоку у Пећ, и око њега су села: 1. Крушево 1/2 часа растојања од Гусиња 10. 5. п. 5. а. п. 2. Вишњево 1/2 ч. 10. п. 3. Будојевце 30 1/2 с. п. 4. Војносело 1/2, ч. 30 к 1/2 с. п. 5. Плава планчица од 500 к. 1/2 ч. растојања 6. Леви Метех 1. ч. 30 1/2 с. п. 7. Д. Метех 1/4 ч. 20. с. п. Иза Војинсела с десне стране брда, а од Ђуричке реке иду ова села: 8. Ђуричка река 1/2 ч. 20 1/2 с. п. 9. Куњкотски 1. ч. 20 1/2 п. с. 10. Екић 1/4 ч. 15. п. У Беране идући од Гусиња југоистоку: 11. Мартиниће 1/4 ч. 60 п. 12. Бреговице 1 1/2 ч. 30 1/2, с. п. 13. Пепиће 1/2 ч. 15. 1/2 с. п. 14. Велика 130 к с. 15. Муриња 1/2 ч. 10 с. 16. у Улотина 1/2 ч. 20. к. с. 17. Луге 1/2 ч. 15. с. Сад се прелази Лим

спроћу Бреговице, 18 Новшиће 1/4 ч. 20 к. п, 19. Ржаница 1/2 ч. 10. с. 10. п. и 10 а. 20. Машница 1/2 ч. 30 с. 21. Грачаница 1/2 ч. 100 к. с. п. Од Мартиновића сјеверно, а од Улотине источно, 22. Заграђе 1/2 ч. 20. с. 23. Анцалате 1 1/2 30. к. с. 24. Бојовиће 1/2 ч. 15. с. 25. Ђулиће 1. ч. 20. с. 26. Цецуњ 1/2 ч. 30. с. 27. Мишиће 12(?) ч. 20. с. Од Гусиња западно, 28 Грчар 1. ч. 8. с. 29. Лазе 1. ч. 10. 1/2 с. п. Од Гусиња југоистоку: 30. Коленовиће 1/4 ч. 15. п. 31. Драгобија 1/2 ч. 10 1/2 с. п. и 32. Вусањ паланчица од 160 к 1/2 с. п.

Планине су највише: Виситор, Везирева брда и Трајан 3. ч. од Гусиња. Са ове последње види се сва пећска нахија и готово сва Метохија. Са њега се воде деле; те једне иду на исток, и слевају се у Црни, а друге на запад у Јадранско, или Сиње, море. С тога се још зове и "Дијео" што воде дели. Од Гусиња 2. часа десно зове се речица Вруја, а лево Грчар, које се после 1 1/2 ч. течења слевају у једну и обе губе своја права имена: те се зову Ључа, баш као што се Обница и Јабланица, више ваљевске пећине, стачу једна у другу, па одатле се више не зову ни Обници, ни Јабланица; но Колубара. Под именом Ључе теку до спрам Плава, где праве тако звано Плавско блато или Језеро, 2 четвороугална часа у површини. Из овог Блата, или Језера, изтиче Лим, који протиче крај Берана и Белог поља; па се улева у Дрину више Вишеграда.

Од Митровице ми смо се упутили Чичавици планини, за коју причају: да је имала преко 77 манастира; и да је била друга српска св. Гора, док је она тако звана Црна (Кардаг) више Скопља, била права и т.д. Путујући тако, које уморни и замишљени, а које опет обазриви на све и сва, долазаше нам до ушију тужна и чемерна песма, коју певаху неколико овчара у подножју саме Чичавице. И преставте себи шта смо чули, пошто седосмо тобож да се одморимо? ништа друго ... до запевку и тако рећи кукуње за пок. нашим великим кнезом Михаилом. Песмица је, та или запевка ова:

Фала Богу, фала јединому,
Чудне зраке на нас допадоше,
Од кнежине, Бог је поживео,
Огрејаше гору и дубраву,
Оживеше и старо и младо,
Пробудише робље заробљено
Заробљено Вуком издадено;
На Косову на боју проклетом,
Почеше се робови крстити
И свог Бога Вишњег осећати!
Престадоше Срби се турчити
И клавњати свеца Мухамеда,
А пљувати Христа и Марију:
Михајило све с твоју мудрину,
И со твоју памет и господство!
Мудар беше, народ оправљаше
И нас Србе на памет имаше,
Што зовете у Стара Србија;
Неманиће често помињаше,
Неманиће све српске царева,
А и њихне цркве миловаше,
Са свој новац ти их оправљаше,
Из развала кнеже уздизаше,
Да нам тако целице оћуте,
Да не ћуте, као у турске руке;
И желеше наша дико красна!
Да их видиш, за живота твога

Куку, нама до Бога милога!
За живота твога господаре,
Јаох, нама до Бога милога!
За грехе наше та невиде кнеже!
Што да чује сиротиња раја,
У Србији земљи Неманића,
Од Солуна па до Вучитрна,
Од те Дибре па до те Софије;
Што да чује сиротиња тешка,
Од тог Скадра па до Филипоља?
У кнежину допадуле стреле,
Устрелиле Михајила славна,
Устрелише млада господара,
Господаре наше јарко сунце!
Михајило сунце огрејано,
Благо мајке, која те родила,
И Мораве, која те дојила!
Тебе стреле млада устрелише,
У небеско царство те однеле.
А ком наске ти остави свече,
Коме јадну убијену рају,
По све земље те црне Србије,
Што је тамо старом извикав те?
Ком остави ово сиње робље,
Ово робље, све турско подпрдје
Са којим се Турцу подпрдају,
И са твојом смрти господаре;

Робље бију, а теби се смеју,
И свој твојој сили и мудрини?
Јаох, нама до Бога једнога,
И до Спаса нашег сина божјег
И његове Пречестиве мајке,
И светога Духа живитеља!
Што да чини ова сиротиња,
У гробу је жива закопана?
Ми те кнеже ни видели несмо,
Само мудрост твоју разбралисмо
И видели да си ка Неманић,
Хтеде беше бити цару раван.
Нашем цару том Душану силну,
А сада те црна земља крије,
А травица гробак ти прекрива,
Узка труња Неманића престол
Мокра дажда слава и поздравље
Бог убио онога човека,
Кој опали пушку од потока,
Те погоди нашег господара,

Господара славна Михајила!
Њега неје Српкиња родила,
Ни српскијим млекоом задојила,
Њега роди ђавоље колено,
Родила га Була је л' Еђупка?
Михајило, Бог да те опрости!
Место имаш на онога света,
Међу браће, свете Неманиће,
А онога кој те је убија:
Црна земља кос му изгурала,
Ми гледали Бога се бојали,
Од његова несретнога греха,
Што му земља од костију прави,
А и душа де ће му се кренут,
Код Пилата, на адови врата,
Проклет био од целе Русије,
Од Русије па и од Мораве,
Од све Босне и Ерцеговине,
Бог му дао што му народ мисли,
На Косову и по сву Србију!

Осим ове певано је још неколико песмица, међу којима, хоћемо да поменемо само оне о Вучитрну и Чичавици. О Вучитрну, као и кнезу Михајилу види се да су недавно постале, а и Чичавичкој је смеша старине са садањим њеним стањем. Пошто су све три, по горњем наводу, нове, неувршујемо их у ред оних песама народних, које ће у засебној књизи доћи, и та је већ 8. месеци на оцени код српског ученог друштва.

Вучитрне граде
Наш велики јаде!
Што ти сада венеш
У сузе се переш?
Доста си плако,
Доста си венуо,
Време ево дође,
Да више неплачеш.
Цар се на нас смили,
Слободу ни прати:
Зулум већ да нема;
Сваки нек не дрема,
Слободно да ради,
У чколу да иде,
Цркве да подиже,
Богу нек се моли,
За царево здравље,
Књигу нека учи,
Да се већ немучи,
Нек више не страва,
Само нека ради.
Ако бива воду,
Хагајици носи,

Нека бог ме носи,
Леба да непроси.
Тако царе виче,
На спахије хуче;
Спахије одавна
На гласу све знају.
Они, бива, уму
С ферманом, без њега,
Да учине оно,
Све што им се хоће.
Вучитрне граде,
Весел' се и саде,
Ти си граде славни,
У старина био,
И сада си граде,
Наш велики јаде,
Славан Вучитрне,
Ето што се славиш:
Вучитрнски момци,
На гласу јунаци,
Сви су они бива,
Код жена удовци.
От турског измета,

Царева фермана,
У коњушку леже,
Турске коње прежу,
Турке да одведу,
Кроз град да их воде.
Турци на њих вичу,
Канцијом притежу:
"-Бре ђавурин ђиди!
Коњи нека скачу,
Бре ђавурин море!
Ја те не зароби,
На Косову стару,
Де ти смакох главу,
Твоме цару силном,
И његовој војсци,
Свити и господству,
И Милошу клету:
Већ те ја погоди,
За аспре да служиш,
За годину дана,
Пуна два дуката.
За годину плата
И три чабра жита,
Све је красна бела,
Од проје пшеница;
Још ти море дајем,
До три оке масла,
И четири бисле,
Море бела граха,
И три море оке,
Оне морске соли
И четири море,
Оне бисле сира.
Што ће теби море,
Повелика плата ?
Терај коње море,
Кавурине црни!
Твоја деца крсту,
Недају ми мира.
Што си тако курво,
Турски динсузине,
Децу укатао?
Децу бре остави
Дома нека седе,
По драмац на данац
Више хага неда.
Што је мање деце,
У тебе ђавуре;
То је боље море,
За дин и Турчина.

Нека пасчад скапљу
Кад су неверници,
И кад море несу,
Она права раја.
На Мораву гледаш,
Михајила чекаш,
Чекај крсту чекај,
Скоро ће ти дојћи,
Пре ће море курво!
Коран у Морава;
Но Морава, пасче,
У цамије такнут.
Сви ви пропадните,
Ђавоље колено,
Које води рају,
На Шију (шијак) да гледа?
Раја, море, раја,
Ама бива права,
Само је далеко,
У Бугарско лепо.
То је раја права,
То је мир и слава,
Тамо раја ради,
Турчин мирно спава,
И раји је боље;
Јер цара признаје,
Турчину се клања,
Себе забравља.
Свега доста има,
Бугар изобиља,
Цар му даје школу,
И све што му треба.
Цар му даје цркве,
И оно што звони.
Бугар раја права,
Има доста блага,
А ти псето клето,
Пред хагицом клањаш,
А што њему мислиш,
Оно ти се враћа.
Хагици: "хагице,
Мијо господаре!"
А на сјевер звириш,
Шијака погледаш
И његова, веле,
Брадата Михајла.
Нема од тог море!
Ништа ни довека.
Михајло ти лежи,
У гробу у земљи,

А ти сада служи,
Док те неуморим.
Децу не траврњај,
Нерађај копилад,
Сатрће вас хага,
Као малу пилад."
Христијанин слуша,
Србин стари, клети,
Јадан све то слуша,
У срцу окуша:
Јаох, мене мајко!
Што си ме родила,
Што не неси млада,
Тада удавила;
Кад си знала мајко,
За велика јада,
Од овога мајко,
Проклетога гада?
А ја јадан стојим,
На сред кише го сам,
Од кише се мрзнем,
А канције бројим,
Сас камцију виче,
И по главе туче,
Туче гадан туче,
Ко свако марвинче.
Срце га не боле,
Е сам човек и ја.
Срце ми препуче,
Што несам живинче.
Живео би барем,
Као свако јагње,
По горе ходио,
Вучитрн бегао;
А овако тужан,
Ни куд, ни камену,
Децу бар да вичем,
Да даље измичу:
Децо моја децо,
Дечице ми драга!
Беж'те ви од врага,
Кад вам отац несме,
Бежите од врага,
Макар и до врага,
У другога ваљда,
Неје вако васда!
Не идите двору,
Господара мога,
Данас ми збориа:
"Што та деца звиру,"

По мојему двору,
Када ручам хага,
И пасчади гледам?
Децу ту погану,
Ђавурчад проклету,
Даље море микни, '
'Док ти неугину."
"А бога нам бабо,
Наш мили паћеник!
Моћно те је хага
Дњњске слагао,
Врата му незнамо,
А камо ли двора?
Куку нама бабо,
Куку сињи робе!
Шта ће ово бити,
Докле ће с' трпети,
Од глади се више,
Живети неморе,
Ни од глади бабо,
Ни од оне студи?
Голи ти скапасмо,
Гладни помирасмо.
Изиђи му бабо,
Немој му седети,
Ако ћеш нам бабо,
Макар и просити,
По граду ходити,
Собом нас водити".

3.

Чичавице славна,
У Косово главна,
Косово се дичи,
И сас тебе личи,
У тебе се беле,
Цркве манастири,
Манастири бели,
Седамдесет седам.
Манастири бели,
Цркве безбројене,
Куд год јунак пројђе,
Свудер воде најђе.
Цркве шетајући,
Монастире гледећ,
Све се више хоће,
Да дојђе пролеће.
Пролеће да дојђе,
И зора да сине,

Да огреја сунце,
Пре четириста лета.
Пре четириста лета,
Како беше клета,
Та битка косовска;
На Ситнице воде,
Царство ни пропаде,
Сила и господство,
Само оста клето,
Црно турско робље.
Чичавице наша!
Од нас одпадоше,
Цркве ни срушише,
Тако манастире.
Чичавицу сада,
Покрива и вьса,
Гора и дубрава,
Трње и корови.
Само нам осташе.
Два до три нишана,
По све Чичавице,
Друге свете горе.
Друге свете горе,
У Србије Свете.
Прва Света беше,
Више Скопља света.
Једно нишан јесте:
Дрво тимјаново,
А друго је јоште,
Дрво дафиново.
У клисуре доле,
Туна људи кажу,
Јоште један нишан,
Дрво коштаново!
Сва три су нишана,
Сада сакривена,
Нама се недаду,
Ни да их видимо.
Бадава недаду,
Мирис нишан каже,
Чичавицу кажу,
Другу Св. Гору.
Чичавицу сада,
Срби да видите,
Да се ви дивите,
Јаду и чемеру.
Да видите стари,
И стари и млади,
Каквог је се стара,
Напунила дара?

Све курјаци вуци,
И Турци хајдуци,
Од Косова муке,
Што нам праве сваке.
Косово ју гледа,
Па ју приповеда:
"Чичавице стара,
На гласу одавна!
Сунца те не греју,
По тебе се јадној,
Извори не смеју,
И тице непоју.
Сви извори твоји,
Седамдесет седам,
Шта су дочекали,
Шта су доживели?
Дреница ти сада,
Од тебе одпада;
Голан стари млади,
За те и немари.
А Морава клета,
Одавна сапета,
Одавна заспала,
Незна ју се глава.
Дукађин, Краљевац,
Место српских краља,
Већ ти се неклања,
Крсту Еванђељу.
Поклања се Љума,
Малесија црна
Свецу Мухамеду.
Његову Корану.
Права Света гора,
Карадаг одавна,
Не клања се сада,
Крсту Еванђељу.
Цела добра стара,
Елбасана глава,
Неклања се сада,
Крсту Еванђељу.
Сви су затурили,
Стара српска права,
Мухамеда вољу,
Но св. Јована.
Оставила бела
Елбасана света,
Св. Јована,
Цара Владимира.
Скадар, на Бојане,
Зета око Драча,

Оставила сва је,
Правог Спаситеља.
Клања ти се неком,
Папи зулумћару,
Што га гора кажу
Већа од судтана.
У Охриду свету,
Српској патриари,
Мухамед се шири,
Над крстом Господним.
Чичавицо света,

Друга Срп: Гору!
Спавај тако спавај,
Од сад па до века,
Пропало ти царство,
Пропала и вера,
Пропало господство,
И сво српство свето.
Земаљско је свето,
Дало за небеско,
Сви у рају седе,

Душмани у паклу,

Ето, чим се овд: народ теши! Нема песме народне која је ијоле мало од каква значаја, а да се у њој неспомине: да је земаљско променуто за небеско. Из ових речи ми држимо излази: да су ваљда овдашње муке замена награде, којом ће се на оном свету наградити, јер, ако и то небуде, онда би се узалуд толики свет мучио. Напеви су као и обично у свију срп. песама, а нарочито у прве, преко сваке мере тужни и некако као узвикујући.

—Чичавица је најлепша и најпријатнија планина у целом, тако да га назовемо, овом косовском пределу. Она са дреничким, тако званим Девичким, Грабовачким и Неродимљским планинама, дели равно Косово, од такође равне Метохије. Дугачка је до 8. часова, захватајући цео простир од Баранске реке сјеверно, па до Дренице јужно. Дуж целе Чичавице од истока протиче Ситница, од сјевера Баранска река, а од југа и југозапада Дреница.

Управо јој само западну страну необлева ни једна речица, ван поточића, јер се од те стране малом брежуљкастом котловиностћу састаје са тако званом Девичким планинама. Главни јој је део јужни, који је преко 3. часа дугачак и 1. час широк. Цео овај простор на врху је тако свуда раван, као длан. Тек са источне и западне стране, стоје погдекоји, мало удаљенији, од главна гребена, брежуљци, који кад се са Косова гледају, изгледају као да има Чичавица, на овом свом крају, више врхова. Површина њена, идући даље, сужава се негде на 300. а негде и до на 200.хвати; али је свуда, као насип какав, савршено равна.

У српско доба, из Скопља је преко планина тада Каменоглавских (сада Качаничких) ишао пут на садањи тако звани стари Качаник, (Каменуглаву); са овога прелазио Косовом, па преко Враголиског Моста долазио је до Чичавице; одавде је дуж целе Чичавице, баш по средини целог врха њеног, ишао преко Бањске у Босну и т.д. Кад су ови крајеви запустели, пут је од то доба пошао, па све до данас иде, из Скопља долином Лепенца, преко Старог Новака града сада тако званог Качаника; од овог преко Липљана, Приштине, Вучитрна, Митровице и долином Баранке до у Новипазар, кључ Босне. По овом старом српском путу и сада хоће радије да иду сељаци, но по овом од Косова, из митровичке и вучитрнске нахије, који дотерују своја убожства на приштински трг, негледајући на то: што им је садањи пут и равнији и краћи. Истина да стоје и ти узроци: што је по том турском путу више Турака; што је окуда пустош, те их нико невиди и не пакости им и т.д.

Са Чичавице се западно прекрасно види: Пећ, Ђаково, Дечани, а источно сво поље Косово са својим селима и паланчицама. Са ње се види, као што рекосмо, сво Косово и своро сва Метохија; дакле две највеће и најзнатније у нашој земљи и паметарници историјске (као што су и језера Оридско и Скадарско) равнице, са свима својим принадежаостима. Са јужне стране, а идући реком Дреницом, једно 1/2 часа, познају се велике развалине од Баждарнице, где је се у старо доба узимала баждарина на оне еспапе, који су овим путем војени и ношени, Сав овај јужни део Чичавице, између Дренице и Косова, обрастао је добром, крупном и доста високом шумом: буковом, дубовом, јасеновом, кленовом, липовом, брестовом, грабовом, трешњовом, тополовом, јаворовом, јововом, оскорушовом, брекињском, а од ситније: лесковином, сибовином, дреновом, чибуковином, машљиковином, глоговином и разном трновом.

Међу трновом шумом има особити род трна, ког у кнежевини нема нигде. Лист му је дугачак и узак, он сам расте као лесковина, висок, танак, прав; али су му бодље тако исто дугачке, танке, бодљикаве тако: да је онај сасвим пропао, који се у овакво трње, невидећи га завуче. Ово је једно од најужаснијих дрва, а напротив врло лепо и пријатно. Благодарјећи њему на млогим су се местима сачувале наше старине у урвинама и развалинама. Овај трн могао би послужити за најбољу на свету тако рећи живу ограду. Ко би га око свога двора густо засејао; тај би слободно могао све и сва широм отворено држати.

Од високе и јаке шуме има највише букове, а од ситне лескове, која рађа такве крупне лешњике, колико наши ораси. Овуда такве лешњике зову Светогорским. Осим букве и лески има највише трешњевог дрвета, које рађа огромне и врло слатке, свију боја, трешње. Оваквих се трешања ретко где налази у целој околини и то само по виноградима и одавде каламљених. Од старине налази се још прекрасних каламљених, сваке боје, величине и предивног укуса: крушака, јабука, ораха, које све потурице, или као што - се сада зову Арнаути, беру, носе у околне паланке на Косову па и чак на Метохији, те продају на трговима.

Траве има свакојаке у изобиљу, а највише једне ниске, а честе, врсте врло питоме, која је скоро са целог виси чичавичиног, потисла мало ниже све остале. Стока ову траву, веле, особито воле и веле више вреди од ње оку да поједе, но од остале 10. ока. На велику жалост једно што нема стоке и марве, а друго опет што чувари несмеју, од звериња, ову овуда да напасају и чувају; сва ова дивна и прекрасна трава пропада онако узадуд и банбадава, а шта ти још под Турцима непропада, и ко ти гледи на траву и травуљину код свију осталих ствари? Арнаути, или потурице Срби, из околних села, имају паша и сувише; па им ова чичавичка неје ни од какве потребе, а и марве и стоке немају тако много и на одмет.

По овом делу, а и свој скоро Чичавици, има различитог миришљавог цвећа, каквог нема ни у Дреницама, ни у Орлату, па ни на Косову и његовој околини. Настањени на Косову Черкези, лутајући овуда ради разних разбоја, најишли су веле на прави чај хинезски, који пију и у Приштини и Вучитрну на трговима продају. Јагода има сваке врсте, а нарочито малина, које су преко 2 1/2 стопе високе, и у којих је јагода већа од шамдуловог плода, а једна врста кодико голубија јаја. Оне се увек деле на три гранаста кракића, и цвет им је леп са пријатним мирисом. Оваквог плода и воћа нема нигде на Косову и његовој околини.

Од звериња има: вукова, а говоре и медведа. Ове две врсте нарочито се веле налазе у сјеверном делу Чичавице, који је сав обрастао огромном старом дубовом, или грмовом, шумом. У свој Чичавици, а нарочито овом њеном делу, налази се млото: зечева, веверица, ласица, дивљих мачака, јазаваца, лисица, вукова, српа и дивљих свиња, које у јесен огромну штету чине по потурчењачким, или тако званим арнаутским, околним селима. Оне чопорима иду у њихове њиве са кукурузима и тамо им окршаја граде. Од ових сам човек, па ма како био наоружан, несме да иде по Чичавици.

У сјеверном делу Чичавице, а у поменутом њеном простору од 5. часова хода, по кад кад косовски и вучитрнски пастири дотерују на пашу марву и стоку. У старо доба испод Чичавице неје било никаквих села, а сад су се по нека, бегалућа од турског насиља, по где где населила. Само је веле било село Чабар, које је тако с тога прозвано: што је у оно (српско) доба, један чокот, давао пун чабар грожђа.

У опште сви народи и свију вера причају: да је на Чичавици све до Косовске битке, а нарочито докле Турци још несу били заузели, под Махомедом Цариград, било равно 70. манастира. После битке косовске Бајазет је ударио на ове манастире, неке порушио, а неке попалио, опљенио и опљачкао; но су се они сви опет били подигли. Пошто Махмед узме Цариград и прегази Србију, он, веле, разори и са земљом сравни све манастире како у Првој Српској Светој Гори, која је због млогих калуђера прозвана "Црна Гора," а код Турака "Карадаг" више Скопља, тако исто и овде у овој другој. Кад су управо ови оволики и силни манастири порушени, ми незнамо; а да су по неки од њих још и доцније којекако животарили, и да несу баш тако давно сви порушени, даје се закључити из овога: што на неким местима, око урвина, стоје још запарложени виноградима, што је се оволико разно

воће и цвеће благородно још сачувало, а неје задивљало; и што на местима ових бив: срп: св. храмова, неје израстла огромна и стара шума.

Код сваке чичавичке развалине и урвине има још од старине, по два по три кладенца и студенца, такве воде, какве нема нигде ни с једне ни с друге стране Шаре, почев од најјужнијих њених огранака пред Оридом, па све до изнад Куманова, а веле и даље до Витоша планине, којим се везује за Балкан. Све ове кладенце и студенице, тако звани Арнаути и дан дан: зову својом старом, а сада само срп. речју "Студењц". Они сви имају имена, чисто српска, а међу њима су са своје највећма лечеће силе, најчувенији: "Студењц Деспотов, Студењц Арсенијев (којег зову Арсене) и Студењц Душанов (ког зову и Душманов), Студењц Грозничави, који нарочито лечи од свију на свету Грозница. Вода у Студенцу душановом најхладнија је. Она је тако и толико студена, да најјачи и најздравији човек неможе у њему одржати прст више од 10. секунди.

Само једна једита речица слева се са Чичавице, и из њених извора, по имену Неволанка. Ова речица, својим током дели поменути јужни од сјеверног дела Чичавице и улева се у Ситницу ниже села Неволани спрам Самодрже. У српско доба веле и причају: у Чичавици неје нико други живео до калуђера. Овај јужни део Чичавице, веле, био је сав покривен све самим женским манастирима. Њега је, истоку од Косова и сјеверног дела Чичавице, чувао градић један, тако звани "Горњи Стрџљц", а од западне стране и Дренице, бранио га је такође градић тако звани "Дујевц". Код оба ова градића биле су и мале паланчице испод њих, са зиданм кућама, од којих се урвине, као и од градова, још до данашњег дана виде и познају. Градићи су ови били прилично велики, на ужасно стрменитим литицама и ридовима. У овим паланчицама, ваљда су калуђерице, куповале што им треба, а своје израдине продавале; те су то и били мора бити само манастирски тргови.

Даље је на јужној страни био такође градић тако звани: "Горњи Стрџљц" од овога па све до Дујевца, на подножју овог дела Чичавице, причају било је око (1).000. зиданх кућа и разних зграда, од којих се темељи још и данас познају. Становници ове паланке, обрађивали су околне брежуљке испод Чичавице, што се види по траговима разорина. Од поменутог Горњег Стрјелца, па све до Дујевца још се и дан дан: а нарочито око тога Стрџлца, врло добро познају темељи од тих кућа. Шта више у понеким познаје се и где је која соба била, као и колико их је било. Прастари камени помост (калдрма) по свима улицама још се и данашњег дана види и познаје. По њој се и данас може прекрасно ићи; јер леска, која је из свију соба и бив: кућа, са осталом ситном шумицом израсла, неје могла пробити између огромних тесаних плоча српског помоста, састављеног од српско-народне тробоје са додатком још четврте зеленикасте. По овом помосту види се, да су улице биле праве и не одвећ широке. По њему се познаје, да је помост стари, јер је доста удизан, и да је овуда била врло честа и жива проходња.

Код Горњег Стрјелца, паланчица ова салазила је испод вршка, на коме је он био, до дна планине у поток један, који је, по старосрпском обичају морао јурити кроз сву ову паланчицу, или бар средњи и дољни део њен. Овде је могло бити до својих 7. до 800. кућа зиданих, а колико је било незиданих незна се; јер ове неостављају дуге трагове по својим паљевинама, или разваљивањима. У сред Стрџлца стоји један преко 12. хв. висок самоставаан оридак или литица која га је, по свој прилици, на двоје делила. У стени је овој за 3. кубична хвата удубљотина, у којој је била црквица 5.хвати дугачка, а 2 1/2 широка. Црквица ова морала је некада још више стајати над градском помостном површином (тереном); али је сада, због нагомиланих испод ње силних урвина и развалина, готово равна са овом. Она је само са јужне стране била зазидана зидом, или дуваром, кроз који је се у њу и улазило, а са свију осталих страна је укопина и удубљотина, руком човечиом учињена, у поменутом оридку. Са сјеверне стране у олтару издубљена је једна безпрозорна округлина, у којој је свештеник свршавао свету литурђију и просхоидисао.

Од оног доба, па до данашњег дана, стоји непрестано овде једно, жуто као смиљ, човечије миришући мирисом светитељевим плеће. У главној, или великој, цркви, у којој је народ стајао, познају се, да су једна огромна камена врата над помостом за 6. стопа високо узидана била. Врата су ова од 5. стопа дугачка и 2. широка. Она су овде била залепљена онаквим истим кумсалом, какав је и стена; те се никако, до скоро несу познавала. Тек у најновије доба, од влаге, овај кумсал, на једном је

месту, одпао; па је се опазило да то неје самосталан оридак но да је у њему даље издубљена још нека црквица, или бар соба, у коју је се из ове главне цркве кроз ова врата улазило. Тако овуда, за ово држе, кои знају, а ми држимо: да је то само свривница нека и више ништа. Њу су морали у оно доба зазидати у које су Турци рушили ове свете храмове српске. Над самим овим оридком, у ком је ова црквица, чисто као у васдуху, виси тако звани "Горњи краљ Стрѣљц."

Неки држе: да је се кроз помињата врата из цркве горе у град пењало и ишло, што је такође врло могуће. Само град заузима око 40 четвороугалних хвати у површини. Ниже овог града и паланке, чак, доле у потоку, стоји помињати Грозничави Студенац. На северној страни. ниже овог брда на којем је град, стоје, или као што овде, као и у нас у нах. крушевачкој кажу, ћуте, развалине неке цркве, код које је помињати Душанов Студенац. Одавде даље идући долази се опет до многих развалина од цркви, крај којих, код сваке стоји по неколико студенаца; али им они, који идоше с нама незнају, ни имена, ни назива, изузевши једноме тако званом Арсене, ила Арсенијевом.

Говори се: да је се овде први Арсеније архијепискуп српски, после светог Саве, а пре свог високог чина, изпаштао. С тога је се и допао св. Сави, узео га за свог ученика, а доцније произвео за архијепискупа целе Србије. За 1 1/2 час хода одавде долази се до једне огромне у риду, или литици, пећине, код које је једна мала прекрасно издубљена у риду, испосница, за 1 кубичан хват. Од пећине је на ниже страшна провалија, да се у њу несме погледати; јер се одма свест помрче, мозак заврти, и човек се врло лако може доле у бездан суновратити. Управо се незна како се зове ова провалија и пећина. Потурчени Срби, или као што се данас зову Арнаути, причају ово: да је Милош Обилић, пре по што ће поћи да распори турског цара, овде долазио тада стањујућој ту вили и од ње се научио, како ће и којим путовима доћи до Мурата да га распори.

Милош је Обилић одавде недалеко у Дреници рођен и то у селу Обиљу, од ког је, по свој прилици, ако неје, село од његових предака, и презиме добио, а сада су ту и развалине његовог града и двораца. Што се налазе на Церу шабач. нахије раз: града Милошевог, и у пожаревачкој нахији, то нека никога несбуњује; јер властела српска, као и сви садањи руски и остали помјешчици, или спахије, имала је на разним местима и у разним крајевима земље српске своја имања. Кнез Лазар је владао Мачвом и Браничевом; па је у истима могао своме драгом зету давати и поклањати земље и имања, као што је и њему донела у прђију Милица Крушевац, Ниш, Прокупље, дан. Куршумлију са свјима свим околинама, и као што је Југова старија ћерка Вида могла своме мужу однети оне земље, на којима је њен муж подигао, од њеног имања данашњи Видин и тако га прозвао по њеном имену.

Поменути Арнаути причају како је Милош дошао у царску службу и постао знатан и велики човек, овако: "Цар из Призрена такозвани Душман (Душан) баш пред своју смрт, дојђе амо у Чичавицу да се мало одмори и пооноди од послова; па пошто је био код својега Студенца и његова црква, пошто је и ишао даље шетајући се, са својом свитом од црква до црква, дојђе до црква, која је изнад Обилића у Дреници. Овуда је Милош од 8. год. са остала деца чувао овце по Дреница и њеним планинама. Било је баш на пладнен кад су овце (плапдновале,) пландовале. Милош је носио са собом и своја секира сѣ која је засецао и закршћао разна дрвета, као што чине и данас наши пастири. Бојећи се да му који од другови пастири, из шалка несакрије ову, усекао је био дубоко у један пѣд, да су јој и пола ушица у овај отишли, а сам је легао био на леђа да мало поспава. Од његова дисања сво је лишће на околна дрва трептало.

Тако цар шетајући са своја свита осети ово трепетање и шуштање листа, па љубопитљив појђе да види, што је то? Кад се прикучи близу опази Милоша где спава, а погледа она секира, која је била скоро сасвим и са целим ушицама у дрво удерана. Цару се допадне Милош; па заповеди свити прво ону секира из пѣд да из главе, па после да га пробуде. Сва је свита изглављивала она секира; ама бађава, нико је неје могаја изглавити. Цар је овај Душан био врло велики и јак човек У целом његовом царству неје било ни већег ни јачег, па ни лепшег човека; он је могаја једним ноктом ту секиру изглавити, али неје хтео јер је се хтео да увери: да ли је ово дете одиста она секира заглавило у онај пѣд,? Он заповеди свита да оставе секира; приђе сам Милошу и пробуди га.

Чим је се Милош пробудиа, одма се умиљато цару поклони, а цар га запита за име и одакле је? Милош каже: да је из прво село Обиље, које је се од тог пѣд сво видело, и да му је име Милош.

Цар га запита: да л' би имаја воља да иде с њим у Призрен и тамо да му биде као син? Милош одговори: "Ја би с драга воља ишаја; али незнам ни ко си ни шта си, а после ја имам родитељи, па ваља прво њих да питам, те после да ти одговорим." Цар онако сь шала као прекорно рекне му: "Е мој синак! Зар си ти толики одрастњн, па још незнаш за име свога цара, па ни сама цара?" Къд чује то Милош, он одма скине шапка, приђе цару скуту и руци и пољубив га рекне му: "Ја нессам никад видео мога цара; али му име знам, као и дела његова велика и славна. Њему је баш онако исто име, као код она црква Студенцу, који је најбољи, најздрави и најстуденши у цела Чичавица. Сад би те молиа царе: да заповедаш, сь ова твоја свита свратити мога оца дому; тамо да запиташ мога оца и мајку: хоће ли да ме поклоне теби? па ако хоће, ја ћу радо појћи. И још би те молиа: да ми допустиш да си одем понапред дома и да јавим родитељима да обед справе."

Цар му све допусти, а Милош сь лева рука и то сь два прста изглави он своја секира из пња, поклони се цару; па си оде дома. Цар сь своја свита појђе Милоша оца кући и у путу каже својој свити: "Ово је детиште сам Бог ук'расиа сь сва прекрасна својства; дао му је прекрасно лице, темељан, висок и прав, као стрела, узраст, велики, добар и бистар дух, разум врло добар и бистар, а говор одрешан, кратак, чист и јасњн. Оно говори не као детиште; него као какав већ одрастан и угодинама човек. Заслужује да овакав дар непропадне у простом, али најсретнијем, сеиском животу и хоћу да га узмем: да буде земљи од већа корист; но што је прост пастир."

У тај збору дојђу до кућа Милошева оца. Мајка Милошева била, је крупна и велика жена, а дојке је имала преко обичаја велике. које је морала, кад иде преко рамена претурати. Цар некако спази то, насмеја се и рекне свити: "Од хаткиње и хат бива" (или "од кобиле и ждребе.") Милошев отац био је задружан и богат човек, угости цара и поклони му Милоша. Цар одведе Милоша, одрани га у свој двор и даде му своја ћерка за жена". Ово се последње односи на цара Лазара, а не Душана.

Причају: да се даље одаведе на једном оридку, налази за 15 хв. висине нека закључана огромним катанцом гвоздена врата, која се скоро никако невиде од крша и шуме; да су обидивали, да овај обију и т.д. па никако несу могли и т.д. Млого би се којешта нашло у Чичавицу; али треба много глава, новца и времена. Ово оволико напоменуемо, неостављајући још Чичавице, јер смо преко ње прошли, прегледали у неколико народ овд. тако звани Дренички и т.д. О овоме путу, па све до Девича, хоћемо још коју да кажемо; али пре, него што пређемо кроз Дреницу треба да кажемо ово: да се она дели на Горњу и Дољну Дренцу и мали комадић земље, тако звани: Орлат; да се у сва три ова комадића земље налази 40. села са 789. кућа; да у овим кућама живе, у 431. све сам Србин потурчен, који врло мало зна арнаутски и који више српски но арнаутски говоре; у 258 такође потурчен Србин, али који подједнако говори и једним и другим језиком; у осталих 100 кућа чисти Србин и православни, који такође, као и по свој Правој Србији, зна арнаутски, као и срцски, јер без овога живити и тако рећи и дисати неможе.

Од поменутих 40 села шест спадају на Орлат, онај мали пределчић северно од Дреница. У њему је најзнатније сеоце "Орлат" са којег се тако и цео овај комадић земље зове. Орлат овај знатан је био с тога: што је у њему био пуст прекрасан српски манастир све до 1845. год., а те год. Орлаћанске потурице разориле су га сасвим и себи неку накараду у изледини цамије подигли. Веле, да је овај манастир више пута пустео; али је се увек опет оживљавао. Њега је опљачкао Бајазет одма по косовској битци, Махомед, по прегажењу Србије и онај Татар паша са својим Татарима, кад Арсеннје 3. побеже из овог краја; али је све до Јашар паше певао и животарио. Последње калуђере Јашар је из овог манастира, веле, набио живе на коље, јер несу могли кроз потурице никуд умаћи и тако несамо опусте ова дивота и красота, него је још Јашар и поруши, а поменуте 1845 год. одпавша његова чеда, од њега и свете му вере, савршено га већ утамане.

Он је био већи, старији, знатнији и лепши од дан: Високих Дечана. Био је крстоизгледан са 1. огромним кубетом над саставима пречага крста подигнуто у име Спаситељево, и имао је још 12. мањих за знак 12. апостола христових. Био је сав веле живописан фреско, а олтар и најглавније кубе арабескама, од којих каменчиће разних боја и сада продају околни Арнаути кујунџијама и другим држећи, да су они жзти од злата и т.д. Над све тројим вратима, као и унутра пред препратиним водећим у главну цркву, били су од камена прекрасно изрезани разни светитељи; а нагрђене лафове

и другу зверад постојећу и из Апокалипса, Арнаути још данашњег дана повлаче по свом селу и околини. Од свега овог виде се трагови у невешто назиданој џамији, као и од олтарска арабаска и других прастарих српских живописа. Спољашњи сви дувари овог дивног и непостижног храма, били су онаквим истим углачаним и уцакљеним, од народне тробоје, мрамором озидани, какав се и данас још у Дечанима налази.

Сад нам долази Д. Дреница са својих 9. села и то: 1. Овчарева 15.к. 10.п. 5.с. има у себи троје урвине од цркви и огромно старосрпско гробље, с натписима 2. Ракитница 15. к. 10. п. 5. а: са раз. храма св. Ђурђа; 3. Мируше 45 к. 30. п. 10. а и 5 ср. раз. св. Петке, Успења Богородице св. Николе и другим. Има две прекрасне џамије оловом покривене, а оне су подигнуте на развалинама срп. цркви: 4. Свињарина 30. к. 20 п. 5. а и 5. с. има огромно старосрп. с нат. гробље, прекрасну месност, две разорене срп. цркве и лепу зидану, од српских цркви, џамију све од самог тесаног камена: 5 Родишева 8.п и 7. а. 6. Кућишта 15 п. и 10. срп. цигана са две разорене цркве, 7. Глина 15, п. и 5. а; 8. Средња Глина 10. п. и 9. Лауша под којом је манастир Девич. Има 60 к. п. и 13. цигана српских.

У Горњој Дреници су ових 25. села: 1. Петрушца од Приштине 7. час. 12. к 1/2 п. а. са развалинама градића старог, раз. 5. цркви и гробљем старосрпским; 2. Крајмировице 1/2 ч. 20 п. и 5. с. 3. Селдар 1/2 ч. 20. п. 5. с. 4. Бањица 1/2 ч, 12 1/2 а п. са развалинама цркве св. Саве Јерусалимског, 5. Некавица 1/2 ч. 10. п. 10. а. 6. Кишњарека 1/2 ч. 15. п. 2. с. 7. Коморан 1/4 ч. 20. 1/2 а п. 3. с. са разним развалинама; 8. Забељ 8.1/2 п. а. 9. Кораћица 4. п. 4. а. и 4. с. 10. Штрбулова 1/2 ч. 10. 1/2, п, а. 11. Глоговци 15. п. 5. а: 12. Поклек 8. а. 4. с. 13. Добрашевци 1. ч. 10. 1/2 п. а. 14. Грабовце 20. 1/2 п. а. 5. с. 15. Дреница 20. п. 10. а. 16. Помазетин 10 1/2 п. с. 17 Белошевци 4. п. и 2. с. 18. Кузмин 10 1/2 п. с. и 4. а: 19. Обилић, 8. часова од Приштине 13. п. раз. дворова и града оца и Милоша Обилића, цркве његове, храм св. Ђурђа и гробље старосрпско, 20. Глобаре 10. п. 2.с. 8.а, 21. Чикатово 15. п. и 5. а. 22. Грахово 8. и. 23. Домарек 15. п. 5. а. раз. цркве, веле манастира неког, и старосрпско гробље, 24. Доброшевци 20. п. 10. с. и 25. Г. Седлари 10. 1/2 п. а.

Цео овај простор има до 10 часова у дужину и скоро до 6. у ширину, а наслања се западно и југозападно на равно Подримље, или Метохију; источно на Чичавицу, планину и Косово поље; сјеверно на Стари Колашин; а од југа на Црнољевске планине. Источно од реке Дренице, с брдом Голешом и планином Грабовицом припада приштинској нахији, а од западне стране реке Дренице, са Чичавицом, припада вучитрнској. Најзнатније и највеће су му планине: Дренца, из које извире река истог имена, Чичавица, Грабовац и Девичка планина, историјски је знатно и брдо Голеш. Све су оне покривене лепом и добром доста старом дубовом и буковом шумом. Земљом је свуда плодна да неможе плоднија бити. У планинама неналазе се трагови да је кадгод разна руда вађена.

Од Годеша 1 1/2 час идући овим пределом додази се на реку Дреницу, на којој је српских краљева мост тако звани "Лапушник" а мало даље, крај пута, стоји или као што кажу овде ћути, турска стражара, која не само озвачава границе призренског, приштинског и вучитрнског округа, него шта више прегледа пасоше и наплаћује тешку бождарину од сваког путника, којег се небоји и нестраши. Овим путем иде се из Приштине у Ђаковицу за 14. часова, а из Ђаковице до Дечана 5. До Дечапа с Косова могао би се други краћи у 9 часова пут направити, кад би се ишло речицом Дреницом између Чичавице и Грабовца, па даље преко села дреничких и подримских или метохиских.

Пошто смо тако у опште прогледали Дренице са Орлатом, сад нам ваља да напоменемо другу страну нашег путовања преко ових. Беше то одвећ топал и загрејан дан јулски, кад се, са познаницима, кренусмо, да пређемо преко Чичавице. Дуго смо и дуго шврљали по клетом Косову и сами незнајући шта нас је везивало зањ и ако би при сваком погледу, при свакој помисли, нањ, при свакој размисли ситили се оног, што је за вас најгоре и најцрње, сетили се пропасти и гробнице наше. Кад човек дође у какав свој крај, па ма он и гробницу престављао, као ово Косово, опет га нешто за ту месност везује, само ако је исту колико толико проучио и упознао се с њом.

Тако управо лутајући и завирујући у сваки стари грм, (а свега их је на овом пољу 5.) којег су Черкези засецали, неосетно дођемо до тако званог Добродубског хана, на путу приштинском, за Пећ. У њему ти је било и сувише таквих гостију, од којих би се згрозио и ђаво у паклу, а камо ли човек на

земљи. Све то пијаше некакву ракијетину (мастику) можда још љућу и отровнију од шпиритуса. Ту је био помешан прави Арнаутин Латинин са Черкезом и Татарином, који се од Арнаутина врло мало разликоваху, што се боје лица тиче. Ту је био помешан таво звани сада Арнаутин, или потурчени месни Србин, са потурченим Србином из Босне и Ерцеговине и ови се ни учему, до мало у произношају појединих и неких речи, неразликоваху. Ту је била права Османлија са Циганином обе вере, која се од ових неразликоваше своро ни у чему. Где се саберу више људи из разних народности, негдедајући, што се никад несу видели, што несу једне вере и т.д. они се по типу лица, једнакости језика и тела један другом придружавају. Тако је и овде било.

Османлија вољаше да седи са овим Арнаутином правим, Черкезом, Татарином, а особито Циганином, и ако незнађаше ни једнога језик, и ако се немогаху разговарати, него са потурицама овдешњим, из Босне и Ерцеговине. Православни Циганин беше некако средина између Османлије и ових потурица, ама првоне и оном правом Арнаутину више нагибаше Нас неколицина сеђасмо на страни, па сваки за се разне мисли мишљасмо. Потурице из Босне, Ерцеговине и овдешње, негледајући што их ми незвасмо, дођоше нама, са својим сецадетима и пошто нам турски назваше бога, држећи да смо и ми мухамеданци, одпочеше српски разне разговоре.

Ми смо се сви понашали, као прави Турци, или бар њихови поданици, ама све узалуд: "познаје се анђеод од ђавола," вели овдешња пословица и "песак, од воде." Наше друштво говораше турски, као цариградски Турци. Тај језик страшно мрзе сви потурчени Срби, и ако, незнамо зашто, арнаутски одвећ воле да говоре. Морало је се окренути по нашки. Говор је ишао непрестано на рачун Османлија, Черкеза, Татара, Цигана и правих Арнаута. Из свег тог говора можемо само ово навести: да између потурица ов: које се зову Арнаутама, тако званим Гегама, потурица босанских и ерцеговачких, с једне и између правих Арнаута, или тако званих Госка, и Османлија друге стране, да и непоменем Черкезе, Татаре, и турске Цигане, као дошљаке, — влада страшна и ужасна мржња, која као вулкан тиња а којој треба најмања одушка; па да све ове народности, које лабаво везује мухамеданизам, разпршти на све стране божијег света.

Ово што наведосмо, нека се неузме одма, као да то иде у прилог Срба. Ови сви мрзе и на Србе, као оно брат кад на брата омрзне; па све један на другог очекује да призна своју погрешку, моли за опроштај и надокнади некакву непостојећу оштету и увреду. Сви су ови далеко од помисли, да ступе са Србима у заједницу, изузевши оvd: потурице, које то једва чекају; јер им је османска влада изашла на нос, иако им, према православним, баш ништа хрђаво нечини. Разуме се само по себи да смо ми свуда исповедали српско питање и то у ошпирнијем размеру, но што је у ствари; али је све било узалуд. Симпатије се има, а и омразе, а не праве антипатије. Ови нам сви желе зла само зато, да неби кадгод дошли до таквог стања: да их за издају земље и вере неукоравимо, што не може и несме бити; јер то несу вољом учинили, но нагнани силом, страшним османским варварством и нечувеним мукама. Да то нису учинили у Правој Србији, њих би Османи сбрисали с лица земље, а ово заоставших Срба у православљу несу зато сбрисали с лица земље: што им је требало робова, слугу, радника, који ће их хранити и гојити и који ће им све послове на место њих вршити.

Опростивши се са нашим Србима мухамеданцима, које ћемо од сада звати Потурицама, па нека нам се то незамери, јер нечинимо из хрђаве намере и подсмеха каквог, но ради краткоће и лакоће, — ми дођемо на скоро равну обалу Ситнице, спрам села Црвене Водице. Што се зове Ситница има и места. Валићи су јој ситни као сузице какве, а не као обични вали овакве, оволике и овој подобне, речице. Вода јој је слатка, прозрачна, бистра па још и студена и може се пити без икаквог застајкивања и кањења. У ово доба године, она је најплича; те тако дохваташе до половину трбуха нашим коњима. Дно јој је сво усејано врло ситним камењцем, које надичи више на крупан песак, но камење. Овдешњи становници хоће да виде и у њему изломљене и размрвљене кости косовских јунака. Ширина јој корита беше нешто више, од прилике, од 5. хвати. На левој страни њеној обала јој је мало виша, а кад се на ову узађе, онда се ваља прихватати скоро, као крв, каменитог брежуљка, огранка чичавичиног; те кад се на овај узађе, улази се у повелико српско село од својих 30. и више кућица са 4. потуричке, које Г. Хан и други путници зову Арнаутске и ако незнају ни речице арнаутски.

Као што је се приличило, тако смо се и ми, али као Турци, свратила овом једном нашем брату потурчењаку. Примео нас је прекрасно, и то онако исто како само прави Срби примају и ако не је знао, ни ко смо, ни пгга смо? Нама је требала његова препорука једноме управо харамбаши, такође иотурици, која се зове Арнаутином, у Бивољаку селу. У целом овом селу само је једна једита кућа и то овога тако званог Арнаутина, а он је се у ово село овде настанио чак из преко Чичавице и дела Дреничке планине из села тако званог Дренице. Он нам је предлог и молбу одма уважио, и пошто нас је почастиио, чим је Бог дао, (грком кавом и ватром за дуван) пошао је с нама до Бивољака. Оданде смо прошли такође српско село тако звано Јанинавода, па испод Лесковчића, такође срп: села, дођемо у поменути Бивољак.

На место овог села Јанинавода, погрешно су многи путници стављали Јањево. Баш спрам Лесковчића залутасмо некако у силним и прегустим лескама, кроз које смо се више од 2. часа мотљали док неизађосмо на прави пут. Наш Црвеноводички пријатељ нуђаше нас, да се свратимо у Лесковчиће, српско село, некаком добром домаћину и човеку, изпочетка све влаху, па влаху; па кад виде да нећемо никако, да би нам боље оследио овога доброту и богаштину рече: "та то вам је прави Срб де, као што су и наши стари били". Овим је хтео да изкаже не мржњу спрам тога из Лесковчића; него највећу похвалу и љубав. Боже мој! како опет ово исто име, покрај у појединим добрим, у свима осталим приликама означава највећу мржњу, злобу, завист, пакост, освету, увреду, па и саму смрт? Несу бадава људи казали: свој свога највише воле; али кад мрзи, нико га тако не може мрзити, или оно: што ти је ова оволика рана и што, као и остале, незараста ? од брата је.

Та српска тако многохваљена породица, и ако је сада нешто пострадала и осиромашила, зове се Вукановићи. Ми забележисмо ову породицу и ако је невидесмо, као и Лесковчиће њихне. Мислимо да нема села на свету, које би право име носило по ономе шта на његовој месности расте, до овога Лесковчића; јер је одиста сво и обрастло у самим Лескама.

Рано смо стигли кући кумбара, (кума) нашег црвеноводичког пријатеља, Алијије у Бивољак. Осим овог дошли смо још и у добар час; јер затекосмо ту, где спава, поглавицу целог тако званог Елшанског племена, које живи у већем делу Дреница, а које још слави св. Николу, но које је у исто време још и најмање од свију потурчених српских племена, а сада арнаутских. Овај домаћин у Бивољаку имао 3—4 одрасна сина, међу којима је најстарији већ одавно био ожењен. Негледајући на то: што их оце, као мухамеданце, обрезају, дају им имена и т. д. они опет, по православ: вери, имају своје кумове, које зову "кумбар" као свети, јасни чиниоц прастарог срп: кумства и т.д. Чим су овог нашег црвеноводичког вођу спасили укућани, одма су му сви дотрчали и пољубиди га у руку и мушко и женско, питајући се и поздрављајући се с њим. Шта више, не само она жена, алијна, којој је овај тако да се изрази покрштавао децу, или којој је деци имена надевао, него и друге две дошле су, онако исто као праве српкиње, поклониле му се, пољубиле га у руку, ударајући још и челом у ову, опет се клањале, питале, поздрављале, постојале, па и отишле. Само матори кум Алија, или домаћин, то неје чинио. Он је онако по правом османлијском начину ударао главом о главу кумову, час код десног, а час код левог увета.

Треба да знате, да је наш Алија човек од изображености — цивилизације. Та он вам је чак у Цариграду био, па још у царевој војсци и из ове у два маха бегао, док већ једном није сасвим измакао; те се сада непрестано и пише у умрле. Истина да се он при сваком попису војинства мало прикрије; да се зове качкин, које је ужасно име у Турској, јер значи човека разбојника, који је изван домашаја царских закона, коме цар несуди, ког може царска власт без суда и пута убити, ама и овај качкин опет узамен зато може свакоме, само ако је јачи; чинити све и сва, па му нема ни суда ни пута. По самом говору, прехитром увијању, услужљивости и лености у свему, као и слободнијем и силнијем понашању, већ би ијоле бистар човек одма у њему видео како у нас зову, светског пробисвета. Док је он донео грку каву, мало сира и млека, да нас почастии, међутим је се пробудила и поглавица целог Елшанског, ако ће и малог, но свакојако јуначког, племена.

То беше прави стари српски тип, човек вишији од 7. стопа, дуга лица и врата, коштуњав, сухих дугих, а уских, образа, висока угластог чела, које пада на очи и ове као заклања, дугачка мало на десну страну крива и повисока а равна носа; довољан простор испод овог и разрезотине горње

устне; дољна вилица развијена како треба; очи осредње плаве; бркови танки већ сасвим седи; уши повелике здраво одвојене од главе, а при дољним крајцима слеplјене са главном кожом, и тако рећи савршено без затылка, са равним одозго теменом. Ово је прави и чисти српски тип, који је и у свију тако званих Гега Арнаута, или потурчених Срба, који су научили шкипски језик од Тоска и Млечића, кад су ови владали Скадром, и другим градовима, пошто га продадоше Стефан син Лазарев, Ђурађ Бранковић и друге срп. Деспоте.

Осим свега овог, он беше још и потпуно разборит, јуначан, паметан, и бар за сада, у свему поштен и карактеран човек. Понашање му беше чисто старосрпско, Он немаше ни азијске претеране укочености и надутости, ни мајмунске, робске а претеране унижености, ласкавости и пузења, док се у свему томе особито одликоваше наш кумбар Алија. Само по неки пут насмејао би се блебетању овога, а опет више пута не беше му и по вољи и очигледно љућаше се на лажи и измишљотине алијне, док се ми из свег грла кликотасмо. Ми смо дуго говорили о путу до Девича, али наша поглавица решително одби до сутрашњег дана, док невиди шта је се још догодило између његова племена, Елшана и даље од њих живећих Гашана, који славе св. Јована. Баш пре једнога дана побила су се ова два племена; Елшани су разорили 5. кула Гошанима и убили им 4. човека; и ствар се тако лако не може поравњати све дотле: докле од Елшана, или Никољштаца, тако исто не падне толико људи, колико од Јовањштака, или Гашана, док се не поруши толико кула и т.д.

Све је ово још и којекако лако савладати; али рањенике не. Ови се сматрају као и убијени и ту се највеће заваде изроде. Наш Селман, тако му беше име, позва нас својој кући у селу Дреници преко Чичавице; па ако се ништа до сутра недогоди, гледа ће да нас пошље по једном свом рођаку, који је се оженио од Гашана; а и ако што буде: онда ће нас лепо доведе довести одакле нас је и узео. Обећа се још, да ће ударити на тако звани "Краљев Студенац" скоро на врху Чичавице, и да ће нам га показати. Овај је Студенац још и хајдучки; јер окуда само хајдуци иду. Наш вођ и сам морао је тако путовати; јер је се бојао да га иза сваког грма и трна неубије какви Гашанин. Нас шест душа наоружаних, тако рећи од пета до перчина. кренемо се полако, те уз Чичавицу тамо и амо по кршевима и онако на сумце, одпочнемо пењати се. Уколико смо се више на Чичавицу пењали, у толико смо све ниже и ниже остављали разну ситнију шумицу, па шумарке, па бог ме воћа и праву шуму, па напоследак још и дубову и грмову; те зађосмо скоро у саму букову.

Идући овом, скоро под самим врхом, у једном ужасном месту, сврнемо улево; те дођемо до Краљевог или сада такозваног "Хајдучког Студенца." Наш је Але изпочетка трчкарао напред пред оним из Дренице, да би се пред нама показао храбар и слободан човек. Причао је, како је у свом веку убио више од 30. људи. Све што је говорио претеривао је: јер онај из Дренице рече: "неје више славе ми од 6." Пошто се већ приближавасмо опасном месту, он би час намештао опанке, час завиривао око дуге пушке, час се тобож одмарао и т.д. Дреничанин га је добро познавао; па је ћутајући, као и сва дружина, пошао напред, а тиме и изложио се првом непријатељском метку. И да се несудавидали са комшијама, опет је окуда увек пуно хајдука и по двојица тројица несмеју ићи.

Вођ је тако рећи и неприметно, сваки џбун, сваки трнић, и свако дрво најпре прегледао, па онда спрам њега долазио и даље одлазио. Ове је ово чинио, а опет је се пред нама старао да се покаже да то и не чини, јер баш и кад би видео кога, ваља се показати да га невиди; ама у исто време непуштати га са око и прста са обараче пушкине. Била је мртва тишина и од нас и целе ове месности. У овој дођемо и Краљеву (хајдучком) Студенцу. Око овог је свуда бистро око вођево одма разгледало и пошто је видело: да ту неје овог дана долазила нога хајдучка, развеселио је се; те поседасмо.

Он нам говораше да се неплашимо, јер од кад су се Елшани побили са Гашанима и једна и друга страна на међама својим једна другу прежају. Ако би случано која чета Фонда и застала овде пре овог покоља, или се гашанска некако провукла овамо мишљаше: да ће нас држати за царске људе, који иду да ту свађу расправе; те и с тога нема места страху. Нарочито овако морају држати: што идемо на коњима; што су нам на главама фесови османлијски и одело царско (европско) и што имамо оружје. Још су нам само недостајале сабље; па би изгледали прави царски људи. Ово нас истина мало охрабри, али говор о Фондама (латинима Арнаутима), који на све и сва нападају, неје

нас много охрабрио. Наш је вођ сам хтео да нас мало охрабри, а ми и ако смо говорили, да се небојимо ништа и да ћемо се бити, но душа ваља, кажемо, видило је се да су се, осим вођа, били се сви већма уплашили од нас самих.

Да се покажемо као свуда, и у овим крајевима, слободни људи, ваљало је: да се, по месном обичају што више дере, ларма, пуца и т.д. што је наш Але својски предузео. Он је опет развезао бив: завезани свој језик; понашао се, као да је на Косову одржао победу; хвалио се о свему и свачему, међу осталим како где погледа онде и убије и т.д. Вођ би, кад већ преврши, рекао: "смањи мало смањи; ваљда неће бити све тако, као што причаш". Але би се на ово чисто налазио увређен.

После ручка, код овакве дивно и прекрасне воде, одпочело је се гађање. Њега је, разуме се по себи, одпочео Але. Гађало је се, да не рекнемо баш у дебло једне букве на једно 40 корачаји; но у једну рачвасту грану њену. Наш Але неможе да погоди никако, а тако исто нико и од нас, као за пакост. Он је викао, дерао се, псовао, претио пушци, оку, руци и чему неје; али узадуд, грана дебела за 1 1/2 стопу у пречнику стојала је баш неокрзнута. Наш се вођ неје мешао у ову нашу игру; но је непрестано на све стране зверео и управо нас чувао. Он рече Али да мало престане, што овај и учини, и да се спремимо да идемо; али да се још мало одморимо, јер је још далеко било до његова села и куће.

Све је се опет почело по 5—6 пута умивати; све јести још ово мало заоставша хљеба и сира и пити ову здраву краљевску воду из краљевског студенца. Сад устаде наш стари вођ (било му је преко 68 год. а Алији око 50) Стаде уз једно танко дрвце, узе једну његову тек истералу младицу тању од оних танких плајвазића у записницама, садера лист са ове, и једном травком привеза је мало и с једне и друге стране за њену гранчицу, да је неповија поветарац. Ми смо сви гледали и чудили се шта му је, незнајући за шта чини, ни зашто то чини? После тога измаче се равно 20. корачаи, седне на земљу, узе своју дугу пушку, напери на ту страну где је превезао ону младицу и рекав: "гледајте"! у иста мах опали и да видите чуда.. . као ножем куршумом по сред оне младице, пресекао је! ми то сви видесмо и похвалисмо га, а наш бивољачанин окуњи нос, као ћуран своју надносицу. Наш дреничанин, неје се тиме ни најмање дичио и поносио; но је остао онај исти стари и још скромнији Селман, који је и био.

Одавде пођемо и узађемо на врх Чичавице. Тек је на овоме сва дивота и красота. Колика је дуга Чичавица с једне и друге стране на овом месту, и колико је се год могло прегледати, савршено је равна, а за пола часа широка свуда, као да је насип неки, а не врх планине. Цела јој је површина обрастла самом миришљавом травом, по средини њена врха познаје се стари пут српских царева и краљева.

Селман је о свему овом приповедао, као да неје мухамеданац, и као да је из наше српске паметарнице, то што је приповедао, читао. Он је боље нашу паметарницу знао, као и прошлост, но не само као понеки ђак из наших средњих, но шта више вишијих завода, а неверујемо да се неби и многи наш научењак пред њим у овоме застидео. У њега беху шире груди и шире познавање српства скоро од свију нас, јер му ово беше: од Једрене до Јадранска Мора, од Морије (Грчке) и Солуна до Никопоља и т.д. Он је био сасвим отворен спрам нас и врло весео што је доживео: да уведе у своје село госта чак из Морава (кнежевине Србије) и да га почастује у својој кући. Дуго смо се на врху Чичавице о свему и свачему разговарали, док напослетку несмо се кренули те почели силазити низ западну њену страну.

Још је било опасности за 1. час хода, кроз саму букову шуму, која је и с једне и друге стране прастарог српског пута била сва изрешетана самим куршумима. Пут је овај водио у Девич и прав је готово као стрела, а још се и држи. Шири је од 3 хвата. И отуда се непрестано зверало, а наш вођ говорио би само нама да ни једне стопе, кроз сву ову шуму, иза њега неизостајемо. Кад смо већ прошли и ову опасност, почели се приближивати самом селу и непрестано спуштати већ низ голе огранке Чичавичине, тада тек опет настави наш Але свој хвалеж и остало. Причаше нам: како је у два маха нападао ове године иза заседа, покрај пута, у оној шуму, на пролазеће, како ови, чим осете да има ко, одма и сами скоче на другу страну пута ухвате, прво дрво за бусију и одатле се пушкарају и т.д. Како особито воле да напада на Цигане, јер вели: "Чим ја дренем, а они оставе све што имају па

се куд који разпрште и т.д. Овде га пресече наш вођ па рече: "А да те неодбрани Азир, шта би било с тобом од Цигана?"

Зађута ти наш Але, као заливен. Вођ причаше како се добро бију и Цигани, а нарочито турски и како се недају тако олако, као и сваки човек што се неда. "Из саседа кад човека нападну, мора се свако бојати; ама да се брани бранисе и он! Што је право и Богу је драго! И миш се од мачке брани, а камо ли човек од човека. Оно истина и људи несу сви једнаки. Нетко слабији, а нетко јачи. Ја кад сам био млад добро сам гађао. Једном ме ухвати неколико грозница; па за пола године несам могао никако погодити билег, а момчад ми је се сва посмевала и презирала ме. Дошло ми беах да се убијем. Пок. отац то спази и кад дознаде шта је, заповеди: да ми сваки дан пеку мяса и да се за ме коље по једно јање, или јаре. Ја се закратко време опоравих, рука ми очвршћа опет; па кад узимах пушку, и кад је изтуривах, она се и неосети; те тако опет почнем добро гађати."

За нашег Алу причаше нам вођ: да је добар јунак, ама се још у аскеру тако пролагао, па неможе да буде док нелаже. Жаљаше се, како се у војсци покваре поштени и ваљани људи, а ми у себи мишљасмо: тако ти је свуд, па на нашу велику жалост и несрећу и у нас.

У томе говору, а у први сумрачак, сађосмо у прекрасну, котловинасту равницу, кући нашег вође. Он има одвојену и кућу и двориште за госте, и док смо се о свему и свачему разговарали, долазила би његова брата мушка деца, поздрављала би се сама правим српским обичајем, пружајући леву руку, а десном прихватајући к срцу; но све на арнаутском језику, па и сам брат вођев, у ког је већ син на женидбу, већ је заборавио српски: Вођи нашем то паде тешко, тим теже:

што ми неговорасмо арнаутски, па и кад би знали тај језик тешко би га говорили. С тога проклињаше, ама српски, час кад је његов покојни отац за овог млађег му брата узео жену латинку из ђаковичке нахије, која неје знала ни речи српски, па неје хтела ни да научи; но му сву кућу "полатинила." Овакових само пет доведених из ђаковичке нахије скоро су не само сво ово село, но и још 3. оближња обрнули у арнаутски језик. Сва младеж говори већ само арнауски!

Он је скупио био то вече око 10. првих људи из свог села, да их за хатар у част својих гостију, такође почаст и угостн, а гостима да друштва и више забава набави. Сви су се ови онако исто понашали и о свему и свачему, али скромно и умерено, разговарали, као што чине у нас стари и паметни људи. Кад би који дошао, он би се прво упитао са домаћином, па редом с нама свима, гледајући и мерећи, по својим рачунунама, да се прво упита са оним, који је старији, па с млађим и млађијим и т.д.

Наш домаћин неје изводио пред нас своју женску чељад због тога: што је он дуго живео по паланкама, а нарочито у Вучитрну; што је у неколико, ако не проникао у Коран, а оно у његову, ваљда, суревњивост спрам женских; и што су му жене биле махом из ђаковачке нахије, које незнају српски, а он их с тога и неволе. Овој његовој неразположености нарочито је још и тај узрок: што му од 5. промењених и преживелих жена ниједна нероди сина, наследника његове части и имања но све девојке; па ће све то и да пређе на једно једит мушко дете у кући његовој и брата му, на његова синовца, који у мал што неје у узрасту достигао свога високог и вишег од 7. стопа чичу.

Штогод је било на вечери ових потурица, или Арнаута, све је то жељно распитивало и испитивало о нашој кнежевини, а њихној Морави, Шумадији а у грдњама Шијачкој земљи. Причали смо им о свему и свачему. Управо ми смо им морали тако рећи читати лекције: из полиције, администрације, финансије, грађанског права, кривичног, трговачког, поступака, војеног устројство, које се неје допадало нашем кум Алији јер му се увек кожа најези, кад само чује реч војник, о грађевинама, текници, индустрији, дипломатији, политици, свему и свачему; па напоследку како изгледа и хоца наш београдски колико има и каквих жена па и хакам јеврејски, које никад несмо ни видели и т.д.

Ово им је се све страшно допадало и сви једногласно одговорше, кад их упитасмо: шта мисле о Шумадији? "Моћно добро, нема ћаре! Нека Бог поживи и уздржи; па ваљда и за нас неће бити лоше." Наш домаћин, кад је о равноправности свију вера, а нарочито, како се сви у једно гробље сахрањујемо, чуо, био је толико раздраган; да је у присуству свију скочио на ноге, поклонио се имену нашег кнеза, заплакао за великим Михајилом и јавно рекао: "Нек се само крене Шумадија,

моја је, и мог племена пушка помогла да први пут Шијаци Бошњаци под будалом Хусеин Капетаном, надбију псећу царску војску, а моја је пушка, и мог племена, помогла, да псећа војска побије будалу, кад неје био човек но нас, — моја ће пушка и мог племена учинити: да Моравци побију нашег душманина; али на велику жалост нема памети у Шумадинаца, нема мозга, нема ума и мудрине Михајилове! Сњим је све у гроб закопано, и ми смо овде изгубили надежду; те тако и живимо дан и комад." Ово су све потврдили и остали клањајући се код речи Михајил.

Ми смо унеколико са задовољством побили све разлоге: да смо сад и глупљији, слабији и. т. д. но што смо били у време пок. кнеза великог Михајила. Само паметан рад и то пре судара нашег са Османлијама, ако нам ови неуступе без рата ове земље, могао би учинити то: да би се сви ови људи обрнули за нама и пошли братски с нама. Овим би добила и сва Европа, цивилизација и сво човечанство; јер би се ови сви за живота, а најдаље у трећем појасу, повратили у своју стару веру. Изузимајући само неколико мухамеданских ситница, које им, знајући на памет скоро сав њихов Куран, побисмо, — они су и сада више христијани, но мухамеданци. Особито им се свима допада: што има џамија овде, хоџа, школа турска и т. д. а криво им је : што су се Турци изселили из паланака, и што смо их тобож ми сами протерали. Кад смо ми ово објаснили: да их је цар на то приморао, а ми смо их још задржавали, било им је особито мило. О свему смо се и свачему разговарали; али све као да нешто углављујемо, неке преговоре водимо, и као да углављујемо нека правила, кратка отворена, јасна и без околишења, по којима као да ступамо у заједницу српске државе, а не да се тек онако разговарамо. Наш кумбар уплетао би се, по који пут, и ствар околишавао; али су га ови одма ућуткивали.

Ми неможемо цео говор ставити, а и неопмињем га се; али је у главном ово: да би се могло урадити све и сва, и да је грехота и срамота нерадити на овоме. Напоследак то неје наш посао, но обичаји и старине; па на овима и почињемо. Као прилог обичајима и стању тако званих Арнаута, или изтурчени Срба, у Правој Србији, могло би се много којешта навести. А све што би се навело, нема никакве разлике од оног што се данас зове српско. Потоме све што је српско оно је и ових тако званих Арнаута Гега, који већином говоре српски, као и ми, а има их (и то је већина) који и незнају арнутски.

Међу многим обичајима, којима се Срби разликују од свију народа на свету сродних и несродних, рачуна се и слава. Само Срби на свету имају славе, више ни један народ, ни једно туђе, па и ни једно садање славенско племе. Међутим ови у целој правој Србији тако звани Арнаути Гега, славе скоро онако исто, као и православни Срби. По славама се такође и сами деле на племена, као и Срби; сматрају се за рођаке, по славама, као и Срби: па као такви и не узимају се, ван у неопходним нуждама, као и Срби и т. д. Разлике у типу и осталом између племена нема нивакве, одело и ношња им је она иста која и у православних и т. д. Шта више и кад се сахрањују, необрћу се лицем југу, као Османлије мухамеданци, него истоку као православ. Срби а венчавају се само у недеље.

Од пре две десетине год: види се по гдекоји гроб, даје обрнут к југу, а то су махом изслужени они војници, који су некако успели да у четама буду хоџе; па као такве остале су и код својих кућа, пошто изслужише, али без парохија и нурија. Још се виђа овако обрнутих гробова ових лица, која су, као хоџе или учитељи, овамо из Цариграда забасала, па овде умрла. Жеља је и нашег домаћина била, да се по овом обичају погребе. Он је био прави и чисти по вери мухамеданац, али по народности остао је Србин. На ово га је натерао толикогодишњи варошки живот, а нарочито срдња на стари обичај да се држи само по једну жену. Он неје узео више њих по правом закону мухамеданском; стога што му та памет у младо доба неје била. Сад је већ одоцнео; јер је вели остарео. У место што је које мењао, а које сахрањивао, 5. жена, боље би, вели, учинио: "да сам од једном узео 5. па би макар једна родила мушко дете, и ја би имао на коме би оставио свећу и славу. Овако у мога брата само ово једно дете и оно слабачко, а може га какав пас сутра и убити. Кад се ово, боже сачувај, догоди, онда је једна кућа мања Елшана и Никољштака."

Домаћин је страшно желео, да се укине крварина и да једном буде у земљи реда и поредака. "Овако се неморе даље, (говораше он.) Не си слободан ни имањем, ни малом, ни чешћу, ни именом, ни волом, ни коњем, ни кућом, ни кућиштем, па ни животом својим. Ако спијеш, ваља да си са

оружјем; са запетом пушком, ако дојђеш у своју њиву, мораш прежати од сваког трна и цбуна, да те какав пас неубије; ако стоци и марви појђеш, ваља ти се опростити са чељађу, као да већ умиреш, ако на пут пођеш, ваља да те испрате, као и у гробље; нема ти у нас нигде и ништа, овако се диле неморе; мора се ма на коју страну, па ма у Цигане; мислио сам више пута да тамо вама дојђем, а већ је старост ту. У овој земљи нема живота, само ако си слаб а неопрезан. Непоможе ти ни пушка, ако неси опрезан и добар на њој, ако си слаб; непоможе ни дружба и пријатељство, ако немаш моћи да га моћно одржаваш; тежак је живот у нас, нема ћаре, другчије се неморе у овој земљи, а под овим псима што нас обкорачише још од Косова."

Дуго је се и много вајкао наш домаћин, што све потврђиваше и остали гости. Зашта су они држали нас, ми управо незнамо, и ако смо уверени да су се обманули у својој претпоставци о нама. Као што смо казали: цео говор изгледао је, као закључак уговарајућих страна, са навођајима узрока за овај и т.д. Домаћину одиста и беше тежак живот, особито у овом тренутку, кад се задужише пет крви својим тако рећи под носом комшијама. Њима је теже кад се са овим племеном покрве, но кад би се с царем заратили. Цар је далеко, војска му незна стазе и разпутице елшанске, а комшије Гашани знају им сваки трн, сваки цбун у дворовима, јер су једни уз друге. Овде сада нема помоћи, но мора се гинути, а кад се гине за узајмљено, повраћа се с лихвом.

Што је овако расположен наш домаћин, и што би се микао ма у коју државу и признао ма чију власт, која би га опростила крварине, то неје ни чудо. Обично све наше потурице, кад се нају у невољи, лако прелазе на свакојаке стране, до бољих времена. Оне су се томе научиле и та им је политика још од Косова остала. Никад се неваља ослањати на ове тренутне појаве. Они су од искона били у свију простарих српских, а сада тако званих разних, слав: племена. С тога су целог свог века и робовали и робују; јер као племена, и у стању племенском, не умеше да одлуче тренутне користи од трајних и своје од општих. Овако је исто било и у свију народа докде живљаху племенским и општинским, а не народним, животом.

Што се наш домаћин оволико вајкаше има још и тог узрока: што свако племе, у којем је крв узета, гледа, из отмичног или крвног племена, да убије прво и прво главу тог племена, друго знатније и најближе рођаке убице; па тек онда, ако никога од ових неможе, ког пре стигне и докопа. Највећа је срамота за знатнијег човека убити какву шушу, па се с тим задовољити. Осим овог и наш је домаћин прошао све мене живота јуначког и отрешеног потурчењака. И он је сам био, ваљда, и разбојник и отмичар, и убица и криумчар и све што хоћете; тако је то морало бити, узев положај његов и тело и све укупне слике и приликке; сад би му требало мира и покоја, да стечено у крви и зноју на миру ужива: но оно што бива скоро са свима подобним њему лицима, по свој прилици, извршиће се и над нашим разборитим, и сада врло честитом човеку, домаћином.

Још је једна добра страна код ових људи, а да неје ње они би се сви у својој крви појели. Та им је страна ова: што уважавају задату реч и веру, док се овај обичај слабо чува у Тоска; што знају за нужду и невољу, и што хоће да заштите слабијег и нејачег: па то све и јесте чисти српски обичај, који је још и у оних Срба, који већ не живе бившим племенским и општинским, но већ државним животом. Тако, кад вам овдешња наша потурица да реч, можете се слободно на њу поуздати. Ако сте у нужди, па му бегате, спас' ће вас. Било је примера: да су један другом убијали оца, сина, брата и т.д. убица би дотрчао код оца, или ког најближег рођака убијеног, и ови му све дотле несуду ништа чинили, докле је у њиховим рукама. Обично би га, после неког времена, одводили са свог земљишта, доводили до његовог или ма ког невољног (неутралног) места и при расанку рекли би му: "До овог си часа био наш гост, а од овог добро се пази: где те видимо и сретнемо, ако нам Бог помогне, убићемо те".

Ако би се у једном племену међу се што покрвили, што врло често бива, убица би бегао на земљиште ког трећег невољног племена. Потера, ако га може убити до овог земљишта добро, а ако не: даље га несме не само гонити, него ни са свога, а на овом туђем ни убити, и ако би могла. Овакав би се бегунац одма окретао гоњачима и с њима слободно разговарао се и договарао, што је опет у већем злу мање. За његов живот јамчи му она стопа невољног земљишта, на којем стоји. Ако би га потера убила, па ма се она састојала из рођене браће, што се такође неретко догађа, оно племе, на

чијем је земљишту овакав убица пао, одма од садањих његових убилаца и племена им тражи узету крв, и ако убијеног несу никад ни чули ни видели.

Крв се немора увек са крвљу вратити; често бива да се и новчано и у стварима намире и изравњају, што се зове "Крвна Рота" а и врло редко: "Крвно Коло" али ово ређе бива; јер је та крварина обично тако велика, да се тешко намирује и измирује. Да би се крварина мирним путем, и без крви, разправила, одреде се с једне стране закрвљеног племена 12. првих људи и с друге стране, којој је крв узета, или која га је изгубила, такође 12. првих људи. Ови се, ма били и по неколико дана даљине, састану где год на недоветном земљишту и ту се одело и оружје убијеног донесе, ако га убица неје однео, што обично бива, а ако нема одела, онда се његово старо, или брата му, или ког рођака, метне на ледину. Ово се одело мора тако наместити, да изгледа, као да ту лежи убијени. Пошто се изнесу да видело све добре и хрђаве стране убијеног и убице, доведе се убијца, који иде поколеничке и свима се поротницима клања. Њега обрну лицем убијеноме и одпочну се излагати све добре стране убијенога. Пошто се и то изговори, убијца се макне одакле је изведен, препаше опет своје оружје и чека пресуду. Често се око ове пресуде и саме суђаје заваде и у место жељеног мира дође се још до веће распре, у којој по неколико са обе стране, а често и све судије, падну. Ако се све мирно сврши, онда је окривљени дужан све и у одређена времена измирити страни убијенога, у чему му помаже и цело племе.

Ово исто, што рекосмо за потурице, стоји и у овд: православ: Срба, а нарочито у призренској, пењској и вучитрнској нахији, где су такве убојице: да вечно дугују мухамеданцима по неколико крви. Обично бива да кад прав: са мухамеданцима падну у крв, ови последњи, мирним путем исплаћују првима; но што исплате они доцније под разним видовима украду, отму и т.д. Никад, или бар нема примера од доцнијег времена, неће мухамеданац наплатити своју крв од православног другчије до крвљу; јер се правоверничка крв ничим неможе изкупити.

Од крварина и других хрђавих страна хоћемо да пређемо лепим и најчовечнијим. Дренички и Голачки тако звани Арнаути, или потурчени Срби, најбоље и највише су сачували српски обичај гостопримства у свима овим крајевима. У њих је дужност: кад виде путника, ма које он био вере, да путује кроз њихове земље и села, да овога сврате својим кућама, или њивама; да га почасте и угосте чим је бог дао. Нудећи обично овако говоре: "узми мало хлебца и соли, што нам је бог дао и послао!" При поласку обично моле за опроштај, што несу боље почастили и угостили, наводећи и узроке и уверавајући: да су изнели свега оног што им је бог дао и послао и чега су имали.

Кад човек пролази кроз њихова села, а у овима нема људи, саме жене морају излазити пред путника и нудити га са хлебом и сољу. Ако се догоди да оне то нечине, а мужеви им за то дознају (што обично чине оне латинке из ђаковичке нахије), онда бива свашта. Кад коме, од ових дреничких и голачких потурица, дође ко у госте, домаћин га сутра дан води по свом селу од куће до куће и свуда се часте, баш све онако исто, као што је и у нас тамо и свуда. Ако неби домаћин то учинио, а његови би сељани за то дознали, и он неби могао навести довољно разлога за тај поступак, тада га обично сви у селу и племену презиру и мрзе.

Чим човек приступи у њихову кућу, домаћин му сам узме оружје и остави; ово му при подаску опет да и поврати. Разуме се по себи, да ми несмо дали и наш сакривени револверчић. Недопушта се у њих да се машто и ма коме да па ма колико поклона, при поласку. На ово се страшно срде, што у нас неје. Нама рекоше: да они то, као мухамеданци, неће, што им је срамота да им ђаурин у њиховој кући што поклања. Ово баш неје истина, но је ствар у овоме: сви они, који су од наше старе властеле, задржали су обичај да те уздарице, или како да их назовемо, непримају. Ово се чини и у нас по богатијим и имућнијим кућама.

Оно је сасвим други обичај, кад изађе пред госта какво чељаде, при поласку, па му поклони што, а овај томе чељадету опет од своје стране да ма штогод као неку успомену. Ово чељаде може бити, или само девојка удавача, ил невеста, или млада за год: дана од венчања. Овим се лицима даје свуда и у свима бив: сталезима, као да им се отвори воља примати и дочекивати госте. Кад то чини које старије чељаде њему се недаје ништа. Ове дреничке и голачке потурице, као мухамеданци,

недопуштају, да њихова чељад испрати госте; те зато и нема обичаја уздарице, или давања ма штогод укућној чељади.

Још је други обичај овај: у нас обично женско изводи коња, а овде сам домаћин. Домаћин одреши, већ спремљеног и везаног коња, и преда госту, па кад гост овако, из домаћинових руку, прими коња, значи: да је савршено задовољан на причеку и части, а кад сам пође да дреши значи противно. Ми незнајући овај обичај, и тек доцније разабравши зањ, љуто смо се замерили овом нашем дреничком, домаћину; јер смо, у хитњи, да се што раније стигне у Девич сами одрешили коња и повели. Овај је исти обичај и у нас свуда, али смо га били већ заборавили.

Обичаји свадбени онаки су исти као и у нас, а тако исто, и у разне празничине данес. Види и читај наше сборнике, I и II "(Песме и обичаји укупног народа српског.*)" У све се оно верује, у што и у нас, и за све се онако исто боје, вража, гата и чини, као и у нас. Једном речју: обичај је свуда један и исти. Тако је исто и у њих, као и у нас обичај: да се у глуво доба ноћи, у три бразде оборе цео простор земље, на коме су куће селске, кад се појави какав велики и знатан помор. То се орање чини као и у нас, ралицом, коју негде момци, а негде ови са воловима, вуку, а други опет, држе, гоне и терају, У свију ових потурица, а нарочито дреничких и голачких, обичај је при свадбама, кад се двоји сватови сретну овај: да се најбољи коњаник и најбражи коњ избере у оним сватовима, који су први угледали друге; овај, у највећем трку. мора три пута обтрчати своје сватове. Док он овако трчи и оптрчава, други се сватови несмеју с места врднути, иначе се као и у овд: наших Срба, одма проспе ватра. Овако, кад се сретну двоји сватови, бива често да се и противној страни учини, као да је она прва угледала ове друге; с тога се и у њих овако оптрчава трипута.

Ово се не замера ни једној ни другој страни; него се најбрњи коњ и најбољији коњаник из свију сватова зато бира, што се држи: да оној страни помаже, која брже и пре обтрчи своје сватове. Ово се чини зато, што се држи, као и у нас: да кад се сретну две младе, она, која прва види другу, мора скоро умрети, а често и обадве. Ово се све држи и у нас и врло се често бију и т.д. као и у потурица, или сада тако званих Арнаута; али да се на овај начин обтрчавају сватови где год у осталих, ван месњих Срба, несмо, душа вала, чули а и несмо ни разабрали, ни разпитивали.

И овде у Дрепицама, као и у нас свуда, има двоја сватовска гробља, што су се међу се побили и изкрвили. У сватовима ових Арнаута, као и у нас, носе се барјаци, пушкара се, весели се три дана, пије се, у место наше медене ракије, шербет и т.д. Једном речју: и овде се све оно и онако чини, као и у нас. Разлика је овде само та: што, пошто се сврше све игре и заврзлотине, као гађање у обешен фушек и т.д. девојку непредају деверу, него самом младожењи.

— Већ је прилично доцкан било кад јавише нашем домаћину да је вечера готова. Он је био заклао 1. јаре и 1. јагње. Од јарета нам донесоше пољевку, (чорбу) коју једосмо с дрвеним лђжицама. Трпезе неје било друге, да једне огромне бакарне калајисане тепсије. Чим смо били дошли, домаћин је сам наложио ватру, што се чини само највећим и најзнатнијим гостима. Све куће по селима, како Срба, тако и у ових потурица, немају димњака (оцака), с тога: што димњаке могу имати само Оцаковићи или благородници; те се с тога у свима кућама страшно пуши и од дима се не може управо да опстане. Тако је било и овде. Ова наша гостинска кућа, нашег домаћина, била је, као што су обично и све куће отуда, без оцака. До пола ове огромне куће била је коњушња за коње, а од пола кућа за људе. Кућа је овде била одвојена једном заградом од коњуше. На врху њеном беше једна бацица и два мала прозорчића у балванима, са неколико десетина рупа за пуцање. Толико је имала отвора, кроз које је дим пролазио. Овде су ноћи ужасно влажне и студене; те су се морали и ти отвори затварати, и дим је царовао као у сопственом царству дима и очоједица и т.д.

Овоме свему кад се дода још и дим од своих 16—17 чибука може се преставити у каквом је се месту било, као што је и у нас, тако је и овде био полукругласти, за један педао од земље, уздигнути банак, на ком је огњиште са осталим справама за ватру и остало. Даље је од банка ишла свуда околу једна просторија за 1. педао нижа од њега, а иза ове опет је ишла, као и банак, узвишеност око свију дувара за 1 1/2, хват ширине. На ону низост обично се оставља обућа, коју ми нигде не скидамо. Све је то седело са прекрштеним ногама, осим нас, који их никако немогасмо прекрстити. Разуме се да је седење ово било непреносимо за нас. После дугог питања, одговора, размишљавања!

закључивања и т.д. доне се огромна бакрена калајисана тепсија са хљебом врућим и слаником пуним садање крупно изгугане црне соли. После овог донесоше се лажице дрвене и остали прибор.

Домаћин је наш, као што смо казали, заклао једно јаре и јагње, од јарета је била пољевка, а од јагњета печење, и од обојих од етара и осталог нешто као сарма. Прво се изнесе сир, који је, као и унас, остао целе вечере на трпези; после пољевка; она сарма; па печење. Домаћин би увек нас (мене) нудио да узмемо, а кад би му се то из учтивости повраћало, он је одпочињао, одма то да једе, но не зато што тако треба; него што је показивао пример, ваљда, да у јелу нема ничега отровног. Он би најбоље делове вадио прстима из пољевке и метао на трпезу пред нас, па тако редом пред све госте. Његов пример подржавали су и други, и ми се, тако рећи, зазидасмо месом и осталим јестивом. Учтивост је, као и у нас, бар да окусити понуђено онда да дате и понудите оне, који вам дају, па после коме хоћете. Српски нам је обичај овде помогао у свему; јер га и ови држаху. Свима је се особито допадало, што ми сами чињасмо све оно, што смо само научили од наших старих. Ово раздрага наше тако зване Арнауте па и одпочеше говоре из наше паметарнице. Дренички и тако звани Голачки Арнаути у овоме су прави вештаци, и најчувенји у свима овим крајевима. Нема владоца српског, којег они поименице незнају, као и кад је и колико владао; нема важнијег паметарјиског догађаја нашег народа, којег они неби у прсте знали; нема онако важније наше старе личности, а да је неби знали. Ми смо и сами цео век наш провели на изграђивању наше прошлости, на изучавању ове и језика нашег, што нам и сам овај пут сведочи, али, метнувши руку на срце, јавно признајемо: да оволико дата о изпричаним догађајима, којих и нема у нашим пометарницама, нити знамо, нити смо их кад год чули, само ако су сви верни!

О целој овој ствари, која би заузела неколико табака, можемо само ово рећи устима и речима ових окружавајућих њас: да ће се доцније, и то онда, свега боље и више дознати, кад се, и ако се, једном саједивимо и створимо једну целину. После печења донешена је "јајечница" или тако звана наша кајгана; после пита са сиром и зељем, као и у нас што је, али без савијања но онако између целе дољње и горње коре метнута размућена и цела јаја, сир и зеље разтурено, као у бурека; за овим је донешена "баница" најзнатније јело овде, па млеко и сурутка, надробљена и не надробљена. Баница је јело, а тако се зове овуда и наш топрак, или мало пличи од овога каленик, из пшевичког брашна, ситно просејаног, скорупа, са млеком слатким и медом онако житко и жиће, као тесто за наше палачинке сасуте, у тепсију, у овој испечене на жару, непокривајући тепсије.

Ми смо ова јела и вечеру навели, не ради њих и нас, но ради обичаја, да се знају који су и какви су; па нека нам се неупише у описе ручкова и "чревоугожденија." Сва су јела у ових људи преслатка и само угрејана на ватри, а не печена. Чим би се које јело донело, домаћин би забодоа палац, са прва два прста десне руке, баш у средину тепсије и одатле по љубави и звању делио гостима комаде. Узети пре, но што домаћин да, сматра се за неучтивост, а тако и исто узимати окрајке испред себе, значи признавати своју ништавост спрам осталих. Домаћин је све средину вадио, и то онако врелу, житку и живу непечену, па непрестано трпао, или управо нагонио, као и сваку течност, пред нас, а ми неволећи и немогући оваку недопечотиност јести хваталисмо се само окрајака, што му је изгледало чудновато. У овоме ми смо се и незнајући за тај обичај много унижавали.

После вечере једно момче, као и пре вечере, доне се ибрик и леђен, те сви редом, опет по старешинству и по гостилуку, опрасмо руке, а друго носаше убрус, те овим опет избриса смо их. Домаћин, пре спавања, замоли нас да саслушамо истиниту причу, као карактеристичну цртицу Османлија и њихове војске, а она је: како је наш кумбар Алија три пута бегао из турске војске. Ми, као и остали, пристадо смо, а домаћин опомену кума Алију: да ни једне речице и не додаје и неодузима од истине. Кум Алија обећа се, и пре његовог причања домаћин каза: да је све оно истина што ће овај причати, а што кумбар слаже, он ће га опоменути да не лаже и да то неје истина. Сви су, рече, догађаји истинити, само ће он пазити да Алија што недода више, или да што неизостави.

Пошто се наш кумбар Алија подригну неколико пута, што сви мухамеданци чине после сваког јела, хтејући тиме показати да су се прејели, и пошто попи б. грку каву, коју овде и нескувају добро, но само метну у суд, наспу у овај, а на каву вруће воде, метну уз ватру само да мало узаври,

па одма сипају у шоље и дају да се пије (буди узгред речено: за сваког госта кува се особена кава и то врши сам домаћин; па чим би коју скувао одма би опрао и џезу и све, па за другог настављао и т.д. коме би сам из своје руке дао, то је знак, да га поштује и уважава и т.д.) настави овако:

"Е, ефендум бенум, сви слушајте, а ти највише Моравче, како се и шта чини под вашим царем, који је пола каурин, а пола мусулма". Беше 18. год. кад ме уписах у низам. Ха . . . реко у низам! . . . е . . . е . . . то неморе бити! не, не . . . то неће џанум да бидне... а ја! Савијем ти шипке; те беж у планину и постанем качак (одметник, разбојник.) Једне године тако бре, друге, а, тако де, како дојђе онај што чини цр . . цр . . цр . . на колону пас му мајку греби, а ја качак, па за ме нико и не питају, а он ти одма: "Камо Али бре пејзевен?" пита виче, одговарају: "умрљо!" "а бре како умрљо, жив је бре, анасанаситим бре?" одговарају: "качак". "Качак а?... Качак пизевен убите га?" Хоћеш ја.. да убијем... ја у планини убијам друге (домаћин пресече му: "Само оног Циганина кукавицо и то таког старог, да је се готово и сам убио.")

Наш кумбар повуче неколико пута густа дима из дуга чибука и одпочне даље: "Хајде, хајде море,хајд! иде Алија у Приштину, украде нешто са пазар, продаје, тргује, направиа се прави туђар (трговац) Како пишу у аскер? Али, јес Качак. Е па добро, добро де!.. тако три године ! Стало бог ме! Алија, мисли нема ништо, а неје било ни време за тај работа . . . Хм, једном у Приштину... а њега једнак... клоп... па у хапс! А бре леле, леле, бре! што ће да бидне, како ће чудо да се учини? Мог ти Алију оковаше па... у Цариград у аскер; Е.. е.. е..! помислим у себи: где си сада моја планино, где Чичавица, где Дреница, ах! где моја пушка? Ништа ништа, плачем, пцујем, викам, шкрипим са зуби али ништа не помаже. Они око мене: "турче бре, турче бидерум, гапарум, џапарум, мапарум, дђаволум, што ли и сам не знам?" и што ти џанум знам, а ја ни две незнам сироме до овако влашки и арнаутски. Бог ме! хоће бити, неће бити, мене оденуше, утегоше, притегоше, закрстише сь ременима, преко груди, па преко леђа, па отуд, па одуд (показује)... асли низам џанум!

А! бре, Але, де? што да чиниш сад бре? мислим, мислим, нећу, па нећу да сам низам, нека сече, нека пече, не, не, не ће биднем низам не! Виде они ја нећу, ухватише свога Але оборише, па онако свињски у место по табанима почеше по срамотним месима "пупе ле, лупе ле, трапе ле, опе ле, трупе ле, трупдупе ле, трпе ле, дрпе ле," колико и сам незнам. Ха! бре да устане, ха, ха, бре!.. неможе! Одвукоше, бацише у одају. Пре ми се оне Туке, Буке, смеју, а ја ћути, а сад нема ни да се смеју. Лежи, лежи бре 3. недеље дња, ха! види Але, не се створи посла тако. Изиђем, здрав, они опет ухвати па: трупе, ле, дупеле, трндупеле, само по мање. Иде ти бог ме после овог трупе ле, бупе ле!

Але, како преперуга, пружа кораци, а што ће да чини сироме? дојђе оној главни: "а бре одакле си ти?" онако турски на мене, ја сироме, влашки, арнаутски а он сабљу па по мене: "турче бре, билерусум, турче, мрче бре?" Е, ја сироха Алиле" па сад би ти зборио и ђавурски и цигански, па и свињски ама не можем. Он питај удри, питај удри, док се опамети, а! пизевен, као Бошњак минлет бре, анасанаситим домуз Бошњак, ђавур пизевен? Арнаутин ђавур минлет пизевен.бре?" попаметнији други: јест, "јест, домуз!" те тако престаде да ме бије. Мислим ја: а пьс један, прчу бре? удри, фурај, удри, кад сам ја далеко од моју Чичавицу, от моју Дреницу е..! Ја ту ноћ хоћу да бегам. Ја тамо појђо, аскер, код мене, ја тамо, аскер: дру,тру, фр.ху... !пси вам гребли мајке, кој вас накоти толико бре? (па онда нама: "је ли у вас тако и колико имате аскера?" ми му одговорисмо да неје.)

Виде Али бег е . . . моћно тешко... ћаре нема, ваља да се изтрули (утамани) нема да се бега от царски работа! ту је царев прст, не мош да се отресеш без велика мука ... ! Сутре дан дадоше ми пушка, а ја узми . . хо . . хо . . хо . . ! тешко море, тешко! ама шта да чиниш де ? царска работа! Кад ми дадоше пушка опет ме избише што не сам спио туј ноћ. Е ,.. видим да је дђавол све казаа! па ћут . . . ћут . . . док неје повише! Тако ја немогах да побегнем. Које од оне тупе ле, лупе, ко је од слабост, дадоше ми да чувам овце, па рекоше: "хм! Арнаут добро знаје да си иде за овце" а ја хајд! потерај, овце у поље; али... Цариград свуд, свуд! Терај, терај, ја не их гоним у поље; но у један котар... клоп затвори! па спавај па спи бре па спавај; јер хоћу да бегам.

Увече терај овце гладне и жедне, сутра дњн опет потерај овци, и ја у онај котар овце; па беж, па беж, па беж. Ја на један поток, и тамо... мој аскер; "тру, тру, лу, гру, фр!" Мој аскер ухвати мене, веди у кшљу (касарну) а ја лажи вода тражим за овце. Они мисле, ја затворио овце да тражим вода,

ама не, не, ја, сам хтел да утечем, ама дђавол све кажи. Опет мене трупе ле, лупе ле, колико и магаре неможе да одтрпи и на караул сву ноћ.

Сутра дњн , хајд за овце. Ја појђи... па клоп овце у котар! а ја спи бре, спавај бре, спи бре, спавај бре, кад се пробудим запалим тутун, пуши, па спи бре опет; кад се пробудим котор изгорел, а овце како дђаволи црни, ха . . . ! реко е . . е . . . е! шта је то . . ? Ја сам сав у огањ, гаси, неможе; тад се попнем на једно брдо погледам: Станбул, тамо, станбул вамо, онамо, свуд, само невидим на једна страна; те бож, те беж; те а бре; те а бре беж, беж, бог ме далеко побегнем. Како ноћ, а ја најђи једна рупа, док неизађи месец, па беж, па беж до зора, а у зору опет у друга рупа клоп! Сву ноћ вичу, "а тамо је, а вамо је!" а ја ћути, као риба, срце као у миш само чини, цук, цок, цак, кок!

Сутра дњн ја видим где трчи мој низам, а ја копај, копај, дубље она рупа и сав се закопам, као пџс у њу. Кој пошо да ме тражи пцује, грди што се мучи и прети како ће да бије, а ја ћути! Кад дојђи ноћ, а ја опет бежи, па бежи, тако до зоре, а у зору видим опет... Цариград! Другу ноћ окренем на другу страну, те опет бежи; тако три дана и четири ноћи. Кад сване 4. дњн . . . нема више Станбул! Ха, изгори проклето гњездо! пси ти мајка и цара гребли! реко па хајд даље. Истина нема више Станбол; ал' сад има глад. Црева чини ци . . . ц . . . цр . . . чр . . . кл . . . кл . . . о . . . ух ! Е не можем више да идем! Шта да чиним ? Моли црева, моли ноге, моли, моли, неће. Ја се наљутих, па хај без молба. Тако идем још један дњн, све по поља, у села несмем да ходим. Неможем већ више да ходим, седим, плачем, плачем кукам, ама нема вајда, хајде опет да ходим и баш неможем.

Тако седим плачем, а иде два Циганина ху! така страшна, стара, црна, са Циганку дебела цанум као свиња, а старо. Молим, плачем, мало хљеб, хоћу да умрем от глад, неда, Циган, неда Циганка. Вичем: аман татко, амап отъц, аман мајко! недава, продајем му мој низамлук (одело војничко) а он . . . , а бре? ти си от низам избегнааја?" ја плачем, неје татко, ја сам то купил, а он каже "да дам хлеба и 30 пара за сав низамлук," а недам, те ми даде б0.пара, мало хљеба и своје изцепано, али тако прљаву, ху сам дђавол тако један, носи одело! Ја поједо, узедо одело обуко се, узе гоч (бубањ) па хајд даље са Циганина.

Дојђемо у једна велика чаршија на турска свадба, Циганин: једи, пи, једи, пи, и узимај паре, и узимај паре, а ја бијем гоч, бијем, бијем. Пролази кадуне, гледи: ох! мисли: што је ово? ово неје Циган, има тако власи бело, стражено као у низам, има тако очи плаво, има тако образ бело, ох, ох, ох! да ми те је кадунко да видиш што сам ? Одатле Циганин хајд из та чаршија, кад иза чаршија он се свади са она баба и други Циган, један другог лупе ле лупе, де...оста онај други циган и Циганка, мртво, живо, ја незнам! Ја идем са овај стари Циган, јер и он иде овамо право на запад. Иштем у друга чаршија: дај ми мало паре да купим хљеб, а он неда.

И ту опет на турска свадба, ја бијем гоч, а он узми паре; али овде кадуне шиљи мени помало паре, е види неје то Циган, а ја опет мало намигни мало тако, мало вако (показује како је се кривио) види кадунка, бог ме не је будало да неразуми што да му зборим са очи, са рука, са уста. Одатле хајд даље са Циган и на пут ја ишти паре, а оно мене шљаковицу (шамар). Ха! хм...! ћути ја, а Циган лези мало да спије, спије Циган као заклан, а ја хоћу да убијем, Циган, . . . дођи до њега гледај... спије. Несмем да бијем оно Циган јак за три Алија. Хе...! ћути, ћути, видим хоће Циган да се пробуди, а пре ми кажи: да ме тера да идем и да хоће да каже у прва чаршија, да сам из низам побегаја. Напослетку ја . . . удри са она маљица Циган у слепо око! удри, удри, тако брзо, како врне (киша пада) а Циган, пијано, неможе да се пробуди. Оно викни "Ха!" а ја јаучи, јаучи и удри, јаучи и удри; тако га... ја убијем и беж са гоч и сь цара от Циган! Бежи тако, бежи у планина, хе! кад згледа добра планина, а ја те тамо хајд, хајд, тако све кроз планина, све кроз планина 8. дњна.

Једног дњна свратим сам у планина у једно воденица, ујђем нема нико... а ја попни се на таван и гоч, да ко не дојђе и ненајђе ме. Кад буде ноћу иде нешто, иде у воденица, уђе нешто, тражи, лиже, мумла, ја мислим... ху! вампир, па ћути и не диши! Кад још мало, мало, море? као... мечка. Е! још мало, а оно се ваљај... право хоће горе на таван! ја погледај а оно . . . велика мечка! Ја дрекни, а мечка уплаши се па доле скочи, као стена каква, сво се воденица треси, а ја да умрем од страха. Оно мечка дери се, дери се, а ја се дери, оно хоће да бега, а ја мислим боже помози! али како си уплашило.... врата сь стражница... закључала!? Оно ударило са стражница на врата, а врата се затворила! Оно

хоће опет... горе, дере се, мумља, виче, а ја још више. Кад видим да хоће горе, а ја удри у гоч, а оно скачи, дери се скачи дери се, скачи дери се, тако, док не падне од умора и страха, као мртво, а и ја још мало па умри од страха.

Тако бог ме рано гледим га одозго, а мечка лежи, лежи, ху, колика мечка! ако сване па ме види хоће да ме поједе. Мало чују се ћирације иду са товари, "хајд, хајд, хајд бре !" а мечка чуј па опет почни да устане, а ја удри бре у гоч, удри бре у гоч; ћирације чуј то па... на врата хоп! Мечка устани... па на врата, а ћирације беж, и коњи се поплаше; те два сломи ноге и проспи товари. Ћирације ухвати мене, па удри бре, па удри бре! и терај веле у Битољ, у Битољ! кад ја чуј... у Битољ! ја дај аспри оног Циган дај, дај, да моли, чини да нетера, дај 300гр: дај 600 гр. а они неће; него... у Битољ!

Ја кад у Битољ код пашу, и забита, и меџлиз. Они све кажи шта је било, а ја: "честити пашо! ја сам имал једна мечка, ха, колико голема, колико велика, и добро сам је научио, да игра, да скаче, име је Марија, Марија, Мартин, честити пашо ! Ја сам ноћил у моја воденица, где сам учил мечка, и сам прежал дивља, врата сам затворио, а мечка пустио, ови луди отворили и . . . моја мечка пустило! Она мечка 3000 гроша, хоћу да ме ови даду паре. Они су пре све казали како што је било по правди и паша и меџлис каже: да даду мени 400 гроша и 800 ресума паше, и 400. на меџлис и ја тако... баџи гоч, па хајд у Чичавица!

Хајде, хајде тако кад у Косово и Приштина, а мене . . . хоп ухвате па . . . у хапс! Оно дђавоље тилиграф дошло от Станбул: "белћим је Алија тако и так побегаја!" Ха! сад моја жалост! Ја се разболи, а Турци узми све моје паре, а на мене опет . . . у низамлук. Дај паре, да ме пусти хоће, много, нема, чини то, чини ово, оно непомага; онда мој друг опет Арнаут, који је ка и ја избегнаја каже: "плати чаушу да те испусти" ја плати чаушу, а оно узми аспре, па се на ме смеј, опет узми аспре па се само смеј и мене још удри! Хе! помислим не чини ни тако. Мој друг каже: "нема ћаре, моћно стежу, треба да се иде", а мене се не иде; јер он је само избегнаја, а ја овце запалија, и много чуда починија. Ја се хоћу да убијем: ал погледај Чичавица, а не, не, не ми се убија.

Од једнак се направим болестно; па лежи бре; па лежи бре; па лежи, тако да и сам мислим да сам болесно. Ећим дојђи па удари мало мене, друго, треће па си оде, а не, ништа неће да чини да ме попусти, ја се направим да умрем, а онај помоћник ећимов кажи све и обећај му 500 гроша. Он каже да сам ја умрљо, а ја тако (показује) лези. Ећим дојђи, метни мени оно црвено што горе (восак) на прси, а ја ћути, а он: "фур бре мрцина је, анасанаситим пизејвен." Мене ме узеше, па хајд у гробље. Онај помоћник ећимов каже да ме носс у Бивољак, погоди кола за б. гроша и хајд мене мртва у Бивољак! У Бивољак плачи мати, плачи, тетка, друго и треће, и онај помал ећим и сам мисли да сам већ охладио. Тако он иди у Приштину, а. ја... скочи! сви се уплаши, па бежи, а ја трчи, па једи хлеб, једи сир, једи хлеб, једи сир! Тако ја сам сад мртав, нема тамо у аскер Алија бег от Бивољак."

Тако заврши наш Алија. Њега је истина на више места задржавао домаћин и опомињао на истину, коју он, по опоменама, овако изприча. Причао је и у исто време и све престављао тако, да мал несмо попрскали од смеха. Прича му је још дужа и замотанија; но ми смо је само оволико преставили, у чему се унеколико огледа турска управа. Алију сви знају да живи, и у војску га негоне, као мртва, но он опет зазире од Приштине и радије отето продаје у другим паланкама. Сутра дан рано донесе нам један сулудаст Арнаути пуне две котаричице јагода, којих је овде силество, и кад му пружисмо неколико пара, домаћину и ако небеше мило, опет беше по вољи. Он истина не даде да дамо пара; али су ове имале много добрих страна.

У целом селу ненађе се ни један да нас одведе до Девича, због распре са Гашанима. Овај сулудаст, одобрен оним новцем, прими се тог посла. Њега одма обријаше, наоружаше, умише, обукоше у туђе читаво одело и т.д. те опростивши се пођемо нас троје ми и момак и трећији вођа. Дивна је и прекрасна месност из овог села па све до под саму планину Девичку; јер је то била огромна, са прекрасним и чудноватим брдашцима, котловиност. Одавде до Девича рачунају 7. часова хода, а имали баш толико или не, незнамо? Од свију Елшана само је овај сулудаст смео ићи међу Гашане зато: што је зет првом селу, у које смо од Елшана наступили; што је водио путнике, које се

такође уважава; и што је био последња личност у свом селу и племену Елшанском. Баш да се види и сам крвник, неће се нападати ако кога води; но се чека док се врати сам.

У селу неје било тешко наћи, ко ће нас водити, нити је ствар за то запела, него како ће се онај, који нас одведе, вратити се натраг ? Наш сиромах вођ био је некада војник у београдском граду, ту се разболео и лежао 6. месеци; па га Турци, по својој човечности, онако болног избацили напоље из болнице, кад су видели, да му нема лека. Ово је био врло поштен човек, а међутим, и ако је изгледао да је суманут, био је врло храбар и за дивно чудо разборит и паметан човек, но убита сирота. Оваквим је изгледао више са сиротиње, но што је у ствари; јер, док је се он вратио из Београда, били су му сви у кући помрли, које од жалости за њим, а које и онако. Он се неје дао на разбојништва и лоповлуке, а радити неје имао су чим; те је сиромах остао оваке уназађен. Он много хваљаше нашу кнежевину и Србе. У кнежевини је се, вели, научио: да буде човек, а не звер и крволок, као што су Турци и његова браћа, тако звани овдешњи Арнаути: он би, вели, волео српску, него турску, веру јер ова чини човека човеком, а турска звером и курјаком. Овај човек прекрасно мишљаше о свима стварима и са нама се сасвим озбиљно и паметно разговараше о свему; а како би видео ког Арнаутина он би се онако либио и чинио се као суманут.

Овако путујући прошли смо мимо богата, повелика потуричка села гашког племена, Свињарину и Мируше, о којима смо више казали. Спрам овог последњег села наше се кљусе, као и обично свуда, заглиби у оно међупланинско плато; те једва саскочисмо с њега. Имали смо муке док смо га из блата извукли, а наш вођ зарадован лаким скоком нашим, који је он тумачио у сретан пут и наш и његов, и видевши да има посла са човеком, поведе нас даље разпутицама. Он је у овом селу нешто здраво дуго и ватрено разговарао се са Гашанима, који су тапкали се по своим дугим пушкама, а он им је тако исто одговарао. Незнајући ми, нас двоица, шта се они разговарају, чинилисмо се и сами, као да и ми тапћемо по нашим пушкама, и ако нам ово беше одвећ неповољно. Овако је и требало; јер ако ће се одиста гинути, без пушке се неће погинути. Кад смо се измакли од ових, који су се били око нас скупили, као орлушине око какве мрцине, вођ нам причаше: да су се разговарали о последњим сукобима; да је било и о нама говора; да се небојимо ништа: али вели: "ја им никад и ни за једну длаку ништа неверујем; јер су све сами лажови и разбојници."

Пошто смо се измакли испред села, у место да нас води правим путем, ми ударимо страшним разпутицама, скоро бегујући трчећи, од правога и главнога пута. Вођ нам је говорио: да хоће да нам покаже разорену цркву. коју он боље воле, но целу цамију, и одиста је тако и било.

Црква је ова у самим урвинама; на њој је се још сачувао стари српски живопис; око ње је било и огромног гробља, које је сада скоро сво засуто. Од ових урвина водио нас је још на троје, тако исто огромне и велике. На једнима је стајало још пола кубета, громом, или рушењем. баш преко средине пресечено. Оно је било на саставама пречега крста, а црква је ова имала још 11. кубета и то два над препратиним крајевима, 4 над осталом зградом. а 5. над самом главном црквом. Ма колико да смо се старали, натписа никаквих ненађосмо нигде, осим изкварених око глава светитељских, који се такође једва по где где познаваху и казиваху неке српске свеце и краљеве.

Овде смо већ кроз девичку планину ишли, док неизађосмо на прави пут, који је прављен још за доба српских владоца. И с једне и друге стране пута: била је шума ужасно изрешетана куршумима, и ми смо ишли у највећем ћутању и највећој приправности за прави бој, такође скоро трчајући. Вођа је ишао брзо, тајно и обазриво са прстом на обарачи пушциној; бог и срећа даде, те се ништа недогоди и ми дођосмо у Девич манастир св.Јована Девичког, који лежи са источне сјеверне, јужне и сјеверозападне стране у амбису Девичке планине, а са западне му стране отиче речица Девич, која овде извире. Саме Девичке, или као што их зову, Дреничке планине тавође састављају вододелну линију. Од западне стране Девича планине, поточићи и речице слевају се у оне реке, које се слевају у Јадранско Море, а од источне у Црно.

Док се још одморили несмо и докле несмо одпочели прегледати Девич, ипак очекујући из овога наше прибелешке, хоћемо коју да кажемо о другим старинама, које смо требали да наведемо на другим местима, а тако исто и да преставимо овде напоменуте, а на крају књиге додане снимке као: круну краљице Симониде, и минђуше њене; круну св: Милутина Софијског краља срп. Сви су ови

снимци верно снимљени са слика св. Милутина и краљице Симониде у Грачаници. Даље снимак Грачанице, са планом јој снимак надгробног римског споменика са натписом. На њега је случајно наишао један Србин из села Грачанице оруђи своју њиву 31. Маја 1859 год: Турска власт дознавши за овај наредила је била, да се дубље око њега копа и кад несу ништа нашли, јаве то у Цариград, држећи: да је нека особита важност у овом споменику. Кад су извадили биљег од оног помоста, под њим извадили су из овог равно 30. ока олова, којим је био биљег заливен и утврђен за помост. Снимак срп. Дежевског надгробника и града срп: Звечана.

Сад нам долазе старине девичке и остале, као: читула на којој "ПоменикБ господина Петра Вукосављевића оуоукоу его Радивою & Бановине," а на последњем листу другом руком: "Сѣ читолиа на раба божѣ Івана Хамаила би ваиводи Радивою беше, теке паке повеза, направима бысть оу Прицини каде е быо лепъ земанъ, тада се оучило кнѣге писати и повезивати и Богъ да прости оучителѣ старе амин."

Поменик је овај нађен после битке косовске 15 Јуна 1389 год. на неколико месеци, баш на оном месту, на коме је пропало српско царство и то мало даље од Лапљег села и Преходца, спрам Грачанице. Поменик је овај припадао унуку старца Петра од Бановине, који је на Косову пао и као заробљеник погинуо. Мора бити, да му је у борби овај одсечен; те се тако и изгубио. Народ сав околни држи да је овај поменик, који је на кожи писан, са многим именима и молитвицама, пао с неба на земљу, и да је од Бога послан. С тога непрестано га омива у води и том се од свију болести, који хи само има, види и лечи. 2. Из књиге Божидача Вуковића са овим почетком у његовој печатњи печатане.

Иже въ троици славими богъ благоизволи оукрашити црковь светѣю свою различными кнѣгами. Тѣм же и азъ Христоу равъ, Божидаръ Воуковѣнъ благодарѣнѣю божѣю желаніе имѣхъ ѿ юности моѣ, и любовь въ божьственнымъ црквамъ, молихъ се всеблагому владыцѣ хоу моему, да ми поспѣшитъ въ желанію моему, да съвршимъ и сѣ дѣло юже наухъ дѣлати, сы Сѣборникъ. Бѣ ѿ на славѣ а на похвалоу всѣмъ светымъ и хрѣстіаномъ на ползоу, понеже смыслихъ врѣме старости моѣ, тако врѣме смрътноѣ приближаетъ се, и житіе наше не многоврѣменно такоже пророкуеть не лъжній прѣкъ Давидъ: днѣ лѣта нашихъ въ нихъ же ѿ. лѣтъ аще же всилахъ пѣ. лѣтъ, и множакъ ихъ трудъ и болѣзнь. Сего ради оубогахъ сесмръти понеже не гледати ни цара ни болгарина, и видѣхъ врѣмена тешка соутъ, понеже врѣмена последнаа соу междуоу кзыци многыѣ рати и велико попѣреніе ѿ Исмаилтень на Хрѣстіанехъ, заради сѣгрѣшеніи нашихъ, того ради и наше оу ксьненикѣ бысть въ западныхъ странахъ лѣтаскыхъ въ вѣлицѣи римской, немогшій изгити своегоу ѿуьствоу, заради исмаилтѣскіихъ великихъ попѣреніи, тако же и прѣжде рекохъ

въ инихъ книгахъ кже съставихъ на типарехъ, да изнесемъ въ своемъ Ѡуьстви сїе типаре.

Сего ради молю г̃а б̃а и прѣуистою юго матеръ да ми поспѣши на свршенїе дѣлоу и потомъ ако боудѣ волна божїа, мислимъ сїе типарѣ, да изнесемъ, въ свое Ѡуьство, еда кого богъ изволи и по можи смрѣти да се потрѣди заради божьственихъ црѣквахъ, да испльнїи колико боудѣ волна божїа недостаточество светихъ книгъ, кже ксть оумаленое иновѣрными кзыци.

Апостоль Павль глаголетъ: красен црѣковь, свою доушоу красить. Молю же всѣхъ Ѡце и братїю уьтоущихъ или въспѣвающихъ, любве христовѣ ради, аще боудѣтъ цю погрѣшено исправляйте и менѣа грѣшнаго Божидара благословите, тако же пишет се: молитва праведнаго спасеть грѣшнаго и да обои оулоуимъ милость здѣ, и тамо же свѣтѣмъ wzарим се. Славецѣ отца и сина и светаго дѣха, и нынѣ и присно и въ вѣки вѣковъ, аминь. И поставихъ сы белѣгъ мой више писанїи, дарованъ ми, велицїемъ кесаромъ Каришлоушомъ. Еже глаголет се быти по именуу е̃ кесар Ѡ рѣждьства х̃ва шладающа римскимъ науелствомъ, и мноземъ иникемъ странамъ Господинъ нарицает се, .: —

— Науеише се писати сїе светые книги, глаголемїи Минен въ лѣто † з̃ . м̃ . д̃ . кроу҃ница сл̃ с̃їа лоуни д̃ і . Тѣмъ же изволѣнїемъ великаго Господа Бога и Спаса нашего їисѣса Христа и благодѣти дарѣ светаго дѣха. азъ грѣшни Христѣ равь божїи Божидаръ Воуковикъ Ѡуаствомъ Ѡ Дїоклицїискихъ странъ въ предѣлѣхъ Македонскихъ Ѡ града соуцѣ глаголемаго Подгорица видѣвшїи последними врѣменми Ѡ иновѣрныхъ кзыкъ великое раздрѣшенїе и попѣренїе ст̃ыхъ црѣковь и оумаленїе божьственихъ книгъ. И сего ради обрѣцѣми се западныхъ странъ италїискихъ и мирославьствѣющемъ мѣстѣ Венетїанѣ — оувидѣвъ тако вса жїтїа сего соуетна и

маловрѣмена прѣхощаа и збирахъ елико оубо возмогахъ оумомъ постигнути таже быти просвѣщенію и свѣтлости стѣхъ црквахъ Богъ спешествующи въ желанію моему. Сътворихъ ѿ двою рѣкъ инѣмъ подобіеніемъ. Еже списахъ и съставихъ сію божественную многонарочитую книгу глаголеми Сѣборникъ иже изложихомъ въ немъ служби стѣмъ избранимъ празникомъ съ обличеніемъ шраза ихъ, ѿ мѣсеца Септембра до мѣа Августа. Повелѣніемъ Гдѣина Божидара Воиводе, трѣдихъ се о семъ писаніи азъ многогрѣшни и многоокаганиѣи именьши въ иноцѣхъ Іеродѣаконъ Моисей ѿ монастира глаголемаго Деуанохъ иже естъ въ странахъ македонскихъ близъ великихъ горъ штьуствомъ ѿ мѣста нарицаемаго Бѣдимла близъ монастира Шѣдиковѣ Поуе се писати сіа божественнаа книга мѣа Юнія а .ї днь, а сврши се мѣа Генѣара а .ѳ днь оу Внетцѣхъ, при великомоу Дѣксоу Андрею Грити науществующоу его въ то време. Сврши се ѿ мировытыа з .м. с . а ѿ рожества Христова а . ф . л . и .

3. Законикъ са овимъ предговоромъ: Изволикнемъ шца и спешеніемъ сынъ и свршеніемъ светаго духа азъ многогрѣшни и последній въ крѣхъ попь. Стефанъ порекломъ Бождаровикъ имже мы бысть дедъ, сынъ же еговъ Димитрикъ прѣзвѣимѣ же емоу стрикое имже мы бысть родитель. Мати же моа име еи Івана: богъ да ю прости по мѣне въ царствѣ небеснѣмъ съ всеми праведными, понѣже много съ мною по зль опазѣ — позльпази тако је написано, — дондеже ме книгѣ научи. И богъ да помѣнѣ моѣ оучителѣ: ермонаха Рафила, и сына емоу ермонаха Силивестра и брата Силивестрова Дабижита. ... И боъ да помѣнѣ Видоу, еиже писанъ бысть си Законикъ въ домоу еи и господара ки протопопу Маѣеа. И сына си Михаила а родителя ки могаа Паисеа. И матеръ еи монахю Анастасю ... и брата ки Гоурка и родителя ки и соуродники, иже въ благочѣсти жившей ... ради ки добродѣтели, и богъ да поменѣ и могаа родителя ки и соуродника иже благочѣсти живших ... и да поменѣ богъ брата моѣго Петра, и моѣ недостойнство ... и да помѣ неть господь богъ въсехъ, иже исповѣдуютъ шца и сына и светаго духа здраво ... Пакиже братѣи и шци чѣтоуце и преписоуоуце поминайте молабно молепѣ приношоу съ благоговеніемъ и богъ васъ да помѣнетъ амин.

Азъ многогрѣшни попь Стефанъ шть Хлапѣга села писахъ си Законикъ въ граде Призренѣ въ домоу рабѣ божѣ Видѣ. Иже писахъ више въ помѣноу съ матерю мою, и цю и како... Братѣи и шци, хоцоу бо вамъ показати како съписасе си божествени Законѣ и како и гдѣ съписа се и въ кои швытели, и въ коѣмъ домоу и съ чѣрпомощію. ... Азъ многогрѣшни и последній въ крѣхъ попь Стефанъ, некогда поидохъ въ богохраними градъ Призрень, поклонити се и оузрехъ тамо си божествени Законъ, иже бысть семоу изводъ и инѣ много краснѣ книги, и къ семоу кеше два Законика, едѣнь кешъ Номокананъ дроуги кешъ изабранъ въ кратце за саудъ митрополитѣски иже обноситъ юго по земли, трети кешъ семоу изводъ, и много възрадова се доуша моа егда ихъ видѣхъ,

и помисль мы бысть и рекохъ: благодароу те господи, како быхъ съмислилѣхъ и что быхъ сътворишь, да юго прѣпишоу и никтоже мѣ ѿ сего града непознахъ да како хотѣт кего мнѣ дати. И съмислихъ въ себе, коѣм посломъ и како юго хоцю поискати.

Прѣвѣк почехъ книжкѣ некои по граду повѣзавати, доиде же мнѣ члѣвци въпознаше и свеценици. Потомъ по малоу въ всакому свеценикоу съ смѣреникъмъ, и молением ... и божию благодатию доухъ свети настави ихъ и въдаше юго мнѣ... Потомъ необретахъ мѣста гдѣ его да съпишоу. И тамо оузрехъ единою благочъстивоу глаголю Видоу. Иже бысть господжа кѣрь протопопѣ Маѣеа въ оулице глаголеми Коушерим, родители же ки ѡтьць и мати ѡба быста монаси и братъ еи Гоурько тогда съ нею заѣдно бывша. И ѡтидох к неи и помолих се за ѣдноу келію где да съпишоу юго. Азь братіе ѣдиною келію поискахъ ѿ нѣ ин нѣ нѣ ѡбрѣтахъ точію келію нѣ и иноу добродетель. Слишите братикѣ благочъстивоу слишите! И съ братомъ еи Гоурком богъ да хїи прости, богъ да хи прости. И се да знаете братикѣ, азь ѣдину келію поискахъ, азь и иноу доброѣтедь ѡбретох. Слиши те братикѣ кою добродетель? прѣвек ми бысть ѿ нѣ постела, въторок ница, когда рыба, рыба, когда вино, вино, когда ина дяконѣ ина, дондѣ же братикѣ и съврѣшихъ юго и нетьчю то нѣ и одеждоу възложи на него Богъ да ю прости, и ню и брата ю Гоурка! Панѣже мнѣ имѣхоу въ мѣсто сына. Слышите братикѣ, азь въ нихъ домоу "д. месецѣ прѣбихъ и ничто ѿ мене цогрѣдеше ни роучькъ, ни ѡбедь, ни вчеру, безъ мене не изедоше. Богъ да прости и Гоурьковицоу Радоу, понѣ же и ѡна ничто на мене не погрѣде аминь. ... Въ дѣиц светорождѣнаго кралиа Стефана Доушана"...

Даље иду млого и разна правила али без почетка и свршетка и само се по запису на корици последњој види: да је овај Законик писан за време докле цар Душан беше још краљ. Писан је лепо и разговетно на лепом пергаменту са прекрасним почетним писменима. Он је се нашао међ осталим грачаничким књигама и сада је у засебним рукама. Ово оволико одмарајући се овде казасмо с тога: што нам још недођоше потпуне прибелешке девичке, које се задржале због смрти старог проте Симе родом приштинца.

— Монастир је ограђен јаким и одвећ високим зидом, или, као што га овде зову, градом. Са источнојужне и нешто југозападне стране зидова подигнуте су, у разна доба, разне ограде и куће у којима су негда биле силне ћелије за млогобројне монахе, а и монахиње девичке. На велику жалост, сад их је свега двојица и то не монаха него белог свештенства; а од монахиња ни једна; бив: прота приштински, просути и тако рећи издишући старац Сима, са својим сестрићем додуше младим, али обудовелим и одвећ слабирим, бив. свештеником приштинским.

Онај исти дочек, који је и г. Гилѣфердингу, учињен је и нама. Дуго смо и дуго чекали на дворишту монастирском, да нам се одреди каква соба, или што друго, где би се могли сместити. За време тог чекања, могли смо добро и како ваља разгледати све зграде око монастира. Оне се деле на три главна оделења. Прво је, кад се уђе кроз огромне у дебелом и високом окомонастврном зиду вратнице, са леве стране ових. У њему ће бити, које на горњем, а које опет на дољњем боју, преко 40 соба, али на велику тугу и жалост, сада све пуне и опале. У једном оделењу ових седи тако звана војвода монастирска. Ово је здање готово захватило цео западни зид око монастира. Оно заузима скоро половину целог монастирског дворишта. Осим поменутог здања, са собама, иду још млого друга, као: коњушаре, млечари, амбари и т.д.

Друго је оделење зданија, на сјеверној страни од монастира. Осим својих до 20. соба, оно обухвата у себи најважније делове свега онога, без чега се не може нико обићи. Ово је живот и узданица свему и свачему људском, било мирском било свештеничком. Ту су вам разна брашна, смокови и што је најважније разне врсте вина и ракија; али је све то узалуд, што је народ навучао и донео, кад нема ко да га једе, пије и после пријатне молитве, ужива: све и сва наличи и мирише на пуну кућу, у којој је све живо изумрло и затрло се.

Трећи је део дворишта најзнатнији. Са јужне стране високог окомонастирског зида, или као што га овуда зову, града, а унеколико и источног, подижу се висока здања са, своих до 50 соба, које на дољњем, а које опет на горњем боју; али осим 4. све су остале пуне и опале. Са сјеверне стране иде друго здање од својих 10-14 соба, под којим су подруми са пићем, а у ове се улази из звонаре,

или куле манастирске. Ова је цела пола здања одвојена од југозападне, западне и северозападне високим и огромним зидом; те се тако цело манастирско двориште дели на две главне половине и то: на западну и источну. У средини поменутих источних здања стоји свуд около овима окружен повелики манастир св. Јоанићија Девичког. Он има нешто мало простора са сјевероисточне и сјеверне стране, и у томе је гробље његових свештенослужитеља.

Са јужне му је стране прекрасан студенац са огромном липом, коју је, веле још св. Јоанићије сопственим рукама ту посадио. Диван и прекрасан мирис она распростираше из себе, на све стране овог земљишта, па чак и за манастирских зидина; но још дивнију и већу услугу чини околним народима свију вера, лечећи их од ужасне болести тако зване падајуће, зграница и горске болести. Ништа друго нетреба, по причању овд., за овакве болеснике; до привезати их за липу св. Јоанићије и предржати тако трипута по 24. часа; па је ствар свршена. Обично се лечи од ових болести овде, као и свуда: затварајући болеснике у огромне одвећ студене и дубоке мрачне подруме; у овима окивајућа их и закључавајући увек уз за то спремљене кладе и гвожђа, и дневно у три маха бијући их и читајући им страшне и велике молитве, којима се изгоне бесови и врагови. Ако се ту несмире и не оздраве, онда их још везују за ону липу, где проводе поменуто време. Ово је све што се тиче унутрености у манастирском дворишту.

Ево нас сад већ и у ћелијама, или собама манастирским. Собе на дољним бојевима направљене су на развалинама старих прекосовских ћелија, а собе на горњим бојевима, унеколико су на старим ћелијама, и у неколико носе цртицу новијег доба, или нешто налик на османлијске чардаке. Све је то опало, забајаћено, непоправљено, непочишћено и неуређено; све се то клони урвинама, и из ових развалинама; све и сва тежи и иде пропасти и уништењу. Где је што почело прокисавати пре 60—80 год: и данас тако лепо чини; што је се почело рушити пре тога доба, и данас продужава своју започетину; што је забајаћено пре и у време тога доба, и данас се све више и више забајаћује; што се неје поправљало у то доба, и данас и немисли оправљати и поправљати, једном речју: ако се што скорије непомогне св. Јанићији Девичком, он ће пропасти и утамани се. Разгледајући тако позваше нас старом и болном, већ скоро на самрти, тако званом игуману, а у самој ствари пређе бившем проти приштинском, честитом и ваљаном оцу Симеуну. Кад му се јави смо, колико беше стар и болан, као у предсмртним мукама и трзавицама, скупиле све силе, покрену се и помоћу поше мало узправи на јастук. Он ужасно јаухну и са сузама у очима рече: "да си блажен синко и брате; но да те сам Бог Господ сачува и сахрани! Ја већ видим у теби покојника и праведног мученика; јер ћеш погинути чим изађеш из овог манастира а можда и у њему, но бегај овог часа!"

Наравно да ове речи несуду пријатно подејствовале на нас; али смо их држали као у бунилу изговорене. После неколиког часног разговора, видели смо: да је отац прота при чистој савести; да је био болан, не од које друге болести, но само од просутости; да је био и пре просут, док још неје дошао у овај манастир, са шта је и намештен овде, као лице које неје у стању да одавде побегне, али, пошто га пре годину дана страшно измучише околни Арнаути, тукући га и гњечећи све по самом трбуху, просуо је се са свим и то тако: да се сада тешко може с места померати.

Оцу проти ми смо се јавили и ко смо и шта смо и рад чега идемо и путујемо. Он нас је љубио, грдио, љубио, плакао, јецао, благосиљао и све чинио, што може чинити само прави патриота и мученик за народ и народност. Одма је ту дозван и сестрић му такође поп из Приштине, којег му се на жалост неопомињемо имена, а при белешке о Девичу још нам недођоше. То беше младић од својих 35 г: већ у потпуном и најсавршеније пупољку суве болести, или ектике. Он се сиромаш једва мицаше и креташе, а морао је редовно да свршава службе божје. Обојицу су њих ваљани приштинци силом, тако рећи, натерали у овај манастир; само да неби опустео, и вечно за српство пропао. И један и други не беаху ни зашто друго способни, до за болнице, у којима би пролежали само још понеколико дана, па отишли Богу на истине.

Одиста је тако и било, и неје прошло ни 2. месеца, по нашем проласку кроз Девич, а они су већ, нама живот и здравље, отишли са овога јадног и чемерног света. Нека им је вечна памет! и да им Бог опрости све грехе њихове. Дуго је се и дуго жалио и тужио нам наш стари отац Сима на зла и ужасе околних и несретних Гашана, који славе и св. Илију и на тај дан долазе у овај манастир.

Насиље је ових толико: да су до пред оцем Симом убили 13. манастирских старешина и око 35. калуђера. Једном речју: нема старешине, од кад је се сачувао о њима писмени споменик, да је умрљо од своје смрти. Ми смо им имена свију, као, који их је поименце, кад који дан, час, и које године, убио, пописали: али и тај списак, са осталим прибелешкама, недобисмо још. Ово што наводимо, неје изсисано из прстију, но је тако верно, као и све што смо прибележавали ма где, као што је одиста верна истина: да постоји сунце и земља.

Оца су Симу и његова сестрића више пута нападали; али им ништа и никад несу учинили друго што, до: што су их добро изтукли, гњечили по трбусима и мецкали; одтуда је и овај просутији но што је био, а сестрић му, осим просутости, добио је и суву болест. Арнаути су, до тог зулума дошли, да недопуштају ни прозор на ћелијама отворити, ни пса држати у дворишту манастирском,... па ни мачку, само: да би се што пре све христијанско изчистило из овог манастира и утаманило. Ми смо се и сами уверили о свему овом. Тек што смо хтели да отворимо прозор у соби игумановој, а он, као у горској болести, скочи и затвори га, и ако му је било врућина до зла бога; те му се од тог повреди још горе стомак: "Не, не кумим те богом и светим Јованом, хоће те убити одмах!" Ми га запитасмо: ко? а он нам указа одма, са оне стране потока из планине, на Арнаутина.

Ми смо држали, да ће то бити претераност од оце Симе; хтели смо да се уверимо о свему томе: те одемо у своју собу. Овде је већ седео наш вођа, и пошто му све изпричасмо, отворисмо прозор. Неје дуго постојало, а танка арнаутка... цикнула је, као змија су другу страну потока, а из огромне планине! Разуме се по себи, да им дужни несмо остали, а војводи манастирском већ је слагано. као тобож да смо царски човек, који ће се бавити неколико дана у манастиру. Као и свуда и овде је војвода манастирска каква поглавица арнаутска, која седи на капији манастирској; једе, пије, ништа неради, а прима по 2. дук. месечне плате од манастира, тобож што га чува; па тако је и садањи девички војвода син оног истог Арнаутина, који је пре 13. г. заклао старешину манастирску, на коју се тужаше Г. Гиљфердинг у свом путовању по Босни и Ст. Србији, да га неје лепо и пристојно дочекао. Тужни и жалостни пок. Пајсија, бог да ти душу опрости сваког греха, шта си тужан с нама дочекао у краљици и царици Србији!? Војвода је манастирски одма известио у планини Арнауте: да је у манастиру царски човек и т.д. али нам је управо заповедао: да неотварамо прозора; кад запалимо свећу, да је метнемо на под и да: не седимо близу прозора; јер хоће, вели, да пуцају. Ми смо се о свему уверили и друго нам ништа неје остало: до све буквално, и без икаквог размишљавања веровати.

Још нас је у свему боље и потпуније уверила, пребијена, а сада намештена и завијена нога војводина, која је имала доброту пре 8. дана бити здрава читава. Његова рођена браћа Арнаути Гашани, или Илинштаци, пребили су му је само због једног пса. Војвода је имао свог иса, којег је водио уза се, а у исто време и да чува манастир, а раније смо рекли: да Арнаути недају да манастир има свог пса и т.д. Њега су више пута опомињали: да не води свог пса у манастир; јер ће га убити; да небрани тиме манастир и т.д. а многи су додавали: да је он продао тог пса манастиру, па под именом свога држи га тамо, само да га не би убили остали Гашани. Војвода је се бранио како је знао и умео.

Једног дана, на несрећу војводину, изађе некако пас у поток девички, да се напије воде и врати се из овога; кад је био баш пред вратницима града манастирског, пушка из планине цикне, а пас повивши се са ужасним војем и скамукањем мртав падне; војвода излети и спазивши тројицу опали на њих, од којих једног рани; док је он пунио своју пушку и вукао пса у ограду манастирску опале она двојица: те га један удари у леву ногу и сломи је му је, а друга га окрзне по десним ребрима. Сад је крв ту, и како ће се намирити виде ће се.

Још пре уверења о недопуштању од стране Гашана, да се прозори отварају, саветовао нас је игуман Симеун: да идемо у Вучитрн; да из онога узмемо пратњу џандара: те тако даље у Пећ да идемо и т.д. Ми на ово несмо пристајали а остали смо. захтевајући: да нам сам нађе човека, који би нас одвео до Пећи, али сутра дан. Ни један Арнаутин неје смео да нас води, па ни војвода манастирски. Друго нам небеше ништа остало, до: да идемо са нашим вођом из Дренице. Стари војвода неје смео за живу главу да се макне из манастира.. Неје смео ни сам да отвори прозор, па ни свећу да пали, а камо ли да нас води.

Он се беше сетио добре прилике. а та је: млађи војвода манастирски, тако звани Мелман (Мелкман, или Малиман) који је надгледао земље и њиве манастирске. Одма се пошље човек по овог и он дође. Погодба је свршена и он је се морао вратити у планину, да би се тиме траг заварао Арнаутима, као да нећемо сутра дан да полазимо. Отац игуман надао је се и каквом каравану турском из Вучитрна. Обично сви каравани, који овуда иду, свраћају се у Девич, ту ноћивају и нашавши вође или чуваре од овдешњих Гашана, тек се сутра дан крећу за у Пећ.

Ово чине не само поједини, турски и турских трговаца и бегова каравани, и царски чиновници, него шта више и храбра царска војска, само кад овуда пролази; тако је ово место опасно, а сиромашни овај манастир, мора све те зулумћаре и народње крвопије, без паре и динара да храни и поји. Нема тежег положаја ни једном манастиру на свету до Девичком, и опет га некако бог чува. Он сиромаш нема ни одкуда помоћи са стране, а слабо ти ко и зна што о њему. Већина манастира у Правој Србији, кроз које прође Г. Гиљфердинг и остали, добише по којекакве помоћи, а Девич не само зато: што му недаде своје старине и што га, због насиља и страха од Гашана, неприми онако како треба. Г. Гиљфердинг несхвати његов прави положај, као и оног Косовца Срба који му рече: "Ако хоћеш јуначку песму да чујеш иди у Црну Гору и Мораву;" те се и неосврну на нужде ове светиње, која се у свему и свачему највише нуждава.

Овде нам је се ваљало обући у друго одело, којим је се заварао траг; те је се прошло онако, како ћемо видети. За то је знао само старији војвода и више нико, па ни наш вођ из Дренице. Ужасно се и страшно тужаше отац Сима на огромне муке и патње, и побројавајућа их све горе и црње, нећемо их наводити; јер се огледају у убијених 13. старешина и 35. калуђера, као и у пребијеној ноzi војводиној. Сиромаш напослетку дође до тога, да рече: "па нека их напослетку, нека тако и чине, а бог ме и право имају! Наша ти је вера сасвим ослабела и онејачала, а турска бог ме јака и силна. Види се, да јој и бог помаже, а нама неће ни он, па ни ови наши свеци. Ето и св. Јанићије, кад је било мање насиље турско, чинио је чуда, а сад кад је оволико и овакво, да се већ више не може трпети и подносити, нејавља се ни да је жив; он само ћути и све трпи, а чуда никаква да застраши Турке. Ово су видели и сами Гашани; па наваљују све грђе и грђе. Пређе је св. Јанићије, кад би наваљивали на манастир Турци, чинио чуда, и они би бегали куд који, а сад баш ништа. Турска је јача, па и помаже!" Тако се вајкаше наш игуман и тако се грко и чемерно жаљаше чак и на св. Јанићију; па на самог Бога.

Ми смо га колико смо могли тешили и успокојавали, али све узалуд. Он причаше, како је лане на неколикохвати од манастирског зида погинуо црногорски капетан, којег су водила 3. Гашана, а којима је био дошао по некој политичкој мисији. Таква је вера у ових људи! Страшно се жаљаше, на убијеног оца Пајсију што неје показао старине Г. Гиљфердингу; што му их неје дао и остало. Показиваше нам и писмо Г. Митрополита нашег, у ком му је искао живот св. Јанићије, да га наштампа; овај му је вели послао и препоручивао нам: да га сами наштамамо, а ориђинал предамо народној библиотеци. У писму наш преосвештени одиста вели: да ће потражити каквог душевног човека, који би платио печатње око овог богоугодног дела и т.д. Отац игуман заповеди свом сестрићу давши му, први пут кључ, од скривнице, да нас одведе у ову, и све старино покаже.

Благодарећи дакле овоме, ево нас у кули манастирској, која је призидана уз манастир онако исто, као садање наше римпапине звонаре уз цркве. На првом боју, који саставља и припрату црквину, беше до 40. комада разних рукописних књига из 14. до 16. века, све расуте и изцепане. Међу њима беше и 10. комада, из Божидарове печатње, али такође расутих и изцепаних. Оне се повлачашу по влажним рафовима и по огромној костилној, из које увлачашу, заједно са влагом, и смрад још добро неизтрулилог меса људског; те тако пропадаху и труњашу. Оне имају и своје прибелешке, од знатне важности за нашу прошлост, које смо све прибележили и преписали.

Из овог пење се у други бој, кроз који се даље сјеверу иде у помињате сјеверне зграде као и у подруме. На трећем је боју 3. собице, међу којима је највећа сва живописана свуда, а таван јој је сав изрешетао све самим куршумима бесних, нечовечних, а можда и пијаних Турака. У овој је соби заклан покојни Пајсија, о коме спомиње, у свом путовању Г. Гиљфердинг; он је се страшно борио тројицу у овој борби ранио и негледајући на сву своју борбу и изненадни нападај, пао је од 45 ране.

Њему су живом вадили црева и етре, а крв по помосту још се познаје у изглединама прљотина. Ето какав је живот у Девичу!

Даље иду скривнице. У првој је око 90. разних књига писаних на кожи и хартији, све сами Србуља и неке крупније ствари и посуђе са натписима, које смо поснимали. У другој је око 50. најстаријих и најодабранијих књига са 3. ковчега разних прастарих чистих само српских, из доба српске независности, одежда, са прапорцима, звонцетима па и натписима. Међу стварима има их и од ковова, као: лафова, некаквих апокалипских животињица и т.д. прекрасно и дивно саливених и израђених. Осим овог старих крстоса и икона с натписима и без ових и других св. и онако ствари и утвари. Између књига одабрали смо 12. комада, на ове оставили 3. признанице, да нам се пошљу и т.д. Међу овима је и то све на кожи. а из 11. 12. 13. и мање 14. века: 1. Пролог од 1145. 1. Законик Моноканон са грађанским цравилима писан краљу Владиславу 1227 г. 1. Летопис или књига: "О српским владаоцима и господи" почиње од 9. века, а свршава се са 1361. годином. У овој су књизи врло важне ствари за нашу прошлост и паметарницу; 1. Минеј у коме су српски неки свеци, о којима сада ништа незнамо; па их незнамо ни по имену: 1. Еванђеље од 1127 год. 1. Апостол од 1089 год, а остале су све проповеди и разна поучења.

Међу овима је забележено и како је постала срп. патриаршија у Пећи, како је овде пренета и она из Орида, и како је св. Сава и зашто одпао од Оридске екзархије и грчке патриаршије што су му и Грци потврдиди немајући у томе никакве користи; ту су побројане и све епискупије и колико је до Душана имала, оридска, цариградска и трновска епискупија како их је овај повргао под пећску, и како су се под кнезом Лазаром одтргле од ове, као и колико је под њим оридска, а колико трнавска екзархија плаћала данка пећској патриаршији и т.д. Напоследку, је знатно у једној беседи о светом Јанићију девичком ово: како је он био прогнани Архиепискуп, како је живео и умрљо у Девичу Горњег Полога, или код данашње развалина града и манастира Девича, на садањој међи кичевске и тетовске нахије Праве Србије, како је опет пре тога пренет и ту смештен из дан; Ихтиманске нахије Праве Србије из места садањег "Кадербенд" т.ј. старог српског Девича правога и првога; како је, због насиља турског, у време Деспота Ђурђа Бранковића пренешен овамо у земље деспотове, и пошто су га 12. дана носили кроз земље деспотове, он је овде стао и даље неје хтео: те му се ту и подигне овај манастир. А пошто су му св. мошти и тамо биле у земљи и овде се, на иста два ланца, обесе у земљу за 14. хв. дубљине и т.д.

Све су ове књиге пуне важности и знатности за нас; но на нашу и општу велику тугу и жалост, ево се непослаше за живота проте Симе и сестрића му свештеника. Важне су још и старе, и ако сада без икакве новчане вредности, одежде, петрахилји, стихари и остало, веле, још старије од св. Јанићије, а на једној и пише да је прављена и поклоњена у манастир св. Спаса у граду Девичу Горњег Полога, још 1269. год. Осим овог они 10. угални крстови и иконице од кокова изливене и поменуте разне животиње са звонцетима и огромним прапорцима, показују некадањи културни ступањ срп. народа у Правој Србији.

Све ово нема сада скоро никакве стварне вредности, а као старина знак некад. културе и изобразености немогу се ничијим исплатити. Сам игуман неје знао, ни шта, ни колико чега има. У Скривнице се скоро никад неулази; па се о њима и неводи брига. Осим старешина, чељад и незна ни где су, а камоли да знају: шта је у њима. Ово и јесте велика срећа и благодарећи овоме: овде је више старине, но у осталих већијих и знатнијих манастира. Све су ове старине донешене овде кад и мошти св. Јанићије. Кад нам дођу прибелешке, које недржимо да су пропале, заједно са поменутиим књигама, онда ћемо о свему овом више говорити, а за сада тек само мимогред ово напомињемо, што већ рекосмо.

Ево нас и у самој цркви и њеној препрати, која је сва, као и мушка и главна (предолтарна) црква и олтар, са огромним кубетом над саставима, пречага крста, — живописана старим живописом, који је доцније понављан. И овде су срп. свеци као: св. Симеун, св. Симон, св. Сава, св. Прохор Пшински, Јован Риљски, Јоаћим Осоговски, Гаврил Лесновски, св. Владимир Елбасански, Климент, пише Преспански, Наум Охридски, па св. Арасеније први, Сава II. св. Ефрем, св. Симон, св. Милугин, св. Урош, св. Петар Корижски и још неких 23. који се немогу да прочитају, са св.

Давидом Солунским, или царем Будимиром. Осим ових је: св. Ана, света Анастасија, света Петка, света Варвара српска света Јелена, света Зиновеа српска и још неке; али се немогу да прочитају.

Остала је сва црква живописана разним страним свецима, као и олтар и кубе. Цела је црква, тамна, мрачна, тешка, загушљива, нарочито од оне костилне, влажна, тморна и туровна. Ваш спрам олтара, са сјеверне стране стоји као мала црквица, у којој је гроб св. Јанићије обешен на два дебела гвоздена ланца дубоко доле у утроби опште мајке земље, веле, равних 14. хвати. Над самим овин је поклопница од белог тесаног камена, савршено равна са осталим помостом; са крајева јој се познају висећи и спуштајући се у мајку земљу ланци гвоздени; више поклопнице је повисок дрвени ћивот, спрам ког је, на дувару, живописан св. Јанићије, средњег века, висок, сув човек, у калуђерском оделу. Они, који хоће да се излече од својих болести, завлаче се под овај ћивот и леже целе службе, или вечерње, на оној поклопници над раком св. Јанићије. Баш кад смо и сами гледали, овуда у један мах испод ћивота (застртог платненим и осталим покровима до помоста)...изађе један болестник, који нас, наравно немало уплаши!

Натписа у цркви, и око ње, нема никаквих, колико смо ми гледали и пазили. Срба у околини, веле, које за 4. а које за 2. часа, нема ни једне душе; само је неколико колебица Цигана православних на монастирској земљи. Ови потомци фараонови, носаху и рипиде и подсвећњаке у цркви; па чим би овај посао свршили, изашли би напоље и кад треба опет улазили. Тужно је и чемерно видети и ову богомољу и њену службу. За сво време, докле ова трајаше, кречаше се и клањаше 3. будале, међу којима је и једно дебело и пуно, у плавим димлијама, паланачко дете. Отац попа, почешће би у сред молитве, не само викао и псовао, које на ове будале, сулудастог црквењака (а све је сама сулуда и будала у монастиру, ван поменута два свештеника, протинице и војводе) а поменуте православне Цигане, који дођу сваке службе, јутрење и вечерње, да помогну, запале свеће, доносе ватру у кадионицама, носе рипиде и т.д. него би почешће ударао књигом по глави све ове и шамарисао би их, што кваре благочиније.

Свакојачко вечна хвала и благородност од свег православног српства, хришћанског славенства и човечанства, овој нашој драгој браћи православним Циганима, који једини неоставише ову срп. светињу, но рад ње трпе свака зла и насиља. Али шта ће и сам сиромаш попа, кад и за певницом, и у олтару и свуда и на сваком месту он све сам мора свршити, прочитати, благословити, чинодејствовати, изпевати и т.д. а док прочита "оче наш" набројали смо, да је се 7. пута закашљао и пљубао, по 3. минуте. Ужасно дуго траје молитва господња; јер се овде, несме ништа прескочити ни изоставити, па ни оних по 40. пута "Господи помилуј!" што се у кнежевини ненабљудава, а нарочито по монастирима.

Незна се, шта је црње и горе гледати: да ли ову тужну и чемерну усамљену светињу српску; да ли ове јадне и жалосне преставнике нашег народа, сумануту и сулудасту послугу ове светиње; да ли ове мученике, који врше, свештенодејства и којима би требало пре неге, лека и одмора, но петрахил и одежда; да ли овај ужас и грозу са свију страна, која је притисла овај комадић чисте српске земље? Све је то тужно, све чемерно, све јадно и ужасно, да човека језа хвата и кад неје овде. Ми срдачно и искрено, први од кад је кнежевине, при поласку нашем, приложи смо 84. гр. овој светињи и мученици српској, жалећи одвише, што више немогасмо. Зајиста, ако је икоме бог дао имања и средстава, и ако је ико и помислио да учини какво добро дело, бољег учинити не може, но да приложи овој светињи и мученици српској. Свака парица наградиће се у царству небесном вечним животом и блаженством.

Притеците и помозите браћо и сестре, ко чим и колико може, да се одржи овај заклон свију вера и народности од ужасних и највећијих разбојника; да се одржи овај чувар и ово прибежиште свију и свакога, који га само ждери и једу, утамањују и упропашћују, а ни најмање непотпомажу и неодржавају. Тешко и самим мухамеданцима и њиховом цару у Станбулу, кад падне света Девичка обитељ. Сад у планинама Девичким, а на царском путу, годишње, веле, гине најмање по 130. самих правоверних Турака, а онда ће их гинути и по 1300. душа. Сви се сад свраћају у Девич; те по 3-4 дана изчекују веће караване, о трошку девичком, само да би својом мложином заплашили разбојнике, а онда се неће имати где заклањати; па ће и пропадати. Турци ће се сами вајати, што су ишли на руку

разбојницима, и што их подбадају: да све српско утамањују и упропашћавају. Фанатизам њихових цариградских дервиша и хоџа, који се луњају по овим крајевима, као гладни а бесни вуци, пашће на главе њихове.

ГЛАВА VII.

Пут у Пећ, пећска нахија са својим старинама: белопољским, гораждевским, сијским, накљским, сврчским, будисавачким, петрчским, развалинама Студенце и још 55 других; статистика и етнографија пећске нахије; фанатизам мухамедански и спотицање из Цариграда; прогањање Срба православних, а насељавање Арнаута римокатолика; паланка Пећ; манастир у ком је била српска патријаршија; његове старине и остало са школом пећском и т.д.

Под благословом, и са, опроштајем, какав се чини са онима, који се воде на губилиште, крећемо се са својим момком и поменутом млађом војводом манастирском Мелманом, који је страшно био престрављен. Несмо од вратанца зида манастирског измакли ни до 15 хвати, а Мелман баци се каменом на једну громилицу камења, рече и нама да то и сами учинимо, па и учинисмо. Даље нам рече: да ништа неговоримо, но што можемо брже да идемо, коње да нејашемо, и да смо тако рећи стопа у стопу, иза њега. Тако смо ишли малим и уским пољцем једним, у склопу Девичких планина обраслих самом огромном, честом и доста старом дубовом шумом, међу којом су густе и чести шумарци, трнови, лескови и осталог полудрвећа, и полукорова.

За једно 30. хвати низ ову речицу, Девич, где је поље мало шире, стоји б. колебица, на манастирској земљи, оних Цигана, који служе манастиру и огроман зидани, али готово полуразрушени манастирски хан, у коме је и дућанчић један, са укупном вредношћу свега у њему еспапа до 10 гр. Мелман у овоме купи дувана, и превара ту заставше наоружане Гашане: да се онај синоћни царски човек већ спрема да пође на пут.

Још неколико минута хода, па се одпочиње пењати на повисоки и одвећ стрменит, са источне стране, огранак Девички планина тако звану Клисуру. Она је сва обрастла истом шумом, као и Девич, и с једне и друге стране пута, ужасно је куршумима изрешетана и ножевима изасецана сва, та шума и свако њено дрво. Овуда се сваког дана бије и сече, само кад ко пролази; па често се овде бију и секу не само путници са разбојницима, него и разне разбојничке чете једна с другом. Мелман је се целим путем гласно молио Богу дерући се непрестано: "ал-ла, ил-ал-ла" и т.д. Најмањи шушањ, најмањи потрес листа, или гранчице, имао је такву силу да је у исто време и ороз на дугој пушци мелмановој циктао, као и на нашим, тек онако по природном нагону (инстинкту), а не нашом вољом и самосвешћу. По Мелману изказао је зној као боб крупан, а језик му је се већ и уморио од силне и непрестане арапске молитве.

Дуго смо и дуго пузали се, док се једном не узпузасмо на врх клисурин. На самом њеном висоравну беше ужас погледати. На једној страни беху још добро неоглодане ноге од човека; на другој руке, прси и глава; а на трећој тек у 1/4 огладано месо са огромног царског хата, од арапске расе: и све то смрђаше до зла Бога. На једном месту већ стајаше неколико каменова на громилици, и Мелман, негледајући на свестрана презања, баци на ову громилицу такође један камичак још у долини девичкој метнут за појас. Шта је јело овог убијеног коња и човека, незнамо, кад се живе душе у свој Клисури нечујаше, па ни од тице какве, и звере каква.

Врхом клисуриним, сад још у већем страху и непреодолимом ужасу ишли смо сви страшно дрктајући све даље и даље, такође кроз шуму изрешетану куршумима и изасецану ножевима јадних и злехудних бораца. Ћутање је трајало, као и пре, и тек да се одпочнемо већ спуштати, на западној страни, кад наш Мелман ... опази једнога Арнаутина, вели латинина, на највишем врху једног грма, где прежа на све стране! Он је био запео пушку на нас, а ми смо сви то исто учинили опет на њега.

По овом одма је се одпочео разговор, који је ишао дуго и из којег смо непрестано слушали само: "беса, бес! беса бес!" и т.д. Мимо све те бесе, ми смо полако и неприметно непрестано

мицајући се зајишли за 1. дрво, а коње оставили на путу. Договор је се свршио с тим: што је тај Арнаутин узео за грљић своју дугу пушку, а кундак дигао у вис, и ми непрестано гледајући га мало помало измицасмо даље и даље, дерајући се и он и ми: "беса бес, беса бес!" у то и таквом путовању и непрестаном повторавању бесе (вера тврда и поштена реч) ми смо све даље и даље ишли, а небеше нам терета у ходу, једно због овог догађаја, а друго опет са тога; што се спуштасмо низ Клисуру.

Пошто зађосмо, низ Клисуру, испод поменутог грма, скоро смо непрестано трчали, а чинили смо се да нетрчимо. Ход нам неје трајао ни пуна пола часа, а на наше велико чудо, указа нам се у западној, југозападној и сјеверозападној страни, баш као прави полукруг, или полумесец, који је обухватио пола света.... огромна планина повривена снегом и плавилом! Цела та планина зове се Мокра, са разним именима појединих својих врхова и огранака. Док несмо видели њене јужне и сјеверне делове, учини нам се, а и држали смо да је то дивна и света за Србина Црна Гора, са својим чудним и дивним јунацима; али смо се брзо разуверили од овога заноса. Са целе те планине дуваше тихи и лагани студени ветар, са поветарцима, који нам добро дође у овом страху и умору. Он нас не само дивно и чудновато разхлађиваше; него нам и снаге и моћи, као каквом чаробном силом, даваше.

Свуда испод планине, плавлаше се такође дивна и сада савршено плава, полукружна, или полумесечна равница, стара Метохија, сада тако звано Подримље, а у г. Гиљфердинговом делу погрешно Дукађин. Од оба наша друга, душа ваља истину да кажемо, ми смо се најмање уплашили, а Мелман највише. Ми смо били више укочени, неосетни; но што смо се плашили и шта осећали. Негледајући на сво бегаче и на молбе и приклињања Мелманова, бојећи се да ове дивоте, кад сиђемо у равницу нећемо видети, ми смо стали и дуго их дуго гдедали, запиткивајући Мелмана, а овај неодговарајући нам ни речице, но само напевајући, тако да се изразимо, своје: "ал-лах, ил-ал-ах!" и т.д.

Пошто смо се сити нагледали дивота и красота, и пошто прохладан тихи ветрић охлади нас са свим, станемо још крупније, а брже корачати, док несађоємо, или управо не стрчасмо скоро са свим са проклете Клисуре и на једном голом њеном огранку не устависмо се. Ми смо већ били уверења о нашем вођи, да је нека затуцана мухамеданчина, која је изгубила свој језик, још кад је Мухамед умрѐо; али смо се јако преварили.

Тек што одмакосмо за 6. пушкомета из планине, а наш Мелман... удари капом о земљу, заигра, рукова се с нама, честитајући нам сретан пролаз кроз Клисуру, коме се неје надао па викну играјући и скачући: "е, е, е! сад се небојте, небојте, ви сте сретни људи! Ено видите, тамо доле? Тамо су доле све сами власи; то су њихова села, а јунаци су бољи од Арнаута! један ће ударити на 10. Арнаута, и све их разпрскати, и у њиховим катунима (селима) нико вам ништа несме. Небојте се ви сте сретнији од свију људи! Колико сам их водио до сада никад непроведо, кроз ову погану Клисуру без пушкарања! Истина, да ми се никад образ неје поцрнео, и све сам живе провео; али често рањавем!" Наш Мелман беше, као дете весео, радостан и на питања изприча нам: да је она трупина на врху Клисуре турског Чауша, који је са још 4. друга ишао из Пећи у Вучитрн. Разбојници су га убили, са коњем му, онде на месту пре 4. дана и два му друга ранили, који су на добрим коњима побегли. Ови су се толико били престравили да несу ни у Девич свраћали; него су тако силно јурили: да су им пред Вучитрном у двојице коњи поцркали. Ово су били валини неки војници, сухарије, као што их овде зову, а у нас коњаници џандари.

Причаше нам, како је погинуо лане помињати црногорски капетан, коме су све поглавице гашанске дошле и он међу њима бивао. Њега су водиле прве 3. поглавице гашке, један је циљао напред, а два са страна му напореду. Иза два џбуна, једног с једне, а другог друге стране пута, пукле су две пушке, напуњене са синцирлијама: једна га је ударила под леву мишицу, и прошла кроз кроз прси, а друга у главу и разсекла ову на две половине; поглавице гашке несе се ни с места макле, а наших неје било: и тако је пропао диван и прекрасан јунак наш из Црне Горе, који је, веле, у последњем рату укинуо 13. глава турских и добио 5. рана, од којих је се извидио. На месту где је погинуо, као и овај поменути чауш, бацају пролазећи мухамеданци по један камичак спасења душе (севапа) ради. Ето, како је прошао, црногорски капетан, који је, по налогу своје земље, и по позиву

овд: Арнаута, као пријатеља, да се о нечем политичком њих тичућем се договоре, овде у своје тобожње пријатеље дошао.

Кроз сву Клисур у и с једне и друге стране пута стајаше сила божија громилица од камења, зарастлих у шуму и траву и око 23. онако још голих. Све су ове (23) од овог пролећа, за ово неколико месеци. Мелман показиваше нам своје грдне ране, које од куршума, а које од ножева; међу свима највише га тишташе бивша пребијена нога, а сад већ скоро савршено здрава. Пребили су му је баш после убиства пок. Пајсија старешине Девича, кад је власт турска, по настојавању бив. Француског конзула, била затворила у Призрену преко 30. Гашана, од којих је 9. умрло, које од рана добивених у међусобним борбама, а које од нечистог турског затвора.

Сам је Мелман био тада у хапсу, но не због игумана Пајсије: него што је, као дечак, из своје куће, убио два жандара и трећег ранио. Овај га је, вели, трећи, јурнувши се на кућу ухватио и пребио му ногу својом пушком. Мелман је био само 3. месеца у хапсу, као и остали. За сво време хапса, они су сви у овоме само ноћу ноћивали и то у граду призренском, а дању су по граду ходали слободно. Турци, и њихови судови, не само да их несу судили; него су им још све и сва чинили: хранили их најбољим јелима, појили најслађијим шербетима: облачили у најчистије и беље кошуље: јер су они смакли једног диндушманског хоџу и т.д. Који несу помрли, све су их, после 90 дана, по турским канонима, пустили, давши им још коме по 400. а коме и по 600. гр. чар. награде, што су лежали у затвору бадава и за неверничку крв! Ово нам све причаше поменути вођ, а османске власти несу казнили ни оне, који су законске служитеље побили.

Од то доба, говораше Мелман, жеља му беше, и ако је до 7. заптаја, сејмена и т.д. убио, да убије и једнога чауша. Сад га је, рече, неко убио: па је задовољан. Изгледа, као да је поменутог несретног чауша убио баш овај наш вођ, а вешто око могло би видети у њему, одиста ништа друго: до убицу чаушевог. Вођ нам се страшно жаљаше на садањег игумана девичког, како је вели лукав; како тврд; како плашљив, те никуд неизлази и т.д. премда му неодрицаше да је болестан. Такође тужаше се, на питања наша, који су то разбојници, на Фанде Латине, који се пре неколико година населише у пећској нахији; те сад страшно разбојниче и харају, а тобош су месне потурице боље и т.д. И са овог последњег огранка клисуриног, виђаше се прекрасно већи део Метохије, а нарочито скоро сва Мокра планина. На свима врховима њеним беше снег и ако је био почетак Јула.

Баш више Пећи, одакле избија Пећска Бистрица, познаваше се као угнута западу провалија, коју зову "Ждрело" и у самом је том Ждрелу, причаше Мелман монастир пећска, стара влашка, патриаршија, где се може човек добро најести и пити, разуме се без пребијене парице. Пошто смо се ту одморили, коње добро напасли и напојили, кренемо се у десно; те дођемо у срп: село тако звано Сухогрло са 15. срп. и 24(?) п: куће. Удаљено је од Пећи до 7 часова. Овде су, веле, били рудокопи, од којих се и данас виде рудне јаме.

У селу овом има које начетих, а које опет до пола разорених бив. срп. храмова: 1. св. Николе, 2. св. Илије, 3. Аранђела и 4. св. Јована Крститеља. Св. Николе и Јована зидани су од тесаног камена са шарама од прекрасне српске опеке, а остала два од самог тесаног камена. Око ових храмова познају се бив. огромна и прастара срп. гробља са украсима онаквим истим, каква су она наша нађена нама у подринском и осталим окрузима. Дивне су и прекрасне биле ове цркве, а можда и монастири.

Ево нам и прекрасних натписа и то над западним вратима главне цркве, а у препрати св. Илије

**„† съ изволикниѣмъ штыца, поспѣшениѣмъ сына исходецаго ѿ
шца и сввршениѣмъ св. доуха изходецаго ѿ шца създа се сын
божьственный и богоспосьѣми храмъ св. и великаго пророка**

**господна Илїи въ дни благоуѣстиваго кралїа Владимира
сръбскаго лѣт ♂ ѕ̂ . х̂ . в̂ , кроугъ слицоу” и нема даље.**

Такође над вратима главне цркве, али изнутра, опет, као и у прве цркве, у белом лепо отесаном камену урезао је овај натпис

**„♠ благоуѣстивнїе кралици Косари лѣт ♂ ѕ̂ . х̂ . д̂ . ї̂ . кроугъ
слицоу ѿ лоуни..... ”**

На светом Аранђелу пише, после избрисаног и опалог кумсали, обично неманићким плавим писмом на белом пољу ово:

**„..... въ дым благоуѣстиваго и светоръждьнаго кралга
пъавовѣнъуанаго златоу кроуною Ѡ императоровъ и
патріагахъовъ истъунихъ Стефина сына св. Сумешна Немани,
лѣт ♂ ѕ̂ . ѡ̂ . г̂”**

На светом Николи такође плавим писменима на белом пољу пише на кумсалу:

**„♠ Ѡбнови се сын свети и богоспськьми храмъ св. и
великаго уюдотъврьца христова Николи архїепискоупа
Мурьликїнскаго светоръжденим кралкьмъ все сръпскиє,
поморьскиє и подоунавьскиє земли Стефана Оуроша г. въ лѣт.
♠ ѕ̂ . ѡ̂ ” . к̂ . ѿ̂ . кроугъ слицоу ѕ̂ . лоуни..... ”**

Тек у овом има од срп. светитеља св. Симеон, и Сава, а даље и св. Арсеније. Остали су сви свеци, колико се могу познати, уписани у српским типовима и одеждама од срп. тробоја. Знатно је у св. Илији и Јовану: што су они свеци, који су се као војници посветили, у српским малим калпачићима и капицама, као полукалпацима са одвећ широком надтемењачом или горњем покрову капа, и код чела много уже. Оне (као оне наше бив: без обода војене капе) су у светог Ђурца црвенорујне, а у св. Димитрије беле. На излупаним и обореним стојећцима, или надгробним билезима, такође се познају трагови од натписа са ћирилицом, али има их и са латиницом. Види се, да су се наши и у ово доба, из ког су ови споменици, служили и једним и другим писменима.

Из Сувогрла, дођемо у село тако звано Цркволез. Село је ово сво српско и има до својих око 30. кућа; удаљено је од Пећи право сјеверу равно 6. часова хода; била је у њему и школица једна, али је сада затворена с тога, што немају учитеља, а нарочито школских књига и т.д. На дивном месташцу стоји бивши манастир, а сада црква храм св. Јована Крститеља. Он је сав живописан већ по трећији пут и то у време Максима патриарха, а колико се из натписа поправљаног у време тог Максима види, поправљан је и обнављан у време његово. Натпис му вели ово:

„† БОЖІИМЬ ИЗВОЛЕНІЕМЬ, СЬ ПОМОЦІЮ ЄГВ КДИНОРОДНАГО
 СЫНА И СЬ СЬВРШЕНІЕМЬ СВ. ДОУХА ИЗХОДЕЩЕГО Ѡ ШТЬЦА, ШВНОВИ
 СЕ И ПОПИСАХЬ СЕ СЫИ БОЖЬСТВЕНИ ХРАМЬ СВ. ІШВАНА
 КРЬСТИТЕЛНІА ГОСПОДНІА СЪАЗДЬНИ ВЪ ̣̑. ̣̒”. ̣̑. ЛѢТА ВЪ ДНИ
 БЛАГОУШТИВАГО КРАЛІА ВЪ ЛѢТА † ̣̑. ̣̒”. ̣̑. ̣̒. СЪЗ А Ѡ
 РОЖДЬСТВА ГОСПОДНІА ̣̑. ̣̒. ̣̑. ̣̒. ТРОУДОМЬ И ИЖЬДИВЕНІЕМЬ
 ПАТРИАРХА СРЬВЛІЕМЬ, ПОМОРІЮ, ПОДОУНАВІЮ, БОЛЬГАРІЕЮ И
 ЦѢЛАГО ИЛИРКА КРЬ МАЖИМОМЬ ВЕУНА МОУ ПАМЕТЬ.”

Из овог села за 1. непун час хода долази се у Белопоље од својих 13. кућа српских. У њему је огроман разорен манастир вознесења Христова или Спасовогдана. Село је за непуних 6. часова, такође северно од Пећи. Урвине ове лепо се и прекрасно познају и могле би се са невеликим новцем опет обновити и поправити. Види се из ово неколико речица заоставшег натписа да је био обновлен у време кад се у натпису каже:

.... ШВНОВИ СЕ И ПОПИСА СЕ ВЪ ЛѢТѢ † ̣̑. ̣̒. ̣̑. КРОУГ....

Даље иде за једно 1/2 часа село Велики Исток, кроз које пролази речица Велики Исток; у ову улева се са запада долазећи Мали Исток. Где се Велики Исток стаче са пећском Бистрицом, одатле се обе те воде зову даље не ни Велики Исток ни П. Бистрица, но Бели Дрин, а пре то што саставе своје воде у Бистрицу се улева Јабланица и Студеница речице. У селу овом има до 25. српских кућа, а на самом Истоку речици стоје дивне и прекрасне урвине са једним кубетом, све од самог тесаног камена, као и у Дечанима. Из околних села долазе Арнаути па га непрестано руше и утамањују, и већ су му скоро сву препрату одвукли и разнели; те из тог камена зидају себи куће, куле и џамијетине.

На дувару главне цркве, стоји исписана Неманића лоза до св. Милутина, али се једва познаје. Кубе су држала четири зидана стуба, који су такође од дна до врха, као и бивше кубе, живописани. Помост је црквени од прекрасног тесаног белог мрамора, у коме има много поклопница, које означавају: да су ту погребени многи светитељи и знатни људи српски. У самом олтару, а у десној, или јужној бившој црквици, на белом пољу плавим писменима, била је исписана цела хрисовоља дата овоме манастиру; али се ништа неможе, на велику жалост и несрећу, разабрати. Само се види још ово неколико речица при дну, које су биле замрљане и упрљане прашином и урвинама, а које необише и неизкварише Арнаути и потурице:

„ И ДА БОУДЕТЬ ПОВИІЕНЬ Ѡ СЫЛИ УШТЬНАГО И
 ЖИВОТВОРЕЦАГО КРЬСТА И Ѡ Т. Н. І ” ШТЬЦА НИКЕН Ѡ В. І
 ”. АПОСТОЛЬ И Ѡ ВШѢХЪ СВЕТИХЪ И МНѢ СТЕФАНА РЕКОМАГО ВЪ
 ПАВЪЛИКИСКИК НЕВѢР.... НЕМАНА КРАЛІА ВШѢХЪ СРЬВЬСКИХЪ И
 ПОМОРЬСКИХЪ ЗЕМ:.... † ̣̑. ̣̒. ̣̑.”

Други је храм св. Николе, метох дечански, а тако звани Гориоча. Овај је храм сав изнутра живописан прекрасним старим српским живописом, а има и огромно старосрпско гробље око себе. Колико је се могло прочитати на једном билегу са калуђерском штаком пише ово

” К҃РЬ К҃РИЉЬ ИГО҃УМЊНЬ СВ. ОБИТЕЛИ СЕИ † Ŝ . X̂ . Λ̂ . €̂ ... ”

Одавде се долази у село тако звано Тучета од својих 20. срп. кућа. На једном узвишеном, а прекрасном, брдашцу стоје велике урвине бив. огромног манастира. Он је тако порушен, да је већ готово савњен са земљом и само му стоји часна трпеза, од прекрасно израђеног плавкастог

мрамора. На њојзи стоји овај натпис "† Ŝ . X̂ . Λ̂ . K̂ " Да ли је у то доба подигнут или не овај манастир остаје опет несретно само питање?

Сад долазимо на најзнатнију ствар међу свима овим селима; долазимо до под село Студеницу сада самих потурица, а пређе неколико десетина година православних Срба. Баш више садање Студенице, а на реци Студеници, међу Тучетом и Белицом, селима, стоје огромне и ужасне урвине од дивног и прекрасног Студеничког манастира, са огромним конацима и ћелиама, подрумима и осталим бив. манастирским, зградама. На пола часа у околини миришу прекрасна питама дрва и траве разне бив: манастирске; а од свију њих задржали су се трагови од чокоћа винове лозе и огромних црних дудова, који су сада ничији. Липе, багренови и кестенова дрва још стоје; јер их неизсекоше и неутаманише потурице. Све изгледа, као да је само нестало домаћина, као да је затрла се и замрла цела кућа, која с тога опада и руши се.

Око бив: манастира стоји огромно гробље са прастарим српским натписима; али га има и са латинским. На дуварима још се познају трагови од живописа, а да ови и околни Турци несу нарочито ове урвине рушили, од њих под Пећју направили два моста и 5. воденица, ван 3. џамијетине, — нашло би се многог којечега, које би нашу прошлост разсветљало и протумачило. Велика је то несрећа, што је овако учињено и што бар несу наши калуђери описали ову дивну и прекрасну светињу; натписе снимали; оставили све то потомству, да о свему зна; сачували бар оно што је се могло: овако је све пропало; све се утаманило, а бог зна да ли ће кадгод и изаћи на видело.

Цео манастир, који је био дугачак 22. а широк 15. и коликохвати висок не зна се? био је од прекрасног тесаног мрамора, који је се састајао из тробоје српске. Плоче су му веће, но оне у Дечанима и нашој Студеници, и рекао би и боље израђене. Прича се: да је имао на себи 25. кубета, која су сва, као и тројна црква, била покривена оловом, које су до скоро продавали Турци. Црква је имала 3. олтара и била је крстоизгледна. Имала је такође своју препрату и види се да је имала више од 16. камених стубова, од којих се још вуку одломци један од другог различни. Он је имао, и у, и на, камену изрезаних светитеља, и од овог направљених разних животиња. На једном се особито виђаше преврасно израђена аждаја, бив: грб прибалтијских славенских или срп. племена, а има одломака и од двоглавих у белом мрамору изсечених, (дакле ваљда белих), орлова. Осим овог неизостајаше ни дан: наша огнила и лале, које је све било још пре Неманића, а Неманићи, ваљда су просто, усвојивши освештану старину, још боље је утврдили и одржали у народу.

Од римских натписа навешћемо само ова три, која смо као потпунија, верно снимили. Први се састоји из ових.6. непуних врстица:

1 "D. M. 2. VELS SADRAGI 3. TA MAG. DOM. VIX. 4. AN. XXXII ET SV.
5. FIL. BLASSIZA V. 6. . . . PROCVL. VIX .

Други је од ове 3. врстице:

"1. MARCIVS FLAV. 2. ET IVLIVS SER 3. G. VIXANN. XXII."

Трећи се састоји из 11. вртица и то:

1. "MERCVL. HAVE BENEV 2. ALEA. 3. SALVTAS. 4. D. M. 5. MILIZZA BOSSINA.
6. VIXIT ANNIS XXII VIPI 7. SI . . . CIA VIX. ANNIS XXV. 8. VLPIVS VVLCASSINVS
9. VIX. AN. XXX. 10. FLISB MER . . . VIVOS 11. F. v. C.

Од наших надгробних споменика још је се понајбоље сачувало неколико у бив. помосту црквеном на надгробним поклопницама. Међу многим одломцима навешћено само оне, који су потпунији као:

† „въ лѣто † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ . ѿ рждства хр̣а бога по плъти: ѿ . м̣ .
ѿ . прѣставы се Мара рѣкома Вишеслава дъць великаго
жоупана Нѣгослава Борнаквога сына Станимировикѣа,
светоръждьнаго краля въсех Сръбехъ Павлоуша ѿ града
Сръбница а сжпржжница великаго кнеза хвостъньскаго се ки
гровъ кто проуте рѣци богъ да прости въ вѣаки вѣковъ,
аминь.”

Друга поклопница прекрасно израђена са разним шарама од грмовог лишћа са 3 рибе, и две уплетене змије, које су обрнуле једна другој главе са отворени чељустима па хоће да се прождеру. И на првој и другој поклопници стоје полумесеци и други украси, као што ће се из слика видети:

† „Сїи гробъ Иваниша Голѣмовика Воукосалика онеисем
светоръждьнаго краля въсе сръпскиѣ и поморьскиѣ земли
Хвалимира, жоупанъ града Дьсника при рекѣ Дьсници въ жоупе
томориуьскиѣ съде погиве ѿ вльижуцихъ се за краљви свои
съ држжини своѣ ѿ краини томорьскиѣ въ лѣтѣ † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ .
ръждьства христа бога по плъти ѿ . ѿ . ѿ . бѣди мѣ веуна
паметь въ църьствїи божиѣмъ писа ѣго дѣакъ Оливѣрь
Божинковикъ ѿ града Правица днь к̣ . ѿ . ганоуар...”

Трећи натпис:

„въ лѣтѣ † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ . днь въ к̣ . ѿ . Сентебрия прѣстави се
добри ѣпискоупъ стоудениуки и жоупи хвостъньскиѣ Прохоръ
пострижьникъ съшьствїа св: доуха стоудениукаго прѣви
„ѣпискоупъ хвостъньскиѣ и матьскиѣ жоупи ѣго благослови св:

**доухомъ прѣви архієпискоупъ и патриархъ сръпскїи св. Гава
светорождѣни сынъ св. Гумешна Немани добрїи кѣрь Прохоръ
вѣуна мѣ паметь.”**

Сад нам долази једна најзнатнија ствар у целим овим огромним и дивним урвинама, а та је натиис, или одломци, хрисовуље св. Саве издате овом манастиру. Она је писана загаситоплавим писменима на белом пољу у бившој црквици св. Богородице с десне стране главне цркве, или главног олтара, који је намењен Сашествију св. Духа или Тројицама. Натпис је овај, као и у Грачаници, уписан у западном олтарском дувару, а са источне стране и колико је се могао од урвина прочитати гласи ово.

**„..... поставихъ и оутврѣдихъ смѣреникѣ наше по благодати дароу
же и влѣсти въ сѣсветагѣ и животворѣцагѣ доуха ѿ великагѣ
архїереа и господа и бога и спаса нашего Исоуса Христа
божьственымъ и всесветымъ егѣ оуѣеникѣмъ и апостоль, ...
данѣи ми кѣже врьзати врьзано, кѣже разбрьшати разбрьш...
кѣрь прохора првагѣ въ храмъ Сьшьствїа св. доуха св.
Богородици и св. ївана Крьстїтелиа ...въ жоупѣ Хвостьньскикѣ
Стоуденицѣ създаанаго св. Давидомъ солоунскимъ въ царѣхъ
кваликѣмъ Боудимиромъ сръпскимъ въ лѣтѣ † д̣.ф̣. љ. д̣.... и
оукрасихъ и пописахъ кѣлико възмохъ ѿ богоданагѣ ми
стежаниа св. ѿца моѣго Гумешна во квалихъ Стефана въ
павликьскикѣ невѣрь... рекомагѣ Неманиа и быти кѣмоу по
апол.... повелѣнию господ кѣже врьжетъ да кѣтъ врьзано ...
въ жоупахъ, хвостьньскон, гоусиньскикѣ, роуговьскикѣ,
трыговишькикѣ, боукомирьскикѣ, крьстьискикѣ бѣдиньскикѣ,
лоугомирьскикѣ, лепениуькикѣ и матьскикѣ имѣти кѣдиномоу
власти смѣреникѣ. Гавва д̣. архієпискоупъ въсемь
сръбликѣмъ, поморию и подоунавьскикѣ страни и цѣлаго
Илѣрика въ лѣтѣ † з̣. ѡ̣. к̣. ѣ̣. въ дѣнь сьшьствїе св.
доуха”**

Још је било много којекаквих натписа, које у овим урвинама, а које по надгробним споменицима; али се неје могло више преписивати и снимати због Турака. Чим смо дошли били, одма је један дошао, разуме се са оружјем, као и сами што смо, и запиткивајући шта ћемо, шта смо и т.д. и спречавајући снимање и опет беше љуборитљив да дозна старину. Ми му рекосмо; да је ово

италианско и латинско, јер такве ствари неће да руше, што им влада неје наложила; казасмо му и године, разуме се измишљене и т.д. и чинило је се, као да је задовољан отишао.

Неје дуго прошло, а дошли су њих тројица са шехом (оцом) тог села и да наш Мелман небеше им нека суродица хрђаво би се одиста прошло. Негледајући на то сродство мало је остало, па да неплаиу пушке и с једне и с друге стране. Страшно су наваљивали да им се уступе снимљени сенети (године) који казују старину влашке џамије! Ово им се неје могло учинити и ми журно измицасмо са запетим пушкама. Свашта би било, да им Мелман небеше суродица и да неказа, да ћемо сва тројица да се бијемо, само, ако пристају на то. Они познаваху овог нашег чољавог Мелмана, као убицу неколико људи; па још и царског човека чауша! Овде ништа више нетреба ни за кога но: да га срећа послужи да смакне са овога света не само неколицину но само двојицу тројицу, па се после држи: да га обичан куршум од олова небије, но треба да је саливен од старих дубровачких и срп. сребрних динара. Пређе тога хваљаше се Мелман својим сродством, у овом селу, нудкаше нас да ноћимо у њему, да ћемо бити прекрасно почашћени и т.д. и ако му беше милији конак и дочек у Патриаршији, што је и маснији и рахатнији а сад напротив тако рећи лећаше безобзирце и хиташе само да се дохватимо равног и безшумског поља старе Метохије, а садањег Подримља.

Ми и пре несмо имали воље да ноћимо у том седу; али за рад његових, и у околним селима, старина, већ смо се били решили на то. Било је већ превалило подне: коњи уморни и готово попадали од умора; ми гладни и уморни до зла бога; а до Пећи је остало још добрих 4 1/2 часа хода: и све је се то морало надвладати по ужасној препреки, у дебелим нашим доламама, чакширама и кепам (црна са полурукавима кратка, кукуљица) силајима, малим и дугим пушкама. Умор, глад, препрека и т.д. све је било противу нас али је страх био с нама, и он нас је гонио као из топа метак што се гони.

Несмо се ни разговарали, ни говорили, ни мрморили све док не прегазисмо речицу Јабланицу и не дођосмо до пећске Бистрице, а кад до ове дођосмо и без договора: поседасмо да се одморимо. Ми смо вешто траг нашег путовања приметили још пошав од развалина. Студеничани су мислили, да смо отишли на запад, а ми смо идући по брдашцима, и иза ових, на запад, обрнули право југу и југоистоку; те ето нас само 1. час од Пећи далеко.

Код дивне ове воде студене као лед, а бистре као суза девојачка, одрешили смо били наше торбе, из њих извадили оно мало хлеба и сира и тек одпочели јести, кад ето ти из Пећи враћајућих се са трга Арнаута све на самим воловским колима. Међу њима је било много и Срба. Кола су им скоро онака још адамовска, као и у нас, само имају на јармовима између волова једну огромну мотку, а на овој обрнути врхом доле конусту котарицу. Све што се у паланци и на тргу купи, трпа се овде у ову котарицу, а тако исто и све ситније и скупље продаовине, које се од дома носе на трг. Нама се неје дало одморити како треба и појести оно мало већ сасвим окорелог и поплеснивелог хлеба.

Несмо тако рећи ни дахнули душом како ваља, а камо ли одморили се и и подкрепили, ђаво нанесе два Арнаутина, заљубивша се у наше торбе, да се свађају с нама. Оба су била без оружја, и то је наша срећа, а иначе би било окршаја. Изпочетка су дошли били, поњушили наше торбе, које су биле пуне амбуља којекаквих, па по свој прилици, мислећи, да ту има важних ствари, хтедоше прво да их украду, а после покушаше и да отму. Псоваше нас на сва уста називајући нас: "хе ви белогуни (белогуњци, т.ј. у белим доламама и т.д.) ви имате пара као песка бре!"

Овдашњи Арнаути, или потурице, страшно мрзе на оридске, елбасанске, па и дибарске, што се ови већ почињу, мешати са Тоскима. Свађа је се ширила и с једне и друге стране све више и више и наше потурице свађале су се само зато да дочекају још ког познанка враћајућег се из Пећи. Наш вођ, као да неје био сраскиде да још чекамо, и као да му неје била неповољна свађа; јер од сниманих старина, почео је и сам понешто врчати и мрмољити. Ми заповедисмо, да се полази, коњи се натоваре, и кад смо били на половину речице, а Арнаути нам испрече своја воловска кола. Сад је ваљало ова надилазити; те с тога увалимо се у неке вирове из којих полумокри једва изађемо на други брег. И одавде нас враћаху натраг у реку, а наш вођ чињаше се свему невешт. Ми викнусмо једном на њега, а он одговори: "Они се шале, ето немају ни оружја! Неће, ништа неће, небој се цанум!"

Све то беше само изговор и ствар дође дотле, да је се морало силом продрети. Један висок и дугачак, сув, беломусан беше се изпречио пред нашег коња и церекајући се враћаше га натраг у вир; небеше му ну у што опомена све дотле, докле му шкипски непоменуемо, по обичају мајку, а пиштољ у ветар не изтурисмо. Кад наш беломусан виде да нема шале, стаде за један минут, по свој прилици да се промисли, а ми недајући му времена прогнасмо крај њега коња, обрћући му право у прси пушку. Он се још мало мишљаше, дрктајући од пасјачине, што немаше оружја, а не страха; те ми измакосмо за 1/4 часа.

Тек сад сретосмо око 16. кола све самих арнаутских, од ових ободосмо коње даље; те баш пред самом Пећу стиже нас грдна свита и пратња. Напред иђаше један бркат, на добром коњу, Арнаутин са обрнутом наопачке кожушином; за њим двојица других; па два Срба; па калуђер у турском оделу сав умотан и завијен наоружан такође од главе до пете; а за њим још тројица наоружаних. Ми се склонисмо сили с пута држећи да су некакви Турци. Онај напред јахајући Арнаутин, позна нас да смо раја, сврну с пута и запита: "хоћете ли у Патријаршију?" Ми рекосмо, да хоћемо, а он одтрча и јави игуману, оном, за ког држасмо да је паша, или дервишина нека. Овај, Арнаутин, гледећи на наше бисаге, пупе амбуља, ваљда је држао, да су то све сами прилози. Наш калуђер махну руком и ми окуписмо наше мале коњичке за њима.

Сад бесмо и весели што у ово доба стигосмо овде. Арнаутин калуђеров дође нашем и пошто се разговорише рече: да овај наш дође у Патријаршију, а ми право да гонимо с њима. У путу рекосмо да смо зуграф (живописац) и да посла тражимо. И да се несмо казали за овакво важно лице, опет само кад у манастир идемо доста је да нас приме како треба, особито гледајући на наше торбе пуне амбуља нашег момка У целој Правој Србији, а можда и српству, нема овако ваљаних људи, као што су два преставника овог манастира, отац Рафајил и отац Максим. Идући без икаквог говора почнемо уилазити у паланку Пећ, кроз коју на све стране жубори и хуји валовита, студена, брза и бистра Бистрица Пећска.

Наши коњчићи са великим, угојеним и добрим хатовима манастирским несмо могли да иду; и с тога је се цео караван манастирски непрестано устављао и очекивао нас. Ми несмо знали зашто се то чини, али чим смо наступили све кроз крајње улице пећске осула је се страшна грдња, псовка и бацање камења и блата за нама, не само од деце обојег пола, него и већ од одрасних младића, па чак и була! Ми смо пролазили, као кроз шибу неку и осим бацања за нама и честог ударања нашег свеколиког каравана, хорило је се и с једне и друге стране улице, у стиховима ова песмица:

1. "Поп, поп, трпокоп,"
2. Ме синцир,
3. Ме коноп.
- 4 Иња диња,
5. Поп свиња"

(што ће рећи: Поп, поп, трпокоп, на синџир (на конопац) да га обесе, иња диња, поп је свиња.)

Тек би се ова дивна песмица свршила, а наступила би опет ова:

- 1."Шкја, шкја, попрда,
2. Морен нанен,
3. Ћит ка

1. Мјерен шкја
2. Вирен бир,
3. Бар ух пут,
4. Шкја ора мут"

(а то све значи: Славенине, попрда, несрећна ти мајка. што те има. Обесите Шкјава (Словенина Србина) на сламку од траве. Трава се прекиде Шкјав пропаде у проход.)

Чим смо изашли из Пећи, отац калуђер остави с нама оног свог Арнаутина, или потурицу, да иде како могу наши коњи, а он са свом осталом свитом оде у манастир. Из паланке Пећи до патријаршије нема ни пуних 10. минута, а ми смо ишли ваљда више од 3/4 часа, јер су нам тако били уморни коњи. У сами мрак једва једвице стигосмо, те онаво уморни и сутали: једва се сутра дан у 9. часова пробудимо.

Пре, но што проговоримо о срп: Патријаршији, ваља да кажемо неколико речи о целој садањој пећској нахији или округу. Она заузима већи део равне Метохије, са окупацијама опкољавајућих је планина. Удаљена је својом паланком Пећју: од Ђаковице 6. од Призрена 12. Тетова 18. Кичева 30. а Прилипа 40. часова. Од Бањске је удаљена непуних 7. а од Новог Пазара дан. 16. часова. Од Старог Трговишта 14. Гусиња 16. Скадра 24. а Приштине 12. часова. У старини је имала више од 24. градића, који су сада сви у урвинама и развалинама, и захватала је много већији простор но сад, као цео Мат спрам дан. Дибре, Гусињску нахију, већи део скадарске, новопазарске и вучитрнске са ђаковачком и призренском; а све је се то звало старо Хвостно. Сад је све то одузето и на целом свом простору једва брои 206 села, која се, по вери и народности, могу поделити: 1. на чиста српска православна; 2. српска православна и мухамеданска; 3. српска православна са Арнаутима римокатолици; 4. арнаутска-римокатолика са потурицама и 5. сами арнаута мухамеданаца 6. и Срба мухамеданаца.

Округ пећски сада има само једну паланку Пећ са 1200 домова Срба мухамеданаца; 550. Срба православних и 100 Арнаута римокатолика. У целом округу, са паланком, има 6098. кућа Срба православних, 360 кућа Арнаута Латина; потурица Срба и Арнаута мухамеданаца 7000. Од поменутих 206 села 40. спадају на тако звани срез Ругово. Становници целе ове Ругове све су сами Срби, који су се неки пре 100 а неки 80. па и 60. год. изтурчили. Говоре сви српски; али уче непрестано арнаутски. Они су сви бегови и беглербегови (кнежеви и синови и потомци кнежева) по 3—4. часа носе о себи, и свом голом рамену дрва у Пећ на продају, а опет их нико несме другчије звати, до: бег Мустапа, Веселин, Војин, Махмуд, Ибрахим и т.д.

У ова 63. села живе чисти Срби православне вере: 1. Белопоље има преко 65. к. од патријаршије 1. час хода, са прастаром црквом Ваведења, обновљена пре неколико десетина година. У овом селу има и једна нова црквица, коју је подигао Кирил сад: архим: дечански; 2. Јелашје 30. 3. Ливоша или Ливоша са 25. к. од Патријаршије 1. час. У атару овог, села има 7. порушених цркви и бив. манастира, који су били велики и огромни. Осим развалина од ових св. храмова виде се урвине и од огромних зграда и конака. Свет, о празницима, излази и на развалинама ових св. храмова свети водицу сваке године и то, на разв: св. Аранђела на аранђеловдан; 2. на св. Симеуна српског, на симеундан; 3. на раз. св. еванђелиста Марка, о марковудне; 4. на раз. св. Јована Крститеља на Ивандан. Ове се развалине зову још и Ивањац; 5. на раз. св. Николе, о николудне; 6. на раз: св. Ђурђа да Ђурђевдан; све су ове развалине у једном часу разстојања; 4. Ђурковце.

У овом селу има огроман манастир, од прекрасног тесаног камења озидан, али је сада без крова. Црква је посвећена св. Николи. Живопис сав стоји и све би се могло поправити са неколико десетина дуката; па да овако непропада на поругу целог хришћанства, а нарочито православља. И на његовом западном дувару главне цркве, а са источне стране стоји живопис изварене нагрђене и нарочито лозе Неманића. Међу многим свецима срп. стоје и осим помињати на више места из лозе Неманића и они који носу били од владалачке Неманића лозе, као св. Прохор Пшински, Гаврил Лесновски и т.д. У храму овом стоји плавим писменима на белом пољу овај натпис:

„† ВЪ ДНИ СВЕТОРОЖДЕНАГО КРАЛГА ВЪСЕ СРЪПСКИК, ПОМОРЪСКИК И ПРИДОУНАВЪСКИК ЗЕМЛИ ОУРОША Г. ОБНОВИ СЕ И ПОПИСА СЇИ СВ. И БОЖЬСТВЕНІИ ХРАМЪ СВ. ХРИСТОВАГО ЕПИСКОУПА МЪРЛИКІИСКАГО

**УДОТВОРЬЦА НИКОЛИ ТРОУДОМЪ И ПОТЪЦ..... ИГОУМ..... МАР.... ВЪ
ЛѢТѢ † Ŝ . Ŵ . K̂ . И̂ . КРОУГЪ СЛЪН....”**

5. Летина, 20. к. 6. Сушица по последњем попису у целом овом селу били су чисти и сами прав: Срби, а од пре 3. г. остало их је од својих 30. кућа само још 5. Остале су које изтурчиле се, а које утамањене и изсечене. У њихових и то 24. кућа сад су сами Арнаути мухамеданци са римокатолицима насељени. На сред села била је пре 5—6 год. читава огромна црква са 5. кубета храм св. Ђурђа, од тесаног камена, а сад је до основа разорен и од његове грађе назидане су две цамије: 7. Орашје-, 8. Гораждевац; 9. Берково, од патриаршије 4. часа југоистоку са разв. храма св. Вознесења господова. Сада стоји само часна трпеза: има развалине и од ћелија, а и огромно прастаро срп: гробље с натписима. Онај, који нам је дао верне снимке са развалина и храмова у овим седима, у којима ми не беасмо, прибележио је само годину, кад је био подигнут овај манастир, а та је

† Ŝ . X̂ . И̂ . Ŷ

више вели неје могао да прочита. Осим ове године обновљен је царем Душаном год:

† Ẑ . Ŵ . Ψ̂ . Â .

10. Брестовик; 11. Сврке тако зване Сухе удаљене су југу 7. часова од патриаршије, и у њема су сада урвине од бив: манастира св. Саве Арх. срп. На храму је натпис овај :

**„† ИЗВОЛЕНИКЪ ѠЦА, ПОСПЪШЕНИКЪ ВЪПЛЬЩЕНАГѠ
ЋДИНОРОДНАГО СЫНА Ѡ ѠЦА И СЪ ПОСПЪШЕНИКЪМЪ И СЪВРЪШЕНИКЪМЪ
СВ. ДОУХА ИЗХОДЕЩАГѠ Ѡ ѠЦА СЪЗДА СЕ И ОУКРАСИ СІН
БОЖЬСТВІИИ ХРАМЪ СВЕТИТЕЛѠ И ПРѠАГѠ ПРОСВЕТИТЕЛѠ
СРЪБЬСКАГѠ СВЕТОРОЖДЬНАГО СѠВВИ А̂ . АРХИЕПИСКОУПА
СРЪБЬСКАГѠ БРАТА СВЕТОРОЖДЬНАГО КРАЛѠ ПРѠАВОВѢНУѠНАГО
СТЕФѠНА, СВ. СѠМОНѠ, ВЪ ДНИ СВЕТОРОЖДЬНАГО КРАЛѠ ОУРОША А̂ .
ХРѠАПАВАГѠ ВЪ ЛѢТ † Ŝ . Ψ̂ . Ẑ . Г̂ .”**

12. Гериоч; 13. Мојстир 5. ч. од патриаршије са 20. к. и огромним развалинама манастира св. Богородице веле бив. женски манастир. Око развалина је огромно гробље калуђерица. Манастир су разорили Татари, у време св. Милутина, кад су били дошли до Црног и Белог Дрина. 14. Црколез; 15. Бање 7. ч. од патриаршије има 30. срп. к. и до пола раз: храм св. Николе са натписом и ст. срп. великим гробљем, такође са натписима. 16. Лековац 4. часа сјевероистоку од Патриаршије. На сред села стоје огромне развалине св. Јована Крститеља, са огромним старим српским гробљем, на којем су натписи; али на иелику жалост неснимљени. 17. Црнце, 18. Видене: 19. Црнарека; 20. Д. Ковраге; 21. Заблаће; 22. Тучета, а неки зову и Тучепо: 23. Опрашке са развалинама огромног храма св. Јеремије и старосрпским гробљем с натписима. Колико је се могао снимити натпис, он је оправљан

год: † Ŝ . Ŵ . K̂ за владе краља Милутина; 24. Љубиша; 26. Подграђе.

Оно је од Патриаршије 5. ч. хода истоку, покрај које протиче река Клиница. На њеној обали стоји огромна урвина од куле, која још има 5. бојева на сваком по 16. прозора. Колико је још висока била, више ових 5. бојева, незна се. Око куле познају се трагови од неких огромних развалина, једни

веле града, а други опет манастира. Међу развалинама види се огромно старосрпско гробље са натписима и без ових. Осим ових развалина стоје још двоје и то скоро савршено утамањене од храма

св. Николе, сазидаоног год. † ѕ̂ . ѡ̂ . љ̂ . У време владе св. Милутина, као што гласе одломци од натписа и храм Паске Господње или Ускрса, тек до пола разореног. На њему се виде трагови од дивних живописа српских и ово натписа:

**” ... ВЪ ДЪНИ ВЛАГОУСТИВАГѠ И БОГОМЪХРАНИМАГО
СВЕТОРОЖДЪНАГѠ КРАЛѦ ГОУРГЪА ВЪ ЛЪТЪ**

† ѕ̂ . х̂ . к̂ . ѡ̂ БОГА... † а̂ . р̂ . к̂ . и̂ ”

26. Благоје; 27. Струнце; 28. Шалиновце са разореним храмом св. Арсенија српског. Село је ово далеко 5. ч. од Патриаршије, а знатно је с тога: што су одавде тако зване Шакобенде, па и патриарх Шакабенда; 29. Самодуб; 30. Панво; 31. Ложани; 32. Котаре; 33. Мокра; 34. Накле у овом је селу до 95. домова срп. а од Патриаршије је, за 1. час хода, истоку. За једно 1/2 часа од села стоје огромне развалине од бив. огромног храма св. Јована, Крститеља. Пре 4. год. изоравали су и одломке од

оловног крова и на једном је од ових стајала изливена год: † ѕ̂ . а̂ . о̂ . и̂ . Око ових силних урвина и развалина стоји огромно старосрпско гробље.

Сва околна села српска сабирају се овде, свете водицу и моле Богу. Цркву би ову требало на сваки начин подићи, али шта ће се кад је народ убога сиротица, без оца и мајке, без куће и кућишта и без паре и динара; 35. Дубокипоток; 36. Дренак, а неки опет зову и Дренок има преко 40. домова, а од Патриаршије је 5. ч. истоку. Има целокупну цркву, а пређе бив: манастир св. Богородице, још целокупан и са ћелиама; али неслуже с тога што нема нужних црквених ствари, као: књига, одежда и других св. утвари. Црква је сва живописана и има и натписа који несу снимљени. а само су прочитани. По њима, причаше нам, описао свију ових села, излази: да је овај манастир подигнут око 1195.г. да је био женски и т.д. Штета је, што ови натписи несу снимљени, како треба.

37. Осојане 4. часа истоку од Патриаршије, има преко 30. домова. У крај села стоје огромне развалине Васкрса Господова, са огромним старим српским гробљем; али је страшно порушен. На њему се виде трагови од живописа и натписа; али се ови несу могли прочитати 38. Кијево 7. часова истоку од Патриаршије има преко 35. домова. У селу је овом прекрасна велика црква сва од тесаног камена храм св. Николе. Сва је живописана, а на стубу једном живописан је Стефан Урош трећи Дечански, који подноси св. Николи план ове цркве са молитвом, из чега се изводи: да је он овај бив: манастир, а садању цркву, и подигао. Као што је већ казано, има и натписа разних, кад је ова црква грађена, кад је живописана, поправљана и т. д. па како је ваш описао из оног плана држао: да је исту градио св. Урош трећи, неје ни снимао натписе. Остали који су ову цркву видели веле: да јој по преписима а година, кад је грађена има преко 980. г. и да ју је зидао неки краљ Плавуш или Павлимир, у знак благодарности, што му је св. Никола помогао да одржи неку победу над некаквим босанским Баном, кад је тај Бан дотле допрљо био у Павлушове земље, од ње је постао Плав паланчица.

39. Д. Драгољевце, 40. Д. Драгиљевце, од Патриаршије 4 1/2 часа сјеверу. У њему су огромне развалине, св. Ђурђа са натписима и старим гробљем; али натписи несу снимљени. У селу је више од 30. д. 41. и 42. Г. и Д. Црнилуг; 43. Враговац; 44. Видик са раз: града; 45. Кострц са раз. старог града; 46. Мали Исток. Међу Малим и Великим истоком стоје огромне развалине од града веле некаквог цара, који је се звао Исток! Око тих развалина има огромно гробље; али са натписима римским; 47. Петрч Од патриаршије 3 ч. сјевероистоку са 45. дом. Село лежи у прекрасној равници на Бистрици Пећској. Мало даље од села леже, као 4. стога, округла повисока брдашца са развалинама неким и огроман бив: манастир св. Јована Крститеља, сав од прекрасног белог дивно отесаног и углачаног

мрамора. Монастир је овај сада до половине порушен и руше га непрестано околне потурице зидајући себи куле, цамије и остало. Око ових урвина за 1/4 часа свуда унаоколо стоји огромно и силно српско прастаро гробље са разним шарама, украсима, натписима и осталим. О свима овим у опште старосрпским гробљама ми ћемо уједанпут коју проговорити, а и казали смо у делу нашем. "О старим српским гробљама." Натпис у овој светињи, колико је се могао разабрати и прочитати, после 4. изобијане и утамањене врстице гласи у одломцима ово:

**.... WBHOB... ПОПИСА И ОУКРАСИ СВ. СВЕТОР.... КРАЉ ВЪСЕ
СРЪПЪ ... ЗЕМ... ВЛАДИСЛ.... Л... † З̂ . П̂ . И̂ ЛОУН... ТОЖЕ
ЛЪТО ИЗБИ КР... ОУГРИ СЪ АЛЕМ... И.... ТЮРКИ И ЛОУК... ГРЪК...**

У њему 48. Јеловац сјевероистоку од патриаршије 5. ч. са 10. ср. д. стоје огромне урвине св. Ђурђа, међу којима је и часна трпеза на којој ише, ово: $\Psî . \Pî . И̂$. У овом је селу пре 4. год. било 40. срп. кућа, а сада су све оне које затрпе, које побијене, а које разтерано којекуда; те је сада 13. кућа арнаутских. 49. Рудник од Патриаршије 7. добрих часова сјевероистоку; има око 30 кућа. Више села је разорен скоро до темеља огроман храм св. Николе. Он је зидан онако исто као и Грачаница и прича се: да га је зидао ђед Немањин, некакав веле српски краљ. Прекрасно је зидан све самим тесаним каменом, а међу овим танком одвећ црвеном и јаком опеком је шаран. Он никада неје био олепљиван. До урвина манастира стоје друге такође огромне и силне, веле, од разних зграда и ћелија; јер је ова црква била манастир. Овде су веле вадиле злато и сребро још пре Немање, кажу овога ђед краљ неки; од тих се послова и данас веле виде силне и огромне рудне јаме.

50. Вериће 5. ч. сјевероистоку од Патријаршије са 20. к. Скоро у сред села стоје огромне развалине храма св. Троица, силним старосрпским гробљем и часном трпезом; али без натписа. 51. Рудице; 52. Бешце, 53. Клинац 54. Ђурђевић 4. часа од Патријаршије са раз. храма св. Петке српске веле, бив. женски манастир. Око развалина је велико гробље српско и то прастаро са натписима, у којима су означена имена калуђерица. Даље мало стоје развалине од храма св. Илије такође, веле бив. женски манастир са часпом трпезом и огромним прастарим српским гробљем са разним натписима опет, веле, калуђерица. Манастир је овај преправљан у време деспота Ђурђа Бранковића, а разорен је био од Татара, који су по Арсенију III. овуда затирила наш народ.

55. Плављане; 56. Посранотрње највеће и најбогатије село српско у целој пећској нахији. Има веле скоро 400 к. 57. Грабац 5. ч. од Патријаршије сјевероистоку и 20. к. До пре 4. год. стајала је цела црква Сашествија св. Духа, сва од самог тесаног од српске тробоје мрамора прекрасно урађеног и углачаног; али га је, у то доба, спахија овог села потурица из Пећи ага хаџи Гора разорио и од њега градио у селу кулу и чак у Пећи дворове и остало 58. Набрђе; 59. Оздрим; 60. Бањица; 61. Странум; 62. Лапухе; 63. Рановац и Црниврх 1. час од Патриаршије са 35. к. У селу су огромне развалине св. Јована Крститеља са гробљем и часном трпезом.

У ових је идућих 13. села у сваком селу по 3/4 Срба православних, а по 1/4 потурица: 1. Љутоглаве, 2. Ступ, 3. Сјенаје пл.и Синаје као што многи зову удаљено 5. ч. од Патриаршије има развалине од храмова: 1. св. Стефана Дечанског, или Уроша 3. подигао га је Душан

$\dagger \text{S}̂ . \text{W}̂ . \text{L}̂ . \text{E}̂$

од прекрасног тесаног ружичастог мрамора дивно углађеног и украшеног разним шарама, украсима и разним животињама; 2. св. Николе; 3. св. Јов. Крститеља и 4 св. Николе. У њима се виде трагови од натписа и живописа српских; али се не могу да прочитају. Она су три старија. За прва два, од ова последња три, говоре који су читали натписе, да је први подигао још св. Владимира, краљ српски, други Немањин отац некакав краљ, а последњи св. Николе опет Душанов отац. И ове су храмове срушили поменути Татари после бегства патријарха Арсеније III.

4. Добродоље; 5.. Ризиште; 6. Дубовик; 7. Радуловце; 8. Чебинац; 9. Трбуховце, 10. Жач са 30. срп. кућа и раз: огромног храма Усекновење главе св. Јована. Око храма је старосрпско гробље, а и часна трпеза још се чува. 11. Ком 4. часа од Патријаршије и 60. срп. к. Има раз. св. Николе са огромним старосрпским гробљем с натписима и часном трпезом, а даље мало до пола порушен храм Ваведења св. Богородице са живописом српским, српских светаца и натписом:

„Сѣи свети и богомъхраними храмъ въведенна св. преуистига, славнага присподѣви Марїи създани родителникъ ми краккъ всесръпскіи, поморскіи и подоунавскіи земли Градиною шнови, пописахъ и правинами оумножихъ краккество ми въ лѣта † с̂ . х̂ . м̂ . д̂ благ.. крак.... Радъ... повѣди на Оугр... Тюркихъ Бльгъ... и фрюзи ..”

12. Гребник до 80. к. срп. и 6. пот: 5. час. од Патријаршије са раз: храма св. Атанасије сада савршено разорен; има часну трпезу и огромно прастаро српско гробље. Други је цео, само одкривен св. пророка Јеремије. У њему и данас стоје многе црквене књиге, иконе и одломци раз. старине, на које снег и време пада; јер су сељани такве убоге сироте: да немогу овај храм да покрију, а то би се учинило са неколико десетина дуката. На њему је овај натпис:

„† изволеникѣмъ ѿца несъзданагѣ и нерожьдѣнагѣ, поспьшеникѣмъ въплъченагѣ сына єдинорожьдѣнаго и исхотьцаго ѿ ѿца и сврьшеникѣмъ св. доуха исъхожьдещагѣ ѿ ѿца шнови наше смѣреникѣ архикпискоупѣ цѣлагѣ Илирика, швѣ Мизи и Дакїи кѣр Силивесѣтрѣ сїи свети и богомъхранимїи храмъ св. пророка їеремїи въ лѣто † с̂ . ѱ̂ . м̂ . г̂ . кроугъ слънцоу и̂ . лоуни же з̂ . индик.тиона г̂”

и 13. Љубожда од Патријаршије 4. ч. са 12. срп.и 5. пот. кућа и двоје развалине од храма св. Вазнесења господова и св. Тројице. Оба су до земље срушени. Имају огромна старосрпска гробља, са натписима и часне трпезе, од којих на оној Вазнесења. пише:

† а̂ . л̂ . в̂ .

Можда је и други храм у исто време зидан и подигнут, а можда и раније, па те године, при поправљању, промењене старе часне трпезе. У ових идућих 12. села живе по 3/4 Срба православних у сваком селу и по 1/4 правих Арнаута или Шкипа вере римокатоличке и то: 1. Почашће, 2. Граљичица; 3. Паскиљица ; 4. Кућиште; 5. Новосело, 6. Захањ; 7. Враговац; 8. Крушево 3 1/2 ч. истоку од Патријаршије са 85. к. ср. и 8. а. У сред поља овог села лежи разорен огроман храм Ваведења Богородице и Свете Пречисте, веле, оба бив. женска манастира, са огромним прастарим српским гробљама и 1. часном трпезом. Са свију околних крајева долази светина нарочито женскиње, које немају млека; те се овде лече светом водом, која је лековита и лечи од свију болести, па и све вере без разлике. Храмови су ови били од тесаног камена лепо и прекрасно углачаног, а

оловом покривени. И њих су, као и све напоменуте и који ће се напоменути, као порушени у овој нахији, порушили помињати Татари, и обегству патријарха Арсенија III.

9. Наглавке 3. ч. од Патријаршије са 15. ср. и 3. а. к. и развалинама св. Арсенија I. архијепискупа српског. Око развалина, у којима је часна трпеза, стоји огромно старосрпско гробље са натписима. И овај је храм био од прекрасно углађеног тесаног камена озидан. 10. Сига 1 1/2 час од Патријаршије са 30. к. ср. и неколико латина шкипа. Пре 1 1/2 год. било је 40. к: Срба; али је њих 10. пало у крв са Арнаутима; те су побегли у кнежевину и у друга места. Овде је до 1842 год. био огромна и диван манастир, св. Ђурђа, сав од тесаног и лепо углађеног од тробоје српске мрамора. Тега је године порушио паша Махмудбеговић из Пећи; те од његова дивна камена градио разне накараде под именом воденица и мостова на реци Бистрици, коју овуда хоће да зову и "Вода Махмудбеговића" због тога, што су на њој, од овог манастира, његове грађевине. Камен је, а нарочито бели, вучен из планине тако зване Сижске. Људи причају: да је овај манастир био много лепшији од Дечана.

11. Будисавце 3. ч. истоку од Патријаршије са 90. к. ср. и неколико латина. У селу је огроман манастир Преображење господово сазидан на 400. године веле пре Немања, али сачуване године натписа веле: $\text{С} \cdot \text{С} \cdot \text{Н} \cdot \text{Н}$. (треће слово-број је нејасно). Свети Милутин га је оправљао и обнављао, па патријарх срп. Макарије, и 1850. год. обновила га је и поправила Монахиња Параскевија, које је син јеромонах Неофит и сад у њему, али на велику жалост христијанства и православља неслуже с тога: што су га прошле год. по налогу власти и духовенства турског, 4—5. пута харали и све му свете утвари однели

13. Долац, 6. час. истоку од Патријаршије са 130. срп. к. и неколико латинских шкипских. Код овог села на два брдашца стоји по једна огромна разорена кула, још по од 4. боја, а колико их је било незна се. Оне су налик на ону у Подграђу. Између ових ишло је се кроз земљу што се још познаје, а неки још и данас иду донекле. Под источном кулом извире вода тако звана "Клиновац," која испод ове куле, кроз земљу, пролази и мало даље од ове ствара повелико и одвећ дубоко, веле, бездано језеро, из ког изтиче речица Клиновац или Клиновица. У овом језерцету још од срп. владоца налази се нека чудновата златна и, плава риба, коју нико несме да једе; јер се одма разболе и веле, буде наказен. Из ових кула, веле, ишло је се у ону Подградску и то кроз земљу.

Око кула су огромна прастара српска гробља са натписима и разним украсима. У селу је огроман прастари храм Ваведења св. Богородице, веле, некада женски манастир. Он је сазидан још

$\dagger \text{W} \cdot \text{K} \cdot \text{H}$. год. кад је владао некакав силни српски краљ, па је обновљен $\dagger \text{S} \cdot \text{P} \cdot \text{H} \cdot \text{D}$. па $\dagger \text{S} \cdot \text{W} \cdot \text{P} \cdot \text{O}$. па $\dagger \text{Z} \cdot \text{P} \cdot \text{K} \cdot \text{H}$. и напослетку га је оправдио 1857., сачувавши му све ове године оправака и натписа, поп Марко; али нема никаквих светих утвари: те с тога ретко и служи.

У овим је идућим селима по 3/4 Латина Шкипа, а 1/4 Срба православних: 1. Кривоглаве; 2. Новосело и 3. Пиштане. У овим су идућим селима и Срби православни и Мухамеданци и Латини Шкипи или Арнаути: 1. Сланопоље; 2. Липа; 3. Требовиће; 4. Игларево и 5. Бабојевци 7. ч. истоку од Патријаршије.

У овом су селу скоро сами мухамеданци са Латинима и 2—3 куће православне. На сред села до (ове, 1870. год.) стајао је диван и огроман манастир са 13. кубета покривен оловом, храм, Вознесења господова, и ове му је године разваљен кров са кубетима. Ово су нарочито учинили, по наговору турских власти светских и духовних: да би тако час пре ова светиња српска пала и срушила се.

Сав је манастир од мрамора прекрасно израђеног и углачаног само од тробоје српске; он је још сав живописан, са разним многим натписима и разним украсима. разним. Око њега је огромно прастаро срп. гробље са натписима и украсима, лековита вода, а у њему су још и данас два огромна од туча подсвећника, са срп. грбовима, огнилама, орловима и т.д. и са многим књигама, иконама и другим св. утварима. Већ је 150. г. како му је се цела парохија изтурчила, па су га све до ове год. не

само трпили, него и чували и надгледали и по кадкад код њега и погребавали се. Одломак му је од натписа:

**„ СВѢТОРОЖДЪНЫИ СЫНЬ СВ. КРАЛГА ОУРОША Г. СТѢФАНЬ
ДОУШАНЬ ИМПЕРАТОРЬ ГРЪКШМЪ, СРЪБЛКЪМЪ, БЛЪГАРШМЪ, ОУГРОМЪ,
ОУГРОВЛАХШМЪ И РОУСЬЦЕМЪ. ТОГО ГОДА ИЗВИ ИМПЕРАТОРЬ ТАТАРЬ
И ПРОГНА ИХЪ ЗА УРМЬНОКЪ МОРЕ И ПРИКЪТЬ МАЛОУ ТАТАРЬ И
КРЪМЪ... ИНИ ЗЕМЛИ ”**

У овим је идућим селима у сваком по 3/4 потурица, а 1/4 Срба прав: 1. Јасеница; 2. Отоманце; 3. Беринце 4. Лабљане; 5. Пригоде; 6. Сушица; 7. Љубанићи; 8. Дечане; 9. Дрен; 10. Трстеник; 11. Суводол; 12. Крњинце 6. ч. од Патријаршије. У њему је до пре 4. год. био целокупан храм св. Ђурђа, огроман и прекрасан са 9. кубета сав из тесаног камена; али је сада срушен сав до темеља. Око храма је и данас огромно старо српско гробље, са многим натписима, као што је и храм био исписан.

13. Главуша; 14. Љубожда; 15. Јагодња; 16. Турјане, 17. Лудовићи и. 18. Дреновци 4. часа од Патријаршце са 20. срп. кућа и двапут толико потурица Срба. И данас стоје му огромне урвине од храма св. Николе са натписом кад је грађен и огромним старим српским гробљем с натписима и украсима; али их ми на велику жалост недобисмо.

У овим идућим селима живе саме потурице: 1. Ромуне, 2. Роднобрдо 3. и 4. Д. и Г. Забрђе 7 1/2 ч. истоку од Патријаршије са огромним храмом Вазнесења господова, који је до пре 5. год. био савршено читав и имао 7. кубета. Сад су га почели рушити и кварити као и огромно му гробље старо српско са натписима. У манастиру и данас стоје разни натписи, који казују кад је грађен и ко га је

градио; али описаоц успео је само годину: † Ŝ . Ŵ . Ŷ . Ŝ . снимити, а остало му несу дале потурице.

5. Липљане; 6. Понор; 7. Црнопречане; 8. Драгоње; 9. и 10. В. и М. Укча; 11. Пантина; 12. Лешане, 13. Кринчани; 14. М. и В. Јабланца; 15. п 16. Г. и Д. Јабланца; 17. Свађа; 18. Раумиће; 19. Цаково, 5. ч. од Цатријаршије сјеверу са 17. кућа српских правосл. и раз. бив: огромног храма Ваведена св. Богородице. Сад му се само темељ зна, а пре 5. год. било га је више од пола. Око храма је огромно старо српско гробље са натписима и украсима, као што их је и манастир имао. Из самог олтара извире лековита вода, којом се лече све вере од свију болести. 20. Церовик; 21. Дубоко; 22. Грабовац; 23. Купусце; 24. Бохчиће; 25. Река; 26. Црвенобрег; 21. Вахша; 28. Љубуша; 29. Истиниће; 30. Стреоц; 31. Студеница; 32. Врело; 33. Новосело. 34. Коричане; 35. Брађијак; 36. Брадовац; 37. Црнобрег; 38. Јуник са 385. кућа све двобојних направљених све од саме старине и светиње српске ; 40. Лођане са 8. срп. кућа, а пре 9. година било их је 45. и 41. Косица. Од 40. села руговских потурица бегова и беглербегова само су нам ова казали: 1. Бјелум; 2. и 3. Стара и Н. Ругова; 4. Кућиште; 5. Јасење; 6. Боге; 7. Цама; 8. Јошаница 5. ч. од Патријаршије са 40. потуричких и 10. прав. срп. кућа.

У сред села је огроман одкривен манастир Вазнесења господовог са 17. кубета; али без крова. Око манастира је огромно старо српско гробље са разним натписима и украсима. Манастир је сав живописан и са натписом. Озидан је сав од белог прекрасно урађеног мрамора са остатцима изрезаних светаца и разне животиње у камену. Сва су се кубета држала на прекрасним једноставним стубовима, такође од белог мрамора дивно и чудновато израђеним. Овај би св. храм требало поправити, а то би се учинило без великог трошка. Натпис му пише:

**„ † ВЪ СЛОВОУ КДИНОСОУЦИНИКЪ И НЕРАЗДѢЛЪНИКЪ ТРОИЦЕ ШТЪЦА И
СИНА И СВ. ДОУХА СІИ СВ. И БОЖЬСТВЪИИ ХРАМЪ СВѢТЛАГЪ И**

**ДИВНАГО И УЮДНАГО ВЪЗНЕСЕНИЯ СПАСИТЕЛИА НАТШЕГѠ И
ГОСПОДА ИС. ХРИСТА СЪЗДА СМЪРЕНИ АРХІЕПИСКЪПЪ СРЪБСКІИ И
ЦЪБЛАГѠ ИЛ҄РИКА СМЪРЕНЬИ ІѠАНЬ ВЪ ЛѢТѢ ХРИСТОВА
† а̇ . с̇ . ѓ̇ . е̇ . ”**

и 9. Штупео 4. часа од Патријаршије са 35. к. 1/2 с. п. и раз: храма св. Јована Крститеља, код ког је и огромно старосрпско гробље с натписама и разним украсима. Осим побројаних села, још напомињемо и овај остатак: 1. Горождевац 1 1/2, час од Патријаршије са 130. к. српских, од којих 20. к. зову се Србљаци, а остали Дошљаци. У њему је био манастир св. Арсенија арх: срп: којег су запалили Татари, па је сада оправљен и даском покривен; но нема су чим да служи, нити има нуждних св. утвари. 2. Чађево, 3. Крушево 4. ч. од Патријаршије са 20. лат. шкип: и 3. српске куће. У њему је до лане био огроман храм од тесаног камена, лепо углачаног са 5. кубета. храм св. Тројица; али га ови Латини непрестано руше само да га нема и да себи подигну римокатоличку цркву. 3. Мужевина 4. ч. од Патријаршије са 10. ср. к. и разв. храма св. Стефана Архиђакона, који је подигнут

био † а̇ . ѓ̇ . год: а сада је сав разорен, само му стоји темељ и часна трпеза.

4. Луковац Љуљевића 4. ч. од Патријаршије са 16. срп. кућа. У њему су огромне развалине од храма св. Аранђела који је још и сада до пола, а пре 10. год. био је савршено цео и имао је 13. кубета. Око храма је огромно и силно старосрпско гробље са натписима и разним украсима. Сазидан је

† с̇ . ѡ̇ . к̇ . и̇ . године. Недалеко је од ових урвина, до темеља разорен храм св. Еванђелиста Луке. 5. Луковац Османбегов 4. ч. од Патријаршије са 12 срп. кућа и раз: храма Чеснога крста 6. Бича 5. ч. од патријаршије са 10. к. ср: и срушеним пре 8. год. храмом Вознесења господовог. Од овог сада стоји само један зид и стуб од часне трпезе, са огромним ст. срп. гробљем.

7. Леочин 6.ч. од Патријаршије 20. ср. к. и раз. храма св. Николе. Око раз: стоји огромно старосрпско гробље са разним надписима и украсима. 8. Белица 8. ч. од Патријаршије са зидовима од

разв. храма св. Турђа летњег. Храм је овај подигнут † а̇ . р̇ . ѓ̇ . е̇ . год. 9. Млећане 8. ч. од Патријаршије саме потурице и две куће прав. Срба. На сред села стоји огроман храм Преполовења са 9. кубета; сав живописан и од прекрасног тесаног камена сазидан. Од пре 5. год. почели су га Турци, по налогу светских и црквених турских власти, да руше, те су му до сада само кров оборили. У храму је више натписа са остатцима од старих икона и других св. утвари, а налази се и много старих разних књига писаних на кожи и хартији. Натпис му је чист, јасан, плавим писменима на белом пољу овај:

„† изволеникѡ ѡтѡца, поспъшеникѡ сына и свършеникѡ св. доуха създа се сїи свети и божьственый храм преполовения въ дьни благоуъстиваго и богомъ хранимаго, краля Оуроша вьсе срьпскиє, поморскиє и подоунавьскиє зєми при архиепєскопоу целагѡ Ил҄рика и вьсеи срьпскиє зєми кврѡ. Арсению тоє лѣто изви краљ грькѡвѡ съ тюрками и алеманима и разсипа бана восньска а пописа се въ лѣто

† Ŝ . ψ̂ . M̂ . ϑ̂ . и разсипа краль БЕНЕТИУАНИ ”

10. Чабићи са 10. к. ср. и преко 25. пот: од Патријаршије је југу 6. ч. На сред села стоје огромне раз: храма Вазнесења господовог са часном трпезом, прекрасним живописом и натписима, а тако исто и са огромним и силним старосрпским гробљем са натписима и украсима. Снимљене натписе изгубио је описаоц, а сада се већ више не могу добити. У њима се каже: да је овај манастир женски подигао Урош други благодарећи Богу за одржану некакву победу над Турцима. 11. Добродоље је 6. ч.

Патријаршије са самим потурицама. У овом су селу огромне развалине храма св. Димитрије који је до пре 6. год имао веле 25. кубета, био некада покривен оловом, и имао силне и огромне зграде око себе, а сав је сазидан од самс сиге камена, што је врло велика реткост овде. Сад су га више од пола разорили и развукли којекуда. Око урвина је огромно старосрпско гробље са натписима, које такође, по упутству и налогу власти, руше и утамањује као што су ове год. и часну трпезу одвукли, на којој

је натписана: † Ŝ . T̂ . П̂ . Д̂ . год: Манастир је овај био изнутра сав живописан; али нигде неје било срп: светаца од лозе Неманића. У њему су и многи великаши сахрањени, од којих на плочи једној пише ово:

**„ВЪ ЛѢТѢ † Ŝ . T̂ . Ŷ . ДНЬ В̂ . МЕСЕЦА ОКТОМБРИА ПРѢСТАВИ СЕ
ВЕЛИКІИ ЖОУПАНЬ БОГЪДАНЬ ГОУРЬГОВЪ ДРАГОИЛОВИКЪ БРАТЬ
ВЕЛИЦЕИ КРАЛИЦѢ ВИШЕСЛАВИ РЕКОМОИ МАРѢИ МОНАХІИ СРЪБЪСКИЕ,
ВЕУНА МОУ ПАМЕТЬ, ДОБРЪ ГОСПОДИНЬ ПЕКЪВИ СЕ ЗА ДОБР”**

12. Унимир 6. ч. од Патријаршије са становницима Шкипима, Латинима и потурицама Арнаутима, а православних нема. У селу су овом развалине од два огромна бив: манастира и то: Апостола Петра и

Павла подигнут; † Ŝ . T̂ . ϑ̂ . Γ̂ . и св. Николе цео само су му кров Шкипи Латини прошле године оборили, да би се пре срушио. Од св. Петра Латини су хтели да направе своју цркву помогнути Аустријом Француском, Италиом и Римом, а има их преко 35. к. но мухамеданци им, којих је само 15. к. недадоше. Гдегод су Латини, ту се страшно утамањује наша старина; јер их на то наговарају и турске власти, које слабо слушају, а нарочито своје фанатично свештенство. Покрај св. Петра и Павла протиче помињата вода Клиновац. На св. Николи пише:

**„..... и създа кралѣвство мѣи съ сын ... краль: Мѣхѣломь, сѣю
св. Николаю чюдотворьцоу мѣрѣликискомоу въ лѣто † Ŝ . ϕ̂ . л̂ .
.....”**

13. Ресник 5 1/2 ч. од Патријаршије са самим потурицама. У њему је био прекрасан храм св. Богородице од прекрасно отесаног и углачаног ружичастог мрамора. Био је цео пре 8. год: са 9. прекрасних кубета и сав живописан свецима, но без српских од лозе Немањине. Око манастира је огромно старосрпско гробље са натписима старосрпским и веле латинским и са разним шарама и украсима. Манастир се овај зове "Краљица" и сада је већ до пола разорен. Више западних врата, са источне стране у главној цркви, стоји у белом мрамору урезан овај натпис, колико се да прочитати:

„† въ славоу кдиносоуцьник, неразъдкльник и вѣубник тронци
 штца, сына и св. доуха славнен и преуисътен и
 преблагословенен присподѣвк Марїи нашеи владичици и
 богородици по неизмѣренен благодати и милости дарованик
 мьнѣ и моими ѹедами помирити се и повиновати се по
 закономъ божиимъ и краликѣвскими младьшїи старьшникмоу и
 свокию матерїю, създа сїи св. храмъ и нохниъ Богоматерїи и
 преуисткѣ дѣви Марїи въ жоупик хвосетьньскик грѣшна
 кралица Неда съ сьномъ краликѣмъ Миханломъ въ лѣтъ ѿ
 сьтвор: .. св ... † ѕ̂ . ф̂ . и̂ . ѕ̂ . кр... сьлнцоу же, ѿ лоунѣ ѿ
 индик.... й. ... ”

14. Воћник 6. часова од Патријаршије сада сами мухамеданци у њему живе са само 2. к. прав. Срба. До пре две год. стајао је читав манастир опет, веле, женски, а храм Богоматере. Њега су разорили, те градили мостове, помосте по путовима, цамије, куле и остале накараде. Био је сав од ружичастог тесаног и углађеног мрамора са 7. кубета. На плочи је био натпис, али несудали да се сниму око манастира је огромно старосрпско гробље са разним натписима и украсима. Часну трпезу прошле године разбили су и сад је још остао само стуб, на ком је била. И на њој је био натпис, али несудопустили да се сниму. Код манастира је и лековита вода, која лечи све болести у свију вера.

15. Избице је село на међи вучитрнске и пећске нахије. У њему су сада све саме пот: мухамеданци. У селу је до пола разрушен бив. огромни и прекрасни манастир храм св. Вазнесења господовог, а пре 8. год: био је цео са 13. кубета. И у њему је био натпис, али су га све куршумима изобијали тако да се

неможе ништа друго прочитати до год.: † ѕ̂ . т̂ . о̂ . и̂ .

Манастир се зове "Краљ" и прича се да га је некакав краљ зидао. Око манастира је огромно старосрпско гробље са разним натписима и украсима, а натпис је био и на часној трпези, коју су некуд скоро одвукли; те сад стоји само стуб њен 16. Пољане 5. ч. од Патријаршије са 20. срп. кућа и огромним развалинама храма Сретења господова. Помињати Татари тако су га разорили, да му се само темељ познаје, а био је сав од прекрасног тесаног камена. Осим побројаних развалина и урвина св. храмова српских и у наведеним селима, где су ове, и у напоменутих селима само поименце, има још много и у сваком селу по неколико развалина и урвина, које описаоц неје напоменуо и описао само с тога; што је описао оне старине које би требало, по његовом мишљењу, поправити, подићи, обновити и т.д.

Што је напоменуо и оне које су у мухамеданским и римокатоличким селима чинио је зато: што су те старине од велике важности; што им и данас народ долази свети водицу и чини друге требе; што се неби тако много опирали да се оправа и што би се тиме препречио пут турчачењу. У чистим мухамеданским селима има скоро у свакоме, или по цела црква, или само тек откривена. Где су мухамеданци сами мање су рушили, но где има ма и једна српска кућа. Ово су чинили с тога: што се више несудбојали хришћанства и т.д.: док су и од једне српске куће презали и страшили се, па су хтели да утамане и последњи траг од православља.

Кад дођемо на Шар планину, казаћемо стање овде нашег народа, а сада ево нас да кажемо коју о нашој пре Патријаршије Архиепископији, а доцније Патријаршији српској. На дивној је и прекрасној месности наша прастиара Архиепискупија, или Патријаршија само српске земље од св.

Саве па до Душана, а од овог Патриаршија свију земаља од Италије па до Цариграда и у свој Малој Русији и Криму, све до цара Лазара, од овог опет само срп. земље, са разним титулама но без власти других па све до 1765. год. а сада само прости и доста сиромашан и убог манастир светога Арсенија. Он је баш на самом ждрелу планинском, кроз које се пробија прекрасна, брза, бистра, студена и вечно жуборећа, хучећа и валасајући се Бистрица Пећска; тако рећи он је у самим устима овога ждрела.

Са западне стране опкољава га огромна каменита и кршевита ридина, или планина тако звана Слано поље, за коју се прича: да су у старини, из ње со вадили, ниже ње Средња Гора; сјеверозападно ужасно такође висока ридина, или кршевита и каменита планина Паклен, који се тако зове с тога: што сваке 5—7 год. из њега излазе смрдљиви загушљиви и отровни ветрови, који дувају, с пролећа и јесени и море стоку и животињу, а покадкад и саме људе. Са сјеверне стране, баш више манастира, подиже се високо и као гренбен дугачко, а уско брдо тако звано Идолац, с тога: што су на њему, а у граду, који се зове и Јеринац и Идолац, били пре св. Саве камени и ковни идоли престављајући старе богове српске. Са југозапада подиже се Копривник висока ридина, а са јужне баш више манастира с десне стране Бистрице Губавац, који је се пређе другчије и то Миљеновац, звао па одкад су се пре 100 год. огубале, од оног врућег ветра из Паклена које манастирске, те поцркале, прозвао је се Губавац.

Од истока је прекрасно пољице, савршено равно, између Паланке Пећи и манастира, тако звано Предворац. На њему обично увек стањује турска војска, која иде на Карадаг и која овуда пролази а и онако свакога лета; те је сво ошестарено за чадоре и остало. Уз Бистрицу је направио и прокопао Омер Паша пут, којим је, у последњем ерцеговачкоцрногорском и турском рату, војску проводио. Он је толико широк, колико се могу мимојићи два коња с товарима. Веле: да је овуда провео и топове; но то ће бити само брдске. Пут се тај сада, као и све у Турској, руши, квари, утамањује и сваки дан подрива Бистрицом.

Са врха градића и брега Идолца или Јеринца, пролази одвећ јак и за 3. коњаника широк и висок подземни свод до у манастир. Он се и дан данашњи види и познаје. Брдо је то високо до својих можда преко 800 стопа, а са свију је страна, ван нешто западне опкољено равницом. На њему су, и то на источном највишем врху његовом, још и данас урвине од градова и зграда, у којима налазе разво прастаро српско камено и ковно посуђе, са разним стварима и одломцима силног и огромног прастарог српског оружја; али ми небесмо сретни, да што од тога добавимо, јер немасмо довољно новаца ни за пут, а камо ли куповање ових јединствених и одвећ важних само срп: старина, што нам остаде јако на жао.

Подземан тај вал долазио је до у сјеверозападну бившу савршено округлу кулу у граду или зиду оградe манастирске, коју су, као и остале, Турци срушили. До ове бивше куле стоји озидана огромна рупчага од своих 8° ширине и веле 19° (хвати) дубљине, у којој су затворени и зазидани кипови бив. срп. богова. Мало ниже урвина града и прастарих храмова стоје такође огромне и силне урвине, али не од идолопоклоничких храмова, него бив. огромног манастира православног женског и ћелија, које су све порушили Турци, а садање Фанде (латини Шкипи) у Пећи хтели, пре неколико година, да полатине. У овоме су им ишли на руку конзули француски, аустријски, италијски, па чак веле и енглески и остали. Француски је се дотле био заборавио: да је и Патриаршију проглашавао за римокатоличку. Да би то пред пашом и Турцима тобож и доказао, доносио је и магнетску иглу, па кад му је ова метнута на све часне патриаршијске трпезе показала: да је Патриаршија одиста олтарима обрнута истоку.... одма је таку своју магнетску иглу ту у цркву разбио, згазио ногама и као бесомучан излетао напоље! Православни а нарочито сами мухамеданци пећски подигли су се са оружјом и противу Фанда и власти турске те недадоше: да, се полатини бив. православна црква.

Двери овог бив. женског манастира, и то једна половина и сад стоје у цркви села Будисавца спахилуку породице Мамудбеговића или потурице Милоша Обренбеговића из Жабљика, која је се потурчила у време женедбе Максима Црнојевића. Други опет веле да су ове двери из бив. женског манастира у Пећи, од којег је направљена џамија, тако звана Карамучића такође бив. властееоске срп. породице. Овај је се манастир св. Варваре или Косаре жена св. Владимира у калуђерству, веле, звао

Ђеновија, а тако и данас зову и место, у дан: пећске школе огради, где је овај манастир био, а и поменуто цамију Карамучића све вере још и Ђеновиом.

Било једно, или друго, ствар неје од велике важности, но је огромна важност у овом натпису, којег смо од једног пријатеља добили. На поменутој половини двери пише ово:

**” СИН ДВЪРИ МОНАСТИРА КРАЛИЦИ КОСАРЕ СРЪБЪСКИК,..
РЕКОМИ ПЛАТИ МОНАХИНА ЗЕНОВИЀА СВ.... (и друго још неко име)
ЛЪТЬ † С̣. Ф̣. У̣. РЪЦИТЕ БОГЪ ДА К ПРОСТИТЬ АМИН.”**

Одма од бившег манастира пећског, а пред поменутом цамиом Карамучића стоји огромно прастаро српско гробље, на коме се познају и трагови од натписа; али се овде несме ни помислити да се што прибележи, а камо ли прибележити. Гробље ово, као и остала, сада страшно кваре и руше потурице, по налогу из Цариграда. У старо доба Пећ, а многи веле стари град "Пјесков" или Плѣсков" неје био на овоме месту где је сада. но за 1. ч. од садање паланке у сада тако званом селу Орашју-Ово је се село тако прозвало од силних ораха, који су били на улицама старе Пећи; па је и село, то на урвинама ове Пећи постало, и тако је се прозвало.

На дну садање Пећи, а више старе, био је старосрпски град, на садањој тако званој Табахани. Градић је овај Садрзам, после 3 год. по одржаној победи над Хејсеином капетаном босанским, сав разорио. Код града је такође огромно и силно старосрпско гробље, са развалинама и две цркве једне у гробљу, а друге у бив. граду, но и овде их страшно кваре и утамњају Турци, од кад је у нас дошла на владу лоза Обреновића. Господари тадање Пећи и целог Подримља Махмудбеговићи (стари Обренбеговићи) са својим рођацима Брљајићима (споредној) и Бушатлијама (правој лози потурица Максима Црнојевића) веле: тада су се први пут, од кад су се потурчили помирили и унекодико помагали Садрзаму или великом везиру, противу Бошњака.

Ово су нарочито зато чинили: што се још неје стара мржња властеле, праве Србије, са властелом босанском, сада потурицама у односу и једних и других, а некадашњих православних Срба, измирила и утаманила! С тога су Бошњаци, или потурице из Босне, опљениле и попалиле сав Пећ и земље под њим. Хусејин капетан ухватио је самог беглербега Махмудбеговића и вукући га у пећску Патриаршију, до гробнице св. Арсенија, ударајући чизмом у ову, рекао му пред свима потурицама Босне и праве Србије, као и десившим се повезаним калуђерима ово: "Видиш бре арсузине и ниткове бре! Ево, вала бива ово ти је прађед овде! (а показујући на гробницу данилову) а оно ондје мој море; па бива ли да помажем Туркуши поганој а де!"

Махмудбеговић је само климао главом и одобравао речима све што је говорио Хусеин капетан. Бошњаци су тада почели били да бију калуђере, старешину су већ били и везали за један дирек, остали, који су уграбили прилику, разпрекали су се којекуда и т.д. хтели су да сагору Патриаршију, а старешина им неје дао да то учине, узевши грдан одкуп у новцу, нерачунајући пиће и остало. Махмудбеговић опет, да би спрао љагу са себе што је пред Власима признао, да је и у њему крв српска, пошто Садрзам умири земљу, и сам оглоби манастир. Но и Махмудовићи и Брљајићи и Бушатилије несу се користили победом Османлија, над мухамеданцима босанским Србима, јер је везир одма одузео од свију власт, одузео им децу, одвео у Цариград на науке и т.д.; те их тиме сасвим потурчио.

Од то доба, од породице патриарха Шакабенде све су потурице постале Шехови и Хоце, и преименовале се у Карађузовиће. А од пре 6. год. и Бушатлије и Махмудбеговићи и остали бегови, по свима паланкама, пошто им дођоше синови из Цариграда, као научењаци, оставише славе и преславе и скоро све српске бивше своје обичаје. Све потурице бегови и остали, који су владали и до 1835. год. у овим свима земљама сасвим независно од цара, сад уче шкипатарски: да би помоћу ових и Арнаута, или потурица Срба, дошли до својих пређашних права. Ово никад неће постићи, јер их је цар сасвим потурио, вао непотребну кебу, забацио и затурио, а у место њих подиже фанатичном

мухамеданском школом и солдатиом нижи сталеж потурчених Срба. Ови су ти сада Хоџе, Шехови, Кајмаками и све и сва.

У садањој Пећи, међу 13 џамија подигнутих све на развалинама урвинама срп. цркви, само је поменута Карамучића огранка једног Махмудбеговића, а остале су све ових нижих потурица. Они су (бив. бегови) сви тако осиромашили, да их има који се једва хлебом хране, а имају наших сваковрсних старина и сувише. Ето, шта им је цар и Османлија, дао за изневеру и издају своје вере и народности! Благодарје њима сачувало је се до данас, на кули пећској звоно, које је био Душан поклатио првом патриарху, српском и свију помињатих земаља Јоанићију. Натпис на њему, до скоро био је цео, а од ово неколико год. стружу га и утамањују. На њему који су га снимили, пише ово:

**„Сик звоно наше императорско ... Стефанъ Душан
императоръ всѣми сръбликъмъ, бльгаромъ, гръкомъ,
оугровлахомъ, оугромъ и маломъ татрьскомъ крьмомъ и
прочимъ странамъ и землиамъ приложихъ любовьномуу
всесербскик, гръубкик, бльгарскик, оугровлахискик, оугърскик
и проу. земель, всельньскомоу дѣ. патриархоу кррь, кррь
їоаникию аѣ. сьлитокъ въ императорствоующемоу
богомъхранимомоу градоу Скопїю лѣтъ господня аѣ.иѣ.дѣ. ”**

Осим њега су на другим часоказним кулама још два звона из Берана, која су Турци у последњем ерцеговачкоцрногорском и турском рату из Ђурђевих стубова, овамо донели. На њима је натпис: да их је кнегиња Даринка Црне Горе и Брда 1860. год. поклатила ђурђевим ступовима. Треће је одкупљено од једног Хоџе, као и неко олово са џамија, а неке почесне послове, па су га ови људи опет продали манастиру Патриаршији. На олову, којим је џамија била покривена, а хоџа га продао

пише ово: ” † сѣ. хѣ. гѣ. ”. Патриаршији има довољно, високим и дебелим зидом, који се овде зове град, заграђеног простора, око себе: али је у старо доба овај простор био још 4 пута већи, јер је ишао чак преко Бистрице на Губавац планину, на којој су разорене 3 цркве, а које су некада биле у овој огради манастирској. Из овог садањег простора, а остатака дворова патриарских, ишло је се овима чак преко Бистрице; јер је и над овом био дворац патриархов, који је био дужији и већији са десне стране Вистрице, но што су ови остатци са леве стране.

Веле, да су патриарски, а пређашњи архиепископски, дворци, били од вајкада дворци идолопоклоничких жречева, па су само преправљани, оправљани и доправљани. Да је град, или ограда патриаршије данашње, одиста ишла преко Бистрице, и да је кроз зидове Бистрица протицала, види се прекрасно и с једне и друге стране Бистрице, а нарочито садањег источног и западног зида, који је овде разорен и управо пресечен од даљег, преко Бистрице, продужења. Осим тога и овај садањи ружнији зид, којим је се смањило простор Патриаршије, и који је са јужне стране крај Бистрице дозидан и назидан, показује врло добро и потпуно засведочава наведено.

Причају, да је и сама ова садања црквена зграда старија, од светог Саве и настанена овде његове архиепископије. То се све нарочито, веле, види из натписа бившег, на прастаром крову ове цркве, који је скинут са средњег, или највишег, кубета црквеног у време патриарха Пајсија, који је препокривао Патриаршију. На том оловном крову стајала је, веле, верно снимљена ова година, која

је још тада прибележена и по обичају, и у једној старој књизи: † сѣ. хѣ. пѣ. (може да буде и или иѣ. иѣ. уместо пѣ).

На граду је, и то са ове стране Бистрице, колико га је, заостало, било 5 огромних јајасте изгледине округластих кула, које су такође још из доба идолопоклонства велеле. Причају, да је свега толико кула и било, јер се на дан: зидинама познају места њихова; али је било ових на зидинама и са ове стране Бистрице, које су порушене; па се и непознају места где су те куле биле. Поменути нови зид, огромне вратнице у њему баш до бив: патриарског дворца, и неку поправку на сјеверном прастаром зиду, направио је патриарх Максим; јер су то Турци били порушили. Да неје прастари северни зид одвећ јак, кров који вода слевајућа се са високог брда, па којем су развалине града и идолопоклоничког храма: Патриаршију би засуле огромне стене и рипе, које се сваке бујице страшно ваљају и отискују са Идолца. И у овом поправљеном северном зиду, стоји узидан неправилно округласт, бео мрамор, лепо отесан, са овим натписом: у 5. врстица:

” † сѣ҃гради се и шбнови градь сѣ трѣдомъ и
тацаникмъ прѣѡсвещенагѡ патриарха пеѣскаго
(тако) к҃ръ Маѣима вѣ лѣто † з̣̣ . ρ̣̣ . п̣̣ . а̣̣ . н̣̣ .”

На врху камена стоји мали и прост урезан крстић, а спрам натписа одозго с леве стране "†с" с десне "Х̣̣ . с̣̣" Одоздо испод натписа с леве "ни", а десне "к̣̣ а̣̣" Што се тиче зграда монастирских, оне се могу поделити на 5. одељења. У једном, иза олтару патриаршије са баштом огромном седи игуман, са још неким калуђерима, Ово је од осталог дворишта, као и сама црква, одвојено огромним зидом. Друго је са северне стране, а западне од манастира, са великим зградама, садање трпезарије, подрума, нових ћелија и т.д. Иза њега, до северног зида, стоји такође једна, али мала градиница. Треће је одељење, при западном дувару, које се дели на четворо: архимандритове ћелије, са још неким калуђерима; коњушње; старе ћелије; и амбари. И ово одељење има огромну градину. Четврто је са јужне стране зида, а западне од бив: патријаршког дворца, огромно старо здање, такође с градином; и пето тако звани Патријаршки дворац.

Зданија, простора и соба има овај манастир више но и у једном манастиру Праве Србије; али нема онога што му доликује и што би највећма приличило овој св. обитељи: нема школе, и то не због глупости и нехотења калуђерског, него због сиротиње и препреке турске. Кадгод је турска проводила своју војску овуда на Црну Гору, Ерцеговину и друга места, натурала је овој светој обитељи по 500—600. војника, који су се сви не само смештали у ћелије некојих од напоменутих зграда, него бадава и хранили. Скоро кроз сред двора, протиче јака, проведена отсека бистричина, (а Бистрица и кроз Пећ, као и друге реке кроз остале старосрпске паланке, протиче кроз све куће и улице); те је с тога вечна хујајина, мумлање, шуштање, валасање и жуборење. Због насиља турске владе и становања овде за неко време њених пролазних сила и војска, нема ћелије: која неје свуда и на све стране изрешетана куршумима и опалена димом од барута и нарочитог подпаљивања и кварења. Ако пролазе Арнаути и Шкипи овуда, насилу се најуре у манастир; ако царска влада и војска, тако исто; ако разбојничке дружине и чете, тако исто: еле се незна, од кога је црње и горе?

Црква је са свију страна, зидинама и зградама заграђена, зазидана и опколена, тако, да јој се неби могло нашкодити куршумима и осталим неведима царске владе и њених наговорених такор се разбојника. Шта више и сами су јој прозори били зазидани, све до доласка чувеног бугарофила Михтадпаше 1863 год. Нигде нема zgodнијег и бољег места за духовну школу у целој Правој Србији, до у Патријаршији, само да се одклоне ова нечувена насиља у 19. веку. Не само име и значајност овог сиромашног, а св. места; него и сви услови потребни за ово, потпуно се налазе овде. Ту су зграде за школе, ту за обитавање, ако се хоће и 300. љака и т.д. па је то све и сва одвојено и од манастира, и од ћелија калуђерских, и ћелија за поклонике, за долазак власти, насилника и т.д. Ове су ове зграде новије и на старим подигнуте и награђене.

Највише је старински тип задржао дворца патријарски, који је далеко и далеко био већи су ону страну Бистрице на којем су крају обитавали Патријарси српски и имали своје придворне црквице, од којих се познају и развалине. Овај крај тога дворца, у садањој огради моиастирској, био је место за посетиоце, млађе, ђаке и т.д. а ту је и трпезарија. Она је била више пута паљена, преправљана и живописана. Од последњег стоје остаци натписа, који гласи ово:

**„ шеніємь всевсетаго доуха изписа се сик повелѣніємь
прѣосвѣщенагѡ патріарха пѣскаго (тако) квррь, квррь Паисѣа
сик не вишереченомѡ патріарха квррь, квррь, Паисѣа и во
иноцѣхъ Геѡргиѡ Зоуграфѣ въ лѣто † з̣ . к̣ . п̣ . месеца
Лвѣгѣста днѣ а̣ . г̣ . ”**

Од овог патријаршког дворца, колико га овде има, сачувала је се, бар у главним зидовима, на два боја, првобитна изгледина са силним и одвећ честим прозорима. Прозори су ови, као и све остало, онакви исти, какви су у дворцу бив. руских (московских) патријарха у Тројицо-сергијевском посаду. Они су сви широки, доста сниски, али сви се своде на врху у угласти свод. Зидине су у дворца одвећ старе и дебеле, а по гдегде познају се и трагови од старог живописа. Скоро у свима собама познају се трагови од бив: узвишених огњишта, (камина.) Из овога се даје извести: да су наши стари ретко употребљавали пећи.

Ко неје видео највеће разбоје и ужасе, требало би да уђе у овај, и ако не цео, патријараха српских дворца; па да се задиви и упропасти тиранству и варварству, која претрпи ова неживотва зграда. Нема места у помосту, тавану, дувару и свуда и на сваком месту, доле, горе, уздуж, попречно, правце, дупком, назад, напред, поребарке и т.д. које неје сво, или изрешетано куршумима, или изасецано сабљама и ножевима. Нема места где се невиде прљотине од невино проливане људске крви и осталог. То је ужас, од ког би се и сам архивођ ђавола згрозио и пренеразио.

Сироти калуђери ма колико да су замазивали и крчили, опет несу могли све изгладити и затрти. Негледајући на све то, ни у једном манастиру Праве Србије, и мислим и нигде у српству, нема веће чистоте, већег реда и поредка, веће побожности, смирености, уљудности и т.д. као у бив: срп: Патријаршији. На двору нема никаквих трагова од старина ван неколико одломака, од дивног и прекрасно урађеног старог неког српског камења надгробног и онако из понеких грађевина.

Баш украј оне отоке, или оног јаза бистричиног, подиже се огроман кладенац, прекрасне живе и дивне воде, која је за 1. ч. хода западу, још у време св. Саве овде проведена. Кладенац је овај ограђен огромним мраморним плочама. На средини је огромна, као петачка, до половице савршено округла, прекрасно отесана и углачана мраморна округлина, у коју испод земље улази вода, а из ове кроз шест гвоздених, пушчаних цеви, јури на све стране. Ова је округлина камена од неког прастарог споменика, но на несрећу нема горњег дела, или покривача, те је направљен, овакви исти, као и она, од дрвета покривеног лимом. Ретко кад да се овај покривач, или ова горња половина, ове округлине диже.

Манастир за сад има 7. калуђера, међу којима је и један пропагандист бугарски. Тако има и довољан број послуге; али се ова, као и свуда по овд: манастирима, махом састоји из сулудастих људи, који целог свог века живе при манастирима, као њихове прислуге, па као такве и одлазе са овог на онај свет.

Кад рекосмо бугарски пропагандист, онда нам овде ваља само напоменути, а на свом месту укратко казати, ово: да су бугарски фанатици нудили манастиру овом 800. дук. цес. год. помоћи и да о свом трошку подигну школу, у којој би се, о трошку комитета њиховог ван књига, плате учитељима и осталог, издржавало по 60. ђака. Власти су турске и саме нагониле св. оце, да то приме

и усвоје, али они нехтедоше да продају своју српску народност бугарској. Тако сада немају никакве школе.

Страшна се насиља чине овом манастиру. не само од разбојника, од којих брани манастир војвода из Ругове бег, који седи у кули над вратницама, него и од власти - самих. Нема петка, кад после подне недође цео пећски маџлис са свима хоџама и шеховима знатнијим теферича ради у манастир, па био тај дан празник, или не, било у манастиру народа или не; њега се то ништа нетиче? Са Меџлисом дође и Медризар, велике хоџе, шеици и остали Они заузму најбоље ћелије а манастир мора их о свом трошку, без икакве накнаде, частити и послуживати. Што сами поједу цицвара, алви, пилава и печених јаганаца ни по јади; но по кодико поједе њихова послуга и кавази (џандари) којих се набере и накупи по 15—20 лица: јер ни један знатнији Турчин, а камо да најнижа турска вашљива власт, неиде без велике свите.

Све би ово манастир трпео и претрпео, али има зло, које скврњави и светињу његову и одбија поклонике и приложнике. За ово све зна и сам султан; па се баш нарочито и са предрачунима тако чини. Зло се то састоји у томе: што та власт и тај преставник турског султана, турске изображености и просвете, доводи по громилу чочека, који играју, падају господи турској назадке у крила и т.д. Осим тога и остала се насиља чине, као што ћемо ниже навести, где су по нашем одласку хотећи убити игумана, убили једног пећанина, пребили из пушке једном калуђеру руку на реци Мируши и т.д:

Пошто смо тако казали накраће о дворишту Патриаршије, ево нас сад, где пролазимо кроз повелике у зиду вратнице из дворишта, на коме су зграде, у двор, на коме је сама св. обитељ. Одма на десној страни с једне и друге стране бистричине помињате отоке, која на 6.хвати мимо манастира протиче, стоје две огромне и прекрасно миришуће неке питоме беле липе, које су још тада засађене, кад је спупгген први камен у темељ ове цркве. Такав је овуда, веле, свуда био обичај, у најстарија времена, па такав је и данас. И ако је он истинит и одиста такви; али су одиста ове липе млађе и од оне у Девичу па су, по свој прилици, доцније засађене, на месту првих. Негледајући што смо већ дошли до саме дивне и прекрасне наше Патријаршије, ми још нећемо у њу; јер још несмо уверили св. оце: да смо зуграф (живописац) из бив: дибарске нахије и да посла тражимо.

С тога ево нас најпре око саме цркве. Са њене источне, северне и једног дела западне стране стоји новије гробље главнијих поклоника и становника пећских, а старо су савршено сатрли и утаманили грчки фанариоти и владике, од кад завладаше нашом Патријаршом 1765. год. Тако су чинили и у кнежевини; те су утамањивали и прастаро српско гробље у Бијелој Цркви окр. подринског и по другим местима. Оно што они несу овде и овуда утаманили, утаманили су Турци и турске власти, а нешто је употребљено и у зидове препратине, кад је ова затварана. На одломцима, ових старих споменика, познају се само прекрасно изсечена и урезана писмена:

**” Мнѣтъ агъ гнѣ — † ї ѿ сестра и се ратѣхе
Марко вѣѣи мѣ паметь ”**

На другом:

„ Дар... кетѣмт... Микѣ... на лѣти православни ... Дареѣе... ”

Што се тиче саме цркве, она је управо тројна, а дели се на 5. одељења. Прво са јужне стране стоји за 1/2 хвата широк трем, а дугачак до цркве св. Николе, на источном крају овога 17 1/2 (хвати). Одма на његовом источном крају, а до цркве, стоји гробница хоџи Максима патријарха, а даље црквица св. Николе, дугачка око 7 1/2, а широка такође, као и овај трем до 3 1/2°. До ове је црквице и трема црква св. Богородице, дугачка 17 а широка 5 1/2°. Иза ње је главна црква дугачка, са олтаром, 20. а широка 10° и са сјеверне стране ове цркве св. Димитрије дугачка 17. а широка 5 1/2°. Са западне је стране, све три ове цркве, препрата широка 21. а дугачка 7 3/4°. Још кад јој се дода

ширина трема, онда је она широка 24 1/2°; а дужина је главне цркве са препратом 27 3/4°, као што ће показати у III. свесци приложени план. Главна црква има три олтарне округлине, а све три остале по једну. Према овим округлинама и црква је уздуж до препрате сведена на 4. округлине једна од друге различне са четири такође округла крова покривена оловом.

Над главном црквом стоји највише кубе, престављајуће бога оца, над св. Димитрије и Богородице мало нижа, престављајућа бога сина и бога духа. Средње је, или гдавно, за неколикохвати источније, а остала су два упоредна. Над тремом и црквицом св. Николе нема кубета. Над препратом од југа сјеверу иде такође у дужини, а од истока и запада сводећи се у округлину висок као кулица свод. Над његовим јужним и сјеверним крајем, стоји по једна велика, много узвишенија од главне дугачке, кулица, у готском начину зидања нека висока, изидотина, која има по два прозора и са по једном са страна при дну округлом шупљином. Сва кубета имају по 8. (нејасно - можда и 6.) дугачких а уских прозора, кроз средину којих иду камени прекрасно израђени стубови, као и у прозора препратиних кулица и свију осталих, на округлинама олтара и онако по дуваровима. Кубетни прозори имају у себи стаклета од разних боја, а нарочито српске тробоје, која у све цркве пропуштају дивну и чудновату светлост. Црква је сва зидана тесаним каменом, међу којим су украси и шаре од прекрасне старосрпске одвећ црвене опеке.

Кад се човек попне на кров ове св. цркве, (а пење се са сјеверне невисоке стране јер је много засута вечно ронећим се Идолцем брдом) онда му се кров ове свете обитељи покаже као четири округле планине, од којих три иду једна поред друге од запада истоку. Ове заклања и заграђује са западне стране опет идућа од југа сјеверу четврта виша препратина, тако да назовемо планина. Међу оне четири идуће од запада истоку највиша је она, која се подиже над главном црквом; две одма са јужне и сјеверне стране њене ниже су, а четврта јужна (над св. Николом) још је нижа. Ми смо се пењали на ову цркву само с тога, да се уверимо о натпису на крову њеном.

Сва је она покривена, оловом, којег су били свукли са целе цркве ван кубета, још они Татари, који су после бегства патријарха Арсенија III. утамањивали оvd: српски народ, и који су рушили и ову св. обитељ као и Дечане и остало. Са кубета несу могли скинути олово због догодившег се у цркви чуда. Ово је тек после босанске војне под Хусеином капетаном, са царем почео скидати осрамоћени пред ђаурима Махмудбеговић. Овај је био одкрио оба мала кубета, а кад је натерао мајстора, да и оно треће и највише, над главном црквом, открива... мајстору су се узеле обе руке! Он је натерао другог ...тако је било и са овим! натера трећег, а овај и недошав кубету! полуди... Тада се наљути Махмудбеговић, попне се сам и тек што прихвати да скида кров, а и он уједанпут... полуди и згране се! Онако луд и згранут побегне у Бистрицу, одакле га једва извуку но кад га пусте, он крај ове ископа јаму, у којој је надувши се тога дана сав препукао.

Крстови су прастари на свима кубетима, као и на оним препратиним кулицама, остали до данас сачувани. Тако ово кубе остане недирнуто и на његовим од 5. стопа дугачким, а 3. широким и 1/2 прста, дебелим, тешким оловним плочама прекрасно је на сваком изливено ово:

„**Смѣрєныи Паисєи архїєпископъ** **срвѣскїи вѣ лѣто † з̣. ρ̣. к̣.**”

Све је остало било одкривено и Турци и њихове власти несу давали да се препокрива. Један побожни и честити патријот, калуђер пок: Игњатије, научивши се од мајстора, како се лију ове оловне плоче и како се њима покрива, све је ноћу ове лијо и помало покривао ову светињу. Кад је све било готово, тек да се завајају очи Турцима, остављено је на крајевима ћерамиде, која и данашњег дана по гдєгде стоји. На овим његовим много мањијим, ужијим и тањијим плочама, такође је на свакој изливен натпис:

„Ѣмирени еромонахъ Хрисантїе игѸманъ съ братїею въ лѣто 1874.”

Једни су калуђери држали, да смо зидар, те су нас водили на кров да видимо где прокисавају цркве и како би се оправиле; други су нас држали за живописца и уводили у цркву, да им прегледамо живопис и да се погодимо да га поправимо и урадимо; а трећи су држали, да смо калајџија и, кад сађосмо с цркве, изнесе нам једну огромну бакрену синију, да је прекалаишемо. Сва су ова држања о нама за нас добро дошла била, јер смо тако могли видети све и сва, а ми смо се и издавали главно, као зуграф (живописац) а споредно, као ортак брата нам зидара. На поменутој огромној и лепо изшараној којегде синији, иза четворогубог круга на средини пише унаоколо ово:

**„ † Сїѧ синїѧ прѣвсвѣщенѧго господина Ѣфрема
митрополита Рашькаго, сакова въ лета Ѡ битїѧ
† ѡ. с̣ .ї.с̣ . Ѡ ваплащенїѧ божиѧ слова † а. ѡ .к̣ .н̣ . ”**

Отац, игуман изнесе нам две бакарне плоче, са натписима, да их као калајџија очистимо од хрђе. Једна је од ових таблица била тако звана "Опроштеница", која је овде печатана, разашилъана по свима епископским и митрополитским црквама да се чита, на дан погребѧ патријарховог и од које је по један комад сахрањиван заједно са умрлим патријархом. Друга је таблица престављала, такође у прекрасном бив: позлаћеном, као и опроштеница, бакру, Антимис, који је такође овде одпечатан и слат у остале цркве, патријаршије српске.

Прва је, прекрасно урађена и некад позлаћена таблица, опроштенице 1 1/2 педао дугачка, а 1. педао и 2. прста широка. Близу њених крајева стоје 4. стуба грмовог, или дубовог, дрвета, са једвом ружом на горњем јужном и сјеверном углу стубова, као и са једном на средини горњег стуба, који стоји на јужном и сјеверном. На сва четири угла, са све четири стране, стоје прекрасни украси од грмовог лишћа и осталог. Више дољњег стуба стоји круг од венца, а около њега натпис овај:

„ † — Арсеник Ѹетвертын божиѸю милостыю патрїархъ сервьскїи ”

У средини стоји на престолу седећи Хрис: Спаситељ, благосиљајући оберучке. Обод светитељски над глави му раздељује дебео крст, а до благосиљајућих му руку допиру криоца прекрасних и дивно израђених малих анђелчића, којих само прекрасно израђене главице, лебде у васдуху. Сад иде главни натпис који гласи ово:

**„ Анасїи божиѸю милостїю архїепископъ пекьскїи и всен
сервлїи и болгарїи и всего Иллурїка патрїархъ, (за 1 1/2 врстицу празнине
па иде) Ѣмѣренїе наше по благодати дарѸ же и власти и
свесветаго и животворещѧго дѸха Ѡ великаго архїереѧ господа
и бога и спаса нашего їисѸса христа, божьственымъ и
свещенымъ егѸ оуѸеникѸмъ и апостолѸмъ даннѣи въ еже
везати и разрѣшати ѸловѣѸескыѸ грѣхи по словеси еже**

УРЕКЛЪ ЕСТЬ К НИМЪ: ПРИИМИТЕ ДУХЪ СВЕТА ИМЖЕ ѠПУСТИТЕ
ГРѢХИ ѠПУСТИТЕСЯ ИМЪ: НИМЖЕ ДЕРЖИТЕ, ДЕРЖИТЕСЯ. И ПАКИ ЕЖЕ
АЩЕ СВЕЖЕТЕ НА ЗЕМЛИ БУДЕТЬ СВЕЗАНО НА НЕБЕСѢХЪ: И ЕЖЕ АЩЕ
РАЗРѢШИТЕ НА ЗЕМЛИ БУДЕТЬ РАЗРѢШЕНО НА НЕБЕСѢХЪ.

ДРУГОПРИЕМАТЕЛИѢ И НАШЕЙ НЫНѢ СМѢРНОСТИ ПРЕПОДАНОЮ.

ЕДИНОЮ И ТОЮЖЕ БЛАГОДАТІЮ И ВЛАСТІЮ ПРЕСВЕТАГО ДУХА: ИМѢЮ
ПРОЩЕНО ПО ДУХУ СВЕТОМУ. НЕ ДО СВОЕ

(такође остављено, као и горе место повелико, за име и презиме и главни грех ваљда умрлог) И ЕЖЕ ВО ТОИ ТАКѠ УЛОВѢКЪ

СЪГРѢШИ И БОГОВИ ПРЕГРѢШИ СЛОВОМ ДѢЛОМ И ПОМЫШЛЕНІЕМ,

НАВѢТѠМ И ШБЛАГАГАНІЕМЪ, АЩЕ КЛЕТВОЮ АРХІЕРЕИНСКОЮ ИЛИ

ЕРСИНСКОЮ СВЕЗА СЯ, ИЛИ ѠУЕЮ И МАТЕРІЕЮ КЛЕТВОЮ ПРОКЛЕТЪ

ВЫСТЪ, ИЛИ СВОЕИ АНАѢМѢА ПОДПАДЕ, ИЛИ КЛЕТ СЯ, ИЛИ КЛЕТВО

ПРЕСТУПИ, ИЛИ ѠЛЮЕНІЕМЪ НѢКЫМ ѠКѢДУ ЛИБО СВЕЗА СЯ, АЩЕ ВЪ

ВѢДѢНІИ, ИЛИ ВЪ НЕВѢДѢНІИ, ИЛИ ВЪ ЮНОСТИ И НЕ РАЗУМІИ ТАКО

УЛОВѢКЪ ПЛѢТОНОСИХЪ СЪГРѢШИ И ДУХОВНЫМЪ ОЦЕМЪ ЗАВЕНІА

РАДИ, ИЛИ СРАМА РАДИ, НЕИСПОВѢДАВЪ НИ ЕПИТИМІИ Ѡ НЫХЪ

ПРИЕМЪ НИ ИСПЛНИВЪ НЕМОЩІЮ УЛОВѢУЬСКОЮ: Ѡ ВСѢХЪ СЫХЪ

СЪДЕРЖАНІИ И СВЕЗАНІИ ПРОЩАЕМЪ ЕГѠ И РАЗРѢШАЕМЪ И

СВОБОДНА ИМАМЪ ВСЕМОГУЩЕЮ - ВЛАСТІЮ И БЛАГОДАТІЮ

БОЖЬСТВЕННОГО И ПОКЛОНЯЕМАГО ДУХА. ТАКѠ ДА ПРОСТИТЬ ЕМУ

ПРЕМЫЛОСТИВЫИ БОГЪ МОЛИТВАМИ ПРЕСВЕТИЕ

(овде стоји огроман печат патријарха, а надпис иде до њега и иза њега с једне и друге стране) БОГОРОДИЦИ И

СВЕТАХЪ СЕРБЬСКИХЪ ОУЧИТЕЛИИ И УДОТВОРЦЕВЪ СѠМЕШНА И

СВЕТИТЕЛЯ СѠВВЫ И АРСЕНИА И ВСѢХЪ СВЕТАХЪ СЫИ

(опет остављено место ваљда за име умрлог) БЛАГОСЛОВЕНЪ ВО ВѢКИ АМИНЪ. НАУЕРТАНО

ЛѢТА ГОСПОДНА † а̂ . ѱ̂ . м̂ . љ̂ .”

Више свог овог натписа, који је поменуте године изрезан на бакру ради лакшег разтурања (печатања) а преписао са старе Опроштенице, прекрасно је у ваздуху изрезан господ Ис: Хр: У њега су обе руке разширене и разпрострте над надписом, и именом покојниковим. Над главом му је писме "О" с леве стране главе "Н" а десне "Ш". Њега подржавају одоздо, такође у ваздуху, два лебдећа анђела, а спрам рамена му на обе стране трубе друга два. Испод њега је мајка божија прекрасна, са прекрштеним на грудима рукама. Иза леђа су јој два крилата анђела, од којих је леви подигао горе у небо десну руку, а с леве и с десне стране испод ње клањају јој се по 6. христових апостола.

С десне стране св. Богородице стоји гологлав : „**СВЕТЫИ ГАВВА**” На њему су прекрасне одежде са крстовима у круговима. У левој му је руци еванђеље, десном благосиља. С леве стране стоји: „**СВЕТЫИ СѦМЕШНЪ**”. Он је у мантијама калуђерским са надглавником на којем је, више чела, дванајесто угласти крст. Десном руком благосиља, а у левој држи шеснајестоугласти крст. Испод ова три прекрасно израђеног живописа, са разним и многим шарама, а нарочито средњег или св. Богородице, иде пругица, а испод ове одвећ крупним и украшеним, а нарочито почетним писменима, иде наведени надпис.

Друга плоча преставља Антимис патријарха срп. који је висок 2, а широк 2 1/2 педља. При врху, а над средином целог антимиса, стоји одвећ широк и дебео прости крст, на врху којег пише " **їнці** ". Више леве пречаге: " **Ѡм** ". ниже дољње " **їй** " а више десне пречаге: " **їхм** ". На левој страни при крају, виси осмостручна канџија, у деспој нешто као коса, Одоздо на левој страни иде мотка са губом (сунђером) а на десној копље. На горњем краку десне пречаге виси трнов венац; више леве пречаге стоји месец, а десне сунце, а спрам краја пречага по један шестокрили анђео.

На врху, у углу левом, стоји у прекрасној изради пергамента еванђелист Матија са еванђељем у руци. Он непрестано пази и гледа своју крилату утвару са људском главом; у десном еванђелист Марко гледајући у књигу, коју подржава крилата лавовска глава: у левом дољњем углу, стоји, такође као и горња у прекрасној и изшараној околини, еванђелист Лука, који држи перо на књизи, али ову негледа, већ крилатог крај вола; у десној је еванђелист Јован са орлом иза врата.

Мало, ниже горњих украса, а баш на средини лежи мртав велики, на платну Спас, које с десне стране, за крајеве држи, а над главом, прекрасан анђео. С леве стране тако исто држи други анђео, и у сваког је по три круга са по два крила, обрнута на све четири стране света. Ноге спасове држи!

„Јосифъ” а иза њега онај леви анђео, држи у десној руци некакву копрену. Више главе Ис. Христа стоји, са разширеним рукама, плачна: **„М ѿ ѿ . ѿ . ѿ .”** а спрам колена: **„Никодимъ”** Спрам главе, мало ниже, стоји клечећа и плачућа мироносица, са рукама на прсима, а до ње одма затворен суд. Испод ње два анђела подижу платно, ваљда да обмотају Спаситеља, а испод ових у два на среди прекинута, реда пише ово:

„СЛЪЖИТЕЛЮ ГОСПОДИЊ ПОМѢНИ СМѢТРЕНАГО

(сад је други ред испод овог)

Арсениа архиепископа”

Наставак од прве прекинуте врсте

„СВЕТИ СЕ СЕСВЕТІИ И БОЖЕСТВЕНІИ

(дољна врстица испод ове).

Жрътовникъ роукодеиствіемъ”

Као што је цео овај Антопис четвороуголан, околу сваке стране, иза ових живописа, иду натписи такође четвороуглоно. Тако је прва врстица, чело главе спасове:

Свѣти, божѣствѣни жртовѣникъ Архиепископѣ и патриаршѣ Словѣно съ (горња) **свскѣ Благословѣнием и нждивениеъ свѣтѣишим господином, господином кирѣ** (тако) **Арсением** (спрам ногу христових) **Црноєви҃ем все Сьблїем** (тако) **Българом и всех Иллирика Патриархом При** (ово је сад 4 дољња страна), **державе христолюбиваго Господина господина Цесара Іосифа въ лѣто ѿ сѣтворениа мирѣ**
† љ̂. љ̂. љ̂. і, ѿ рьждства христова † а̂. ѡ̂. с̂.

Сва су ова писмена, као што је већ једном мало више казано, прекрасно украшена, изшарана и т.д. а нарочито свако прво писме сваке речи. Натпис је овај одвећ крупан. Пошто се обећасмо и ово урадити и поправити ваљаше нам сада прегледати цркву, еда би могли тобожњи предрачун направити и тако ево нас прво у помињатом трему, који нема ништа тако знатног, до гробнице патриарха Хаџи Максима. Идући од ње мало даље истоку као и црквике св. Николе, а над вратима водећим у препрату, спазимо страшну нагруд у изгледини иконе, коју је пре неколико година живописала нека незналица, за скупе манастирске паре. Поменуто труња патриарха Максима дугачка је 7. широк 3 1/2 а висока је до 4 стопе. Она је сва прекрасно израђена, али не од сасвим чистог белог мрамора. Осим шара, на зачелњачи, ребњачи и поклопници, стоји, нарочито на овој последњој, лепо изрезан крст на три полукружне узвишености и степености. Спрам висине горњег краја крста стоји с леве стране "цр̂" с десне "са̂" више пречага с леве стране "ни̂" а десне "ц̂. і. с̂." испод пречага с леве "ни̂" с десне "к̂. а̂." Под самим сводом оне полукружне тројне степенитости стоје ова тајна писмена; „п̂. с̂. м̂. л̂. љ̂. с̂. в̂." (прво п могло би да буде и н), Испод свега тога стоји на поклопници, овај прекрасно урезан у 10. врстица надпис:

„1. сы грѣвь 2. прѣсвѣщеннагѡ 3. патриарха (тајно писмо)
С 4. пекскаго хажїи 5. Кир Максима прѣ. 6. ставы се с
 въ ле 7. тѡ † љ̂. ѡ̂. ѡ̂. ѡ̂. месеца 8. ѡктоврїа л̂. 9. с̂.
вѣди 9. емѣ вѣуна памть съ ва 10. сем правѣднимъ аминь.”

— Црквица св. Николе сва је живописана. Међу њеним живописом, прво место заузимају сва чуда св. Николе, која је кадгод починао, за живота и по смрти. Тако у олтару, преставља се како се у сну јавља грчком цару Константину; како спасава на мору лађе и т.д. и сви су натписи плавим писменима на белом пољу.

На дољнем боју уписани су целокупна св. Кирил и Методије, апостоли славенски. даље иду Крститељ Јован, Архиђакон Стефан и у издубљености олтарној прекрасна св. Богородица, оберучке благосиљајућа, и држећа на грудима прекрасног малог Господа. Са јужне стране почев од врха, стоји рођење св. Николе у граду и кући, у којој је мали св. Никола са 7 женских лица. Ту стоји суд у који сипају воду, да купају малог голог свеца, који има обод свѣтительски око главе и т.д.?

Сад долази најзнатнија ствар, а имено почетци појава св. Николе више прекрасно уписаног са повезаним очима у црвенорујном царском оделу светог Стефана Уроша трећег краља Дечанског. Одма код првог чуда стоји уписан св. Никола, са натписом више главе краљеве:

„Светїи Николаїе їавлает се, кralоу Стефаноу на швѸ полѸ”

Кралъ је у граду на ниској зеленој постељи, у које су ребњаче изшарене и украшене разним скупоченостима. Даље кралъ седи на престолу у граду са повезаним очима, и испред њега стоји црква са 4. кубета. Краљу се и овде јавља св. Никола у белој, као и свуда, од кад је владика, одежди са плавим крстовима. Св. Никола, на рукама пружа очи краљу, а више пише:

„св. Ник. даїетъ шѸи кралѸ СтефанѸ”

После иде како св. Никола помаже краљу противу разних јеретика:

„св. Никола съпомагаетъ кралѸ СтефанѸ на Манахен... Богомилахъ, Павликъскихъ, и Арискихъ кретикъ”

Даље је:

„Принесениїе Моцїемъ св. Николае”

Св. Никола мртав лежи на постељи, четворица га носе, а свештеници са ђаконима причекују. Ниже овог је мали, а савршено го умотан у црвен покров **Ис. Хр.** у којег је око обода свете главе горе "п" (можда и н) с леве "У" и с десне "н̂" Он пружа леву руку на оних 5. писмена, која стоје једно испод другог. Горње је: **а.** испод њега **р** па **н.**(могуће и **и**) **а.** К. Њега пресрета св. Петар Александр: с натписом, црвеним на пергаменту:

„Спасе, кто ти разда ризи.”

Спрам његовог колена у белом кругу, као крушка, подиже се голим леђима човек, спрам горњег места, а испод многих ситних живописаних до трбуха светаца стоје редом: св Григорије Богослов, св. Папа Силивестр, св. Алимпије, Симеун Ступник. Међу свецима урезивали су и уписивали разни калуђерски чиновни, свој долазак у ову св. обитељ, свој останак у њој и т.д. Међу многим оваквим, од врло незнатне важности стоји и овај:

„Ахъ олѸ нама окаїаним! големи вѸди претрписмо од поганихъ Татаръ, плѸнише погани Срвїю и всю землю срвѸскѸ 1692 лѸта виет кѸга и поморъ великѸ по васе земле”

Стуб часно трпезе, који излази из дувара, лупан је па замазиван, а и часна је трпеза окрњавана. Она нема на себи никаквих натписа. Што се тиче карактеристике боја у живопису он је прави српски, т.ј. главну и скору једину удогу играју српске тробоје у светаца. Махом сви имају беле одежде са плавим крстовима. Српски су сви свеци здраво високи, суви, коштуњани, са црвеникастим брадама, косама, брковима и т.д. а са чистим српским типовима, док се у осталих огледају не само

типови оних народа из којих су, него и одела. Св. Мардарије има ниску црвену капу, као што су дан: фесови, са црвеним ременом одоздо; св. Никола, док не је постао свештеник, има одело источних Римљана тога века, смешаног са азијским. У њега је друго одело, код:

„СВ. ПРОВОДІТЬ НА КНИГЪ”

друго код

„СВ. ПОСТАВЛАЮТЬ НА ДЪКАНСТВО”

друго код:

„ СВЕЩЕНИУЕСКИ УИНЬ ”

друго опет код:

„СВ. РАЗКОПАКТЪ АРТЕМИДЪ” и т.д.

Нас се највише тичу наши Свечи. Тако прво иде:

**СВ. СѸМЕШНЬ УЮДОТВЪРЬЦЬ И МИРОТЬУЬЦЬ; СВ. СѸВВА А.
АРХІЕПИСКѸПЬ СРБЬСКІИ, СВ. АРСЕНІЕ АРХІЕПИСКѸПЬ; СВ. ДАНІЛЬ;
ПРЕШСВѢЦИ: ПАТРИАРХЪ МАКѢИМЪ**

и т.д. Више њега пише плавим писменима на белом пољу:

**„СІЕ ТЕМПЛО ИКОНЕ СЪПИСА ПОВЕЛЕНІЕМ
ПРѢШСВѢЩЕНАГО ПАТРИАРХА МАКѢИМА**

Више западних врата стоји издубљен сводић, са источне стране зида, или унутра у цркви. У овој издубљености стоји, на белом пољу плавим писменима, исписано ово :

**„ † ИЗВОЛЕНІЕМЪ ШЦА, ПОСПѢШЕНІЕМЪ СИНА И
САВРЪШЕНІЕМЪ СВ. ДѸХА ПОПИСА СЕ САН (ТАКО) ХРАМЪ
СВ. НИКОЛАЕ ПОВЕЛѢНІЕМЪ И МАЗДАЮ ПРѢШСВѢЩЕНАГО
ПАТРИАРХА КѸРЬ ХАѸИ (ТАКО) МАКѢИМА ВЪ ЛѢТО
† ̣̑. ρ̣. π̣. А ГРАД ШГРАДИ ВЪ ЛѢТО † ̣̑. ρ̣. π̣. А.”**

На много места познаје се да је ова црквица била још раније живописана, а ових новијих светаца живописац, старао је се свима силама, да потпуно и у свему одговори старом живопису; он је у овоме као и у свему и успео. У старо доба црквице ова св. Николе била је костилна, и под њеним помостом веле, да је пун огроман подрум људских костију. За гробницу патријарха хаџи Максима причали су, да је пуна старих књига. Нама је требало некако да је отворимо. Овеј: оци причали су нам: да је пре неколико година из ове гробнице неколико дана ишао страشان загушљив дим, који је био, по њиховом мишљењу, од запаљених свећа, које обично људи и жене онако запаљене улепе на ову гробницу па оставе да изгору.

Дознали смо, да је по нашем одласку при оправљењу отворана ова гробница и у њој су нађене, старе иконе на дрвету и тучу, мдоге разсуге књиге на кожи и хартији, опаљене и друге мало

важније већ непотребне и остариле св. утвари црквене. Какви су ови одломци од књига незнамо? Само знамо то: да је у костилној једној цркве св. Димитрије нађена у једној људској глави књижица тако звана "Кољадник"- са неким молитвама. којих данас у Требницама нема.

Ево нас већ једном и у препрати, о којој смо, што се тиче дужине и ширине, већ говорили. Такође смо говорили и о њеном своду идућем од југа сјеверу. Цео тај свод подржавају у препрати у два реда по 5. стубова, од којих су само два осмоуголна од прекрасног и лепо урађеног белог мрамора, а остали су сви зидани. Препрата ова у старо доба неје била затворена, а нарочито са западне стране. Она је изгледала као отворени трем неки; али је доцније попуњена она празнина у јужном и сјеверном зиду и цео западни зазидан, на којем су и нова врата направљена. Прво кад се уђе у препрату пада у очи одкупљено од Турака прилично мало звоно, Ђурђевих Стубова које је том манастиру поклонила кнегиња црногорска Даринка. Њега су овде сакрили, а ретко кад и смеју звонити у њега; јер пећске потурице немогу никако да одобре толику сувишну слободу а својевољу раји.

Испод самог звона, на помосту југозападног угла препратиног, стоји прастара и прекрасна, од шареног мрамора, дивно и прекрасно израђена крстилна (купел), у којој се на Богојављење свети водица. Крстилна је ова као половина јајета округла, на средини широка и у пречнику и то само шупљине за 2 1/2 стопе, а висока са прекрасним такође од истог мрамора стопалом преко 5. стопа. У углу стоји друго стопало, на које се меће красан такође од истог мрамора дивно израђен капак, или горња (врх) половина јајета, док дољна (шода) саставља саму крстилу. На капку је сада дрвени крст, а био је прекрасан од истог мрамора; но је при скидању некако разбијен. Мрамор је овај љубичастоцрвеникаст, плавкаст и бео. На крстилни су изрезана три прекрасна, да немогу бити краснија и дивнија, крста, од којих је један опточен околом зеленим једноставним, са (купелом) крстилом оптоком. На первазићу, на који се капак меће, прекрасно је, али много доцније, изрезан овај натпис:

„† їс. х̣ р. нн. ка

(око крста на даље)

**смѣренїи патрїархъ Калиникъ, смиренїи Атанасїе
митрополитъ Скопски винотоучникъ, шнови въ лѣто**

† з̣. с̣. дн. И҃ліа к̣.д .”

С леве стране од саборне или главне цркве храма Вознесенја св. Богородице, стоји за 2. стопе од помоста узвишена од шареног мрамора, са три стране заграђена столица, на којој су срп. патријарси седели при решавању синодских ствари. Одма до њега с лева и с десна стоје по 6. места за 1 1/2 стопу узвишених од помоста, на којима су седели митрополити.

Први је био с десне стране: Скопски, а с леве Призренски; па с десне Дебрчки или Оридски, а с леве опет Софијски, а доцнији Радомирски или Берковачки, Браничевски; даље с десне Стоњски, а с леве Грачанички; даље с десна Босанско-захулмски, а с леве Будимљски из прилепске нахије; даље с десне Топлички из битолске нахије, и с леве Разложски; даље с десне Моравичко-ахиљски или Жеглиговски, а с леве Стонски зетски или Лешски. Иза ових места, која су имала и натписе више себе, стоје за 1. стопу од помоста преко 60. веле места за епискупе и даље просте клупе од камена за остало духовенство.

Над местом патријарховим стоји огроман "св. Сава а̣ . архѣпискупъ всей Србїи поморскимъ и подѣнавскимъ странимъ и хтиторъ св. мѣста сего." Пошав од св. Саве десно долази живописан огроман: "св. Сѣмешнъ великїи краљ Србљкмъ Поморїю и Подоунавскимѣ стран: и хтиторъ сего св. мѣста." Даље: св. Јѣвнатїе в. патријарх (свуда пише српски) св. Јаковъ патрїархъ србскїи; св. Јевстатїе архїепискѣпъ срб: св. Савва г̣ . архѣпискупъ срб:; св. Јѣвнатїе архїепискѣпъ србскїи."

Почев лево од св. Савве **А** . арх. срп: долази: " св. Јуникіе **А** .патриархъ срб::; св. Савва **Б** . патриархъ срб::; св. Јефреми **Г** . патриархъ срб::; св. Макарије прѣвсвѣщенїи патриархъ срб: (на помосту, под његовом сликом стоји му и надгробна поклопница, као и све остале савршено равна с помостом.) Св. Спиридонъ **Д** . патриархъ срб::; св. Даниль **Е** . патриарха србскїи."

Иза овога, више сјеверних препратиних врата иде овај натпис: " † Изволкнїемъ ѿца, послѣшениемъ сина и савршениемъ пресветаго дѣха съзида се и пописа се сеа света припрата светѣи и величѣи цркви патриаршїе србскои трудоу и ѿсрѣдиемъ прѣвсвѣщенаго и блаженѣишаго архїепископа кѣрь Макарија **А** . патриарха, вѣторѣ ѿбновлени чѣеномоу и светомоу прѣстолау всесрѣбскии земли, западнаго приморїа и сѣвернымъ странам, въ лѣто " † **З . и О** ." оу кроугъ слънцоу "**К . Н** ." лоуни **К** . индикта **Ж** . златно число „ **И** . ѿемелик „ **К . Н** ." месеца себтемьбриа **И** ."

Даље још иде, драгоценим камењем, а у круни и црвенарујним одеждама; "св. Савва **З** . патриархъ србскїи", иза овог иде у калуђерском оделу: "св. Прохоръ пчинскїи србскїи: св. Гавриль лесновскїи србскїи, св. **И**вакимъ ѿсоговскїи србскїи, св. **И**вань Рилскїи србскїи, св. Наумъ преспанскїи, србскїи, св: Климентъ Папа Охридскїи, св. **И**вань Охридскїи и елбасанскїи въ царехъ Владимиръ србскїи, св. Давидъ Солунскїи србскїи, въ царѣхъ Будимиръ србскїи, св. Петка Параскѣвїа србска" и још неколико калуђерица, око којих се натпис не може да прочита.

Над вратима Вазнесења св. Богородице, или главне цркве, уписан је прекрасан и диван огроман Ис. Христос, с леве му је стране, такође дивна и прекрасна огромна Мајка божија, прастара живописа, а с десне тако исто огроман, али нов св, Јован Предтеча који се св. Богородици клања с десне стране, огроман св. Никола, а с леве: "св. Даниль, архїепискпъ србскїи."

Сва је препрата са свију страна, живописана, разним светитељима, а при западном дувару, баш код врата западних, и то за један фат од помоста у којој је висини у свију старих наших св. храмова око свију зидова, међу разне шаре и украси, стоји живописан издрт и изцепан, чича Недељко, који води помињатог приложеног вола са попом и са синовцем му, такође у издртом оделу.

Од свега овог препратиног живописа најважнији су поменути ховедени српски свеци и лоза Неманића. Као у свију старих цркви, тако је и овде лоза Немањина уписана са западне стране источног препратиног, а западног дуvara главне цркве св. Богородице. Између југоисточног угла препратиног и стубова главне цркве, стоји огроман Ис. Хр. на престолу седећи и оберучке благосиљајући леви и десни крај лозе Немањине.

На дну стоји огроман, у црвенарујном царском оделу, а заогрнут црном мантиој, висок, сув, дугог лица, беле дуге браде, бркова и власи: "Св. **С**вмешнь србскїи въ великихъ кралѣхъ Немана". Из његове десне руке иде винова лоза на леву и десну страну и пење се горе, до испод благосиљајућих руку спаситељевих. Испод спаситеља два анђела спуштају један на један крај, а други на други крај лозе по један венац, и круну са наушњацима. Почев од Немање са леве стране стоји уплетен у ту винову лозу, огроман: "св. Савва **А** . архїепискѣпъ србскїи, поморскїи, подѣнавскїи и западнѣмъ странѣмъ." У њега су одежде беле златом и драгим камењем украшене.

До њега, у калуђерском црном оделу, а са црном круном на глави стоји повисока старица: "св. Анастасїа Монахина." Десно од Немање с наше стране, а од леве његове руке, стоји у црвенорујном царском оделу гологлав, а изван домашаја лозе Немањине. "св. Давидъ царъ србскїи" до овог: "св. Владимиръ царъ србскїи" Више Немање стоји: "св. Стефанъ прѣвовѣнчанїи краљ синъ Неманинь" с леве је стране до њега: "св. Савва архїепискѣпъ србскїи, синъ прѣвовѣнчанаго кралиа." До овога је: "св. Стефанъ кнезь" такође у црвенорујном царском оделу, али гологлав и без круне. С леве стране правовенчанаго, а наше десне: "св. Радославъ синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана", до овог: "св. Владиславъ краљ синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана."

Више првовенчанаго краља, а од Немање у III. реду стоји: "св. Урошь Стефанъ краљ србскїи синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана." Овај има као и остали 16. угодни крст у десној, а скиптар,

као и сви остали, у левој руци. До овог је с леве стране, но без круне: "св. Владиславъ синь кралиѧ Стефана." До овога је у црвенорујном огртачу, а зеленој долами, но без круне, млад без браде и бркова; "св. Оурошиць синь кралиѧ Стефана."

Између рамена ове двојице стоје само главе женске крунисане са св. ободима и око једне натпис је: "св. Доушихиѧ", а друге: "св. Славниѧ." С десне стране гледиоца, а леве краља Оуроша стоји у плавом оделу, док су сви остали у црвенорујном; "Стефанъ краљ синь кралиѧ Оуроша." До њега је царица у црвенорујном оделу, са круном на глави и беличарасто прозрачним огртачем: "св. Јелена дьци кралиѧ Стефана" Више Стефана краља и Оуроша, а међу њиховим раменима, стоји прекрасна и дивна, у црвенорујном царском неманићском оделу, са црвенорујном круном са наушњацима на глави и око ове св. обод натписом: "Царица."

Више Стефана краља, такође у плавој долами, и црвенорујном огртачу, као и у краља Стефана стоји: "св. краљ Оурош **В**." Лево од њега, а гледаоцима с десне стране, у црвенорујном оделу, стоји одвећ млад, са круном на глави: "Стефанъ краљ синь Оуроша кралиѧ." До овога је без круне, такође млад и у црвенорујном царском неманићском српском оделу, а зеленој долами: "Стефанъ Синиша синь Оуроша кралиѧ" С леве до Уроша, а наше десне долази: "св. Оурошь краљ синь кралиѧ Оуроша **В**.", а до овог: "Констандинъ синь кралиѧ Стефана" Урош и овај Констандин имају зелене доламе, а црвенорујне огртаче, без круна. Види се да је ово живописано пре смрти Стефана Дечанског, иначе би ушао Стефан Душан, као цар и син му Урош, о ком нема ни спомена.

Сви су краљеви црвеножућкасте, поредке, а дуге браде, бркова и косе, која допире до пола врата. Сви су високи, суви, коштуњави, танки, дугих образа, високог чела и очију скоро упалих под обрве. У свију је предиван и прави српски тип у свему и свачему, а у годинама имају дуге браде, у двоје увијене, као у св. Милутина у Грачаници. Доламе им допиру скоро до чланака у ногу, а огртачи, или царске јаздије, падају на земљу. Сви они имају дугачке црвенорујне украшене камењем и кововима појасеве, висеће у два краја, до колена, као бојадери у наших женскиња, али су их пресамитили и превесили преко левих руку.

Круне су усвиј црвенорујне, као и одела украшене плавим, црвеним и белим драгоценим камењем и изредка зеленим, са златним оптокама, које су у владајућих са наушњацима. Дреје су им махом изшаране у једних плавим, а у других белим круговима, у којима су у једних бели, у других плави, у трећих црвени двоглави орлови и огнила са лалама. Они, који су у свештеничком чину, као један и други св. Сава, имају оваке исте кругове, али у место орлова, стоје им унутра прави крстови са огнилама. Тако, ако је стихар плав, онда су ови кругови, са точковима, бели, или црвени, па, ако је бео, онда плави и црвени, а ако је црвен бели и плави и т.д.

Ни једног лица у целој лози Неманића нема, не само црномањастог, него ни смеђег; него су сви црвенорићи, или жућкасти. Између главнијих лица овде побројаних, има још неколико само глава женских, дечијих, у којих се натписи немогаше прочитати; те их тако и остависмо. Лоза је Немањина овде, као и у Грачаници, дивно и прекрасно израђена; али је се овде боље и чистије сачувала од грачаничке. Има лоза Неманића и у Девичу, али су у њу ушли и неки доцнији свеци, који несуду припадали крви Неманића. За дивно је чудо: да су типови лица, распоред, одела и све, једни и исти овде и у Грачаници. Тако свршујући са лозом Неманића препрату, и ако би имали још много о њој да говоримо, прелазимо на остатке књижевности наше св. бивше и целог овог Тропоља као и у Аустроугарској до ниже Италије, Беча, Пеште, и т.д. а тако исто и дан: Румунске, као што рекосмо свете патријаршије.

Књижница. У садан: Патријаршији има још свега 123. које целе, а које расуте и у пола изтрулиле књиге. Оне су већином, до нашег доласка, стајале у костилници; те су с тога јако осакаћене. Међу оно мало њих од коже неке су тако биле у влази изтрулиле: да су наличиле на пихтије, а ударале су на мрцину људску, јер су међу неизтрулилим како ваља костима људским биле. Ми смо и те пихтије, у место књига, изнели на сунце божије да се осуше, па што је се било упихтијало одвојили смо од оног што је још сачувало изгледину старе српске на кожи писане књиге. Имали смо и сувише опасна, по здравље и одвећ гадна, посла, у коме нам је помогао ваљани и

пречасни отац Игуман непрестано ригајући. Он је одма поручио орман и сместио их све у овај. Овде су трпате ове књиге од пре ваља 100 и 200. год: и слабо су се између костију и цогања људских и виделе.

Што је било знатнијих и ваљанијих књига, развукли су их разни посетиоци, а од доласка Г. Гиљфердинга, неког француског конзула и још једног брата Руса пре 65. година, као и Верковића, вукли су их свештеници и развлачили их и мирски људи, држећи: да су и ти остатци од неоцениме вредности. На једној књизи пише, колико их је однео Г. Гиљфердинг, веле, монаси, 25. најодабранијих и целих најстаријих махом историјских књига, али да их опет врати, а он је својеручно написао н својим печатом утврдио ово што иде: "Примио сам из Пећске Славено - србске патријаршије шест књига (Једно Евангелије, један пролог, три сборници и једну књигу грчким стихова) за дар Царској Руској библиотеци у Петербургу 28. Јулија 1857. године Царско руски конзул Сарајевски. Александер Феодоровић Гиљфердинг". Спрам потписа имена стои и печат конзулски. Све су ове књиге имале и године кад су писане и ниједна неје имала мање од 680 год: као што веле св. оци. Сви су сборници биле саме историје, такође старе, а све књиге писане су на кожи. Нама је драго, што их је наш брат Рус однео, јер тако неће пропаств, напечатаће се и обелоданити ма кад и ако је ближији био Београд од св. Петрограда.

Показали су нам још једну признаницу бив: српског, а сада свију народа (нарочито бугарског и по раду турског) а најмање и скоро нимало, срп. старинара Г. Стефана Верковића, која гласи ово: "Ја нижеподписати примам од патријаршије Пећске једну стару књигу зовому "Псалтику" на крају које има превезан један лист од коже глаголитически писан, за послугу, пак да се после поврати, сирјеч за пороб (тако) Друштва Србске Словесности у Београду. У Пећи 29. Августа 1857 год: Стефан И. Верковић старинар србски." Да ли је наше друштво или не одиста примило ту књигу незнамо, а и нетиче нас се та ствар бог зна колико? Само је ово факт: да се у патријаршији српској упрепастише сва три калуђера, десивша се ту, кад им ове признанице прочитасмо; јер је Г. Гиљфердинг однео више, но што је записао, књига и то да их врати, осим 5. поклона, а Г. Верковић однео две огромне и прастаре књиге; те нас замолише: да се то обелодани са потписом признанице Г. Верковића.

Они сви рекоше, а један се и потписа у име свију, ово: "Да је Г. Старинар србски! однео две огромне књиге писане на кожи са годинама, које је и Г. Гиљфердинг био изабрао да носи, а ови их сакрили, те их тако тобож заборавио. Од ових је једна одиста огромна "Псалтика" а друга је још већа и дебља сва писана глаголским писменима. Ово сведочи у Пећи 30. Јуна 1870. год: Игуман и домаћин Х. Рафаидо Тонић". Калуђери су се још већма упрепастили овом поступку, што су оба ова лица написали своје признанице... на корицама једне печатане књиге! што их несу ни читали, а и ко би се чему сумњао кад је веле Г. Гиљфердинг конзул. а Г. Верковић опет са исправом Српског ученог Друштва и Г. Министра просвете потврђеним државним печатима да му се старине издају. Биће ваља, да је ова српска глаголска књига, којој је по предању 995. год. пропали за српство!

Међу поменутих бројем књига 35. су писане на кожи, а остале све на хартији разним изглединама, разним писменима, и са разним рукама, украсима и у разна доба. Међу свима да поменемо само оне, које имају године кад су писане, или бар какве прибелешке ма од какве важности. Тако нам долази: 1. "Еракс" књижица од својих 300 листа и на крају црвеним писменима пите ово: "Коньць книги сѣа. Сѣо св: божьствоу книгоу глаголеми "Ераксѣ" прочитахъ меньшихъ въ иноцехъ дѣаконъ Јовъ † ѡ. ѡ. ѡ. Месеца генварѣа". На другој страни: "Списа се книга сѣа ѡ бытїа въ лѣткѣ † ѡ. и ѡ. ѡ. писа сѣк презвитерь Пава". С друге стране пише опет ово: "Днѣска врѣмена тешка при јасмиѣ перьскомъ соултанѣ Соулеиману и въ тѣ врѣмена обладаше властїю града Илака и областїю и подкрилїемъ Фроушкїе гори жоупомъ посремѣмъ люта и горька аспѣа и злѡ ни вьсок чась и дьн помишляѡца како скрѣби да оучини и христианомъ и инемъ прочимъ именемъ исмаилѣтскїи Баѡрамъ бѣть."

Даље: "Преблаговолѡнїемъ и смѣренимъ и богоболѡжливимъ архїепископомъ нашимъ и бугарскимъ, сирмискимъ кѡрѣ Јаковѣ многа моу лѣта въ животѣ и по оуспени благодать божиа".

Пред књигом пише: "Сига книга глаголема "Ерван" архиепископа србским и бугарскимъ Моисеа Милости божію патріарха васемь срблемь, бльгаромь и проч"... Иза овог пише: "Сига книга глаголеми Ервань светеи, велицеи церкви патріархикъ пецьскикъ престола србславеньскикъ и поморскикъ земли, тогда предацоу и великоправлацоу светикѣмъ велицеѣ церкви блаженѣшешемоу оцоу и господиноу и патріархоу васемь србскикъ и бльгарскикъ земли и васю Илирикю кѣрѣ Моисею. Много же благѣобрете и павшій ѿ прежьи блаженыи оусопшій патріархъ ва св: престолу еже нѣтъ мощно и повѣсти благодарникъ."

2. "Проповеди" дебела књига, на осмини писана, на хартији: "Въ лѣто ѿ сатворенія васего мира сего и прѣваго челоѣка Адама † З̣. С̣. М̣. Ѡ̣. ѿ рож: бога по плоти † А̣. П̣. М̣. Ѡ̣. Сію кнѣгоу дадохъ азъ многогрѣшныи и недостойныи нарицаѣмыѣ ꙗромонахъ Тѣрасимъ отачаство мое хоудости гробъ, мати же земліа, ѿ монастира жоупе кодъ развалинахъ стараго трѣговица два сахати ѿ него сазданого новагопазара, постригомъ ѿ племена Никшића. Когда азъ однажды веселихъ се въ монастирь Девичъ самовольно, и тогда поздѣ многе скръби и напасти ѿ проклетого и скръднаго арбанашскаго даноноцно, а све бихъ по поусти моихъ грѣхъ ради за моѣ самохотно населѣніа безъ повелѣніа отачаскаго и дѣже бѣхъ обрѣо дѣѣвъ свеценически и образъ ангелскій.

Ох, мене однаждномуу што пострадахъ за неотвратъ самохотіе ангелскій образъ и давъ свештеническій за лютоѣ невоздржаніе мое и васелихъ се оумому ва землоу далече ѿ цара небеснаго и отачаскаго преданія и нисамъ достоинъ зрети роуце мои и взрети на висотоу небесноюу и паки прекогонити окаіана колѣна моа и пасти и лобзати сватіе нози доуховнихъ отаць моихъ, и паки надемъ се на великое благооутробіе премилосръднаго владики Христу, да ме неотрине окаіанаго до коньца погиноути ако ꙗко же рече пречистима своима оустаи: неырѣдохъ праведныхъ ради но грѣшныхъ ради и призвати ихъ на покаіаніе. Но молимъ ти се преблагіи господи боже мои помилуи ме грѣшнаго и сподоби ме доустигнути постригъ моихъ и оузрети очима предъподобіе оце и братіе моихъ доуховнію и пріети ѿ нихъ проценіе и полуочити благословеніе здѣ и ва боудоуцѣмъ вѣцѣхъ и тамо да савръшоу конецъ житія моего со покаіаніемъ. Писа сіе месеца генварія азъ грѣшныи оу Девичоу са великимъ воздыханіемъ".

3. велики "Минеј" на хартији у половини за Април. Предъ текстомъ на једномъ празномъ листу пише: "† Арсеніеѣ милостію божію патріархъ пећскій и проч: пишеть понеже да се зна како божіимъ произволеніемъ изволе се намъ смиреномъ на поуѣ поити въ нахѣѣ Браничевскоую и обрѣтохъ сію кнѣгоу монастиру Бродача, беша же монастирь запоустѣль, а обрѣтохъ месеца Априла сего оу некого попа и взеде да ꙗ на слоужбѣ къ намъ смиренымъ. Аце ли се поврати монастирь Бродача паки да боудеть монастироу на слоужбу и никимъ да боудеть отимоути отъ сего монастира, да нїе просто но проклето и тогда писахъ месеца Априла 3. день оу Шашковцу отъ битія лето текоуцоу † З̣. Р̣. П̣. Е̣. кроугъ Лоуни р̣. И азъ ѣгрѣшныи К. з. з̣. Ѡ. ц. к. еродаконъ бѣвшимъ кодъ сего светителя пареци се послужникомъ и тогдоидоша Тоурци на Москова и Калежа. Лето божіа ваплоченія † А̣. Х̣. Ѡ̣. С̣. 1676". Ово је последње писано другомъ рукомъ, а не патриарховомъ, и црвенимъ мастиломъ.

4. "Минеј" на хартија писан: "† З̣. В̣." На крају му је скоро прибележено ово: "Обѣсише Турци 1806 год: месеца Априла у Пећи калуђера из Студенице, кадъ дође да проси милостию". На млогимъ Минеима, у којима одиста нема српскихъ светаца обично пише ово: "Здѣ не находить се србскихъ светихъ," па тако је и на идућемъ огромномъ а за неколико месеци овомъ "Минеју",

5. књизи са некимъ прибелешкама. На њему пише ово: "Повелѣніемъ прѣвсѣцнаго архіепископа србскаго кѣрѣ Паисеа", даље је избрисано, а на крају књиге пише ово: "Сию светлю и ва истинѣ глаголемѣ дѣшеспасительнѣю кнѣгѣ повѣза многогрѣшныи вратаръ Стопанъ презимѣномъ

рекоми Деврозь при патріархѣ хаци (тако) кврѣ Калиникѣ и при Игѣменѣ кврѣ Дмитрофанѣ въ лѣта
† **ξ̂. с. В** — . рокѣ † **а. ψ̂. а** — .

6. Такође огроман "Минеј" прекрасно писан на дивној и прекрасној хартији. При свршетку пише ово : "Повелѣнїемъ и благословомъ прѣсвѣщеннаго архієпископа пецьскогъ и патріарха всѣмъ Срблѣмъ Българомъ и западнѣмъ поморїю кврѣ Іванѣ списа се ст. Минеи ѿ трѣдомъ и откѣпомъ своимъ и приложи свѣтѣи и величїи цркви домоу Спаса Христа еже глаголетъ се архієпископа сръбска. Въ ней же почивають моци светихъ архієпископи и прѣвостолоихъ сего мѣста, ѿже Арсениє, Евстатиѣ, Никодима и проч: св: И тко є дръзне ѿтѣти ѿ сего мѣста некоимъ навѣтомъ ѡволїимъ (тако) въ мѣсто помощи и заступленїе да мѣ бѣде сѣпарница предѣсвѣти храмъ свети Арсениє съ прочимъ въ лѣто † **χ̂. χ̂. Ѣ. † Ѣ. Пек**"

7. На књижи печатаној у старој кијевској (печерској) печатњи написано је ово: "Сїа книга глаголема Евангелиє Кирилодошчителное по многому желанїю моему дарова мнѣ господинъ книгѣ сїю многогрѣшномѣ Никодимѣ прѣсвѣщенномѣ Митрополитоу сръбскїе земли и приморскомѣ и тетовскомѣ лѣта † **ξ̂. ρ̂. д̂. ρ̂. Ѣ.** а од воплощенїа † **а. χ̂.** одъ слободно предписанимъ оца кврѣ Теодосїа со игумени Михаила".... даље избрисано..

8. "Минеј" такође на хартији писан и на њему руком самог патриарха пише ово: "† Арсениє божїею милостию патріархъ пецьскїи и прочихъ многихъ странъ и земли † Пишемъ понеже да се зна въ лѣто † **ξ̂. ρ̂. Ѣ. Ѣ.** въ томъ поидемо на путь на Браничево въ епискоупїю Врачанскоую, зовемоу Паланачкоу и берьковачкѣю и ѿбрѣтахомъ сїю книгу монастира нѣкоегѣ запустевша и никимъ брѣгома и възехъ сїю. Аще полазни мене и да ми је на слѣжбѣ и подьписахъ мою рѣковъ месеца Априлиѣ **к. ξ̂** . дне у Шашковци крѣгъ лѣни **ρ̂. ѿ.** рожд: Хрис: † **ξ̂. χ̂. а. с̂:** "

9. Опет прекрасно писан, а огроман, "Минеј" на хартији, на којем пише ово при свршетку: "Сї писа Многогрѣшни ѡакъ (тако) Никифоръ монахъ месецъ Мартъ въ храме св. Ахилиѣ епискоупїе бывшее свето Ахилскїе оу Моравицахъ, а сѣга Жеглиговскїе въ храмѣ св: Геѡргїа Христоваго побѣдоносца, при Игуменѣ кврѣ Висарїонѣ". Више овогъ је написано: "И всѣ праведники скимници (с леве стране црвеним) **χ̂ с.** — **ξ̂. м̂. Ѣ.** (сад опет црним) јако **а ξ̂ а н д а** (у првом, по овом, реду) јако (црвеним) **дас.** (црно) **н̂ цѣ** (црв:) **м̂ц̂ ξ̂** (испод) **дасница пѣ** (испод овог) **м. се цї Ѣ цїѣ ете:** **χ** (а спрам) **γ̂ ι̂** (с. леве опет црвеним) слава богъ (с десне) **ѿсвѣхъ.**" На крају својеручно писао сам патриарх ово: "Арсение Б. божигею милости патріархъ пецьскїи и прочихъ сръбскихъ земли."

10. "Ксиод" такође на хартији прекрасно писан, са овим натписом: "Господи владико Ис. Хр. помилѣи сїю дѣшеполезнѣ книгѣ саписа мнїомъ попа Богдане глаголеми Ксиодѣ ва лѣтѣ **ξ̂.** тисуцино и **ρ̂. д̂.** въ жѣпи Зебовѣ близъ вакѣпа Евнѣха цара сѣлтана Мехмета перьскога. И тогда бысть много рать Ѣгри съ Песи и тогда би много бела людеамъ христоименитимъ". С друге стране: "Сїе знати се цю приложи Вѣкосавъ за душу Огнѣановѣ въ свѣтѣю сїю книгѣ и писа грошъ за дѣше Миросаву".

11. "Октојих" такође на хартији. На свршетку у изгледини крста и то на горњем крају пише црвеним ово: "**χ̂. с.** (долѣнем) **н̂ замо:** (леве стр:) **нико** (десне) **ицѣ**" (испод крста овог) Сїѣ божественнаѣ книга **ѿхт.** сѣписа се въ лѣто † **ξ̂. Ѣ. Ѣ.** сѣврѣши месеца Мартиѣ днь **к̂. Ѣ.** смѣрени кромонарь Даниль".

12. "Панагирик" (Минеј) на хартији, а на свршетку пише: "Кврѣ Макарикѣ † блаженїи и прѣсвѣщенїи архієпископъ пецьскїи и всѣкъ сръбскихъ и поморьскихъ земль. Мнѣ же

грѣшному ѡтец и господињь обрѣтъ сїю душеполѣзнью кнїгъ зовомъ панагїрекъ въ в. Константинъ градъ и кѡпи к за Г. дѡкат, лѣта † З. (као ХБ. неш па) Ѡ. Мата К. Е.

13. На кожи налази се прекрасно писан један "Апостол" и 8. "Еванђелъа", и 21. печатан један "Апостол" † А. Ф. З. А. лѣта въ Венеціи".

15. На једном, од поменутих, прекрасном "Еванђелју" на кожи пише ово: "Сїю свѣтѣю кнїгъ зовомъ четвероглавикъ евангелїи обрѣтохъ - въ келїи шашковачои неподписано и повелѣхъ да к на слѡжбѡ в сей келїи и да ником не ксть ѡѡмліма, да нѣсть благословено, да је цркви градъчаници Липлѡанскои. И подписахъ своєю рѡкою, азъ смѣренїи и многогрѣшнїи Паисекъ, бѡвїи тогда архїепископъ србскїи лѣта † З. Р. А. В. месеца генварїа Е. индикта С. 8 Шашковцѡ.

22. Разне "Проповеди" на хартији прекрасно и одвећ ситно написане. На крају пише ово: "Сїа кнїга монастира Воисиловића саврѣши многогрѣшна дѡавїца Лозана лѣта † З. Д. Н." Ово је писано истом руком, којом и кнїга, а даље другом ово: "въ лѣто † З. Р. К. Г. трѣсе се землїа србска Сръдаць, Вланчево, Костанака, Бана, Сиварьска Бана, Беобѡшка бана, васа Романиа и Дрѣнаполь и Пецерь и Трълазь, а агарїански храми падоше, Козела и бане христіански храми непохолебими прѣбише. Сїа писа попъ Ђѡрадине"

23. "Еванђелъе" на кожи са натписом на крају: "† Изволѣникъ ѡѡца и поспѣшеникъ сына ѡ ѡѡца рѡждѣна и сѡврѣшеникъ св. доуха ѡ ѡѡца исходоѡцаго и на сыне почиваѡцаго, сѡписа се сын свети и божѣствїи четвѣроблаговѣстїникъ трѡудомъ и попещеникъ и оусрѣдикъ и цѣною въ лѣтъ † С. Р. Г. Месеца новемьбріа оу Девичоу митрополикъ Филипопольске въ Рашки писа попъ Дмитрь своєю дѣсною роукою."

24. "Минеј" на кожи и на крају пише: "Сѡписа се сїа кнїга въ лѣто † С. Ц. С. Н. месеца Генварїа К. В. дѣнь почини оубо грѣшнїи Јоане от великаго трѡуда"

25. Опет "Минеј" на хартији писан са овим предписом: "Сѡписа се сїа кнїга рекома минеи повелѣникъ блаженѣшаго архїепископа пекьскаго кѡврѣ Герасима, прѣ клисиархъ велике цркви кѡврѣ Дионисїю, еромонахъ, ѡ битїа въ лѣтъ † З. Р. А. крѡгъ слѣнцѡ а", лѣнѣ месеца септембриа † Е. 8 Пекъ и кто ки к ѡнимїти ѡ свѣтїкъ великикъ цркви некоимъ лѡкавимъ бѣшѣствомъ да имать прѣ съ свѣтїми ктїтори прѣдъ праведнѣмъ судїкѡ"

26. "Апостол" на хартији и са овим записом: "Сїи свѣтїи апостоль монастира глаголеми Жичѣ прѣвїкъ архїепископїкъ србскїкъ и приложи еромонахъ кѡврѣ Матеи зѣ вѣчнїи его поменѣ." Ниже другом руком: "Сїи свети апостоль архїепископїкъ Жичкъ принесена бї въ пекьскѡю црковъ повелѣникъ архїепископа кѡврѣ Паїсеа и да нѣсть никѣмъ ѡѡмлѣна ѡ сеи цркви, да нѣсть благословено, и проклет да к, и дѣже по изволїкнїю божию обновїть се Жича возвратїти. Писахъ лѣтъ † З. Р. К. П."

27. "Минеј" са овим записом: "Сїа светата и божѣственаа кнїга зовомъ мѡсець септември прѣвїкъ архїепископїкъ Жичкъ принесени бї въ св. пекьскѡю црковъ мною смѣреномъ архїепископомъ Паїсїкѡ ѡ лаври Стѡденици кралевскои, а не архїепископскїкъ хвостанскїкъ, въ пекьскѡю црковъ, паки новелѣхъ да служи цркви въ нѣвнїю: светъ, светъ кѡже кѡестъ агъ глоке, Тополнїци и да нѣсть ни кемъ ѡкмлѣна ѡ сїа св. цркви и дри дѣжѣ паки произволенїемъ божиемъ обновї се вишеречена архїепискѡпїа Жича, тогда да однесѣть се тамо инамонїдкѡ да нѣсть благословено и проклето ѡ бога свѣдрѣжителїа и пречїсте кего богоматере, подписа лѣто † З. Р. К. Н."

28. Опет "Минеј" са дописом на крају. "Сиа книга царскаго Монастира Воисиловића да пѣтъ никѣмь отѣмленна, да нѣст благословено и подыписахъ смѣренны Паисик своєю рукою (даље у виду крста овако) с леве крста, и десне † ЛЕ̂ . Ж̂ . та † З̂ . Р̂ . Л̂ . Ѡ̂ .

29. "Минеј" На овом Минеју такође на хартији пише ово: "Сиа светаа дѣшеспасениа книга зовомь мѣсець мартъ обрѣтокомь сию У некои страни краинои бвствѣ Ѡнешена наки повелѣхомь да кствѣ на слѣжбѣ пресветеи богородице кже именуеть се "ОУБОЖЦЬ" и да никемь нѣст Ѡѣмленна Ѡ сикѣ църкви и да нѣствѣ благословено но клѣто и проклѣто. Понеже и прѣжде была кствѣ да је Подыписахъ своєю рукою, азъ смѣрени Паисеи биви тогда архиепископъ пекѣски, тогда лѣто миматекѣщъ † З̂ . Р̂ . Л̂ . В̂ . мѣсеца октобрия Ѣ Т̂ . и крѣвошцѣ индикта Ж̂ . и ПАКТА Б̂ ., паки взе, а нѣ на мѣста да кствѣ."

30. На огромном и прекрасном "Еванђељу" дивно украшеном почетним писменима, као и свим осталим, стоји ово: "Сиа свѣтата душеспасенаа книга мнѣ смиреномь архиепископом, Паисеомь, кѣпи сию за КѢА̂ . лѣто † З̂ . Р̂ . Л̂ . В̂ ., пакъ оу лѣтѣ 7138 момь оковахъ и позлатихъ и приложих сикѣ великои църкви пекѣскои храмѣ възнесенію господа бога и спаса нашего Ис. Хр. и да никимь нѣствѣ Ѡѣмлень ОТ сикѣ божиѣ църкви, да нѣствѣ благословено а да мою Ѡмьститъ господь въ день ваздаганіа и да мою бѣдетъ съпернихъ св. Арсениѣ съ богородицею на страшномь сѣдѣ.

Подписахъ своєю рѣкою мѣсеца юлиа Ѣ Д̂ . (даље иду ова писмена) **О В И К Ѣ В О Л Ж Ѣ В Г Ѡ Ш И Л В И Н Ф Е И К Л Ж И Е Ѣ Х И Ї Х . Ж С И З Ц Ж Ш Е Л Ж Х**: (па другој страни и другом руком:) "Арсениѣ г. божиѣю милостию патриархъ срьблѣмь и болгаромь и прочемь.

Сикѣ светокъ тетроевангелиѣ приложи на свѣтѣи велицеи църкви светапочившим патриархомь Паисеомь во время рата Между немачкимъ Тесаромь (тако) Леополдомь и соултанотъ пекѣскимь (турским) Мехмедомь кгда блажено ѣсапшимъ патриархъ Арсениѣ Чърноѣвић ноужди ради и насиліа агартаньскаго са прѣвѣнцамъ земли срьбьскои избегаль одь своѣго прѣстола въ Оугарскѣ странѣ, тогда въсе имѣникъ велике църкве срьбьскиѣ въ Пеки разхищено било агартаномь и Татари, тогда в сикѣ евангелиѣ взето попомь Ѡ воћника (тако) попъ Радосавъ обрео сию книоу оу агартанъ и Ѡкупилъ кго сице безъ окова иже било на немѣ и по смрѣти кговъ братъ кго попъ Радота съ синомъ попа преставльшаго се Радосава именовемъ Павломь принеше сикѣ евангелиѣ паки велици църкви да служи и кднаго вола писаше оу монастырь нже быствѣ въ лѣто † А̂ . Ж̂ . К̂ . Ѡ̂ . господиѣ Маиѣи И̂ . Т̂ . † Ж̂ . С̂ . Л̂ . Ж̂ . своєю рѣкою подыписа Арсениѣ четвертїи."

У Препрати на западном дувару још се познаје, како чича Цветко води вола у монастыр, а поп Радота и синовац му Павле подносе овога са еванђељемъ патриарху. Ово је нарочито зато учињено: што су Татари, који су скоро савршено утаманили народ у правој Србији, по бегству Арсенија III, Чарнојевића са 37,000 властеоских српских а не из масе народа српских породица, опленили и запустили и патриаршију. Што су ови први људи поднели своје убоге и једине верне прилоге, заоставше од целог им имања бив. овој српској светињи, желећи је опет подићи и оживити, тиме и другима дали пример; с тога су и уписани у западном препратини дувару, да би се о њима знало докле траје ове светиње

31. "Александровац" тако се зове књига од својѣ 850 листа писана на хартији у осмини. Овај је наслов доцније написан другом руком пред оном првом руком, која је и целу књигу писала, и којом је писано ово: "Сиа книга лѣтописъ Ѡ монастыра Пива храмъ оуспениа Богородице на реци Пиви, зовоми цароставникъ да никто Ѡнимити Ѡ сего монастыра да нѣствѣ просто иѣ проклето Ѡ сего монастыра въ лѣто † С̂ . Ц̂ . Л̂ . Д̂ . писа смѣрени Живко дѣакъ . . ." избрисано даље. Она почиње од створења света, а свршава се са пропашћу нашег овде Београда. У њој се највише и најопширније говори, о Александру Македонском и то као о словенском, а нарочито српском господару, а после о битци ангорској Бојазита са Тамерланом. Писан тај део пише као очевидац из

чега се даје извести: да је и сам био учесник у тој битци са стране Срба и деспота Стефана сина лазаревог. Књига је ова у једног попе, који нам на молбу 10. лица првих једва даде за неколико часова да је прочитамо. Ми смо за то кратко време изписали из ње ово само што се говори о Србима. Да имадосмо само 15 дук, ц., као последњу и најнижу цену што нам захтеваше, могли смо је одкупити, ми смо за њу давали најпосле 10. дуката цесарски; али би све узадуд, од немања горег јада нема, те је некуписмо. У њој ово пише црвним, а на среди једног листа:

1. **Родословник сръбскихъ деспотъ.** Всиоменимже ѿ сихъ сръбскихъ деспотехъ, како и ѿ коудоу изидоше, въ последнага сиа времена просиѣше. Коньста оубо Зелени ѿтъць великаго Коньстантина моужь по всемоу кротъчайшии, благочътникъ любе тѣмже и христиани приѣмльше въ Вретании царствикъ правѣ и въ лѣта она югда Диоклетианъ и Максимианъ Ерькуликъ царствоваста. И понеже побитикъ тѣмь многикъ тѣми Христианъ оставльше царѣство римско и въ простихъ живеста. Максимианъ оубо на вьстоцеѣ оудржа. Оу негоже и Константинъ въ оутаствикъ бѣше Максентиже въ самомъ Римѣ велицѣмь царьствоваше. Си Коньста Зелени рода **Г.** сина: Великаго Коньстантина, Ана Валиана и Далматига и дьщерь Коньстантию юже Велики Коньстантинъ въдаде Ликинию въ женоу и постави юго Кесара въ Никомидии. И тако послоушьливъ бѣ и пособьливъ и на моучительское разроушениѣ бѣше си Ликиникъ Далматинскій господь родомъ Сръбинъ. Роди ѿ Коньстантии сина ѿ негоже поколеномъ ми мнози изидоша, даже и до Бѣлога Оуроша. Иже роди Тихомила, Тихомиль же роди Неману иже ксть ксть св Сумевнь Миротъчьць. Сумевнь роди **Г.** сина: Стефана правовѣнъчанаго и прьвоправославно вѣнъчанаго кралиа сръбскаго. Влькана великаго кнеза вьсеи Зети и Хльмиской земли и Растька иже бысть Савва **А.** архиѣпискоупь сръбскіи.

2. **Родословикъ сына Сумевна.** Стефанъ же правовѣнъчаныи краљь сынъ Сумевновъ роди **Д.** сина: Радослава, Владислава, Стефана и Прѣдислава Стефану бо наречень Оурошь въ име прадѣда своѣго, сеже ксть Храпавии краљь. Предиславъ же **Д.** синъ Стефановъ правовѣнъчанаго кралиа, поревнова дѣди своѣмоу св. Савва **А.** и бысть мнихъ, и бысть наречень Савва, самъ же бысть подобанъ стриоу своѣмоу и по св. Арсениѣ быстъ г. архиѣпископъ сръбскихъ земли. Стефанъ же иже Оурошь Крапави краљь роди два сина: Стефана и Милоутина Банскаго кралиа. Милоутинъ же роди: Стефана Дечанскаго и Константина. Стефанъ Дечански роди два сина: Доушмана и Доушана. Си Доушанъ прѣстоупи предели отьць своихъ и поставлякть се самовластьнъ царь и роди сина Оуроша. И Оурошь неимѣа дѣтеи и оста безъ намети лоза. Стефанъ же Оурошь синъ прьвѣи Храпавогя, кралиа роди два сина. Владислава кралиа и Оурошица. Толко же бѣ добродѣтеленъ Оурошиць, тако ѿ гроба юго миро изтекакть.

3. **Родословникъ дрогогъ сына сумевнова влькана.** Вльканъ же кнезь великИи синъ св. Сумевна, братъ же св. Саве, роди сина Димитра жоупана въ иночьскомъ образи Давидъ. Си Давидъ роди Вратислава кнеза. Вратиславъ же роди Вратка кнеза, Вратько же роди дьщерь Милицу. Сиа же бивакть соупроужница великаго кнеза Лазара и роди 3 сина: Великоименитаго Стефана Деспота и Вьлка и Добривога и многаго плода лоза та процвѣта аце ли же и Ликиниа Коньстаниа нѣсть чюдно, такоже прѣжде бысть и Исавъ бо сини Исаковъ братъ же ѿковль вноукъ аврамлевъ роди Рогуила, Рогоуиль же роди Зароу, Зарь же роди Юва праведнаго зри коликъ цвѣтъ израсти Богъ здѣ Аврамоу и сикъ довольно рече се о радословии сръбскихъ деспотъ прочиже прешествующе оуслишимъ.

4. **ѿ житиа св. Сумевна и Сави.** Въ лѣто **†. С. Х. М. Ъ.** бысть господинъ сръбомъ обладаа вѣми сръбскими землами ѿже глаголоуть се: Диоклитига, Далматикъ, Травонига и какъ вьстакоу оубо Илира и Сръбига до Хебра рекоми Марици и Исикра и Вида, и приближающе се западоу же Римсти ѿласти предьлежеци, Украсень же бѣхъ си Немана вьстакима добродѣтельми.

Соупроужницоу имѣ именемъ Аноу ничимъ же **встаню**цоу моужа свего въ добродѣтеле. Родиле 3 сина: Стефана и Влькана и Растька **ю**гоже зѣло възлюбиша наче **всѣхъ** нь тѣчию же родители **ю**го нь и болгаре и **всѣ** синклить **ю**го, бивъ же оу деспота инокомъ въ св. Гори въ нихъ же бѣ **ю**динъ Србинь. Растько же бѣсѣдова съ нимъ и слиша о жительствѣ св. отьць соуци тамо разжегьсе божиимъ желаниемъ и свѣца съ нимомъ бѣжати испроси же оу **Ѡ**ца на ловь и оутаивьсе **всѣхъ** болгарь бѣжа са онѣмъ инокомъ въ св. Гороу. **Ѡ**тць же **ю**го скорѣ посла за нимъ стратилати **Ѡ** самикъ св. Гори повелѣ **в**трьгнути **ю**го. Обрѣтоше же **ю**го въ роускомъ монастири въ св. Пантелеимона **еще** въ мирьскиѣ одежди. Он же обѣца възвратити се съ ними и оуноивъ ихъ виномъ **ю**гда же поснѣша Растько взиде на стлпъ и постриже се и наречень бысть Сава. Възоуноувже стратилать и начеть храмолить мнихъ Сава же **г**ави се имъ на стлпѣ и свръже одеждоу мирьскоую и власи и писаниѣ къ **Ѡ**цоу.

Они же много плакаша и отидоша и възвѣстиша **Ѡ**цоу **ю**го и матери и бысть многоъ плачъ **Ѡ** **всѣхъ** на многоѣ време. Послѣдиже по божиі соудьби възложиша св: же Сава протомъ поведѣнимъ начеть жить въ монастири Ватопеди. Посилаѣтъ же къ **Ѡ**цоу писаниѣ да **в**ставитъ земельноѣ царьство и примаѣ небесноѣ. Немана же сина своѣго Стефана постави Самодрѣжца и самъ постригъ се въ монастири Стоуденици **ка**же самъ създа и наречень бысть Неманиа **С**ѣмешъ. Господствоваль сръблѣмъ **лѣ**тъ **†** **М. В.**, такоже и жена **ю**го Ана постриже се въ дѣвичьскомъ монастири. **С**ѣмешъ же **Ѡ**иде въ св. Гороу и подвиза се съ синомъ своимъ Савомъ въ **ю**диной келіи. Испросиста же оу свата своѣго **А**леѣѣа цара грѣкаго запоустѣвшій монастир Хилендарь и оукрашиша **ю**го всатцимъ зданиемъ и прѣдаша Стефану деспотоу, а онъ же обогати **в**стаческими потребами **ю**го и села приложе **ю**моу въ сръбской земли и скоти приподныа. Испросиста же и писаниѣ оу цара: да боудеть въ **вѣ**ки Хилендарь монастирь сръбскій. Деспотъ необвладаѣмъ притомъ въ св. Гори точию царемъ **ю**динѣмъ въ ниже и селиста се Сава и **С**ѣмешъ. Мало же въ немъ пребивъ преподобный **С**ѣмешъ къ господоу **Ѡ**иде. Молитвою же св. Сави миро изиде **Ѡ** **м**ощеи **ѣ**го. По семь же светый Сава поставлаѣмъ бысть въ презвитери, тоже и оу архимандрита **Ѡ** солоунскаго митрополита грѣкаго. Па тожде оумолениемъ брата своѣго приѣтъ начельство монастири въ отьчства своѣмъ соуцаго.

5. **Въ лѣто** **†** **С. П. В. І**". Взеть бысть Цариградь **Ѡ** Латинь Теодороу цароу, или небывшоу тоу, или невозмогшоу стати противоу нихъ занеже имаше соупостати бльгарскаго и загорскаго цара. Сик же извѣстнѣк ми се быти **ю**же при семь взеть бысть Цариградь; понеже въ житіи пишеть св. Сава сръбскій: **та**ко при семь Теодорѣ царѣ поставлѣнь бысть Сава въ Архѣпископа въ Царигради Германомъ патрирхомъ. И паки св. Сава бысть оу сего цара Теодора Ласкара въ Солоуѣ, **ю**гда грѣкій царь прѣсече се на двоѣ **та**коже послѣди скажемъ

5. **Ѡ** житиѣ св. **С**ави. Св. Сава некоихъ ради потрѣбъ монастирскій иде во Цариградь и приѣтъ слави па како Стефанъ правовѣнчаный оумрѣ св. Сава възкресе га постригъ и наименовалъ **С**ѣмонъ. Бысть съ царемъ Теодоромъ Ласкари и патриархъ Германъ. Бѣше царь издавна желала видѣти **ю**го и почъти **ю**го соугоубою чъстїю, понеже дъци Теодора цара дана бысть въ женоу Радославоу сыноу Стефана деспота, братаничию св. Сави. Тогда же и въ архѣпискоупи поставлень бысть св. Сава, и даше **ю**моу власть царь и патриархъ ставити епископи въ своѣи земли своими епископи. Свети многою чъстїю **Ѡ**поустившій **ѣ**го и приде въ землю въ **Ѡ**тѣчства своѣго и епископи въ области своѣи постави по **всѣ**мъ градомъ, и **†** **І. В.** митрополита въ монастирахъ въ име **†** **І. В.** апостоль Христовихъ, и братае воѣго Стефана **вѣ**нъча православнимъ царьскимъ вьнцемъ крале **ю**го нарекъ. Слиша же оугрскій краль и негодова о семь **та**ко подобна речъ намъ сътвори себе и поиде на него и **всхотѣ** покорити **ю**го себѣ. Св. же Сава оумолениемъ брата своѣго иде къ нему оувѣчева~~та~~ о мироу и непреклони се. Тогда свети молитвою градъ съ небесе сведе и **всѣхъ** оубива **та**ко и самомоу кралоу дивоуца се оужесе се и къ цв: пришьдъ **про**щениѣ просе о

дрзости и по оучению св. остави кресь латиньскоу и православноу вѣроу прикѣ и крести се и наречень бысть Владиславъ и съ Стефаномъ кралемъ вѣчнии мврѣ оутврѣди".

(Даље иде, како је св. Сава отишао у Јерусалим и вратио се натраг и т.д. па се наставља): "Радославъ же краль сrete кго съ великою честию и радостию. Сеи же Радославъ аще бла҃гъ бѣ своимъ прѣжде въ послѣдѣже бысть женопокоривъ ѿ неже и вреждень бысть оумомъ. Властели же о не саставленїи оума кго негодоваше и ѿстоупише ѿ него къ меньшему братоу Владиславоу. Св. же положи сѣа на божию волоу, абиѣ Радославъ изгнанъ бысть и въ Драчъ градъ сръбскїи првѣгъ. Ради же красоти жени кго обѣт бив хотѣникѣм Фроугъ обладати градомъ ѿтѣти ю ѿ него и восхотѣ оубити кго. Бивъ же сѣа нова Далида своимъ кралоу. Радославъ же избѣгъ приходихъ же съ своимъ къ св. Сави. Овь же пооучивъ кго иноческимъ образомъ въ монастырь Стоуденицѣ епискоупиѣ въ хвостѣнѣ. Владислава же вѣнчаа на кралевство и пречете въ бракоу дѣщерь Асана цара бльгарскаго.

7. Пребивъ же св. Сава во архїепскоупїи време довольно по пришѣства ѿ св. мѣсть проходе землоу отъчѣства своѣго оучеи и наказоуѣи всѣхъ благочѣстїа ѿбѣгати ѿ кересеи, прилѣжати же милостинѣ и добримѣ дѣломъ и сѣзва епискоупи и митрополити и все соуциѣ во власти и много пооучивъ ихъ и кдинаго ѿ оученивовъ своихъ именемъ Арсениа освети имъ архїепскопомъ и заповѣди кмоу: се кже видѣ кго твораца такожде творити. И благословивъ же всѣ и ѿ всѣхъ прилѣмъ благословениѣ и опрошениѣ и на западномъ мороу въ Диоклитию вшѣдъ въ корабаль иде въ Ероусалимъ и прить бысть патриархомъ Афанасиѣмъ и поклони се гробоу господне. Въ долоу бысть св. Јована Богослова кгоже и ѿ Срацинь изкоупи и въ своѣ причѣстиѣ възетъ. Потомъ же приде во Александрию поклонивъ се св: Апостолоу Маркоу и св. Мини и приходивъ тамо поустинан мѣста и приде въ Фиваидоу во скитъ Черноу Гороу.

Потомъ приде во велика Вавилонъ и бысть оу Соултана со Христ. митрополитомъ. Салтанъ же зѣло кго потѣца и повѣда кмоу св: тако въ Египетъ хоцетъ ити. Онъ же посла проводити кго. Самъ же оу митрополита ипоки иде и поустинскиа мѣста св. оца Антониа и Арсениа взрати се въ Египетъ. Салтанъ же повелѣ съ чѣстнїю провести кго и пребысть оу св. Гори Синаской всю четиредесатницоу и по васкрсенийи приде во Ероусалимъ и одпоутова во Антиохїо и Отоуда приде во великою Армению и тоуречкоюу страну. И приде паки иа Сирьскоѣ море хотѣ отплити на Цариградъ. Пलोвоуце же св. обѣтѣ кго болѣзнь крѣпѣка и необрѣташе мѣста и дѣже бысть изити кмоу изъ короблиа и многа дни безъ брашна пребысть. Молиахоу кго прилѣти брашно св. же потребова риби новопоиманиѣ и реше кмоу: тако немоцно кмоу обрѣсти кмоу (такѣ) кр и все незапоу папрѣливъ се вљна поврѣже тако роукама къ ногама св. рибоу великою зѣло. Самгоже нимало окрепи, довольно же би св. на много дни на вкоушениѣ и соуцимъ съ нимъ тако николиже такоу слаткоу рибоу кдохомъ. Св. наситивъ се богомѣданиа риби здравъ бысть и во скорѣ придоша во Цариградъ во монастырь св. Богородици и кже кѣтъ к вергетиса (такѣ) покои полоучи.

Чѣстниа сосоуди, ризи и моци свѣтихъ изкоуповаша во отъчѣство хотѣ сѣк донети и поиде ѿ Цариграда въ караблѣ на бльгарскоу и загорскоу землоу и приде во градъ Терновъ и прилѣтъ бысть съ радостию великою сватомъ своимъ царемъ. Асаномъ и патриархомъ Јоаникиѣмъ (даље је као и у Сръљаку само што се прича: Како је цар Асан измолио се у св: да иде у лов, како је св:, видивши да ће да умре: "написавъ же завѣтъ одежди, злато, сребро, св. моци, светог Јвана и прочихъ оутвари) (и т.д.) съ благословениѣмъ посылаетъ по кдиномоу оученикоу въ Сръбию" (и т.д. прескачемо до)

8. Семоу же Милоутиноу обладѣа сръбїи рождаѣтъ Стефана великаго благочѣстїю стлѣпа и царствомъ вѣнѣць и добродѣтелию скровице и бѣ всѣмъ бла҃гъ и пристоупивъ и милостивъ, и по оумрѣтвїи матери Стефановѣ Милоутинъ краль приобѣтаѣтѣа второу бракоу оу грѣчскаго цара Андроника Палеолога". Даље опет иду познате распре између Дечанског и оца његова Милутина; како је Милутин спрам Штипа на Овчем пољу ослепио Стефана, послао у заточење у Цариград; како је се Стефан у овоме добро владао, био премудар, упућивао грч: цара да прогна све јеретике; како су га сви хвалили, а нарочито свештенство, грчко; како је се помирио с Милутином, овај га повратио у земљу натраг; како је се, по смрти очиној, закралїо, борио са братомъ Константиномъ, краљемъ

бугарским Михаилом; како је, по смрти овога, свога сестрића Александра поставио за бугарског цара; како је још у Цариграду на служби заспао у цркви, приснио му се свети Никола, дао му очи, ово крио све док неје ступио на престо и т.д.

Даље се прича о Душану: какве су смутње биле у земљи; како је био убица свога оца; како му је син Урош остао без деце, па прелази на Вукашина и прича: како је пропао му брат Угљеша са 600.000 у Маћедонији; како је 60. год. била земља пуста, гладна и т.д. те изабраше Лазара; како је био бој овога с Турцима на Косову; како је Милош убио Мурата; како је тело Лазарева однешено у Раваницу; како је Милица почела управљати са Стефаном и Вуком земљом; и како је, по овоме. покорио Бајазит, Босну и Солун и т.д. како је прелазео преко Дунава на Маџаре и с њим по нужди Стефан ишао; како је војевао у Влашкој, где је први погинуо Краљевић Марко и Константин; како је опет пленио Угре, многе градове, и плен многу одсвуда и свију страна добијао и т.д. Даље говори о Монголима и Тимуру и т.д. већином све познато; но при свем том ми би га преписали од речи до речи само да имадосмо времена и да нам се још за који час допусти књига ова; јер и међу овим познатим има бар начина непознатих. Све је то укратко прођено, као нарочито, а могуће је се писало овако:

9. Велико кнеженіє србскоє: "По анкирској оубо брани ꙗгда Темирь побди и отведе Бѣазита и всего поплени и сестру Степанову великаго кнеза србскаго **В**ливѣроу иже бѣх за Бѣазитом, кнеже великѣи Стефанъ послает Темироу послѣ и изводитъ ю отъ пленениа, самъ же в царствующи градъ приходитъ съ братомъ своимъ Влькомъ и тамо **Ѡ** цара Маноила деспотски санъ приѣмлетъ и много чъстивъ ꙗго отпусти. Преходитъ же дес. Стефанъ съ братомъ во свои градъ Новобрдо въ градъ Сребрњи во истину и злати. По оубикни же Бѣазита цара освободи се србска земліа **Ѡ** гарма и покорениа безъсурьманскаго и одъ толѣ Д. Стефанъ божию милостию самовластьць и господарь всеи србској земли бити и обходе землоу и места отъчъства своѣго смири инѣже же покори, ꙗлици во прошедъшаа времена гради и мѣста въскициени быше **Ѡ** србскиѣа власти сихъ себе притеръже.

10. Обновлениє Бѣльграда. Та же преходе обрете Бѣльградъ ꙗго же прежде въскитише Оугри, Стефанъ же взеть ꙗго **Ѡ** Оугре по смиреніи сихъ Бѣльградъ аще и предѣле срб. лежимъ ксть, но аки на срдци и на плешчахъ оугарској земли бѣше, тоже и прочіє гради своѣ ꙗлици Тоурци въсхитица самовластно взеть все и начать же множакъ пребивати во Бѣлгради, а не Кроушевци. Понеже мѣсто града того стѣло красно и морем и рѣкама пристанищемъ оукрашень. Отоудоу корабли къ нему ꙗко бо крилати съ множествомъ блага прилетахоу. Сего бо Стефанъ оукраси стѣнами, конь града новаго своѣго и ветькаго и царскими палатами на доунаистей страње и саветен паче же црквию соборную и архиепископию създа, еше до сѣље, не бѣхъ тоуне, и всеми потребними оудоволи, и въ неѣже жилище инокомъ сътвори, кромѣ **Л. Ё.** прежнихъ црковь и монастырей. Архиепископъ же бѣльградски ексаркъ сеи србској земли създа же и црковь въ име чоудотворца Николи, ꙗко манастир се весми добримѣ оудоволивъ и собрав во поу множество болнихъ и прокаженихъ, насади же и сади многіє на прохладненіємъ тѣмъ.

Потомъ же изобрѣтъ мѣсто красноє поустиню и потребно мльчанию и съзидактъ тоу храмъ во име живоначелниа троици и всѣкими добримѣ оукрасивъ живописателнимъ хоудожествомъ и огради во около въ стѣпи келии. Сабрав же множество инокъ боголюбезнихъ и всели ихъ тоу всѣкими потребними оудоволи и сокровище днемъ **Ѡ** дне полагающе тоу сътвори же и гробницу себѣ тоу и дѣже маломъ постѣди положи се. Даде икони тоу златомъ и бисерому оукрашени и множество книгъ и съсоуди и ризи съ великимъ бисеріємъ и златомъ оукрашени, ако же превъсходити и въ св. Гори великую лавру, призиває же и патриарха Кирила съ всѣмъ съборомъ србсвиє земљи и съвораєтъ освѣщениє храма въ деъ св. Петдестатници (св. тројица) начать же здати обитель в лето **† С. Ц. Ё. Й.** приходи бо ници множество имъ же довольно милостиню подаде и по всѣхъ градъ самъ ноцию по оулицѣ града ходе и ницимъ одежди и златиа подаваа и некто ꙗдиногъ дажди зашьдъ милостиню иземаше и наки пришьдъ просеше, онъ же давъ ꙗмоу рече:

"Възми татю и хищниче!" отвѣща бо тои: "не азъ, но ти тать и хищникъ со здѣшнимъ тамацинокъ царствикъ и боудоуцеге крадешъ и восхищаешъ."

11. Вражда Влькова на брата юго Деспота Стефана. По сих же моусоулманъ царь пръви синь цара Ботазити пресилакъ Д. Стефана во юже мирни завети сътворити, самъ же Моуслоуманъ въздвизаше се къ васътокомъ ѿ ѿтъчьскѣ власти взискати и брата своѣго избѣга гоне оубинакъ и страни вѣсточниѣ къ себѣ покори и тоуречьскоую страну. Србьска же земља послажена мира съ Моусоульманомъ пребиваше въ мирнихъ, пь не беше оубо тръпѣти таковаѣ лоукавому подвиже оубо брата Стефанова Влька и взеть юмоу оу Моусоульмани цара множество воинства; "Юко да дасть ми рече братъ мои Д. Стефанъ половиноу отъчини и азъ не оубо тебе слоужоу. Аще ли не та азъ поплению и поустоу сътварью ю!"

Деспоть же Стефанъ не хоте стадо благочѣстивокъ юже богъ освободи паки Тоуркомъ поработити. Влькъ же съ агарѣани обѣтекоше всю землоу плѣноующе и пожигающе и сѣцающе тако дивикъ звѣри. Потомъ второмъ приходитъ съ множающимися Стеф: не изиде противоу имъ да некръви брата причастнимъ боудеть. Ово же и павѣти боѣкси осьтавши съ нимъ, за неже всѣ Влькъ привѣстилъ же бѣхъ къ себѣ. Ово обѣцаникъ дароу, ово же прельценикъ присилакъ, посилакъ посланикъ къ соуцимы оу Деспота. Деспоть же държе посланикъ юго оу роукоу во домѣ своѣмъ въ Българѣ, плакаше предъ образомъ спасовимъ: "Виждъ Христе, глаголаше, тако неправедно на ме поучають се, отроци мои быше мнѣ предатели, тако же инѣгда твои оученикъ юда и съблуди до коньца малокъ число оставше оу мене!" Влькъ же съ агарѣани всю землю растлише. Видѣвши сикъ Стефанъ раздѣлакъ землоу. Влькъ же слоужа царю Моусоульману съ нѣти своими рекше сестричи и тѣмъ отъчьскую землоу дръжаще. Стефанъ же въ отлоученикъ юмоу въ чести живеце. "

12. О смрѣти Вльковѣ и Моусоульмановѣ и Мисини. По сихъ же брата Моусоульманова Моусию презивакъ оугровлашкихъ дръжатель превающа юмъ во сѣверскомъ вастоци и дакъ юмоу воиство на брата юго Моусоульмана въ помощъ ѣ отльсиценикъ своѣ. Посилакъ же Мисиа Д. Стефану и брату юго Влькоу да поидоу съ нимъ и тако же и непсиомъ юго. Моусоульманъ сложи се съ греч: царемъ Маноиломъ и Фроуги оувѣдѣвъ же Мисиа тако хоцетъ Влькъ бѣжати къ Моусоульману въсхотѣ оубити юго.

Д: Стефанъ же изроучакъ юго, онъ же и въ той ноци побѣже, бивши же брани велицеи, побѣждакъ Моусоульманъ Мисию. Мисиа же обретакъ Влька во Филиповѣ градѣ и повели юго оубити и съ нетику юго Лазаремъ (сестриѣ) таже ходе въ слѣдъ брата юго Моусоульмана разбоинически и обрѣтакъ юго виномъ оупивша се во Андриановѣ грѣдѣ повелѣ юго оудавити и на четъ Мисикъ всѣми скиптри обвлдати и сътвори миръ С. Д. Стефаномъ. Стефанъ паки юдинъ самодръжцъ бысть во всѣи србьской земли. Мисиа же царь многи страни поплени и вооружакъся на Д. Стефана србьскую же бо землоу въ конечномъ оупотреблѣнию предати, разписа же и въ гради вельмоужамъ своимъ и приде въ лето † 5. Ц. К. А. многи гради поплѣни и прикъ Блъванъ или Повець и Сталакъ тако прикъ всиа и Коприкѣвъ. Сиа видѣтъ Д. Стефанъ посилакъ къ вѣсточному соултану Мехмеду сыноу Ботазитовоу къ меньшему брату Мисиноу и сътвори съ нимъ вѣроу и приходитъ соултанъ Мехмедъ ѿ вѣстока. Деспоть же ѿ запада съ ни же и оугарьскиѣ воководи и босаньскиѣ дръжатели. Мисиа же приде во гори хотѣ засѣца поуть да никто же оубѣжитъ соултановихъ и деспотовихъ вои. Деспоть же Гьорьга непсиа своѣго отпусти съ воинствомъ и бивши въ брани побѣжденъ бысть Мисиа и втопише юго в рецѣ. Бысть же Махметъ вѣсточни и задни царь всѣмъ Тоуркомъ. Бѣше же блакъ и кротокъ.

13. Уоустрожнии и благочестии Десп. Стефана. Приходитъ же Гьорьгъ Десп. Стефанъ почти юго сѣло многими дари и благодарить бога о всѣмъ и въ тишине велице давши Стефанъ милостини по обичаю примѣ же странихъ и прокаженихъ питае, или ѿ инохъ слишавъ кого въ мдъчани живоуца обильно потребнокъ носилаца юмоу. Оустаи же чини слоужецихъ юмоу, ови оубо внутренихъ

престоахоу юму, съ ними же бесѣдоваша о оустрожнїи своѣго царства и повѣсть дагаша о писанїи и добрѣ царствоваше и власть правивши благочестно правити и пораждати глаголаше: "Слѣ же оуклонити се тако пѣть нечѣстивыхъ погибнеть" Втори же чинь оустави по нинѣшнѣмъ храмиѣ юже ѿ внутрь суоци поимахоу повелѣникъ юго. Трети же чинь иже въ не предстоахоу ѿ средни послакми творитї повелѣникъ юго. Отрече же се кнчи всаких игарь и тимпаниихъ и музикаскихъ сита рече: "во время брани прилична соуть" Въсемъ же слоужецимъ юмоу тако отъць щедролубивъ и юлики оубо на исправлениа ради смѣри и от начѣлства остави, или кто невѣжденьствию своимъ погоуби, или неслоужбою. или инѣмъ коимъ образомъ ниць бѣше, сихъ отъческаго дѣла и прадѣнаго мѣста нелишаше а бо благъ богъ глаголаше: "о сагрѣшеми двема отмыценикъ наказати съгрецающаго тако ница" солонмонски милуе.

Вси же престотащи юмоу друогъ къ друогу благоговѣнеть съхранахоу паче же ближни юго опаль же, хула и смѣхъ, или одежене и сплетаникъ неимѣноваше се въ нихъ къ симъ же и очи свои сахраниша отъ всакаго взараниа, и никто же можетъ ни ѿ великихъ видѣти ихъ. Се же чоуднѣшии прѣвага тако женьскою любовию непобѣждахоу се. Оумре же нети Бѣлша арбанашки господинъ. Д: же Стефанъ поидеть и прикеть къ себи арбанаси юце юмоу тои же страни приде съ Оугръ въ Бѣлградъ Константинъ сынъ Страцимировъ цара бѣлгарскаго и тоу в Бѣлградѣ оумираеть во лето $\text{†} \text{С.} \text{Ц.} \text{Л.}$

14. О смрти Д. Стефана. Десп: же сръбскИи Стефанъ болень бѣхъ ногами, послѣди же мложе пачѣть болѣти ногами паче прѣваго и призва нетиа своѣго Гьюриа и поставляе Деспоти въ сръбскои земли. Помалѣ же самъ отходить всѣта сего в лето $\text{†} \text{С.} \text{Ц.} \text{Л.} \text{Е.}$ день. $\text{Ѡ} \text{'} \text{І.}$ Бысть же въ таи днь въ Бѣлградѣ громъ страшень ИАко же никогда не бысть и тьма по въсеи земли сръскои тако же ноць нѣста и назахождении солнца мала просвѣти се. Плакавъ же сѣло, положиша Д. Стефана оу Бѣлаграда въ мѣрѣ Живоначелнѣ Троици въ гробници юже самъ създа.

15. О великомъ кнеженїи сръбскомъ и запоустѣнїи юго. При семь жѣ Калоане греч: царѣ бысть. По Стефанѣ синѣ Великаго кѣза Лазара бысть въ сръбли Д. Гьюръгъ нети Стефана Десп. Цар же тоурски Амоурать оувидѣлъ преставленикъ Стефаново, пришьдъ ратию, и прикѣтъ градъ Кроушевци и гради предагаше се юмоу, предаже се и Голубьць градъ. Приходи же и на Новьградъ сребрни и рекоми Новобрдо, и градъ Островицу на Неманицѣ и Рудникѣ въ жоупи велешкой, и на градъ сребродѣлни Янѣво и градъ сребродѣлни и гробницоу сръбскихъ благочѣстивихъ цареи ѿ светог Сѣмѣна Немани Кратово въ Жоупѣ Злетовьскои и деже сребродѣльнъ и не оуснѣеже ксть ничѣто же и ѿиде Амоурать царь въ зимне належаци; къ нему же послакеть деспоть оусмиреникъ просе ѿ таставшихъ. Онъ же по самиренїихъ невом и възрацамъ деспотоу и неточию ѿ сихъ разроушениа и бѣда належаше сръбскои земли; но и западни оугръскїи краль Цариградоу приде глаголю же къ изацномоу бѣдоу градоу юго же по смиренїи само Д. Гьюръгъ ѿтада (такъ) оустрашивъ се Тоурака ради.

Симъ же сице бывшимъ лепо и намъ ксть възгласити, съ пророкомъ Захарикъ, тако же Ероусалимоу "развѣрзи Бѣльграде двери твои и погасъ огно недри твои" сирѣчь: "високитъ правожителе твои." Здѣже прочеъ съ Еремиомъ ридати: "Иако новаго Сѣона въ Бѣльгради запоустѣниа гдѣ во истиноу внезапоу быше вса свѣтлага и краснага, таже въ ноутрь таже въ нѣ; гдѣ лице веселиащи се, гдѣ црковнага събраниа и молити, (такъ) здѣ же окръстьнага исхаждениа; гдѣ слава и сила; гдѣ царство и благословеник; гдѣ внезапоу мръзость запоустѣниа быше: вса горести испльнише се, храми разорахоу се, оучилици съпаливахоу се, книзи светикъ и царскии св. оутварьми изжиахоу се, людикъ изгонакми бѣвахоу."

16. Знамениа

1 Знамениа. Высть же прѣвага знамениа проавляахоу се хотѣще быти градоу зла. Во вечерь соуцоу глоубокоу намъ юце неспацимъ внезапоу прехождаше съ оноу страни рѣки, тако труобни гласъ и помало возвисаше се дондеже но садѣ гнѣше се; тоже предо градомъ;

таже и по всемоу градоу пребиже па **Г**. часи и ми^ѣхомь Иако воинство н^ѣко^ѣ приде на градъ.

2. Знаменик. Бысть же и пок^ѣзнаменик: **ѡ**же изъ града взети се и пол^ѣт^ѣше **ѡ**ко на крили въ васходоу иже велике цркви образа божественик бысть же се по чиноу, **ѡ**ко же на иконахъ пишеть второк^ѣ пришъстви^ѣ: Царица оубо Владичица и Богородица и **Ј**вань Предитеча, съ обою страну образа Спасава, двана^ѣсть же Апостоль, а по шести съ обою страну, **ѡ**же им^ѣхомь на съблюденю града. Сеже бысть во оставленю, о оуви!

3. Знаменик. Прежде того искри поусти въсдохъ на градъ иже възжегоше се и паки погасаше. Прежде же сихъ вихерь пок^ѣри врѣхи црковниа от^ѣмъ крови и ст^ѣни н^ѣкиа сврѣже на здлоу и доми мнози низложи и домъ сестри Деспота Стефана. По сихъ же некто **ѡ** страна мисийски^ѣ пришедь юродива себе творе, **ѡ**го же д^ѣла свид^ѣтельствовахоу сакровна раба божийа, иже ход^ѣ по градоу дань и ноц^ѣ а горко плакаше: "О, горе и оуви!" вацїаше дондеже и Деспоть Гьюръгев^ѣ домо бысть. Онъ же **ѡ**моу милостиноу дава^ѣше, си же по сво^ѣмоу обичаю пицимъ сита пода^ѣше. Сита же знамениа быше и неточию **ѡ**динаго ради Белаграда; но и посл^ѣдоующаго ради запоуст^ѣниа вс^ѣ србьскиа земли. Се же непомноз^ѣ бысть **ѡ** безбожныхъ Тоуракъ къ Богу попоустившоу гр^ѣхъ ради нашикъ."

Као што се види летопис је овај писан само до 6934. год. од створења света, а од Христа до 1434 године. Овде му је и свршетак. Као што је у свима нашим летописцима бар до сада познатим, који су сви из главе и руку калуђерских изашли, и овде је: прво омаловажавање свега прошлог Неманићског ваљда из политичких узрока, само да се одржи ровити и никакав положај и сан деспотски, за којег Срби и незнадоше ништа. Грчки назив достојинства српског владоца, деспот, и мајмунско примање од стране наших владалаца и великаша, било је такође узрок, мимо осталог, српској пропасти. Али је најглавнији био у промењеној лози Неманића, која живљаше у Трикали и Метеорима и после савршене пропасти српске 1459. године под последњим деспотом Михајилом Абогојевићем.

Постепено ограничавање властеле и свештенства Неманићима, произвело је избор цара Лазара натуреног народу поповштином, код живих Неманића. Ова је се и старала, да све прошло омаловажи, изузевши већ признатих народом светаца, а само свој створ да укрепи и утврди; с тога је свуда о Неманићима или врло мало, или нимало речено, па и оно што је речено, речено је само за неке свеце, негледајући на то што је народ и остале ненапоменуте Неманиће признавао и поштовао. Подкопана је била свештенством, колико се зна, сунавраћена у понор бездана стара државна зграда Неманића, која увршћаваше Србе и народ српски међу прве и најзнатније у сваком погледу, тадање европске народе, а нова поповска небеше у стању да јој бар урвине и од рушећег се темеља сачува. Тако су казњени сви лакомислени и поводљиви народи; па тако је било и са нашим, о чему ћемо на свом месту говорити, а не овде у Путопису.

У овом "Александровцу" или "Цароставнику" о нашим стварима не на помиње се нигд засебно; него увек у свези са каквим источним римским императором. Пошто се којег од њих дела кажу и опишу, напомене се само мимогред и најкраће, понешто и наше и то, ако је било у свези са тим источноримским. Једино је се о Београду дан: нашем говорило онако без реда и то је ваљда с тога; што је писац пред своју смрт хтео да прибележи пропаст тадањег српског деспотовог града и нове престолнице српске. Известно и истинито, да је писац Живко био војник и да је се борио у борби Бојазитовој са Тамерланом; јер ту говори као очевидац и учесник, и у предсказима чињеним над Београдом, неје хтео затајати оно што га је тиштало. Да је дуже живео оставио би нам и скитање деспота Ђурђа Бранковића по беломе свету, као и смрт његову. Ствар је ова одвећ важна за нас; те смо је с тога и преписали, иначе неби преуморни трошили једине и последње часове не само одмора, него и опорављења. Ми ћемо о овом и другим летописима говорити како треба на другом месту, а овде стављамо најтачније и најверније преписано, наводећи: да се о њихној важности, и у колико и у чему заслужују вере, а уколико и где не, ваља добро и добро промислити, разсудити, изследити, сравнити и т.д. па тек усвојеиом дати важност и примити за праву истину.

32. "Минеј" на хартији писан:

† ѿ. м. ѿ. роукою грѣшнаго раба божиа Живадина въ жерѣ при храмѣ спасе нашего Ис. Хр."

и т.д. У овом минеју има правила св. Симеуну, Сави, Милутину и још седморици срп. светаци. А по запису на последњем листу види се да је из Жере, иди Жрјеле, пренашан у мон. Девич, које се види из ових речи записа на последњем листу: "Знати се лето господне † а. ѿ. м. м. ѿ. когда седе оу монастироу Девичѣ месеца Фебруара ѿеуфиль јеромонахъ (тако још написано) Доволаць", и више овога: "Знати се когда приде бдаженеишии патрихарь Јуаникѣ гркъ на престоль србски † а. ѿ. м. (четврто писмо, које означава број, не може да се разпозна, да ли је е или и било)?

33. "Минеј" на хартији за неколико месеци, у ком после неволико листа пише ова молитвица, у виду стихире: "св. србскѣи просветители и оучители и славни, велехвалня и преподобни Оци наши крали и цари же съ деспотами: Сумешне миротъчце, Саво равноангелне, Арсеник чоудатворъче, Саво втори равноапостолне, Симоне правовѣнчане въ православии и поборниче православия, Владиславе и ѿеокисте Драгутине всехвалнии, преподобнии и гаснозарнии Милоутине, Никодиме, Даниле, Ефреме св Евстратикъмъ премоудримъ, великомоучениче и чоудотворче Јуане Владимире, равноапостолие Петру и Павлу, Давиде Бѣдимире, предивнии въ страданѣи адаманте светли и велики чоудотворче Стефане Дечаном слава со сестроу Еленои и Оурошѣ ѿраслѣ светаго и благочѣстиваго корена и велики моучениче Лазаре; всехвалне и благочѣстиве царице въспокъмъ: Ану, Анастасию, Ангелину, св. деспоти Геургиѣ, Стефане, Мазиме, Јуане сремскиѣ и кроушедольскиѣ Обители славо, Стефане Циллиановичу и велики целебници и поборници православия и благочѣстия св. Србскиѣ просветители а оучители адаманти србскиѣ цркви и отъчѣстива србскаго своѣго: Јуане девичьскѣи. Петре хоришскѣи, Прохоре Пшинскѣи, Клименте Дабрцки) Науме Охридски, Јуане Рильскѣи, ѿеафилакте и Меѿодикъ съ Никодимомъ, Наоуме, Давиде, Гавриле лесновскѣи, Иларионе Мъгленски, Иларионе швогоски, Јакиме осогоивски и светикъ Петке Параскѣви, и Варвари србскиѣ."

У њој је непотпуна 43 правила неким разним српским свецима, међу којима има и таквих, за које се данас и несања. После правила св. Арсенију стоји ово: "Сы св. бѣше ѿ страни дальматскиѣ иже въ дрѣжавѣ кралевѣства србскаго. Поревновавъ ѿбо житию светыхъ ѿставль рождение свое, добродетельнаго жития ице, въ иныѣ предѣли шѣствовати себѣ сътвори; тако чоуждина себе образѣ, еже подѣмъ въ градъ свои паки възврати се. Тогда архѣепискоупоу соуцоу великаго србскаго патриаршѣскаго стола прѣвсвещеномоу св. Савѣ, иже оумоудривъ егѡ божѣственими словеси, сътворивъ двенадесети митрополия въ србскиѣ земли въ име двенадесети христових апостоль и педесети и шести епискоупѣи, св. доуха ѿкрывениемъ разоумѣвъ его достоина наслѣдника светителства своего сътвори. Онъ же въ мирѣ благобогазньствѣ наѣчь чеда своа, пороученое ѡмоу стадо добрѣ оупась, къ господоу преиде ѡго жь въздюби. По семь прѣвсв. его тѣло положено въ гробѣ бывше сицево знамениѣ Госп. Богу гавльшоу а сем св. тако да всемъ гавлена боудеть боголюбива его жизнь. Мнозѣ минуувшии ѿсоуствикъ его и времени нѣколикѡ ирѣдъшьдшоу ни громоу ни троусоу настѡкцоу, нъ повелѣниѣмъ господнемъ се сътвори св. гробоу прѣдсрести се имъ, же Гос. Богъ да гавить знамениѣ своѣго оугодника. Тогда архиепископоу и патриархоу соуцу Сави второу иже събра клирика црковникъ и всѣ съборъ области своѣе и дошьдше в ѿ. митрополить † н. ѿ. епискоупъ с мнозима доуховними и мирскими ликъми, видѣти тѣло св. мнѣце врѣждено шпресѣдѣниѣ гробнаго: еже обрѣтъше бож. благодатию цѣло и неврѣждено и еже принесли бѣхоу же, походуению св. моциеого. Въ вѣрьзениѣ св. гроба его бож. благодати дарованиемъ св. моциѣи его благоухание вса благованиѣ ськры. Еже видѣвъше

божественые его пастыры сръбскии земле, любима юго чеда и иных земель странопришъдци со славою прославише дана юму чюдеса славу въ троица въздаше Богу."

34. "Фикара" прекрасно написана на 8. књига од својих преко 500 листа и при свршетку пише: "Изволѣниѣмъ ѿца и съ поспешениѣмъ сына и съвршениѣмъ св. доуха исписа се съта светаа и божественаа и високихъ богословїи књига глаголема Фикара повелениѣмъ вьсеосвѣщенаго и богилубиваго митрополита доупничкаго квръ Врсариона, иже къ ницимъ добрымъ произволениѣмъ тьчнаго Јванѣ милостивомѣ, паче же истѣишекъ реци подобецца сеобщемѣ владицѣ постѣчениѣмъ и богатымъ помилованиѣмъ назирающѣмъ ницежително прѣбывающихъ роукою же многогрѣшнаго и хоудаго въ ѿноцѣхъ Емѣимѣ ѿрх: иже въ поустыни оубо прѣбывающа тѣломъ по истинѣ же въ мирѣ моудрованиѣмъ. Текѣщѣ тогда лѣтоу бытѣа † ѡ. Ѣ. и Д. ѿ спаснаго въплъщенїа гос. Бога и сп. наш. Ис. Христа † Ѧ. Ѫ. М. С. индиктиѡнь † †. крѣгъ сльнцѣ Д †. а лѣнѣ †. Фемелїе В. †. златое число † †. Писа же сїе въ горѣ. Аѣона на скитъ светопавловски на келїи глаголюми сотирь еже ксть спась юму же слава въ вѣки аминь." Испод овог другом руком и писменима пише ово: "А обаче по преставлѣнїи боголюбиваго юпискоупа доупничкаго нашета патриаршїи квръ Висариона, бѣди смѣ вечна память, възехъ сїю књигѣ азъ последни приставникъ великїе цркви Маѣимъ патриархъ пецьскїи и божїа града поклоникъ и приложихъ велицѣи пецьскои цркви и тко ѣе к (тако) ѿ сїе обитѣли коимъ лѣковствомъ ѿимети да бѣдетъ проклѣтъ ѿ гос. Бога вседръжителѣа и ѿ пречистїе богоматере и ѿ нашего смѣренѣа свезанъ и задръжанъ zde и предъ Богом аминь. † ѡ. Ѣ. †. сек. В †. "

На свршетку последње стране опет трећом руком пише ово: Сїа књига глаголема Молитвословъ монастыра пећи (тако) тогождъ лета правѣцоу престолѣ пецьскаго трона патриархъ квръ Моисеи, тогда же лета бысть азъ юклицархъ Даниль еромонахъ светїе велице цркви пецьскїе, подьписахъ своєю роукою въ лѣто † ѡ. Ѣ. ѡ. К. ѿ ражд. Христова † Ѧ. ѡ. Г. †. "

Тако прегледавши ово мало заоставше, некада бивше огромне, а сада савршено развучене и утамањене књижнице бив. срп. Патриаршије, црелазимо и ево нас пред црквом св. Димитрије. Храм св. Димитрије лежи са северне стране главне цркви, или Вазнесенња св. Богородице. Овај је храм највише пострадао од непријатеља вере и народности српске, нарочито за доба, у које патриаршија српска беше пуста. Узрок је његовом страдању још и тај: што се сва вода слевајућа се са високог брега Идолца, сва бујица, и сва осипајућа се земља, стење и дрвље, — мора да потреса сјеверну ограду монастирску, а са овом унеколико и цркву св. Димитрије.

Но највише му је шкодило то: што је за преме пуштења св. патриаршије био покварен северни зид ограде њене, па преко овог наносила бујица на цркву св. Димитрије земљу, камење, кршеве и т.д. Благодарѣћи томе, непријатељ је се лако попео на овај храм, скинуо му кров и оставио га одкривена, да га зло време и непогода утамањени. Св. Димитрија је с тога тако испуцао, да човек у пукотине његових сводова, и кубета, може утурити највеће песнице, без икаквог труда и муке. Свод је североисточни препуцао од врха па до самога дна овог светог храма, а тако исто и стубни свод са јужне стране. Због ових пукотина, и што су овако и оволико ови сводови зевнули, у овој је цркви страшно изкварен прастари живопис и то тако: да се једва виде трагови од неких планина, градова, шума и по где којих светитеља.

Ниже ових првих и многих редова стоје целокупни неки светитељи све у белом оделу, а испод ових један седи на белој обточеној златом постелїи, пред некаквим огромним градом. Иза овог је огроман крст црвенорујни, на врху овог стоји мали бео са плавом звездом на врху. Више горњег места, а у своду олтарном уписана је у отвореноплавом небу, дивна и прекрасна мајка божија са разширеним умиљеним рукама. На прсима јој је, у златном кругу, мали наш спас, дивно и прекрасно уписан да би рекао човек сад ѣе проговорити својим анђелским и светим усташцама. С леве и десне стране стоје у пребелом оделу, а огњеним крилима. клањајућа се два дивна и чудна анђела. код којих пише: "АГГЕЛЪ ГОСПОДЪНЪ"

С десне стране ове неописане мајке божије, а баш спрам ногу њених, зевнуо је толико зид да се песница и по, без икакве муке, може завући у ову пукотину. Ова се свршава над прозором, око којег је замазавајући је, замазан сав стари мозајички живопис. Око прозора познаје се још неколико светитеља, али не српских и у српском оделу. Ниже њих два замрљана ниско им се клањају. Ова су оба целокупна светитеља у белим одежама, са отвореноцрвеним крстовима. С десне стране, испод ових, познају се само делови глава замазаних светитеља, иначе је одавде па до дна сво поље замазано недавна простом црвеном бојом. Што се поља тиче: у самом врху цркве долази црвенорујно, и ред светаца у њему; испод овог загасито плаво са опет редом с светаца; па отворено бело са редом светаца; четврто и отворено зеленикасто (знак признања српске патриаршије за четврту виссионску и независну), такође са свецима.

Даље ниже опет се истим редом понављају поља, до за један хват над помостом. Ова висина од помоста, обично је у свију старих цркви и манастира, свуда и у свима српским крајевима, украшена разним грбовима српским и разним шарама од тробоје српске, мешајући у ове отворено зелене боје у неколико. Са северне стране скоро је сасвим утамањен живопис, ван дољњег реда, у ком се види го спаситељ обмотан платном под неком сеницом на 4. стуба. Испод њега је огроман клањајући му се александријски некакав светитељ у белој одежди изшареној црвенорујним крстовима. Он подноси увијен пергаменат, на коме пише: "Тко ти спасе ризУ раздра."

Ниже овог иду за 1 хв. од земље свуд унаоколо прекрасне шаре, у којима узимају мах над свима осталим ма која од српске бојама тробоје. Међу шарама и украсима, које су из основа наших грбова изведене, погде где очито се огледају сами грбови, разних срп. земаља. Види се да наши стари несу нигде и ни у ком случају удаљавали се од своје народности, и да ову несу ни у ком, па ни у ма каквом случају, потурали, што данас на жалост међу нама небива. На часној трпези нема никаквих натписа, а на стубу њеном и од јужне и западне стране изрезани су предивни 16 угални неманићски крстови, са троступним мраморним степенима, на којима стоје. Један у трећој, или горњој пречази, има на крајевима ових, као и врху крста, по једно коло, или округлице. Нигде не видесмо једнаких и истих крстова изрезаних на камену, а на разним местима наше земље, до што су ова два овде и они на надгробним прастистарим српским споменицима у Шљивови округа подринског.

На сред главне цркве стоји огромно кубе, са осам дугачких, прилично уских и на врховима округластних прозора, који имају прастара разнобојна стакла, кроз која чудновата светлост улази у цркву и ову осветљава. Осим ових прозора пролази слаба светлост кроз зазиђивани северни, мали јужни, и из главне цркве (а управо мазгалног олтарног), који је за доба слободе, као и јужни и северни био огроман, а од доба робства, због страха и чињених насиља, зазиђиван.

Даље идући западу у мушкој је цркви огромна тамноћа, коју још више увеличава дугачка, као гробница, подкровна сводина, која је можда нарочито тако и направљена, да посетиоцима напомене, она места, у која пре а после морају доћи на сваки начин. Сво кубе, па и прва и друга поднебна сводина и делиоци ових од тесаног јаког камена, первази, тако су јако изпрепуцали, да је опасност бавити се више минута у овој цркви. Због ових оваквих и огромних пукотина, у које се може завући средња песница, скоро је сав, од врха па до дна, утамањен прастари српски живопис.

На олепинама виде се трагови од прастарог живописа, који је у старини само погдегде поправљан; али не сав и изнова преживописиван. Због овог, о живопису подкубетне цркве као и оног бив. у самом кубету, неможемо ништа казати, а и нико не ће моћи ништа рећи. Живопис је се у правој мушкој, или оној тако названој подсводној, цркви у некодико сачувао; те о њему и можемо рећи ово што иде.

У самом врху свода стоји огроман и прекрасно уписан Исус Христос. Он десном руком благосиља, а у левој држи отворено, прекрасно израђено еванђеље. Спас је у беличарасто жућкастој дреји на црвенорујном небу, које као придржавају сви деветоредни анђели са разним пламеним крилима, оделама и осталим. Лице спасово показује божанствену љубав, милост, благод и као опраштање, са највећма излазећом на видик, између свију тих својстава, надеждом и очекивањем.

Овакав исти само огромнији, види се да је био спас у своду кубета, са анђелима и другим небесним силама.

Тако исто на оних осам међу прозорним просторима виде се познатији трагови од бив. светаца. Живостас је прастари а дрвен, који се од наших у кнежевини, као и сви остали и у свију светих српских прастарих храмова по правој Србији, разликује у томе; што је сачувао више старине из прастарог српског живота.

Садањи је живостас веле грађен још за доба срп. владаоца, он је дрвен па сав позлаћен. Испод врха његова стоје четири прастаре животиње, или утве, које састављаху и престављаху грбове прастарих српских прибалтијских, сада већ изумрлих и понемчених племена, а боље бивши Срба. Свака од њих има орлову главу, ноге, тело, уста, са црвеним копљима у отвореним чељустима убоденим унутра и т.д. што је познато свима оним, који ма колико знају, нашу хералдику. На врху је живостаса, а с десне стране огромног неманићског крста, плавкасти месец са ликом брадатог и већ у годинама човека, знака смрти и пребивања умрлих Срба до васкрса на месецу. С леве стоји огромно црвенорујно сунце са младим човечијим ликом, знак васкршаја мртвих и вечна живота у простарих Срба и њиховој вери до хришћанства; а око једног и другог су тројни широки златни колутови, који од себе на све стране издају, по бојама из којих излазе, огромне ждраке. На целом живостасу стоје прастаре иконе са новим, међу тробојама српским, а испод целог живостаса за 1⁰ висине стоје тробојом српском обојене отесане мраморне плоче, које међу тробојама имају украсе састојеће се од грбова српских.

Међу осталим украсима само ћемо овај један напоменити, који је (као и већина) не само обојадисан, него и урезан и изрезан на поменутом од четвороуглоног хвата прекрасно отесаним мраморним плочама. Украс тај преставља као огромне две отворене књиге, које састављају још огромнији осмоугални крст у колу, или точку, са многим круговима, или знацима вечности. Међу крацима те двојне књиге, или крста, стоје, у плавом пољу, огромни кругови, или вечности, а у сваком од њих по црвенорујни точак, који на четири стране своје округлине има по један мањији исти такав, као и овај велики, који преставља васиону, док она и напоменута мања четири, стране света. У левом горњем точку пише : „Исоусоус Христосъ” у другом десном: „Царь” у левом дољњем: „Слави”, а у десном: „Ника”.

У главном точку, као и у свима круговима стоје наша плава и прекрасна огнила, знак васкрса мртвих и вечног живота; и све је то дивна и прекрасна наша непостижна старина. А колико треба веровати свима новијим натписина може нам послужити за пример што ћемо навести.

Ниже прастаре иконе, из које се једва може закључити да је некада и пре неколико стотина година, престављала слику спасову, стоји скоро уписано на поправљеном дервазу ово:

**Во славѸ свѣтѣтѣ троици ѿца и сына и свѣтаго дѸха, сѣ
темпло подписасѣ и поуче се на † ѿ. ѿ. г. а соверши се на
1804. ѿв. 14. при господинѸ кѸрѸ ѿаникѣю архѣепископѸ рашком
и призренскомѸ троѸдомѸ и настоѣанѣемѸ преподобнѣвишаго
еромонаха кирѸ ѿаникиѣ игѸмена св. патрѣашскаго. Тогда
вистѸ емѸ преити ѿ сего живота во вѣѸнаѣ покоица, а
савершисѣ при Господ ИгѸманоѸ ирь ВисарѣонѸ патрѣаршѣем
братѣе сего ером: НикодѣемѸ проигѸменомѸ ерм: Братен, ерм:
РѸфимѸ ерм: ѿтанасѣе, ерм: Моисеи Х. Теодосѣе, ерм:**

**Нѣнфорѣ ерм: Наѡоміе, ерм: Мелентіе, о сѣмь трѣднѣста
рѣкодѣлаѡѣ и изобразнѣ азѣ грѣшнн ерєн Снмеонѣ
Лазовнѣ. Одѣ тогда наѡелсвоѡнѣнѣ и владѣнѣнѣнѣ вѣ
Пекѣ и вѣ Дѣка:·нѣнѣ Господарѣ Абдоѡраѡмнѣ паша
Маѡмѣдѣбегонѣнѣ.”**

Да се овај натпис неможе одиста однети прастаром живостасу, који је тада у неколико мењан и проправљан, нема никаквог спора, а што су га други описаоци узели за сасвим нов и из доба натписа, ми им основа за то савршево никакав незнамо Неколико икона има, које су одиста из овог доба, као што је с леве стране св. Богородица, и ми натписе под овима потпуно одобравамо, да се односе њима и да су из доба из ког и те слике. Рекосмо да је поменута св. Богородица из новог доба. Да и нема овог натписа испод ње:

**„Сїо иконѣ испнсаѡѣ азѣ грѣшннн попѣ Снмеонѣ Лазовнѣ
родомѣ одѣ бѣлаго пола при рѣци Лнмѣ рѣкою 1804.”**

ми би је одиста и уврстнли у ово доба, јер јој је све и сва из њега и у њему.

Са јужне стране познају се трагови од силннх и многнх некнх градова, из конх један круннсани цар изгања неку утвар, као кип ндола неког, кон се суноврата у амбас. Цар је у црвенорујној српској царској дреји са пресамнѣннм, на левој руцн, двострукнм дугачкнм појасом плавнм, украшеним разннм драгоценостнма. У десној му је руцн копље, конм боде и гура ону утву. Он је савршено као ватра црвеникасте подуге браде, косе и бркова, дугачког лнца, високог чела, одвећ висок, сув и коштуњав. Внше њега пнше:

**„Св. царѣ Давнѣ Солонѣнскнн Боѣднмнрѣ срѣбскнн
ннзврѣгаѣѣ коѣм ... вѣсѣвскнн..... ”**

Мало даље нду леки војннцн у шљемовнма, оделу као доламама и осталоме, нападају на један град, са којег нх св. Днмнтрија суновраћује у амбис, внше св. пнше:

**„Светнн Днмнтрнн оѣбнва нл..... цара Давнѣ Боѣднмнра
срѣбскаго спѣсаѣ солонѣнѣ црк.... ѡбрацн: б.... ство.”**

Ово је бно прстављен врло важан некн догађај из наше прошлости и града Солуна, алн се, на велику несрећу, неје сачувао цео, бно га је још много внше. Внше оног града стоји малн летећи спас благоснљајућн, св. Днмнтрију, а спрам ногу му је св. Јован Крстнтелѣ, кон газн онакву исту утвару, какву Буднмнр баца из града. Са северне су страце остатцн светнтелѣ опшнн целом хрншћанству, а на первазу ове, као и помнњате стране, стоје днвне и прекрасне шаре од српске тробоје.

При јужном дувару сводне тамне цркве, недалеко од југозападног јој угла, стоји днвна и прекрасна од шареног из тробоје срп. мрамора, днвно и чудно вештачки израђена гробннца, веле св. Савва 2 (некн 4) а 3. архнєпнскупа српског. Она је дугачка 6 1/2 шнрока 3. а висока до 5 стопа. На средынн јој је поклопннце одвећ дебео и једва познавајућн се обнчан крст; из овог западу и истоку нду по један 16 угалнн; оба, на крају горње пречаге и врха, нмају по један круг. На ребњачн су јој трн дванајестоугална крста, конн стоје на троступннм полукружннм стенама. Међу крстовнма су днвнн и прекрасно нзрезанн лнстовн грмовн, лаворнковн и неманнћске лале. Око свега тога внју се

кругови са малим огнишцама. На чељу је колут са крстом унутра и огроман точак, обоје у гранама грмовим и разним круговима и савијутцима.

Са западне је такође огроман круг, или коло, са крстом унутра. На горњим пречагама крста стоји, с десне стране, мали круг са 3 крста унутра, а међу пречагама ових крстова стоје наша огнила. Са леве стране стоји точак, а под пречагама крста такође два колута и то један празан, а други увијен венцем од грмовине. Сви ови дивни и прекрасни украси несу урезани, него су изрезани (рељејфни) на овом дивном и прекрасно углаченом и уцакљеном мрамору.

Више ове гробнице, која је сва до земље застрта покровом од црвене свиле са златним крстовима одозго, стоји живописан, у црвенорујном српском царском оделу

„Стефанъ Доушанъ младѣи Оурошъ краљ”

Више њих је био: „**свети Сава в.**” са огромним од 13. у полукругу дужем од гробнице, натписом; али је то све утамањено. Од овог св. Саве виде се дивне црвенорујне одежде са белим и плавим крстовима, белим двоглавим, неманићским орловима, огнилама и лалама, у круговима таквим истим. Сада овде несу мошти св. Саве другог, али је у ову гробницу натрпано пуно добро неизтрулих главуча људских, које страшно ударају. Ово су још веле од пре 100 г. овде, па се тако трпе и несмеју погребети; јер то народ недопушта. У једној од ових нађена је мала стара једна књижица, која се зове "Кољедник."

У полукружној издубљености више врата водећих у препрату стоји новији натпис, који је на малтеру. Испод овог малтера за скоро један педао дебљине у камену је стари натпис, којег немогасмо снимити с тога; јер би требало сав овај новији малтер од 3 стопе ширине а толико висине, а педао дебљине, одлепити са целим овим новијим натписом и одбити. Можда ће се ово моћи учинити при оправци св. Димитрије; јер су овај стари натпис и св. оци приметили. Садањи поменути новији гласи ово

„† благовољѣніе иже въ троици славномъ господѣ богѣ Исоусоу нашемѣ Христоу обнови се сын светїи Храмъ трудоу и настояаниѣмъ прѣсвещенаго архїепископа кврѣ Іоаникиѣ سموу же вѣди вѣуна памѣтъ. Въ лѣто † 8. ρ. потомъ же вѣ семшоу (тако) лѣто всѣхъ сръбскихъ земель и блѣгарскихъ и западнаго поморїа и сѣвернаго подѣнавїа архїепископоу кврѣ Пансею нѣговѣмъ повѣлѣніемъ же и оусрдїемъ пописа се и понови се сїа света и божьствена црков многа моу лѣта, въ лѣто † 8. ρ.”

Праштајући се са прекрасном црквом светог Димитрије, коју треба што пре оправити да непропадне и да се неутамани, наводимо: да се цео њен помост састоји из самих огромних надгробних поклопница, које су равне са осталим помостом. На млогима су били и натписи, али су сада савршено зглађани и уравњани непрестаним гажењем побожних поклоника, у дугом времену, које је још старије и од св. Саве. На једној, при сјеверном дувару, пише ово:

† ŝ . Ḃ . ǫ . ŝ кѡрѣ макаріе ... паметь аминѣ.”

По овоме могло би се закључити: да је ова црква још из X. века, дакле на 200 и неколико десетина година пре св. Саве, и да је исту св. Сава, са св. Арсенијем, или обновио, или бар ако је подигао, онда јој сачувао онај старији од ње споменик по свој прилици где је и био. Са северне стране, а у самом северозападном углу, погребен је св. Ефрем патриарх српски, који је својеволјно, код живих Неманића, тајно и сам у патриаршији крунисао кнеза Лазара на царски српски престо. Због овог поступка, пошто је био сазвао сабор у Призрену, да бира владоца, сабор га је лишио патриарског чина, па кад Лазарева странка после целе године дана борбе у Призрену на сабору, надвлада, утврди и наново изабра Лазара онда се Ефрем повраћа из Пећских испосница, на престо патриарски; те наново помазује кнеза Лазара на престо цара српских.

Из врха кубета виси прастари ланац гвоздени, на ком је обешено коло (полиелеи) Ланац је украшен разним круговима, и шарама, веле и грбовима нашим, али немогасмо, због тамнине и висине, видети. Кроз главну цркву улази се у цркву са јужне њене стране. тако звану сц. Богородице. Она је онаква иста, као и споменута св. Димитрије, само што јој се боље и више познаје крстоизгледина. Олтар и све остало онако је исто као и у св. Димитрије. Над горњим местом у своду округлине олтарне уписана је дивно и прекрасно на престолу седећа, а у ружичастој дреји св. Богородица, држећа на прсима прекрасно уписаног малог Спаса. Њој се клањају, са страна, два анђела са пруженим рукама. Ниже ње је Хр. Спаситељ пред којим су 6 апостола, а он им са овим мозајичким натписом даје хлеб:

„Примѣте гадите се к тѣло мое”

Савршено овакви исти спас обрће се на другу страну, пружа другој 6 апостала чашу са речима:

„Пите ѿ не се ксть крвь...”

Испод десног спаса стоје целокупни и лепо сачувани, а дивно и божаствено уписани: св. Никола, Атанасије Александријски и Јован Златоуст, а испод левог: св. Василије Кападокијски, Григорије Богослов и св. Сава срп. Св. се Сава срп. одликује у типу од свију досада напоменутих светаца. Он је и сувљији, и вишији, са вишијим челом, дужијим, а ужијим, лицем и т.д. и брадом, косом и брковима сасвим црвеним, док су остали савршено црномањаста. Што се тиче одежда, оне су у свију направљене од српске тробоје. У своду олтарном стоји уписано вазнесење христово, а на јужном дувару силазак св. Духа на апостоле.

Испод ове слике молба Јоакима и Ане и целивање њихно. Више и ниже ових светаца малтер је одпао, дувар тако јако препукао, па замазиван, да се у ове пукотине може завући осредња песница људска. На сјеверној је страни преблага и премилостива дивно уписана прекрасна мајка божија оберучке благосиљајући овај свет, а око ње су многи анђели и остале небеске силе, са разним крилима и оделама по својим чиновима. Ниже је појав Христов апостолима по васкрсу и уверавање неверног Томе, а испод овог огроман, као и остали српски свеци, али само кестењасте боје "свети Кирилъ сръбскїи". Спроћу њега је: "свети Меводије сръбскїи." Оба су у одеждама од српске тробоје. С једне и друге стране олтара стоје мали као црквице, од којих је северна просхомидија са срп: свецима као: св: Арсеније Ḃ., сръпскїи архїепискоупъ Ъ. св. Сава Ḃ. архїепискоупъ сръбскїи и остали, а у јужној остављају се непотребне и већ изанђале ствари.

Овде у олтару повлачи се стара штака од својих 8. стопа висине нашпх патријараха и друга у стакленом орману са овим натписом у два реда. Како је овде ова штака осмоугласта, то је и овај натпис преломљен у четворо, обухватајући у свакој овој преломљености по две мале врстице. Ми ћемо га тако и ставити обележивши те врстице. Тако долази:

1. горња: „ПЄКІУ	1. дољња) В М З У ...
2. горња) ПЄФІ КЄН	2. дољња) ПАТМУ.
3. горња) ПОЇ МЄНОУ	3. дољња) КУ 1 ⁰⁰ ₀₀
4. горња) О К О Ї П Ω Н	4. дољња) ГА В Ї Р Л У.

Штака се састоји из неколико коленаца, који су стајали на драгом камењу, али је веле тога одавно нестало с тога: што је се при прегдедању... некако полупало! На место овог полупаног и упропашћеног... при гледању, драгог камења! сад ове коленце, од црног најскупљег и мирисавог дрвета, везују исплетене од срме жице!

Овде се чува и одвећ висока, али савршено оплаћкана, у својим драгоценостима, прастара српска патријарска круна, по Г. Гиљфердингу патријарха Никодима, а по овдашњем причању другог архієпискупа св. Арсенија првог. Које је верније незна се; јер нема на њој никаквог натписа, а просто и онако од ока потпуно једној, или другој страни, веровати, било би сувишно и ако држимо, да је држање овдашњих калуђера од Гиљфердиновог много ближе истини. Осим овог овде је неколико старих одежа, наших старих свештених лица из вишијих и највишијих звања, за које Г. Гиљфердинг вели да су из Русије донешене, а љуто се вара. Ово се нарочито одтуда види, што више, навежених светаца пише и: „свети Савва **А**. архієпискоупъ" а св. Саву нашег и познају Руси и њихови окрутари (одеждари). У Девичу је се много више сачувало старих одежа, но овде, премда су овдашње од веће важности, јер се могу и употребљавати, докле оне у Девичу не могу.

Овде је кубе онако исто, са онолико и онаквих прозора, са онаквим разнобојним стаклетима у овим и т.д. као и у цркве св. Димитрије. У врху је кубета огроман, сасвим озбиљан на престолу седећи, Спас, а у црвеноружичастим и плавим дрејама. Око, и испод, њега лепршаху се сви редови и чиновни анђела и т.д. а ниже њих је погреб господов. Ниже иду многи не српски свеци и сва тако звана дејанија, господова на земљи, почев од рођења па завршујући седењем на небу, с десне стране бога оца. У дољњој врсти стоји целокупан Тодор Стратилат и Тирон, пророк Мисајил, и нов, али до зла бога хрђав уписан св. Григорија Богослова, св. Савве г" срп. св. Данила срп. и св. Арсенија срп. Лужни дувар скоро је сав улепљен и умазан при поправљању оних грдних и силних пукотина. На зап. зиду је смрт св. Богородице, њен вазнесај на небо. Са леве њене стране стоји огроман Арх: Гаврил, а десне свети Данил српски пружајући план ове црквице неком војнику у срп. оделу, о боји, кроју дреја и свачему, као и типу лица. Баш више ове црквице пише ово:

„Данило архієпискѸпъ всѣсръбьскихѸ поморьскихѸ и подоунавьскихѸ земли приноситъ цръковъ преуистина матери божики ОдигитриѸ, преводимъ веліимъ пророкомъ Даниломъ.”

У северозападном углу стоји до 7. дугачка, 3. широка и преко 5. стопа висока од шареног мрамора лео отесана и углађена гробница св. Данила, такође, као и све остале, покривена застаром чак до помоста висећим. Над поклопницом, а на овим застарима, стоје крстови од златна ширита, које светина, у место моштију, целива и по 2 - 3. жута плекана тасића, у које поклоници и долазећи народ, због своје неописане и одвећ огромне сиротиње, као и љубави према својој најдрагоценијој старини, оставља мале, као обичне шлоке, жућачиће. Ових 20. жућачића св. оци дају за 1. сребрну стару турску парицу. Ето, како се издржава српска патријаршија! Више гроба св. Данила, или срп. Нестора историографа, пише, али не као у кијевским Печерским пећинама над моштима руских историографа на табли од чистог и сувог злата, златним писменима: "благодарио друштво Истор; и старвие руске, оцу руске историје Нестору" и т.д. — него само плавим мастилом на белом пољу :

„ Св. Даниль архієпискоупь сръбьскійи ”

Иза њега су: св, Козма, Дамљан и Пантелемон, а више је њих, на престолу седећи, велики и прекрасан Спас у црвеном и плавом оделу, благосиљајући их. Са истиним, а не притворним и лукавим, страхопоштовањем један од св. отаца само ове застаре откриваше са ових камених гробница српских светитеља. Он памти, да је увек беда и зло постизала старешине монастирске и монастир, кад год је видео . . . да излази дим из гробнице ма које, или кад је долазио до ових, па на њима саме свеће гореле, кад је се чула у овима нека потмула тутљавина, и т.д! Кад год је застао над гробницом св. Данила, да су претурена кандила, и из ових сам од себе просут зејтин, тада је се догађала несрећа само старешини монастира, а не и самом монастиру! Баш то јутро, кад прегледасмо ову цркву и прависао предр;пуп за опрапку, беше се то чудо, али пре нас, догодило. Старешина монастирски био је као убијен, чувао се од свега и свачега, молио непрестано богу, никуд неје излазио из монастира и т.д. и после неколико дана... умал га неје одиста распорио брат кадије пећског!

Живостас је и овде исти као и у св;. Димитрије, само оне 4. аждаје нема, но има их само две, и у место црвених копаља у устима ове овде две, онаке исте, као и свуда што је бивши прибалтијских српских племена грб, — хватају по један костур од мртвачких људских глава. И овде су неке иконе поправљане доцније, а многе су првобитне и из прастарог срп. доба кад су и уписиване. Међу поправљанима је и огромна свете богородице испод које пише ово:

„† списа се се икона пресветик богородици трѣдомъ и настоганикъмъ Ермонаха Висариона родомъ из Подгорици, а при митрополитомъ Господ: курь Іоаникикъмъ, а при игѹменомъ господ: курь Іоаникиномъ лѣта 1798.”

Пред живостасом стоји прекрасно израђен урезан, и изрезан, у дрвету ђивот; у којем су мошти св. Саве IV. арх. срп. а из оне дивне гробнице у цркви св. Димитрије. С десне стране стоји диван престол позлаћен и чудновато у дрвету изрезан, на ком стоји чудотворна икона св. Богородице, коју је св. Сава, са осталим моштима: св. Григорије, Ореста, Евстратије, Аксентије и Евгенија (а св. Јована, са којих је овај светац и постао патрон срп. цркве нема) још из Јерусалима донео. Стари прост, и здрав и читав бив: престо ове св. иконе стоји мало даље у истој цркви. На икони је бивши на дрвету, а сада у сребру позлаћеном, натпис урезан. Он је савршено раван ономе на дрвету писаним белим писменима на зеленикастом пољу. Натпис гласи ово:

„Сита пресвѣтѣна богородицы икона написана свѣтѣми апостолами по вознесени господин патое на десеть лѣто в гепсиманиї и дѣже бѣше гробѣ пресвѣтѣна богородицы вѣ лѣто же † ѣ. ѿ. ѣ. а. принесена из Іерусалима в царь градѣ лькомѣ великимѣ царемѣ во храмѣ пресвѣтѣна богородицы ѹдо зане помощню (сад је с десне стране живописа, а доведе је све било с леве)

премѣдраго в лѣто ѕ. ѿ .ѕ̣. году ради нашествиа оустремлениа рѹсцовъ принесена в херсонъ и кгда приѡ рѹски князъ володимеръ в херсонъ и крстисѡа в херсоне и тогда в лѣто ѕ. ѿ .ѿ. ѕ̣. взѡта моци свѡтаго Климента папы римскаго и принесе ихъ в кнеѡъ а свѡты иконыѡ сеи пресветы богоматери образъ принесе по крещени великѡ новъградъ ѡако же на семъ образе древле писанѹ.”

Дивни и прекрасни овај престол за ову малу, од 1. педља иконицу, направио је, о свом трошку, садањи проигуман патријаршије отац Максим, који је дуго време био у Драчи и Враћевшници у кнежевини и тамо оставио лепе успомене са другом својим. Престол их је овај стао преко 200. дук. цес: Ево напоследку ми ћемо и њихов натпис навести, на овом престолу уписан, па нека им се имена знају, читају, и памте у потомству:

„Изволеникъмъ оца и сина и светога дѡха саврши се сеи стољ богоматере трошкомъ еромонаха Максима Тетовца и Еротета Подгорца пострижници свѡтаго места сего, при Господ: Архимандриту Хрисанту и духовнику Господ: Кирилу и еромонаху Гос: Аци Рафаилу и ерм: Мелентѡу и братѡе свете обителѡи. Бысть ктитортъ Јованъ Тона Јосифић Ђукић, рукою хаци Константина зографа лета 1863. Октобра 7.”

У овој црквици чува се још једна прекрасна света икона. Садашња је само преживописана на повеликој дасци са иконе бив: на стаклету, од које се неколико комада чува. Ни едан од дан. св. отаца незнађаше казати кад је ова, са стаклета, преснимљена у ону на дрвету, а сви причају: да овој дрвеној има више од 180 год. Колико вреде ове копије види се, кад се обе ове иконице сравне. Сlike на оној од стаклета све су дугачких образа, суве, црвених брада, бркова, власи и т.д. и у чистом срп: оделу, док је ова копија на даски са правим татарско-финским округлим, дебелим, и црномањастим типовима, Шта више и само је одело промењено. Ми смо неколико одломака на стаклу добили, и надамо се да ће се добити и ова копија на дрвету, па да се вештачки сравне и израде.

Ево, хоћемо да је укратко и опишемо: на средини је велика трпеза (астал) застрта црвенорујним застаром. Спрам средине трпезе стоји св. Сава први, оберучке благосиљајући на трпези: круну, еванђелје, путир и крст, а више је њега св. Дух. С десне наше, а његове леве, стране прво је: „свѡтѡи Милоутинъ краљ (до њега) свѡтѡи Арсение а̣. архѡепискоупъ в̣. сръбскѡи”. (до овог) „свѡтѡи краљ Стефанъ Деѹанскѡи (па) св: Ёсфремъ а̣. архѡепискоупъ сръбскѡи (до овог) свѡтѡи Оурошь г̣. царь сръбскѡи (па) свѡтѡи Стефанъ правовеньѹанѡи царь сръбскѡи (па) свѡтѡи кнезь Лазарь, света Ёелена чарица.”

Сад иду свеци с наше леве, а св. Сава десне, руке: „Свѡтѡи Владимиръ царь сръбскѡи, св. Сава г̣. архѡепископъ сръбскѡи, св. краљ рапавѡи, св. Никодимъ архѡепископъ сръбскѡи, свѡтѡи Давидъ царь сръбскѡи, свѡтѡи Гумешнь првѡи сръбскѡи царь, св. Ђоаникие патриѡархъ сръбскѡи, св. Феоктисть царь сръбскѡи и св. Ана” свега је 22. слике, а на врху је света Ана. Још је увршћен свети Давид солунски, или свети краљ српски Будимир и свети Јован Риљски. Ово је прва икона и прво место на ком су Неманићи заједно са св. Владимиром, Давидом и Јованом Риљским. За

живота свога, нигде несу Неманићи, са својом лозом, мешали и ова два, од њих, старија владоца и свеца српска.

Нама се баш тим чини: да Немања и неје био од лозе владалачке оних Срба, који се државно 634 год. доселише и настанише у дан. Маћедонији; но ће, по свој прилици бити, од владалачке лозе оних српских владоца, тако званих Гото Славена, који у лицу Свевлада I. 492 год: основаше на Дукљи и Прехвали на дан: Шару срп: царску столицу.

Нама неје место овде сада о томе говорити; те то и остављамо за сада. А ево нам и преписа читуље патријаршије, коју је вредни јеромонах Хаџи Рафаило садањи игуман патријаршије преписао на једну даску, метнуо у Проскомидуји ове црквице, да се на свакој служби спомињу имена записаних. Све је то он преписао из старих читуља овог манастира; па како и нама понека имена из ове могу унеколико послужити за нашу црквену паметарницу (историју) стављамо препис исте овде.

Еромонаси су у њој само од 178 год. а старијих нема:

I. Архиепископи:

1. св. Сава први,	5. Никодим 1.	9. Јаков 1.
2. Арсеније први,	6. Данил. 1.	10. Евстратије 2.
3. Сава 2.	7. Јоаникије 1.	11. Сава 3.
4. Евстратије 1.	8. Јеврем 1.	12. Григорије 1.

За ово су време били пећски или манастира Студенице жупе Хвостањске ове

владике:

1. Василије.	4. Теодосије,	7. Симеон и
2. Мојсеј,	5. Данил,	8. Николај.
3. Гаврил,	6. Јоаким,	

II. Патријарси срп:

1. Јоаникије, а тим именом 2.	14. Герасим 1.	27. Јоаникије 2.
2. Сава 4.	15. Саватије 1.	28. Атанасије 2.
3. Јеврем 2.	16. Јеротеј 1.	29. Гаврил 3.
4. Спиридон, 1.	17. Јоан 1.	30. Гаврил 4.
5. Данил 2.	18. Пајсеј 1.	31. Гаврил 5. Грк.
6. Сава 5.	19. Гаврил 2.	32. Викентије 1.
7. Кирил 1.	20. Максим 1.	33. Пајсеи 2.
8. Никон 1.	21. Симеон 2.	34. Василије 1.
9. Никодим 2.	22. Арсеније 3.	35. Кирил 3. Грк потурчен у Цариграду,
10. Арсеније 2.	23. Калоник 1.	
11. Макарије 1.	24. Атанасије 1.	36. Каленик.
12. Павле 1.	25. Мојсеј 1.	
13. Антоније 1.	26. Арсеније 4.	

III. после патријараха митрополити:

1. Доситеј 1.	5. Дионисије,	9. Јоаникије, и
2. Алексије,	6. Данил,	10. Захарије,
3. Василије,	7. Петар,	
4. Стефан,	8. Петар 2.	

а после су ових, који су сви били Срби, пошто већ. 1775. године подпаде српска патриаршија, а четврта васионска, бивша до Душана Цариградска, и од овог српска Пећска (I. Ерусалимска II. Александриска, III. Антиохијска и IV. пећска српска) под цариградску долазили су

Грци:

1. Ананије,
2. Партеније и
3. садањи Мелентије.

IV. Архимандрити, игумани, монаси и јеромонаси од 1780. године па до данашњих живих

1. архијепискупа Михајил,	25. Рафаил,
2. игуман Мојсеј,	26. јером: Самујил,
3. арх. Никодим,	27. Јоаникије,
4. игуман Јоаникије. Овај је поправио, а веле и
направио, садању препрату ,	28. Висарион,
5. јеромон: Васарион	29. игум. Захарије,
6. Руфим,	30. јерм: Серафим,
7. Мојсеј,	31. Агатангел,
8. Мелентије,	32. Никодим,
9. игум. Саватије. Овога су Гусињске потурице
везале и мучиле у време борбе Хусејин
капетана босанског 1832. са царем.	33. игум; Исакије, знатан тиме, што је први
завео протоколе о приходу и расходу
монастирском
10. јермон: Исакије,	34. јер. Јеротеј,
11. Софроније,	35. игум: Антим,
12. Мелентије,	36. јер. Игњатије,
13. Висарион	37. Исајија,
14. Евстатије,	38. Данил,
15. Јосиф ,	39. Аксентије,
16. Евсевије,	40. Пајсије,
17. Нићифор,	41. Неофит.
18. Пајсије,	42. Партеније
19. игуман Мојсеј. Овога су на најгрознији
начин убили Турци и обесили га на
капију оградe монастирске 1837. год:	43. Мелентије,
20. јерм: Антоније,	44. Симеон,
21. Руфим,	45. игум: Рафајил,
22. Аксентије,	46. јерм: Мисајил,
23. игум: Пајсије,	47. Софроније и монаси:
24. јерм: Иларион,	48. Викентије,
	49. Нефторије,
	50. Атанасије и
	51. Герасим.

— Као што смо већ једном напоменули: да су двери ове црквице св. Богородице прастаре и прекрасно и дивно израђене, тако и сад имамо да напоменемо: да на дну двери стоје, кад се у њих дуго и дуго гледа, прекрасне, танке, дивне и њежне, кроз двери прорезане шаре, које су на врху позлаћене, а изнутра прорезотина, обојадисане прекрасном срп. плавом бојом. Дуго и дуго ваља гледати и дивити се овој чудноватој вештини; па што се више гледа, више се човек мора дивити и чудити, лакоћи, лепоти и њежности ових израде. Грдна је само штета, што су баш при дну прековане, са стране олтара, дашчице; те се дољњи редови, како треба невиде. Колико је год овуда

пролазило путника ни једвом неје пала ова шара у очи као нама, т.ј. ни један неје умео прегледати је, оценити и проникнути у склоп и основ ових њихних шара. Сви су се, па чак и вредни Гилфердинг, заустављали гледајући је, подивили јој се и почудили; па и отишли даље својим послом и путем и несањајући шта је у овој шари и из којих је основа потекла. Ми несмо били такве хуе среће. Као што смо свуда и на све стране пазили, да постигнемо, колико се више може, оно рад шта смо одпочели путовање, и ми смо сасвим другим очима гледали на ове шаре. О њима ми већ несмо мислили као о шарама што чињаху други и другим стварима, па чак и о поклопници патријархах Максима и њеном натпису, као што тако држаху.

Наш поглед и оправдао је се и у место шаре изашао је овај прекрасни... старински натпис! Одозго при почетку стоји 12. угални крст, који је убоден у грмово лишће. На врху горње пречаге крста пише: **Ї. Ї**. (с леве) **Х. Ї**. А даље крај крста иде ова врстица, која се обично, с лево на десно, чита:

1. Повелѣніемъ прѣвѣщенаго патриарха киырь

2. врстица са јужне стране чита се одозго доле).

Макарна сръбскаго † шьцаго ѿтца и оучителя

3. дољња из цркве чита се наопачке и од десна на лево а из олтара би се читало како треба):

Вьсѣхъ сръбскихъ и поморьскихъ зѣмль господинь

четверта северна чита се одоздо па навише):

Азь смѣрены Митрополить † Херцѣговьскы кырь

на десној из цркве, а левој из олтара двери прва озго врста

Анѣтониа съгради сик светикѣ двери † позлатихъ и въобразды ихъ и пры

(друга јужна озго па доле)

ложихъ же вьсесветѣви вельцѣви цркви нѣки на славѣ господѣ богѣ

(трећа дољња наопачке се чита)

христѣ и преуистикѣ юго богоматере въ имѣ ихъ съ ирсѣ правовѣрнихъ

(четверта северна одоздо горе)

**сѣродникѣ нащнѣ и ктторѣ бити веуан п (омень) Тѣдора тѣви
богѣ да ихъ прости”**

Главна црква или храм вазнесења св. Богородице, стоји баш у среди између црквице св. Димитрије и св. Богородице. Ова је онаква иста, као и поменуте две само што је од њих још већа и огромнија. Олтар јој је такође шири и дужији, а и више је изашао истоку, са својом тројном округлином од олтара остале две цркве. У сред свода олтарног, а више горњег места, уписан је огроман спас, с десне му је стране св. мајка мало мања и сувља, а са леве св. Јован Крститељ. А у сред олтарне округлине уписан је арабескама спас, који пружајућа шесторици апостола хлеб говори им (у надпису):

„Примѣте гадите сик ксть тѣло моѣ.“

С друге стране познају се трагови од другог оваквог истог као и први, спаса и других 6 апостола, који су сада замазани. Испод овог је испупченост као венац свуда около, а на том белим писменима на плавом пољу пише ово:

„† Господи Боже нашъ вѣми и посѣти и благослови храмъ сих и светы си олтарь створимие ксть уѣстѣвнѣиъ нѣбесномоу даи же намъ не молитво овѣвластѣъ иъ съ вѣрою и съ истинѣмъ страхомъ да боудутъ молитвы принети на свети твои олтарь † Помень те и мене грѣшнаго арьсѣниѣ.“

Испод овог је ситно написано:

„† лѣто господниѣ † а . 5 . аминь роукою грѣшнаго Арсениѣ“

Испод овог венца и натписа написаног руком Арсенија првог иду свуд унаоколо још у по три реда ови светитељи:

„Св. Сава, св. Сава срѣбскѣи, св. Григорик, Никола, Јованъ Златоустѣи, Јованъ Богослов.“

Сви су ови свеци из доба Арсенија првога, а међу свима се одликује св. Сава срѣбски, како у типу лица, тако исто и у оделу. Он је од свију највишији, али и најсувљији, са дугачким уским лицем сасвим црвеном проседом брадом, косом и брковима. Он је, као и сви српски свеци, мало накривио главу на леву страну. Одежде су му од српске тробоје, као и у осталих, само што међу крстовима у оним круговима има плава огнила по гдегде, по гдегде беле двоглаве орлове, и погдегде само лале.

Као што смо на више места казали, и овде је тако исто: да онај светац, у ког је бео стихар или одежа, има у место, садањих шара, црвенорујне, или плаве крстове, код српских светаца од Неманића лоза ови су још у таквим круговима, који има плаву одежду беле и црвенорујне крстове, а који црвенорујну беле и плаве крстове. Других никаквих шара нема, на одеждама срп. светаца, а тако исто и главнијих већ усвојених Србима из општег хришћанства. Тако се разликују и туђи свеци, који несу владике. Они имају одело и типове лица из свог народа оног доба у ком су се подвизавали и посвећавали,

Ниже овог реда међу осталима иде:

„Светѣи царъ Оурошь г. срѣбскѣи и св. царъ Лазаръ срѣбскѣи“

али су и један и други скоро уписани и то у правом духу и типу грчком. Са сјеверне је стране, покрај олтара, у оној споредној округлини, повелика црквица у којој се чува антимијс, а у јужној просфоре. У олтару је још један стари прекрасан прозор са новијим мазгалом крај себе; те ова црква и има светлости довољно и највише. Главну пред олтарну и иза ове мушку цркву осветљавају само оних 8 прозора у кубету, који су онаки исти, какви су и у остала два кубета, са онаквим истим разнобојним стаклетима, само много већи према величини кубета. У средини свода кубетовог, у плаваком небесном своду, који са свију страна подржавају лебдеће у васдуху свију редова, сила, власти и чинова; разноврсни прекрасни анђели стоји уписан огроман спаситељ у белој па позлаћиваној дреји и љубичастом огртачу. Прекрасно је уписан спас благосиљајући и као божанствено осмешкујући се на овај дољњи свој свет, у коме је некада претрпео муке па и саму смрт.

Ниже од њега, а више прозора, између ових и ниже ових, уписани су разни прастари светитељи, али не српски Они су од дугог времена тако поцрнели да се једва виде и познају. Још се, међу овима, најбоље познају: рођење спасово које налазе вођени звездом поклонници. св. Тодор Тирон, Стратилат, Мардарије, Аранђел Михајил, Гаврил, св. Ђурађ у правом српском оделу, Меркурије, Димитрије такође у срп. оделу и прекрасан господ спас са својом пречистом мајком св. Богородицом благосиљају патриарски срп. престол, који је од срп. тробоје шареног мермера доста просто и без икаквих шара и украса направљен. Кад човек седне уњ, онда га захвати западна северна и јужна мраморна од плоча ограда скоро до испод позува. Сад је у њој дрвена па позлаћена дасчица, на коју се седа, а пре је била сва од слонове кости украшена црним миришљавим дрветом. Ову су однели, са другим драгоценостима и скупocenостима, а бив. срп. патриарси Грци кад су завладали 1775. год: срп. патриаршиом, а и пре тога крали су ову свету обитељ, под именом Срба натурени цариградом и турцима патриарси родом Грци.

И ово је кубе са црквом изрепуцало, али не толико, колико остале цркве и кубета. У јужној крстоизгледини; а на источном дувару до живописа, у црвенорујном пољу прескрасно је уписан, у плавој одежди изшараној белим крстовима и у стихару од српске тробоје, огроман и прекрасан св. Сава, још за живота веле свога. Око њега пише:

**„Светїи Сава а̇ архїєпискѹпъ сръбскїи Хтиторь
се҃го мѣсто светаго лѣт † а̇ љ. к̇ њ̇.”**

Нема никакве сумње да је ово прастара црква и пре патриараха, који писаху да су је као подизали и т.д. за, чим је се поводио и г. Гиљфердинг. Живостас је истина стари али тако нагрђен и осакаћен новим доправкама, уметинама и управо квареном: да човека мора срце заболети, кад ово све види. Патриарха срп. престо висок је 5 стопа и неколико палаца, а широк и дубок такође толико. Црква је сва, као и остале, помошћена од српске тробоје шареним великим плочама, које у све три цркве иду само колико захватају подкубетне цркве са под пречагама крста, или крстоизгледине црквене. Даље мушке цркве или иза подкубетних свију помашћена је све самим огромним надгробним дугим и широким поклопницама. Под некима од ових, угиње се земља, те су се изериле. Над јужном пречагом крстоизгледине и на ове зидовима уписани су разни свеци из старог и новог завета а у своду је вазнесење христово, са север. стране св. Тиверије и још неки други. Јужни је дувар цео олепљен. На источном зиду иду свеци у српским тробојама, и по свој прилици српски, али се немогу да прочитају, осим једнога:

**„Светїи Стефанъ немана краљ сръбскїи миротъуць
и Хтиторь мѣста се҃го светаго лѣт † а̇ р̇ ѡ̇.”**

Испод светаца на оним огромно високим и широким скоро до 1 хвата преврасно отесаним и углађеним мраморним плочама, које деле олтаре у свију цркви од цркви подкубетних, уписани су српским тробојама, а по гдегде урезани и изрезани разни украси и шаре које престављају све прастаре српске грбове, као и утваре из идолопоклонства; али је то све доцније прилежно замрљано и покварено под именом оправке и Поправке. Срећа је велика, што доцније, а у турско доба, мазале и мрљале, несу могли својим кварежом дохватити оне највише свеце и украсе; иначе би све то пропало и утаманило се.

Пред дверима с једне и друге стране стоје по један дрвени, доста просто израђени ђивот са св. моштима петозарних мученика, које је још св. Сава из Јерусалима донео. Од њих су овде само четири св. главе, а пету је неки веле Сава владика однео у Црну Гору, а други опет веле патриарх Чарнојевић у Аустријско-угарску Србију. Ова је глава св. Ореста, а овде су још св. Евстратије, Аксентије, Евгенија и Мардарија. У левом су мошти св. Пикодима архиепископа срп. који је венчао на краљевство српско св. Стефана Дечанског На престолној чудотворној икони св. Богородице, стоји доцније уписан крст са натписом Ис. Хр. ника, и са још овим натписом:

"† Списа си сиа икону въ лѣто господне † ѧ. ѱ. к̣. ѧ̣ и тогда добре престоль правлацоу патриархоу Господиноу кѳрик кѳрь Арсению ѧ̣. Патриархоу и били тогда азъ грѣшнїи екзархъ Лики и Кръбави Јосифъ Воиновичъ Архимандрить Пећи и принесе дара св. Цркви."

На спасовој опет ово:

„† Списа се сиа икона лѣта господна † ѧ. ѱ. к̣. ѧ̣ и тогда добре престоль правлаще Патриархъ кѳрик кѳрь Арсениѧ̣ патриархоу (као и горе златним писменима титула и име патриарха, а остали натпис црвеним на плавом пољу) и бивъ тогда азъ грѣшнїи екзархъ Лике и Кръбаве Јосифъ Воиновичъ архимандрить Пећи принесе св. цркви и бысть настоятель кѳрь Никола Боиковић."

На северном зиду и то у своду код овог стоји огромно и дивно уписан св. Дух, а у полуудубљености, као прозору неком, стоји ово: "св. Ефремиъ ѳ̣. патриахъ въсихъ сръб..."

Испод ове слике у прекрасној каменој гробници стоје му св. мошти. Гробница, или труња, му је сва од помињатог тробоје српске шареног мрамора, дивно углачаног и застртог, као и у свију од врха па до помоста свиленим застаром. Око св. Јефрема, који је такође у срп. одеждама и већ престарели старац, стоје с једне стране свети Тодор Стратилат и Тодор Студит, а с друге св. Казма и Дамњан. Лице св. Јофрема истина да је пуно озбиљности и скептичке строгости, али у неколико опет просијава њежност и благост. Иза св. Јеврема стоје тако исто у српским тробојним одеждама али и са другим украсима: "св. Никодимъ архїепискѳпъ сръбскїи, св. Арсениѧ архїепискѳпъ сръбскїи, св. Максимъ архїепискѳпъ сръбскїи."

Иза њих иду два висока, сува, коштуњава, риђа у царско српским плавим дрејама, црвенорујним огртачима и царским крунама, у годинама лица, са дугим проседим брадама, брковима и косом. Око круна су им св. ободи са натписима, али се ови не могу да прочитају но се само познаје: "църь сръб..."

Иза њих је тако исто у загасито плавој, али толико тамној да изгледа више као црна но плава, војеној долами са црвенирујном царском круном на глави, младић неки. Око круне му је св. обод са натписом, али се не може осим "сръбскїи" друго ништа да прочита. Њега тек гаре црвене наустнице, а коса му је жутоцрвена до пола врата. Царска му је порфира сва украшена разним ликовима, разних светитеља. Иза њега је, као и прва три ахѧепискупа, велики "св. Сава ѧ̣ архїепискѳпъ сръбскїи". Он је одвећ висок, сув и први пут овде са кестењастом косом и дугом двојећом се у двоје брадом. Одежда му је бела, као и стихар, са помињатим украсима; али очевидно све из доцнијег доба.

Сви су ови светитељи, прекрасни, величанствени, озбиљни и њежни у црвенорујном пољу, а испод њих су за 5. стопа, од помоста, висине разни украси и шаре, само од српске тробоје. Спрам

ових је висока, као и остале 5. широка 3. а дугачка до 7. стопа, од белог љутца камена труња. Половину северне ребњаче нема; те се у ову труњу трпају разне људске главе још добро неизтрулиле. Има их и из прошлих векова са прекрасним чистим српским типовима, од којих се тако гадише св. оци, да немогоше вечерати. Више ове труње било је неких натписа, али се немогу прочитати и по свој прилици престављали су неки догађај из нашег прошлог живота; јер онај младић у царском оделу у левој руци држи 16. угални крст, десном потрза мач, а свети Сава у својим белим одеждама изшараним загаситоплавим крстовима околу позлаћеним, благосиља овај његов поступак.

Више свега овог стоји постеља, на којој лежи мртав светитељ, а око њега је Царска свита, свештенство обучено у одежде и силан народ. Ту је кађење, плач мушких, а нарочито женских, кукање јадиковање и т.д. а како неће и бити: кад погребавају св. Саву другог, а трећег архиепискупа српског, сина правовенчаног краља, а братанца св. Саве првог. Са једне и друге стране врата, стоје небесни војници са заманутим пламеним и модрикастим мачевима. Они чувају гроб св. Саве и овај св. храм. Св. Сава II. и св. Јеврем сачували су, у време татарског пљена патриаршије, овај св. храм, пустивши из својих камених труња страшну ватру, од које је се цела црква потресла, варвари попадали на земљу и престрављени бегавући нападали једни на друге.

Покрај ова два поменута небесна крилата у срп. оделу војника, стоје још друга два и за чудо, они имају сва четири не само срп. одело него и типове лица и узраста и т.д. Иза њих иду: св. Прокопије, Аранђел Михајил, крсно име Неманића, Гаврил, са буздованом српским. Више њих је био огроман натпис; али се сада не може да прочита. У надвратној издубљености је скидање спаситељево с крста, а у своду црквеном ускрс његов, два васионска и два српска сабора: 1. под председништвом импер: Константина великог, 2. Теодором, 3. српски на ком свети Сава бира Арсенија првог, а на 4. је под председништвом императора Душана у Скопљу избор патриарха:

**„ВСЕСРЪВСКИЕ, ПОМОРСКИЕ БЪЛГАРСКИЕ, ПОДОУНАВСКИЕ,
ОУГЪРСКИЕ, ОУГРЪВЛАХИСКИЕ, ГРЪУЪСКИЕ, АСИНСКИЕ
И ЦАЕГО ИЛУРИКА ПАТРИАРХА ЈОАНИКИА”**

Пред императором Тодором цео духовни сабор стоји, а само

„СВЕТІИ КИРИЛЬ СРЪВСКІИ И СВЕТІИ МЕТОДИК СРЪВСКІИ”

кличе пред њим, а шта то значи, незна се, јер нема више натписа, нити га је било. У оној, као прозирној издубљености, седи на престолу дивна и прекрасна мајка божија са разширеним рукама, а пред њом клечећи моли јој се: "свети Јоаникије патриарх срѣвскїи" са овом уписаном молитвом:

**„† О, ПРЕУСТАА БОГОРОДИЦЕ ПРИМИ МОЛБИ
РОБА СВОЕГО АРХІЕПИСКУПОУ ЈОАНИКИА”**

Више свију помињатих труња, као и оних које ће се поменути, стоји покрај слика светитеља, који су у њима погребени написано:

**„ОУСПЕНИК СВЕТОМОУ САВВА Г. АРХІЕПИСКУПОУ
СРЪВСКОМОУ или ЈОАНИКИИ, ДАНИЛОУ” и т.д.**

И овде је сва црква страшно изпрепучала. Одма иза престола патриараха и иза подкубетне цркве, при јужном зиду, стоји огромна, као и остале, прекрасно израђена и углађена, али без шара и бела, мраморна труња светог Арсенија првог, а другог архијепискупа српског. На капку су била 4. беочуга гвоздена, за која је се хватало, да се дигне поклопница. те да покажу мошти светитељеве. Од ових је сада остао само један, а капак свакојако ваљда доцније пребијен у три комада стезали су и углављивали гвозденим шипкама. Мошти св. Арсенија једни веле, да су у Црној Гори, а други овде негде погребене. Народ цео овај манастир зове непрестано осим "патриаршија" још и то највише "свети Арсеније" и ако му мошти невиђа.

Негледајући што се незна где су мошти светог Арсенија првог, по причању ова гробница почешће чини свака чуда. Тако је пре 6. година; по причању два очевидца, спрам ње из дуvara потекла миришљава вода; па кад су хтели, молећи се богу, и баш у то време десивши се ту да је ухвате . . . она је се тргла и опет у дувар побегла! Кад год се јављају чуда из гробнице св. Арсенија народу ће бити нешто мало лакше, а кад из гробнице св. Данила зло и наопако.

Тако су једног вечера видели да су се сва кандила над гробницом св. Данила обрнула наопачке и целу ноћ горела, без да је се просуо зејтин. Тада је манастир због свађе садањег Архимандрита Хрисантија и тадањег настојатеља Исакија оглобљен са 130. дук. цес: судом и 70. којекаквих глоба.

Иза ове је прекрасно изрезана и украшена гробница веле св. Саве II. сина прво и правовенчаног краља, а она у цркви светог Димитрије, опет веле архијепискупа српског св. Саве од лозе Неманића, али једни веле 4. а други петог. Она се од осталих разликује у томе: што је још нижа од обичних садањих мртвачких труња. Иза ње је доста кратка, а као и остале висока, но од простог белог мрамора без икаква украса, гробница св. Јоаникија I. патриарха; док је св. Саве II. украшена осим разних крстова, кругова, точкова, полумесеца, огнила, још и грмовим лишћем и неманићским криновима.

Више гробница стоје и слике ових светаца, са огромним натписима, који се сада немогу прочитати. Више св. Саве II. стоји му црвеножућкаст отац, сабор, свите, краљевска мајка, светитељева мајка и многи свеци и онако људи сви плачни и тужни. Надпис је био одвећ велики, али се осим појединих писмена не може ништа да разбере. Иза труња и слике светог Јанићије првог патриарха, долази слика светог Јоаникије Девичког, па: "Свети краљ Стефанъ Душанъ, син св: кралиа Оуроша, свети Стефанъ Дечанскїи, свети Милоутин, св. Оурошъ к̃. Стефанъ Правовѣнчани, Феоктистъ, свети Стефанъ Сѹмеон, Лазар" и још неки други.

Даље је огромна света Богородица са малим спасом. Даље су уписана сва чудеса христова, а северни зид скоро је сав премазан и савршено замрљан. Више гробнице светог Саве II. стоји благосиљајући је спаситељ, и свети Сава I. до њега, над издубљеношћу, као малог мазгала, стоји светац у српској плавој одежди украшеној белим крстовима. До њега је одма овај натпис:

„† въ лѣто † ж. р. к. в. прѣстави се прѣвсвещеныи архіепископъ и господинъ мой ѱоанъ обновитель светаго места сего. Гробъ же сего высть во царьствоующемъ Константиноу градоу, близъ, ѱена капіе месеца Октомбра д̃.ѳ. Тако кмоу слѹчи се по изволенію божикмоу послѣднымъ прѣставлѣаникъ великои цркви иже нѣсьмъ достоинъ нареци се архіепископъ Паисен Ѡ любви и оусръдна.“

Свети Јован држи у левој руци отворено Еванђеље, а у десној пергаменат са молитвом:

„О, пресветица, непороучна, владичице и богородице”

и т.д. Овај је патриарх српски био обешен у Цариграду. На западном дувару уписан је огроман св. Никола у срп. одеждама, а више зап: врата, у издубљености као огроман прозор, уписана је св. Тројица под дубом Мавританским, обкољеним са по три анђела са страна. Ниже свете Тројице стоји плавим писменима на белом пољу уписан овај натпис:

„Изволѣниѣмь оца, поспешеникѣмь сына и савршеникѣмь св. дѣха, обнови се сеи светїи и божественїи храмь троудомь и потѣщаникѣмь всеосвѣщенаго архїепископа кѣрь Паисега и по милости сѣ обѣщаванимь кога чѣсть кѣлико намь възможно бысть ѿ любви и оусердїа всѣмь братѣствомь въ лѣто мимотекѣщеκ † ж. р. м̄ . в̄. индикть в̄. Тожьде лѣто и трѣпезарїю прикрихь оу великои ноужди X) ѡ ж̄ и ц и є є в к ѡ в ѡ и в. Тогда кклицсархоу правещоу кѣрь Спиридоноу и игоуменоу кѣрь Василию и спахїи кѣрь Тодороу и остала братїїа богь да ихь прости.”

Пошто смо тако прегледали, колико је се могло, непрестано кријући се и у највећој хитњи, нашу патриаршију, требало нам је још да видимо и силне и огромне испоснице њене. И за овај посао неје нам се тешко било довити; те под именом да видимо градиво за оправку (материјал) дођемо са једном честитом душом вођени војводом овог манастира, постарим неким бегом руговским. Ни два корака, ван манастирске оgrade, несме се без вође Турчина, и ненаоружаним од главе до пете, као и без запетих тако рећи дугих пушака и пиштоља, — маћп ни један калуђер. За 1. час хода уз бујну и валовиту Бистрицу, пошто се прође гвоздена вода и угљениста, у малом простору жвала Паклена и Копровнице, долази се на страшно тесно место, кроз које је пробила Бистрица, те себи направила пролаз. И једна и друга страна ридова, над њеним обалама, састоје се из самог самотвора камена, а у кориту бистричином нагомилан је прекрасан бео па изшаран црвеним, бео па изшаран плавим, и смешан од све три боје српске, рекосмо прекрасан и одвећ тврд мрамор.

С једне и друге стране Бистрице, уз ове ридине биле су узидане испоснице разних српских светаца. Оне су већином у самом самотвору камену утесане а ужљебљене, а долазило је се до њих направљеним степеницама. Сад је све то порушено и одваљено, али и у неприступним овим укопинама још се познају живописи светих, часне трпезе и остало. Г. Гилѣфердинг пењао је се у све скоро, а у онима у које он немогаше ући налазили су старих књига, икона, крстова и осталог, што се све неје могло скинути доле. Осим ових испосница, којих има преко 23. виде се силни и многи трагови од разорених храмова са једне и друге стране Бистрице, па и на сред ове.

Спрам ужасног рида, који долази некако на средини овог ждрела и чини се, са сваке стране, као да га заграђује, на коме је изтесан огроман човек, а сад савршено неприступан, ~ подиже се ужасна ридина са неколико орахових дрва на себи. На врху ове ридине биле су две испоснице и то једна мушка, а друга женска. У један мах је од силног громовог удара овај рид препукао и оба свеца тамо остала и умрла; јер им се некако неје могло помоћи.

Прегледавши тобож материјал за оправку патриаршије, вратисмо се натраг те долазећи манастиру, спрам овог на Губавцу опазисмо једног свог изцепаног хоџу, где бије манастирске козе. Козе се дераху и од хоџе бегаху чак на "Фушетор бег Абдурахман Махмудбеговић" што ће рећи поље бегалућег згранутог Абдурахмана Махмудбеговића, који је одкривао патриаршију, згрануо се и у ископаном својим рукама гробу препукао. Хоџа овај има прилично значаја да се спомене. Не мислите, да је то каква незнатна личност?

То је личност, која је хтела на основу некаквог права да сруши патриаршију и то пре 3. год. Хоџа је родом Србин из Ливоша, па служећи код једног богатог пећског касапина Турчина наговорен овим, потурчи се с тим условом: да му овај богати касапин да своју јединицу ћерку и сво имање, по својој смрти. Пошто је се потурчио, ваљало му је научути или турски, или шкипитарски језик; с тога му даду једну злу Латинку Шкипитарку, која је тако језична, да би 500. људи надговорила. Турци су пре ове Латинке мајку потурчили и она је рођена као мухамеданка. Да би наша потурица могла живети науче га да виче на мунари; те тако постане хоџа.

Његов добротвор лагао га је непрестано за ћерку: те док научи шкипски, а заборави свој влашки; те док научи нешто турски; те док научи да постане хоџа; те док једном буде хоџа и т.д. Кад је наша потурица све то свршила, напоследку му одговори: да утамани патриаршију; па ће све постићи и још паша бити. Њему даду преко Бистрице и манастира бившу, па Турцима отету манастирску земљу и то баш у некадашњој огради патриаршије и где је ова била да на њеним урвинама подигне кућицу.

Тако је се цела Пећ договорила, да уради и ову су потурицу истакли само напред, а они су иза њега све и сва радили. Хоџи направе кућицу и преселе му језичну булу; али су кућу тако направили: да се из ћелија манастирских све у кући хоџиној види па и врата су јој окренули манастиру. Чим устане була, из ћелија се види; чим изађе из куће такође; чим се побије са хоџом, на којег са булом навали и страшно зао и ваљда нарочито научен пас те се дигне које од хоџе и жене му, а које од пса урнебес такав, да би и ђаволи препукли од смеја, а камо ли манастирски момци и служитељи: све је то нарочито удешено, само да се хоџа тужи, и одиста дође Меџлису пећском тужба хоџина са 500—600 потписа турских, у којој се жаљаше: да правоверни преставник џамије неможе да живи од манастира и калуђера, те у овај захтеваше, ништа ни мање ни впше но: да се дигне огроман манастир, прастара српска патриаршија од својих 800. и више година од кад је направљен за љубав јучерање чатрљице хоџине, нарочито надигнуте на манастирској не само отетој земљи, него на једном делу урвина бивших патриарских двораца!?

Меџлис позове калуђере и саопшти им тужбу, а ови се окамене. Сва је се Пећ била узбунила и Турци су само чекали решење; па да одма изврше наумљено. Запело је било још до меџлиса само у томе: што је хтео да извуче, глобом и митом, од калуђера сав новац манастирски, ако га је имао; па да издаду решење: да се манастир сруши, јер чини хоџи и његовој чељади хавале (сметњу)!? Калуђери уздајући се, да то несме бити у овом веку, недану баш ништа меџлису, овај реши: да се манастир диже; јер смета правоверном хоџи, а нарочито му калуђери гледају харем, што несме бити по закону мухамедовом! Решење меџлисово преда се Мудиру, да га пошаље на потврду кадији, овај га одбије, са шта је био протеран у Куманово, а из овога чак... у М. Азију! и тако се сврши сва разпра.

Турци су насртали ноћу, на манастир, али ништа несу могли учинити; јер су зидови оградe одвећ тврди. После тога су оборили школу пећску и остале поборе починили. Хоџиница је била паметнија од хоџе, псовала га је и грдила на сва уста, називала свињом и осталим, а кад би му отац или родбина долазила, пресретала би их најлепше, љубила им руке, частила и остало; само да би се и ови потурчили. Кад би ударило клепало, или звоно, грдећи хоџу терала би га до дође да се прекрсти, јер му свињско месо у срцу још неје постало овчијим, и још се неје како треба ичистило иза зуба. Оца хоџиног пудкала би, кад јој овај дође у госте, да иде на јутрењу и да се по своме закону моли богу, а овај би се због поступка синовљевог стидео да дође у цркву.

Кад су видели Турци, да хоџа неуме да се парничи, да сам одступа од ове и да су му бадава у току парнице цоклонили, добровољно скупљених, и из џамија, узетих неколико тисућа гроша; да су отишли напрасно поклоњени му црвени бињиши и т.д. отресу га се и он сад живи у великој

сиротињи. Нарочито га криве, кад му је Мудир казао да иде сам да разруши и крене манастир, што неје смео да пође напред пред Турцима, кад су га ови гонили и т.д. У његовој кући спрам манастира, ноћу се почну јављати чуда, давити хоџу и хоџицу, плашити их и т.д. те сама хоџиница ...подпали своју чатрљу! одсели се у Пећ, где и данас живе, а Турци у свему, а нарочито у поменутој женидби обману веселог и кукавног ојађеника овог вајног хоџу.

Тако се та парница хоџина с манастиром сврши; те хоџа сада, бије и убија манастирске, козе, овце и псе, као и све што му шака дође, а калуђери непрестано страхују за опстанак манастира светог Арсеније бивше српске, и ако Бог да и будуће, патриаршије (III. свеска продужи ће се).

Репринт издања из
1871. године

Издавачко књижарско предузеће '
"НИКОЛА ПАШИЋ"
Београд, Трг Н. Пашића 9
тел. 011/3235 311

За издавача
Љиљана Танић, директор

Уредник
Миодраг К. Скулић

ПУТОПИС ДЕЛА ПРАВЕ (СТАРЕ СРБИЈЕ)
(II књига)

од М. С. Милојевића

У Београду,
у Државној штампарији,

1872.

Штампа "ДРАСЛАР ПАРТНЕР",
Београд, Далматинска 47

Тираж 500 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије. Београд

886.1-992

МИЛОЈЕВИЋ, Милош С.

Путопис дела Паве (Старе)- Србије. Св. 2 /
од М. [Милоша] С. Милојевића. - Београд :
"Никола Пашић", 1998 (Београд : Драслар
Партнер). - 260 стр.; 21 ст

Репринт изд.: Београд, 1872. - Тираж 500.

а) Србија - Путописи

ИД=63259660